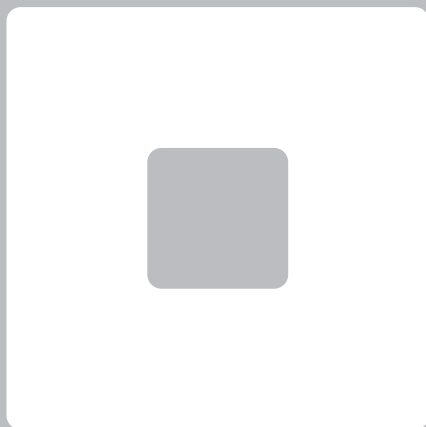

POWIAT POZNAŃSKI

LEKSYKON
KRAJOZNAWCZO-TURYSTYCZNY

www.powiat.poznan.pl

POWIAT POZNAŃSKI

LEKSYKON
KRAJOZNAWCZO-TURYSTYCZNY
POWIATU POZNAŃSKIEGO

Opracowanie zbiorowe
pod redakcją Włodzimierza Łęckiego

Poznań 2015

Autorzy tekstów:

Część ogólna:

Bogdan Kucharski, Witold Przewoźny, Jerzy Sobczak

Gminy:

Witold Gostyński (gminy: Mosina, Murowana Goślina, Pobiedziska)

Bogdan Kucharski (gminy: Buk, Rokietnica, Stęszew)

Włodzimierz Łęcki (gminy: Dopiewo, Komorniki, Suchy Las)

Kazimierz Matysek (gmina Kostrzyn)

Paweł Mielewczyk (gmina Kórnik)

Jerzy Sobczak (gminy: Czerwonak, Kleszczewo, Swarzędz)

Zbigniew Szmidt (gminy: Luboń, Puszczykowo, Tarnowo Podgórne)

Przekroje budowli i schematy szlaków: Paweł Mielewczyk

Mapki i plany: Pietruska & Mierkiewicz

Fotografie: Zbigniew Szmidt (ZS), Starostwo Powiatowe (SP)

Opiniodawca: Piotr Małuśkiewicz

Redaktor techniczny: Urszula Kędziora

Korekta: Grażyna Kędziora

ISBN 978-83-88993-11-4

Druk:

Zakład Poligraficzny Tomasz Kędziora, Murowana Goślina
wznowienie 2015

Publikacja wydana ze środków Powiatu Poznańskiego.

SPIS TREŚCI

PRZEDMOWA	5
---------------------	---

WSTĘP – ZAŁOŻENIA REDAKCYJNE	7
--	---

CZĘŚĆ OGÓLNA

ŚRODOWISKO NATURALNE

Położenie	13
Rzeźba terenu	13
Jeziora i rzeki	14
Flora i fauna	16
Obszary chronione	17
Wielkopolski Park Narodowy	18
Parki krajobrazowe	20
Rezerваты przyrody	20
Obszary chronionego krajobrazu	22
Parki pałacowe, zamkowe i wiejskie	23
Obszary Natura 2000	23

Z PRZESZŁOŚCI

Dzieje administracji	24
Dzieje ogólne	25
Do XVIII wieku	25
XIX i XX wiek	28
Znaczniejsze rody szlacheckie związane z powiatem poznańskim	33
Działyńscy herbu Ogończyk	33
Górkowie herbu Łódzia	35
Jackowscy herbu Gozdawa	36
Mielżyńscy herbu Nowina	37
Raczyńscy herbu Nałęcz	38

OBLICZE WSPÓŁCZESNOŚCI

Obraz ogólny	41
Komunikacja	43
Gospodarka	44
Oświata i kultura	45
Zespoły ludowe	46

WALORY KRAJOZNAWCZE I TURYSTYCZNE

Obiekty krajoznawcze	47
Obraz ogólny	47
Walory przyrodnicze	48
Zabytki	49
Muzea	51
Miejsca pamięci narodowej	54
Punkty widokowe	55
Zagospodarowanie turystyczne	56
Hotele i restauracje	57
Pływalnie i kąpieliska	57
Szlaki turystyczne	60

SŁOWNIK KRAJOZNAWCZY 69

WAŻNIEJSZA LITERATURA 301

INDEKS MIEJSCOWOŚCI, JEZIOR I WZGÓRZ
OPISANYCH W LEKSYKONIE W FORMIE HASEŁ 303INDEKS NOT BIOGRAFICZNYCH OSÓB
WZMIANKOWANYCH W LEKSYKONIE 306

SPIS MAPEK I PLANÓW 307

LEGENDA DO PLANÓW MIAST I MAP OKOLIC 308

PRZEDMOWA

Powiat poznański, największy z powiatów Wielkopolski, zarówno pod względem liczby mieszkańców, jak i obszaru, wyróżnia się także bogatą gamą walorów krajoznawczych i turystycznych. Wielkopolski Park Narodowy, trzy parki krajobrazowe, rezerваты i pomniki przyrody, parki-arboreta w Kórniku i Zielonce, decydują o znaczącej pozycji wartości przyrodniczych tego regionu. Liczne zabytki – najstarsze sięgające czasów romańskich, placówki muzealne z muzeami w Kórniku, Rogalinie i Szreniawie na czele, dowodzą bogatej historii tej ziemi i stanowią znaczącą pozycję w katalogu obiektów krajoznawczych.

Bogata jest też oferta katalogu obiektów turystycznych: szlaków turystycznych, restauracji, ośrodków wypoczynkowych położonych nad jeziorami i kwater agroturystycznych. Gęsta sieć dobrych dróg i linii kolejowych ułatwia podróże do wszystkich ważniejszych miejscowości. Powiat poznański wraz z miastem Poznaniem i nieopodal położonymi Ostrowem Lednickim oraz Gnieznem stanowią jeden z najciekawszych i najliczniej odwiedzanych regionów turystycznych w kraju.

Dla przybliżenia przyrody, historii, zabytków i współczesności powiatu przygotowany został „Leksykon krajoznawczo-turystyczny powiatu poznańskiego”. Jest on przeznaczony zarówno dla mieszkańców powiatu poznańskiego, jak i dla turystów odwiedzających tą część Wielkopolski. Jestem przekonany, że mieszkańcom tej ziemi przybliży oblicze ich małej Ojczyzny, a osoby z innych stron Wielkopolski i kraju zachęci do odwiedzenia tej ziemi i zapoznania się z jej przyrodą i zabytkami.

Opracowanie dzieła przez zespół doświadczonych autorów publikacji krajoznawczych stanowi dodatkowy atut książki.

Starosta Poznański
Jan Grabkowski

WSTĘP – ZAŁOŻENIA REDAKCYJNE

Leksykon to wg prof. Jerzego Bralczyka¹ „słownik o charakterze encyklopedycznym”. „Leksykon krajoznawczo-turystyczny powiatu poznańskiego” jest słownikiem krajoznawczym powiatu poznańskiego wzbogaconym o część wstępną – ogólną oraz podstawowe informacje turystyczne.

W części ogólnej przedstawiono podstawowe wiadomości dotyczące środowiska naturalnego, dziejów i współczesności regionu. W syntetycznej formie zaprezentowano także walory krajoznawcze i zagospodarowanie turystyczne powiatu. W części szczegółowej – słowniku krajoznawczym przedstawiono uszeregowane w kolejności alfabetycznej 234 opisy znaczniejszych miejscowości, większych jezior i wzgórz. W słowniku krajoznawczym oprócz miast i wsi powiatu poznańskiego opisano kilka haseł prezentujących miejscowości poza powiatem, leżące w bezpośrednim jego sąsiedztwie, na szlakach turystycznych umożliwiających zaprogramowanie ciekawszych tras wycieczek. Z tych samych względów opisano parę dzielnic peryferyjnych Poznania.

Opis miejscowości podzielono na cztery elementy zaznaczone barwnymi kółkami:

● /zielone/ – położenie miejscowości, gmina, odległość od najbliższego miasta, siedziby gminy lub granicy Poznania, przy linii kolejowej i ważniejszych szosach,

● /brązowe/ – wybrane informacje z dziejów i współczesności miejscowości,

● /czerwone/ – obiekty krajoznawcze, opis najważniejszych obiektów w danej miejscowości,

● /niebieskie/ – ogólne informacje o dostępności komunikacji publicznej PKP – kolejowej, PKS – autobusowej, regionalnej, MPK – autobusowej gminnej (niezależnie od oficjalnej nazwy przewoźnika), hotelach i restauracjach; szczegółowe informacje w tym zakresie można znaleźć w Internecie, informacje o szlakach turystycznych.

1. 100 tysięcy potrzebnych słów. Pod red. prof. Jerzego Bralczyka. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa 2005.

Przy opisie obiektów krajoznawczych ważniejsze z nich wyróżniono gwiazdkami:

- *** – obiekty znaczące w skali krajowej,
- ** – obiekty znaczące w skali województwa,
- * – obiekty wyróżniające się w skali powiatu.

Podobnie wyróżniono znaczniejsze miejscowości.

W opisie poszczególnych haseł słownika krajoznawczego znaczniejsze obiekty zaznaczono czcionką półgrubą.

Książka „Leksykon krajoznawczo-turystyczny powiatu poznańskiego” powstała pod auspicjami Starostwa Powiatowego w Poznaniu. Jej celem jest prezentacja środowiska naturalnego, przeszłości, współczesności, a przede wszystkim walorów krajoznawczych i turystycznych powiatu. Powiat poznański jest zapleczem rekreacyjnym dla mieszkańców Poznania jak i całego regionu. Obejmuje różne miejscowości, w tym i bardzo atrakcyjne w skali całego kraju. Po zamieszczonych w części wstępnej ogólnych informacjach dotyczących całego regionu, w części głównej przedstawiono opis ponad 200 miejscowości powiatu – jego miast i wsi. Nie jest dobrym rozwiązaniem zawężanie opisu regionu turystycznego do ścisłych granic administracyjnych. Dlatego też dla pełniejszej przydatności tej publikacji dla turystów, nieznacznie powiększono ramy opisywanego terenu poza granice powiatu, dodając parę haseł prezentujących obecnie peryferyjne dzielnice Poznania – do niedawna wsie leżące w gminach podpoznańskich, a także kilka wsi leżących tuż przy granicy powiatu, w których znajdują się cenne zabytki m.in. związane z początkami polskiej państwowości.

Książka przeznaczona jest zarówno dla mieszkańców powiatu poznańskiego – dla ułatwienia zgłębienia wiedzy o swojej Małej Ojczyźnie, jak i dla osób zamierzających zwiedzić liczne ciekawe miejscowości i miejsca leżące w sąsiedztwie Poznania.

W publikacji zastosowano następujące skróty:

- abp – arcybiskup
- AK – Armia Krajowa
- arch. – architekt
- bł. – błogosławiony
- bp – biskup
- cm – centymetr
- dł. – długość
- gen. – generał

głęb. – głębokość
gm. – gmina
ha – hektar
im. – imienia
jez.; Jez. – jezioro
km – kilometr
kol. – kolej, kolejowy
ks. – ksiądz
l. – lewy, lewo
m – metr
MB – Matka Boska
mieszk. – mieszkańcy, mieszkańców
m.in. – między innymi
MPK – lokalna komunikacja gminna (niezależnie od oficjalnej nazwy)
n.e. – naszej ery
NMP – Najświętsza Maria Panna
np. – na przykład
n.p.m. – nad poziomem morza
nr – numer, numeru
obw. – obwód, obwodzie
ok. – około
pd. – południe, południowy
pd.-wsch. – południowo-wschodni
pd.-zach. – południowo-zachodni
PGR – Państwowe Gospodarstwo Rolne
PKP – Polskie Koleje Państwowe (także koleje regionalne i wielkopolskie)
PKS – komunikacja regionalna autobusowa (dawniej Państwowa Komunikacja Samochodowa)
pn. – północ, północny
pl. – plac
p.n.e. – przed naszą erą
pn.-wsch. – północno-wschodni
pn.-zach. – północno-zachodni
poł. – połowa
pow. – powierzchnia
pr. – prawy, prawo
prof. – profesor
proj. – projektowany, projektant

PTTK – Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze

pw. – pod wezwaniem

szer. – szerokość

św. – święty

tur. – turystyczne, turystyczny

tzw. – tak zwany

ul. – ulica

ur. – urodzony

w. – wiek

wewn. – wewnętrzny

wg – według

Włkp, włkp. – Wielkopolska, wielkopolski

woj. – województwo, wojewódzki

WP – Wojsko Polskie

WPN – Wielkopolski Park Narodowy

wsch. – wschód, wschodni

wys. – wysokość

zach. – zachodni

zm. – zmarły

znak. – znakowane, znakowany

Promno – kąpielisko nad jez. Dębiniec. Fot. ZS

CZĘŚĆ OGÓLNA

ŚRODOWISKO NATURALNE

POŁOŻENIE

Powiat poznański usytuowany jest w środkowej części województwa wielkopolskiego. Gminy powiatu otaczają Poznań – stolicę regionu, leżącą na skrzyżowaniu ważnych międzynarodowych i krajowych szlaków komunikacyjnych.

RZEŻBA TERENU

Powiat poznański położony jest na Pojezierzu Wielkopolskim. W jego granicach położone są fragmenty Pojezierza Gnieźnieńskiego od wsch., Poznańskiego Przełomu Warty i Pojezierza Poznańskiego od zach. natomiast, południowy kraniec powiatu leży w Pradolinie Warszawsko-Berlińskiej. Rzeźba obszaru, ukształtowana w okresie

Dolina Cybiny koło Promna. Fot. ZS

ostatniego zlodowacenia, charakteryzuje się bogactwem form glacialnych. Przez środkową część powiatu przebiega pasmo moreny czołowej z najwyższymi wzniesieniami Góry Moraskiej – 154 m n.p.m. (leżącej na terenie miasta Poznania) oraz Dziewiczej Góry koło Czerwonaka – 143 m n.p.m. Morenowy krajobraz powiatu urozmaicony jest licznymi pagórkami. W pd. części powiatu, na terenie WPN, znajdują się również morenowe wzniesienia sięgające 132 m n.p.m. na Morenie Pożegowskiej. Na pozostałym obszarze powiatu dominują tereny płaskie lub lekko faliste. Największa różnica wys. – 94 m występuje między Dziewiczą Górą, a pobliską doliną Warty w okolicach Czerwonaka leżącą na wys. 49 m n.p.m.

JEZIORA I RZEKI

Ważnym elementem krajobrazu polodowcowego są jeziora. Największe grupują się w ciągach rynien polodowcowych: Zaniemysko – Kórnickiej i Niepruszewsko – Tomickiej. Najwięcej jezior znajduje się na terenie gmin: Pobiedziska (20), Murowana Goślina (17) i Stęszew (10). Poprzez spiętrzenie wód rzeki Główna powstał sztuczny zbiornik Kowalskie. Charakterystykę większych jezior powiatu pokazano w tabeli nr 1. Największymi akwenami powiatu są jeziora: Strykowskie o pow. 305 ha, Niepruszewskie – 242 ha, Bnińskie –

Jez. Góreckie. Fot. ZS

226 ha. Głębokość większości zbiorników wodnych nie przekracza 10 m i jedynie jeziora: Lusowskie (19,5 m), Biezdruchowo (17,7 m) i Góreckie (15,5 m) przekraczają głębokość 15 m. Jez. Góreckie położone w centrum WPN, z uwagi na wysokie brzegi porośnięte mieszanymi lasami oraz dwie wyspy, uważane jest za jedno z najładniejszych jezior w Polsce.

Tabela 1. Większe jeziora powiatu poznańskiego

Lp	Jezioro	Położenie – gmina	Pow. ha	Głęb. max m	Długość km	Szerokość km
1	Strykowskie	Stęszew	305,3	7,7	8,44	0,72
2	Niepruszewskie	Buk/Dopiewo	242,3	5,2	4,90	0,70
3	Bnińskie	Kórnik	225,9	8,5	4,55	0,66
4	Łódzko-Dymaczewskie	Mosina/Stęszew	125,7	9,3	3,83	0,51
5	Lusowskie	Tarnowo Podg.	121,9	19,5	3,75	0,53
6	Witobelskie	Stęszew	100,3	3,7	2,28	0,56
7	Góreckie	Stęszew	97,4	15,5	3,02	0,44
8	Skrzyneckie Duże	Kórnik	91,5	6,5	1,92	0,79
9	Kórnickie	Kórnik	81,9	6,0	2,42	0,67
10	Swarzędzkie	Swarzędz	79,4	7,2	2,60	0,71
11	Kołatkowskie	Pobiedziska	78,4	13,0	2,38	0,50
12	Biezdruchowo	Pobiedziska	48,8	17,7	1,69	0,53
13	Tomickie	Stęszew	47,2	2,7	1,45	0,45
14	Jerzyńskie	Pobiedziska	38,9	13,0	1,45	0,43
15	Wronczyńskie Duże	Pobiedziska	39,9	4,7	1,30	0,43
16	Góra	Pobiedziska	37,4	3,0	1,50	0,30
17	Gackie	Murowana Goślina	29,2	3,0	1,36	0,40
18	Dębno	Stęszew	25,1	11,6	1,13	0,27
19	Wojnowskie	Murowana Goślina	19,3	3,0	1,12	0,24
20	Łoskoń	Murowana Goślina	19,0	.	0,72	0,37
	Zbiornik zaporowy Kowalskie	Pobiedziska	220,0	9,0	4,20	0,60

Dane wg Atlasu jezior Polski. IMGW. Poznań 1996

Główną rzeką w regionie jest Warta płynąca na terenie powiatu poznańskiego z pd. na pn. przyjmująca tu prawobrzeżne dopływy: Koplę-Głuszynkę, Cybinę i Główną oraz lewobrzeżne: Kanał Mosiński z Samicą Stęszewską, Samicę Kierską i Samę. Są to jednak dopływy o niewielkich przepływach i wykorzystywane są w turystyce kajakowej jedynie przy wyższych stanach wód.

FLORA I FAUNA

Obszary leśne zajmują ponad 42 000 ha, co stanowi 22% powierzchni powiatu. Lesiste kompleksy usytuowane są na pn. regionu w formie zwartych terenów Puszczy Zielonka, na pd. dominują leśne obszary WPN oraz lasy położone nad Wartą w okolicach Rogalina i Krajkowa. W drzewostanie dominuje sosna stanowiąca ponad 90% drzewostanów. Najbardziej zalesionymi są gminy: Puszczykowo (52%), Murowana Goślina (45%). Najmniej lasów mają gminy Kleszczewo (2%) i Buk (4%). Większość powierzchni leśnych powiatu pozostaje pod zarządem Lasów Państwowych – 5 nadleśnictw: Babki, Konstantynowo, Łopuchówko, Oborniki i Czarniejewo.

Tereny leśne stanowią naturalną ostoję zwierząt oraz siedlisk bardzo urozmaiconych gatunków roślin. Na terenach tych występuje ok. 220 gatunków ptaków lęgowych i przelotnych. Z rzadko spotykanych

Warta koło Rogalinka. Fot. SP

wymienić należy kraszkę, zimorodka i dzięcioła czarnego. Z ptaków drapieżnych można spotkać wśród lasów i łąk kanię czarną, w pobliżu pól myszolowa zwyczajnego, a na terenach bagiennych błotniaka stawowego. Na jeziorach często spotyka się kaczkę krzyżówkę, cyrankę, cyraneczkę oraz perkoza dwuczubego. Na obszarze powiatu występuje ponad 40 gatunków ssaków z gatunków pospolitych. Żyją tu również rozmaite gatunki nietoperzy i gryzoni. Z drapieżników zamieszkują m.in. kuna leśna, borsuk i lis. Rozległe lasy stanowią ostoję dla jeleni, saren i dzików.

OBSZARY CHRONIONE

Znaczne tereny powiatu, z uwagi na szczególne walory przyrodnicze, objęto różnymi formami ochrony. W powiecie poznańskim obszary te stanowią prawie 28% ogółu powierzchni. Na tym terytorium objęto ochroną około 50 gatunków roślin, a dalszych 21 podlega ochronie częściowej. Występuje tu również 36 gatunków zwierząt będących pod ochroną.

Na terenie powiatu znajdują się:

- Wielkopolski Park Narodowy,
- 3 parki krajobrazowe (i fragment czwartego),
- 14 rezerwatów przyrody,
- 472 pomniki przyrody.

Dęby rogałińskie. Fot. SP

■ Wielkopolski Park Narodowy (WPN)

Do najciekawszych terenów chronionych należy WPN, charakteryzujący się bogactwem gatunków flory i fauny, zarówno leśnej, torfowej, jak i wodnej. Jest jednym z 23 parków narodowych w Polsce. Inicjatorem utworzenia WPN był jeszcze przed II wojną światową, Adam Wodziczko – wybitny biolog i botanik, prekursor tworzenia obszarów chronionych – prof. Uniwersytetu Poznańskiego. WPN utworzony został na mocy rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 16 kwietnia 1957 roku, a jego granice obejmują obecnie powierzchnię 7 586 ha, oraz stworzoną wokół Parku strefę ochronną tzw. otulinę, której powierzchnia wynosi 7 154 ha. Park leży na terenie 5 gmin: Puszczykowo, Mosina, Stęszew, Komorniki i Dopiewo. Z Parku wyłączono tereny miejskie Puszczykowa, Mosiny oraz Stęszeza. W Parku utworzono 18 obszarów ochrony ścisłej o łącznej powierzchni 260 ha. Chronią one rozmaite formy krajobrazu polodowcowego oraz naturalne zbiorowiska roślinne i ostoję zwierząt. Ochroną objęto także 32 drzewa pomnikowe i 1 głąz narzutowy.

Obszarami ochrony ścisłej (odpowiednikami rezerwatów ścisłych) są:

1. „**Bagno Dębienko**” (21,4 ha) – teren bagienny w zagłębieniu wysoczyzny morenowej, zbiorowiska bagienno-łąkowe i szuwarowe, na wsch. od Stęszeza.
2. „**Bór Mieszany**” (5,8 ha) – kompleks leśny na zach. od Puszczykowa.
3. „**Czapliniec**” (4,0 ha) – ornitologiczny, obejmujący ochroną fragment starodrzewu sosnowego nad brzegami Jez. Łódzko-Dymaczewskiego, do 1982 r. kolonia czapli siwej.
4. „**Grabina im. prof. A. Wodziczki**” (8,5 ha) – obszar lasów dębowo-grabowych przy pd. krańcu Jez. Góreckiego.
5. „**Jezioro Budzyńskie**” (20,9 ha) – obszar wodny, chroniący jezioro rynnowe, znajdujące się w fazie postępującego zarastania i wypływania, o wyraźnie zaznaczających się strefach roślinności.
6. „**Jezioro Góreckie**” (64,9 ha) – obszar utworzony dla ochrony krajobrazu fragmentu najpiękniejszego w Parku jeziora rynnowego z unikalną florą i fauną, związaną ze środowiskiem wodnym.
7. „**Jezioro Kociołek**” (8,5 ha) – obszar wodno-leśny, chroniący jezioro polodowcowe typu kociołek oraz przylegający kompleks lasów mieszanych.
8. „**Jezioro Skrzynka**” (6,9 ha) – obszar wodno-torfowiskowy, chroniący jedyne w Parku jezioro skąpożywne (dystroficzne),

znajdujące się w fazie szybkiego zarastania, wraz z charakterystyczną florą i fauną.

9. „**Las Mieszany na Morenie**” (13,5 ha) – obszar leśny, obejmujący ochroną dobrze wykształcony, zbliżony do naturalnego, zespół kwaśnej dąbrowy, porastającej równinny teren moreny dennej na pd. od Wir.
10. „**Nadwarciański Bór Sosnowy**” (12,6 ha) – obszar leśny, gdzie ochroną objęto zespół boru świeżego z dominującymi sosnami w wieku około 120 lat na falistym terenie wydмовym, w obrębie ponadzalewowej terasy doliny Warty przy Puszczykowie.
11. „**Pod Dziadem**” (13,7 ha) – obszar leśny, obejmujący ochroną odradzający się las dębowo – grabowy, na równinnym terenie wysoczyzny morenowej, położony przy szosie Komorniki – Jeziory.
12. „**Pojniki**” (13,7 ha) – obszar leśno-wodny, który obejmuje niewielkie śródlądne oczka wodne, położone na dnie głębokiej rynny polodowcowej na zach. od Puszczykowa.
13. „**Puszczykowskie Góry**” (9,7 ha) – obszar leśny na zach. od Puszczykowa położony na krawędzi wysoczyzny morenowej, opadającej stromo ku dolinie Warty i ponacinanej licznymi wąwozami erozyjnymi. Występuje tu łęg wiązowo-jesionowy, las dębowo-grabowy i świetlista dąbrowa.
14. „**Sarnie Doły**” (2,8 ha) – obszar torfowiskowo-wodny, który chroni dwa mszary torfowiskowe (Czarny Dół i tzw. Sarni Dół I) oraz śródlądne oczka wodne (Gapiak, Żabiak), położone na dnie rynny między Jez. Góreckim i Kociołek.
15. „**Suche Zbocza**” (3,5 ha) – obszar leśny, subkontynentalnego boru na pd.-zach. stoku wysoczyzny morenowej w okolicy Dębienka, nieopodal Stęszewa.
16. „**Świetlista Dąbrowa**” (5,2 ha) – obszar leśny, w obrębie wysoczyzny morenowej przy szosie Komorniki–Jeziory, gdzie ochronie podlega zespół świetlistej dąbrowy oraz odradzający się las dębowo-grabowy.
17. „**Trzcielińskie Bagno**” (29,7 ha) – obszar torfowiskowo-ornitologiczny, objęty ochroną ze względu na łęgowiska wielu gatunków ptactwa wodnego i błotnego, w obrębie silnie zarastającego jeziora w enklawie Parku na pn.-zach. od Stęszewa.
18. „**Zalewy Nadwarciańskie**” (5,5 ha) – obszar łąkowy w pn. części Parku, nieopodal Kątnika, obejmujący ochroną naturalne zbiorowiska roślinne terenów podtapianych podczas corocznych wylewów Warty.

WPN jest odwiedzany przez ponad milion turystów rocznie. Przez Park prowadzi pięć znakowanych szlaków turystyki pieszej o łącznej długości 85 km. W Parku udostępniono także ponad 100 km dróg dla rowerzystów oraz 30 km dla miłośników hippiki.

■ Parki krajobrazowe

- Na terenie powiatu poznańskiego położone są 3 parki krajobrazowe:
- **Puszcza Zielonka** – pow. ponad 12 000 ha, utworzony w 1993 r. i powiększony w 2004 r. Obejmuje kompleks leśny o dużych walorach przyrodniczych, krajobrazowych i naukowo – dydaktycznych. Przez tereny Puszczy przebiega rynna jeziorna ciągnącą się od Pobiedzisk do Murowanej Gośliny. Do szczególnych atrakcji parku krajobrazowego należą: wieża widokowa na szczycie Dziewiczej Góry, kąpieliska i gęsta sieć szlaków turystycznych.
 - **Park Krajobrazowy Promno** – pow. 2080 ha, utworzony w 1995 r. Położony jest w dolinie Cybiny, chroni połodowcowy krajobraz morenowy z wyniesieniami o wys. do 127 m n.p.m. oraz dolinami jezior (Dębiniec, Brzostek, Drażynek i Wójtostwo).
 - **Rogaliński Park Krajobrazowy** – pow. 12 750 ha, utworzony w 1997 r. celem ochrony unikatowego krajobrazu łągów nadwarciańskich w okolicach Rogalina i Krajkowa. Na terenie Parku w Rogalinie znajduje się jeden z najcenniejszych w Polsce zespołów pałacowo – parkowych.
 - Ponadto we wsch. części powiatu położony jest niewielki fragment **Lednickiego Parku Krajobrazowego** utworzonego w 1998 r. Park ten został powołany, jako pierwszy w ówczesnym woj. poznańskim w celu ochrony unikatowych w skali kraju obszarów położonych wokół jez. Lednica.

■ Rezerваты przyrody:

1. „**Buczyna**” – rezerwat leśny o pow. 15,6 ha, w gm. Murowana Goślina utworzony w 1958 r. przy pn. granicy powiatu dla ochrony około 150-letniego lasu bukowego z domieszką dębów, olszy, grabów, brzoź i sosen.
2. „**Gogulec**” pow. 5,3 ha. Rezerwat torfowiskowy leżący na pn. od Złotkowa. Został utworzony w 2001 r. w celu ochrony torfowiska przejściowego z cenną florą i fauną. W niewielkim jeziorku występuje rzadko spotykana ryba strzebla przepokowa.
3. „**Goździk Siny w Grzybnie**” gm. Mosina, pow. 16,6 ha. Rezerwat florystyczny utworzony w 1964 r. w celu ochrony stanowiska

goździka sinego na jego pn. granicy zasięgu oraz boru sosnowego na wydmie.

4. „**Jezioro Czarne**” gm. Murowana Goślina, pow. 16,7 ha. Rezerwat florystyczny utworzony w 1959 r., obejmuje zarastające jezioro i przyległe torfowisko przejściowe położone w głębokiej rynnie polodowcowej oraz fragment lasu na wsch. brzegu jeziora.
5. „**Jezioro Dębiniec**” gm. Pobiedziska, pow. 37,1 ha. Rezerwat krajobrazowy (od 1959 r.) obejmujący śródlądne jezioro z otaczającymi go łąkami i bagnami. Jego osobliwością jest stanowisko kłoci wiechowatej (*Cladium mariscus*), uważane za największe w Wielkopolsce.
6. „**Jezioro Drążynek**” gm. Pobiedziska, pow. 6,5 ha. Rezerwat florystyczny. Powstał w 1954 r. w celu ochrony zarastającego śródlądowego jeziora z przyległymi łąkami oraz stanowiska kłoci wiechowatej i interesującej fauny owadów.
7. „**Jezioro Pławno**” gm. Murowana Goślina, pow. 16,7 ha. Rezerwat florystyczny utworzony w 1978 r. dla ochrony rzadkich gatunków roślinności wodnej i torfowiskowej, obejmujący jeziora: Pławno i Głęboć, położone pomiędzy nimi torfowisko oraz otaczający drzewostan olszowy i brzozy, w tym brzozy.
8. „**Klasztorne Modrzewie koło Dąbrówki Kościelnej**” gm. Murowana Goślina, pow. 6,2 ha. Rezerwat leśny koło Dąbrówki Kościelnej, utworzony w 1962 r. obejmujący najstarszy w Wielkopolsce, 200-letni drzewostan modrzewiowo-sosnowy z domieszką dębów, buków, brzozy i sztucznie wprowadzonych daglezi.
9. „**Krajkowo**” gm. Mosina, pow. 159,2 ha. Rezerwat krajobrazowy. Został utworzony w 1958 r. w celu ochrony miejsc lęgowych ptactwa, szczególnie czapli siwej i kormorana czarnego oraz dla ochrony krajobrazu starorzecza Warty. W rezerwacie występuje duża różnorodność zespołów i zbiorowisk roślinnych. Występująca tu flora reprezentowana jest przez blisko 400 gatunków roślin. Ze zwierząt występują tu głównie ptaki (ok. 120 gatunków, 95 wyprowadza tu swoje lęgi). Poza ptactwem również ssaki, płazy, ryby i owady, w tym chronione jak: bóbr, żmija zygzakowata czy kozioróg dębosz.
10. „**Las Liściasty w Promnie**” gm. Pobiedziska, pow. 6,1 ha. Rezerwat leśny, istnieje od 1954 r. Położony w gminie Pobiedziska, na pd.-wsch. od wsi Promno. Chroni wielogatunkowy las liściasty z bogatym i różnorodnym runem, porastający dwa wzniesienia morenowe rozdzielone podmokłym zagłębieniem terenu.

11. „Las Mieszany w Nadleśnictwie Łopuchówko” gm. Murowana Goślina, pow. 10,8 ha. Rezerwat leśny w Nadleśnictwie Łopuchówko od 1962 r. chroniący 200-letni drzewostan dębowo-sosnowy, z udziałem młodszych buków i grabów oraz bogatą roślinnością runa.
12. „Okraślak” gm. Pobiedziska, pow. 8,15 ha. Rezerwat leśno-krajobrazowy. Utworzony w 2002 r. w celu ochrony fragmentu Jezior Babskich z jeziorkiem Okraślak. Znajduje się w obrębie zespołu malowniczych, leśnych jezior: Ósemka, Ully, Cyganek, Baba i Okraślak.
13. „Śnieżycowy Jar” gm. Murowana Goślina, pow. 9,3 ha. Rezerwat florystyczny, utworzony w 1975 r. dla ochrony rosnącej w runie zespołu grądu niskiego na dnie jaru śnieżycy wiosennej, jednego z jej nielicznych stanowisk w Włkp.
14. „Żywiec dziewięciolistny” gm. Murowana Goślina, pow. 10,5 ha. Rezerwat florystyczny położony na zach. brzegu Jez. Leśnego. Istnieje od 1974 r., obejmuje las grądowy oraz przybrzeżne łąki z reliktowym stanowiskiem żywca dziewięciolistnego, charakterystycznego dla buczyn karpackich oraz szeregiem innych rzadkich roślin.

Obszary chronionego krajobrazu

Na terenie powiatu poznańskiego położonych jest 9 obszarów chronionego krajobrazu. Są to tereny o szczególnie zróżnicowanych ekosystemach ważnych dla turystyki i wypoczynku lub pełniących funkcję korytarzy ekologicznych:

- Obszar Chronionego Krajobrazu Zlewni Jezior Zaniemysko–Kórnickich,
- Obszar Chronionego Krajobrazu Rynny Jeziora Lusowskiego i Doliny Samy,
- Obszar Chronionego Krajobrazu Doliny Rzeki Wirenki,
- Obszar Chronionego Krajobrazu Pawłowicko-Sobocki,
- Obszar Chronionego Krajobrazu w obrębie Biedruska,
- Obszar Chronionego Krajobrazu Jeziora Niepruszewskiego,
- Obszar Chronionego Krajobrazu Doliny Samicy Kierskiej,
- Obszar Chronionego Krajobrazu Pola Trzaskowskie koło Bolechowa,
- Obszar Chronionego Krajobrazu Kliny–Mielno,

Parki pałacowe, zamkowe i wiejskie

Bogata jest też lista zabytkowych zespołów parkowo-pałacowych, dworskich, zamkowych i wiejskich. Jest ich w powiecie poznańskim ok. 120, w tym ponad 80 znajduje się w rejestrze zabytków. Większość z nich powstała w XIX w. Najbogatszą w Polsce kolekcję drzew i krzewów – liczącą ponad 3000 gatunków, posiada słynne arboretum w Kórniku. Park pałacowy w Rogalinie położony na skraju doliny Warty z okazałymi dębami, należy do najpiękniejszych w kraju. Bogaty drzewostan mają także i inne parki np. w Będlewie, Gułtowach i w Iwnie. Różny jest stan zachowania zespołów parkowych, od bardzo zadbanej, stanowiących wielką atrakcję turystyczną, do zupełnie opuszczonych, zarosniętych w małym stopniu przypominających dawne założenia.

Obszary Natura 2000

Stosunkowo nową formą ochrony przyrody wprowadzoną w Polsce w 2004 r. zgodną z dyrektywami Unii Europejskiej są Obszary Natura 2000. W granicach powiatu występują 3 obszary tworzone dla ochrony naturalnych siedlisk roślinności i zwierząt (typu SOO):

- Ostoja Wielkopolska obejmująca obszar Wielkopolskiego Parku Narodowego,
- Rogalińska Dolina Warty,
- Okolice Biedruska.

Ponadto w powiecie znajdują się dwa obszary Natura 2000 chroniące siedliska ptaków (typu OSO) – są to:

- Ostoja Rogalińska,
- Dolina Samicy.

Most na Warcie w Rogalinie. Fot. ZS

Z PRZESZŁOŚCI

DZIEJE ADMINISTRACJI

Powiat poznański jest jednostką administracyjną, której historia sięga poł. XIV w., kiedy to zaczęto tworzyć w Polsce szlacheckie okręgi sądowe. Po raz pierwszy pojęcie powiatu zaistniało w drugiej poł. XIV w. gdy likwidowano tak zwane kasztelanie. Powiaty związane były z okresem rosnącej roli stanu szlacheckiego i jego wpływu na administrowanie mniejszymi jednostkami terytorialnymi. Szlachta z danego okręgu zjeżdżała się na wiece, głównie sądowe, do centrum powiatu – głównego miasta regionu. Stopniowo organizacja opierająca się na ustroju sądowo-ziemskim powiększała zakres swoich czynności. W ramach powiatu zbierały się, w miarę potrzeby, siły zbrojne w postaci pospolitego ruszenia oraz w tej jednostce terytorialnej funkcjonowały spisy podatkowe. Od poł. XV w. na czele powiatów stanął starosta, który posiadał bardzo szeroką władzę, m.in. do niego należała opieka nad wykonywaniem wyroków sądowych oraz nadzór nad aparatem skarbowym. Powiat poznański był dawniej bardzo rozległy i obejmował w XVI w. obszar ponad 8 700 km² położony na pn. i zach. od Poznania aż po Chodzież, Wieleń i Międzyrzecz. W woj. poznańskim funkcjonowały dwa powiaty: poznański i kościański, a od poł. XVI w. pewną odrębność administracyjną uzyskała ziemia walecka i wschowska. W okresie zaborów powierzchnię powiatu poznańskiego (Landkreis) zmniejszono do 1 301 km², które zamieszkiwało około 92 tys. mieszk. W wyniku reformy terytorialnej dokonanej w 1887 r. podzielono dotychczasowe terytorium na dwa mniejsze powiaty: poznański wschodni i poznański zachodni. Po odzyskaniu niepodległości powiat poznański został scalony i w 1925 r. obejmował terytorium 1 273 km².

Z powodu likwidacji w 1975 r. administracyjnego szczebla powiatu, przerwano wielowiekową tradycję istnienia powiatu poznańskiego. Terytorium zostało podzielone na kilka rejonów administracji specjalnej np. sądowej, prokuratury, ubezpieczeń społecznych, struktury drogowej itp. Powiat poznański został przywrócony na mocy reformy ustrojowej w dniu 1 stycznia 1999 r. Reforma ta wprowadziła nowy trójstopniowy podział terytorialny państwa, tworząc,

obok gmin, samorząd terytorialny na poziomie powiatowym i wojewódzkim. Podstawą prawną dla funkcjonowania powiatu jest ustawa o samorządzie powiatowym. Pierwszy raz w historii powiat poznański stał się jednostką całkowicie samorządową, która wykonuje zadania publiczne o charakterze ponadgminnym.

DZIEJE OGÓLNE

Do XVIII wieku

Bogata historia tej części Wielkopolski sięga okresu schyłkowego paleolitu (8900-7000 p.n.e.). Na terenach tych zachowały się także liczne znaleziska z epoki neolitu, brązu i wczesnej epoki żelaza. Jest to obszar głównego osadnictwa Wielkopolski w pierwszych wiekach państwa polskiego z wielką historyczną rolą Poznania, który obok Gniezna był jednym z głównych grodów pierwszych Piastów – ośrodkiem pełniącym funkcje ponadregionalne. Na terenach tych krzyżowały się główne szlaki handlowe, które decydowały przez wieki o międzynarodowych kontaktach, rozwoju gospodarczym i ruchach osadniczych. Główne osady i wsie na tym terenie powstały w okresie wczesnego średniowiecza, w X-XII w. Później powstawały lokacje na tzw. prawie niemieckim i o łanowym systemie gospodarki. W wyniku tego procesu większość terytorium zyskała typowo rolniczy charakter stopniowo podnosząc jakość i dochodowość arealów upraw. Rozwój rolnictwa na tym terenie decydował także o roli rozwijającego się rzemiosła w osadach miejskich przerabiających produkty żywnościowe (np. młynarstwo, rzeźnictwo, mleczarstwo, piekarstwo, piwowarstwo) oraz wełny z hodowli owiec. Rozwój handlu i wymiany towarowej powodował rozbudowę dróg i traktów, przy których coraz częściej stawiano karczmy wraz z zapleczem zakładów kowalskich oraz krawieckich, szewskich i innych nastawionych na obsługę przejezdnych. Na przykład w 1435 r. w Będlewie koło Stęszewa funkcjonowały trzy karczmy, świadcząc tym samym o wielkości ruchu w tej okolicy.

Do najstarszych miast powiatu poznańskiego należy Kostrzyn, który prawa miejskie uzyskał z nadania księcia Przemysła I już w 1251 r. – 2 lata wcześniej niż Poznań, co oznaczało założenie obok istniejącej osady, wolnego miasta i zaprowadzenie w nim samorządności. Do najstarszych należą też Pobiedziska, którym Przemysł I nadał prawa miejskie w 1257 r. Przez prawie cały okres swojego istnienia Pobiedziska były miastem królewskim. Do miast królewskich powiatu należał tak-

że Buk, którego udokumentowane źródła wspominają po raz pierwszy w 1257 r. Już wtedy była to osada z kościołem, posiadająca prawo bicia monety i pobierania cła. W 1289 r. książę Przemysław II, późniejszy król Polski, ustanowił Buk miastem na prawie magdeburskim. Stęszew wzmiankowany w XIII w. prawa miejskie otrzymał w 1370 r. Do bardzo ważnych miejskich ośrodków należała od wieków Murowana Goślina. Akt lokacyjny został wydany przed rokiem 1389 choć zachowane ślady osadnictwa koncentrowały się raczej w pn. części gminy – w rejonie Radzimia oraz Długiej Gośliny, gdzie już w okresie pierwszej monarchii piastowskiej przebiegał szlak komunikacyjny z Rogoźna przez Radzim w kierunku Poznania. Przez pd. część tej ziemi także przechodził ważny szlak komunikacyjny, z Gniezna i Ostrowa Lednickiego – prowadzący na zach. (w kierunku Pomorza Zachodniego i Ziemi Lubuskiej) przez radzimską przeprawę warciańską. Ważną wskazówką, dającą ogłęd na wielkość osadnictwa na terenie obecnej Murowanej Gośliny, jest wystawienie w XII lub XIII w. na wyniesieniu goślińskim kościoła romańskiego. Fundacja kościoła w leżącej na miejscu dzisiejszego goślińskiego rynku osadzie świadczy o dużym ówczesnie znaczeniu tutejszego punktu osadniczego.

W 1395 r. prawa miejskie od króla Jagiełły uzyskał Bnin, znany już od początku XIII w. jako siedziba kasztelanów bnińskich. Pół wie-

Rogalin – kościół. Fot. SP

ku później te same przywileje uzyskał pobliski Kórnik, który od poł. XVII w. stał się głównym ośrodkiem miejskim tych okolic.

Historia Mosiny sięga roku 1302, kiedy to wojewoda kaliski, Mikołaj Przedpełkowic z rodu Łodziów nadał Mosinie prawa miejskie. Do rzeczywistej jednak lokacji królewskiego miasta doszło dopiero w 1429 r., kiedy to król Władysław Jagiełło nadał Mosinie prawo magdeburskie, wraz z przywilejem odbywania dwóch jarmarków (targów rocznych) w dniach św. Urbana 25 V i św. Mikołaja 6 XII potwierdzone przez kolejnych władców Polski.

Do znacznie późniejszych lokacji miejskich należał Swarzędz oficjalnie ustanowiony miastem w 1638 r. Wcześniej Swarzędz był dobrze rozwiniętą osadą wiejską należąca do rodziny Łodziów, a od XV w. Górków.

Historyczny rozwój powiatu poznańskiego w XV i XVI w. związany był z gospodarką folwarczną na wsi oraz intensywnymi procesami urbanizacyjnymi. Dla tej części kraju procesy te były ze sobą szczególnie powiązane z uwagi na model funkcjonującego w Wielkopolsce folwarku ściśle powiązanego z ośrodkami miejskimi tworząc podstawy dla rozwoju ekonomicznego. Postępy procesów urbanizacyjnych na terenach dzisiejszego powiatu poznańskiego w ciągu 2 poł. XV i w XVI w. były największe w skali kraju. Równoczesnemu powiększaniu się arealu uprawnego poprzez zakładanie nowych wiosek i likwidacji nieużytków, towarzyszył nieustanny rozwój miast. Nowo zakładane miasta miały charakter typowo rzemieślniczy z nastawieniem na świadczenie usług oraz produkcję towarów sprzedawanych także do innych krajów dzięki dogodnym przebiegom szlaków handlowych. Do głównych towarów regionu należały wyroby włókiennicze. Włókiennictwo i bogate formy przetwórstwa tekstylnego przez parę wieków dawały regionowi dominującą pozycję w kraju. Szczególnie w tym zakresie role odgrywały Buk, Swarzędz i Stęszew, a rejon Murowanej Gośliny i Owińsk słynął z bardzo dochodowej produkcji unikalnego czerwonego barwnika do tkanin – słynnego polskiego czerwca sprzedawanego do wielu krajów Europy. Określa się, że około 30% rzemieślników w regionie w XVI i XVII w. zajmowało się wyłącznie produkcją włókienniczą lub z nią związaną. Wśród eksportowanych towarów oprócz sukna, wełny, barwników oraz produktów gotowych (pończochy i czepce) wymienić należy wyroby rolnicze: zboża, mąki, kasze, miody, tłuszcze, pierze, puch i inne. Głównym ośrodkiem rzemiosła i handlu był Poznań, a otaczające go miasta i wsie stanowiły jego zaplecze żywnościowe.

Rozwój regionu został gwałtownie zakłócony w wieku XVII w wyniku potopu szwedzkiego i długotrwałego okresu konfliktów oraz przytrafiających się, co pewien czas, klęsk żywiołowych pożarów i epidemii. Największe pożary, jakie dotknęły region, miały miejsce w latach 1644 (Kostrzyn), 1656, 1704 i 1768 (Swarzędz), 1713, 1718, 1731, 1744 (Mosina). W XVII i XVIII wiecznych warunkach sanitarnych duże spustoszenia wśród ludności miast czyniły epidemie i zarazy (zwłaszcza cholery), największe występowały w latach 1660-1662, 1667, 1704 i 1707. Spore zniszczenia, zarówno w infrastrukturze miejskiej oraz wśród mieszkańców, powodowały działania wojenne, które co jakiś czas przetaczały się przez terytoria powiatu poznańskiego, szczególnie w okresie wojny północnej na początku XVIII w.

XIX i XX wiek

W końcu XVIII w. Polska utraciła niepodległość. Podczas drugiego rozbioru w 1793 r. Wielkopolska dostała się pod panowanie pruskie. Rozpoczął się szczególnie trudny dla Polaków, trwający 125 lat czas zaborów. Wiele mieszkańców powiatu poznańskiego brało czynny udział w walce niepodległościowej zarówno w trakcie Insurekcji Kościuszkowskiej 1794 r., jak i w późniejszych powstaniach. Okres napoleoński na krótko stworzył nadzieje na szybkie zmiany, a ciąg zwycięstw Napoleona Bonaparte nad Prusakami wyzwolił wielki entuzjazm. W trakcie wyprawy Napoleona na wsch. w 1806 r. Poznań i okolice stały się na kilka tygodni centrum politycznego życia Europy. Napoleon zamierzał zbudować w okolicach Poznania twierdzę. By wybrać właściwą lokalizację parokrotnie odbył wyjazdy rekonesansowe w okolice miasta m.in. do Owińsk, Swarzędza i Mosiny. Upadek Napoleona przekreślił na długo nadzieję Polaków na niepodległość. Na mocy Kongresu Wiedeńskiego z 1815 r. powstało Wielkie Księstwo Poznańskie. Polacy od samego początku powołali do życia liczne organizacje patriotyczne, także tajne wspierające militarnie powstanie 1830-31 r. Szczególną rolę w organizacji zrywu niepodległościowego Wiosny Ludów w Wielkopolsce w 1848 r. odegrał prawnik i polityk Jakub Krauthofer-Krotowski, który 3 maja 1848 r. uroczystie ogłosił w Mosinie niepodległość Rzeczypospolitej Polskiej zwanej Rzeczypospolitą Mosińską. Ten krótkotrwały 5 – dniowy epizod zakończony został przegraną bitwą z Prusakami pod Rogalinem. Podobne zdarzenie – ogłoszenie wolnej Rzeczypospolitej miało miejsce także w Stęszewie oraz w Kostrzynie. Mieszkańcy tych ziem wspierali Powstanie Styczniowe. Nieudane powstania zbrojne wyzwoliły w Wiel-

kopolsce typ działań nazwanych pracą organiczną. Od 2 poł. XIX w. szeroki krąg społeczników, inteligencji miejskiej i wiejskiej, szlachty i ziemiaństwa, nauczycieli, księży, kupców i rzemieślników prowadził działania na rzecz obrony polskości, tradycji, kultury, tożsamości narodowej oraz podnoszeniu poziomu społeczno-gospodarczego Polaków. Pomagały im w tym organizacje społeczne i religijne, które szczególnie licznie wówczas powstawały i działały w wielu miejscowościach obecnego powiatu. Można wśród nich wymienić Towarzystwa Przemysłowców, Stowarzyszenia Katolickich Robotników, Towarzystwa Gimnastyczne „Sokół”, Towarzystwa Czytelni Ludowych, Towarzystwa Śpiewacze, a także instytucje spółdzielcze i bankowe. Spośród wielu inicjatorów patriotycznych działań na terenie powiatu wymienić należy Maksymiliana Jackowskiego, działającego w Poznaniu oraz we Wrónczynie i Pomarzanowicach koło Pobiedzisk. W 1873 r. Centralne Towarzystwo Gospodarcze powierzyło mu opiekę nad parafialnymi kółkami rolniczymi, którą sprawował do 1900 r. Za jego kadencji ich liczba wzrosła z 30 do 200. Realizując podstawowy cel – naukę racjonalnej gospodarki i samodzielności zrzeszonych rolników – doprowadził również do wykształcenia się licznej grupy średnich i bogatych rolników, działających solidarnie oraz świadomych politycznie i narodowo. Miało to duże znaczenie w okresie Kulturkampfu i działania Niemieckiej Komisji Kolonizacyjnej. To z jego inicjatywy powstały czasopisma „Rocznik Kółek” (w 1875 r.) i „Poradnik Gospodarski” (w 1889 r.). Ogromna popularność wśród rolników sprawiła, że zyskał przydomek „Króla chłopów”. Ważną postacią tego czasu w Komornikach był ks. Ksawery Malinowski pełniący od 1853 r. funkcję proboszcza. Uczestnik Powstania Listopadowego, językoznawca, propagator nowych technologii w rolnictwie, należał do współzałożycieli Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk i Teatru Polskiego w Poznaniu. Z inicjatywy ks. Malinowskiego w latach 80. XIX w. w Komornikach odbyły się protesty przeciwko rugowaniu języka polskiego ze szkoły. Za swoje zasługi dla krzewienia polskości i osiągnięcia naukowe PTPN wystawiło mu na mogile popiersie, które stoi do dziś przy kościele parafialnym w Komornikach.

Na fali protestów przeciwko germanizacyjnej polityce pruskiej także i w innych częściach powiatu poznańskiego dochodziło do spektakularnych aktów wypowiedzenia posłuszeństwa oficjalnym władzom, m.in. ważnym momentem w patriotycznym zrywie mieszkańców Swarzędza był strajk dzieci ze szkoły elementarnej, który trwał od 23 X 1906 r. do 20 VI 1907 r. Strajk ten był wywołany całko-

witym wyrugowaniem języka polskiego z nauczania szkolnego przez władze pruskie. Nakaz odmawiania modlitwy w języku niemieckim przez swarzędzkie dzieci, wpisywał się w masowy strajk młodzieży szkolnej, który objął w latach 1906-1907 niemal całą prowincję poznańską. Wielu uczestników tego strajku razem z blisko 200 mieszkańcami Swarzędza i okolic wzięło udział w Powstaniu Wielkopolskim. W tym udanym zbrojnym zrywie Wielkopolan przynoszącym w końcu wolność brało udział wielu mieszkańców powiatu, o czym świadczą pomniki i tablice we wszystkich miastach powiatu poznańskiego. Wielkie znaczenie dla sukcesu Powstania miało wsparcie powstańców z okolic Poznania dla walczącego miasta w pierwszym etapie walk. Szczególną rolę w walkach zbrojnych odegrali mieszkańcy Kórnik, którzy opanowali dworzec w Poznaniu oraz wyzwolili swoje miasto już w drugim dniu Powstania (29 grudnia 1918 r.). Szeregi powstańcze zasilili także mieszkańcy Stęszewa, którzy wsparli walki w Poznaniu i uczestniczyli w szturmie na lotnisko Ławica oraz później przyczynili się do zdobycia Wolsztyna. W Buku po wybuchu Powstania zorganizowano kompanię bukowską pod dowództwem kpt. Witolda Wegnera, która oswobodziła okoliczne miejscowości i brała udział w walkach na froncie zach. pod Zbąszynem.

Kolejne miasta obecnego powiatu poznańskiego powstawały dopiero w 2 poł. XX w. Luboń ustanowiono miastem w 1954 r. w wyniku połączenia trzech podpoznańskich wsi: Lubonia, Żabikowa i Lasku. Ich dynamiczny rozwój na początku XX w. był konsekwencją realizacji na tym terenie nowoczesnych fabryk. Przez wiele lat to one kształtowały wizerunek miejscowości, jednak obecnie dominuje budownictwo mieszkaniowe, stanowiące zaplecze aglomeracji poznańskiej. Luboń był osadą znaną już od XIV w. jako wieś prywatna, która z czasem przeszła we władanie Poznania.

Szczególnym momentem w dziejach Lubonia był początek XVIII w., kiedy to do zniszczonych i wyludnionych w wyniku wojny północnej podpoznańskich wsi sprowadzono ludność z Bawarii. Pierwszy kontrakt dotyczył właśnie Lubonia i spisano go w dniu 1 sierpnia 1719 r. pomiędzy magistratem, a osadnikami wyznania katolickiego pochodzącymi z okolic Bambergu. W następnych falach osadzano ich także w innych poznańskich wsiach, które dzięki pracowitości i umiejętności gospodarowania ich nowych gospodarzy szybko uległy odbudowie. Powszechnie nazwano ich Bambrami. Wywarli oni niezwykle wpływ na gospodarkę oraz kul-

turę materialną regionu widoczną w swoistym typie budownictwa oraz w charakterystycznym stroju kobiecym. Strój ten początkowo skromny, z biegiem lat wzbogacany o nowe elementy podpatrywane w innych wielkopolskich strojach ludowych, stał się symbolem tej niezwyklej grupy etnicznej, która w sposób szczególnie zasymilowała się z ludnością polską nie tracąc przy tym poczucia swojej odrębności.

Do najmłodszych miejscowości powiatu poznańskiego należy także Puszczykowo, które pod koniec XIX w. stało się ulubionym przez mieszkańców Poznania miejscem budowania letnich domów i pensjonatów. Od 1897 r. w dni świąteczne zatrzymywały się w Puszczykowie pociągi, a w roku 1901 w regularnych rozkładach jazdy niemieckiej kolei pojawiła się nowa stacja pod nazwą Unterberg (Puszczykowo), a dziesięć lat później, w roku 1911 – kolejna stacja Puschkau (Puszczykówko). W okresie międzywojennym ruch wycieczkowy w niedzielę i święta był tak duży, że pociągi z poznańskiego dworca letniego kursowały, co 10 minut i aby nie kolidowało to z ruchem dalekobieżnym zbudowano dla nich dodatkowy tor. Z przystani przy moście Św. Rocha pływał w latach 50. XX wieku parostatek „Janek Krasicki”, a w latach późniejszych motorowy „Dziwożona”.

Powiat poznański w 2 poł. XIX w. podlegał szerokim działaniom rozwoju infrastruktury. Budowano drogi bite, linie kolejowe z węzłami, dworcami i koniecznym zapleczem technicznym. Wcześniej w ramach planu budowy szos w Królestwie Pruskim, opracowanym w 1817 r. zakładano budowę utwardzonych dróg o znaczeniu militarnym, politycznym i gospodarczym ułatwiających połączenie z Berlinem. Duże znaczenie dla regionu miało rozpoczęcie budowy w 1826 r. szosy z Poznania do Berlina, której pierwszy fragment do Kostrzyna nad Odrą zakończono w 1835 r. W tym samym roku rozpoczęto budowę kolejnego traktu drogowego w kierunku Głogowa prowadzonego przez Komorniki i Stęszew. Były to szosy finansowane przez państwo pruskie i z tego powodu nazwano je drogami państwowymi. Ten sam charakter miały kolejne szosy w kierunku Torunia (1846-1858) oraz Warszawy, prowadzące przez Kostrzyn. W miarę rozwoju budowy bitych traktów drogowych rosła także liczba szlaków, na których regularnie kursowały dyliżanse pocztowe. W 1913 r. na trasie pomiędzy Poznaniem a Śremem pojawił się omnibus motorowy. Był to najprawdopodobniej pierwszy publiczny pojazd mechaniczny obsługujący komunikację międzymiastową w Wielkopolsce.

Zasadniczy przewrót, zarówno w transporcie osobowym, jak i towarowym, spowodowało uruchomienie linii kolejowych. W Wielkopolsce zapoczątkowany on został w 1848 r., kiedy Poznań uzyskał pierwsze połączenie przez Rokietnicę i Szamotuły ze Stargardem. W latach 1853-56 zbudowano linię kolejową, która do dziś przez Mosinę łączy Poznań z Wrocławiem. Była to realizacja wielkiej magistrali kolejowej łączącej Poznań ze Śląskiem, a w konsekwencji już istniejących okrężnych połączeń także ze Szczecinem i Bydgoszczą. W 1870 r. oddano do eksploatacji linię z Gubina przez Buk do Poznania wraz z jej bocznym odgałęzieniem ze Zbąszynia do Frankfurtu nad Odrą. Rozwój połączeń kolejowych miał także znaczenie propagandowe mocno akcentowane przez władze pruskie i samego Bismarcka. Dla niego „koleje, które wybuduje się w Poznańskim, są najpewniejszą drogą zadomowienia się kultury niemieckiej.” Te kryteria m. innymi decydowały o budowie kolejnych połączeń do Ostrowa Wielkopolskiego, Grodziska, Międzychodu, Piły, Wągrowca. Dzięki tym inicjatywom powiat poznański otrzymał gęstą, dobrze zorganizowaną sieć linii kolejowych i tym samym bardzo wygodne połączenia z Poznaniem. Sieć ta przyczyniła się do przyspieszenia rozwoju gospodarczego, społecznego i kulturalnego regionu a także, wbrew prorocztwu Bismarcka, ułatwiła Polakom komunikację z poznańskim ośrodkiem narodowym wzmacniając poczucie patriotycznej tożsamości większości mieszkańców powiatu.

Przełom XIX i XX w. charakteryzował się wzmożonym działaniem zaborcy na rzecz germanizacji terenów prowincji. W celu zapewnienia większej liczby ludności niemieckiej lokowanej na tym obszarze rozszerzono zakres i formy kolonizacji wiejskiej. Stosowano tu powszechnie rugowanie polskiej własności i tworzenie wzorcowych – niemieckich majątków. Przykładami tych działań było odebranie już w końcu XVIII w. własności ziem klasztorowi Cysterek w Owińskach i sprzedanie ich rodzinie von Treskow. W różnych okresach czasu do von Tresków należały także i inne majątki: Annowo, Biedrusko, Bolechowo, Chludowo, Karłowice, Morasko, Nieszawa, Owińska, Radojewo, Strykowo, Węgorzewo, Wierzonka. Do wielkich majątków niemieckich na terenie powiatu poznańskiego należały także m.in. dobra w Jeziorkach koło Buku należące do Heinricha von Tiedemanna, pochodzącego ze starej, szlacheckiej niemieckiej rodziny z Dolnej Saksonii. Tiedemann wcielał w życie w swoim nowym majątku niezwykle gorliwie germanizacyjne idee Hakaty. Podobną historię ma majątek w Napachaniu. Z rąk rodziny Moszczeńskich herbu

Nałęcz, dobra trafiły w 2 poł. XIX w. do Niemca Rudolfa Griebela. Sprawnie zarządzał majątkiem oraz wybudował w 1897 r. okazały pałac w stylu renesansu północnoeuropejskiego. Przykładem zakładania wzorcowych niemieckich gospodarstw jest także wieś Gołęczewo, gdzie wybudowano zagrody rolnicze na wzór niemieckich domów z różnych części Niemiec. Do dziś zachowało się tam kilkadziesiąt budynków, opierających się w swej architekturze na zupełnie innych wzorcach budowlanych. W okresie dwudziestolecia międzywojennego wielu niemieckich kolonistów zdecydowało się na powrót do Niemiec i ich majątki ponownie trafiły do polskich właścicieli.

Na przestrzeni wieków na terenie obecnego powiatu poznańskiego miało swoje rezydencje kilka znaczących rodów szlacheckich odgrywających ważną rolę w życiu regionu i kraju.

ZNACZNIEJSZE RODY SZLACHECKIE ZWIĄZANE Z POWIATEM POZNAŃSKIM

Działyńscy herbu Ogończyk

Gniazdem rodowym Działyńskich był Działyń położony na ziemi dobrzyńskiej, a pierwszym odnotowanym w dokumentach przedstawicielem rodu był Mikołaj († ok. 1413). Działyńscy w XVII w. przenieśli się do Wielkopolski. Dobra kórnickie zakupił w 1676 r. wojewoda kaliski Zygmunt (1618-1685) – syn Pawła i od tej pory związany z Kórnikami ród Działyńskich stał się dominującą linią tej rodziny.

Ważniejsi przedstawiciele rodu:

Teofila (1714-1790), córka Zygmunta, I° voto Szoldrska, II° voto Potulicka. Przebudowała zamek kórnicki w stylu późnobarokowym, zakładając przy nim park francuski. Uważana jest, obok Tytusa Działyńskiego, za najznamienitszą gospodynię dóbr kórnickich. Znana dziś powszechnie jako owiana legendą „Biała Dama”.

Ksawery (1756-1819), syn Augustyna. Był posłem na sejm 1786 r., później uczestniczył w pracach Sejmu Czteroletniego i brał udział w pracach nad Konstytucją 3 Maja. W latach późniejszych otrzymał godność senatora-wojewody Księstwa Warszawskiego i Króle-

stwa Polskiego. Rezydując w Konarzewie koło Poznania, na mocy wyroku sądowego odzyskał dla rodziny dobra kórnickie, będące czasowo w ręku rodu Szoldrsich.

Tytus Adam (1796-1861), syn Ksawerego. Uczestniczył w Powstaniu Listopadowym, później był działaczem politycznym i kulturalnym. Zasłynął jako wydawca źródeł historycznych (m.in. „*Acta Tomiciana*”) i twórca słynnej Biblioteki Kórnickiej. Przebudował zamek kórnicki w stylu neogotyckim, zakładając przy nim rozległe ogrody – obecne arboretum kórnickie. Przyczynił się także do powstania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, będąc od 1858 r. jego prezesem.

Klaudyna (1801-1836), córka Ksawerego, od 1825 r. żona Bernarda Potockiego. Jako pielęgniarka i sanitariuszka uczestniczyła w Powstaniu Listopadowym, a po jego upadku zasłużyła się w działalności patriotycznej i charytatywnej na emigracji (w Dreźnie i Genewie), zyskując przydomek „Anioła Stróża” uchodźców (wśród nich byli m.in. Ignacy Domeyko, Stefan Garczyński, Adam Mickiewicz i Wincenty Pol).

Jan Kanty (1829-1880), syn Tytusa. Podobnie jak ojciec był działaczem społecznym i politycznym. Utworzył m.in. tzw. Komitet Działyńskiego, organizujący pomoc dla Powstania Styczniowego i był kontynuatorem działalności wydawniczej Biblioteki Kórnickiej. Od 1853 r. został właścicielem dóbr gołuchowskich, które wraz z zamkiem przekazał później żonie Izabeli z Czartoryskich. Był ostatnim z rodu Działyńskich z Kórnik.

Izabela z Czartoryskich Działyńska (1830-1899), córka Adama Jerzego. Zasłynęła jako kolekcjonerka dzieł sztuki. Od męża Jana Kantego w 1872 r. otrzymała dobra gołuchowskie, przebudowała tutejszy zamek i wyposażyła go w bogaty zbiór dzieł sztuki, tworząc z niego muzeum.

Jadwiga z Działyńskich Zamoyska (1831-1923), córka Tytusa, od 1852 r. żona gen. Władysława Zamoyskiego. Działaczka społeczna. Po śmierci męża powróciła do Kórnik i w 1882 r. założyła „szkołę domowej pracy kobiet”. Szykanowana przez władze pruskie prze-

niosła szkołę początkowo do Lubowli (Spisz), później do Kalwarii Zebrzydowskiej, a po nabyciu przez syna Władysława dóbr zakupiańskich – do Kuźnic. Do Kórnika powróciła w 1920 r.

■ Górkowie herbu Łodzia

Był to w średniowieczu najpotężniejszy ród wielkopolski, który znaczącą rolę odgrywać zaczął w 2 poł. XV w. Jego przedstawiciele znaleźli się w otoczeniu władców polskich, a poza tym piastowali wysokie urzędy kościelne i państwowe. Pierwszym, który pojawił się w źródłach pisanych był Wojciech († po 1398) z Górki (obecnie Miejska Górka koło Rawicza). Do bardziej znanych przedstawicieli rodu należeli:

Mikołaj (†1439), syn Mikołaja. Był kanonikiem gnieźnieńskim i kanclerzem kapituły poznańskiej. W 1426 r. spisał umowę z cieślą Mikołajem na dokończenie prac budowlanych przy zamku kórnickim.

Łukasz I († 1475), syn Jakuba. Związany był z dworami królewskimi Władysława Jagiełły, Władysława Warneńczyka i Kazimierza Jagiellończyka; piastował także urzędy wojewody poznańskiego, a następnie starosty generalnego Wielkopolski.

Uriel († 1498), syn Łukasza I. Od 1473 r. był kanclerzem koronnym, a od 1578 r. pełnił funkcję posła królewskiego. W 1479 r. został biskupem poznańskim, tworząc w katedrze poznańskiej kaplicę rodową Górków.

Łukasz II (1482-1542), syn Mikołaja. W 1508 r. otrzymał nominację na starostę generalnego Wielkopolski, a w trzy lata później objął kasztelaninę poznańską. Mianowany w roku 1535 r. na wojewodę poznańskiego, zrzekł się starostwa generalnego na rzecz swego syna – Andrzeja I. Przeprowadził przebudowę i rozbudowę zamku w Szamotułach. Po śmierci żony przyjął święcenia i w roku 1538 został biskupem kujawskim.

Andrzej I (1500-1550), syn Łukasza II. Był dworzaninem Zygmunta Starego i wówczas otrzymał kasztelanie – kaliską i poznań-

ską, zaś od 1536 r. piastował urząd starosty generalnego Wielkopolski. W dziejach Poznania zapisał się zawarciem kontraktu z Janem Baptystą Quadro na przebudowę renesansową poznańskiego ratusza, odbudowę zamku królewskiego (po pożarze) na Górze Przemysła oraz przebudową i modernizacją prywatnej rezydencji – pałacu Górków.

Łukasz III (1533-1573), syn Andrzeja I. Piastował urząd wojewody poznańskiego, a do historii przeszedł m.in. dzięki wymuszonemu małżeństwu z Halszką z Ostroga, którą – jak głosi tradycja – więził w baszcie zamku w Szamotułach. Dzięki jego pomocy bracia czescy założyli w Szamotułach pierwszą w Wielkopolsce drukarnię.

Andrzej II (1534-1583), syn Andrzeja I. Był kasztelanem międzyrzeckim i posłem na sejm. W 1574 r. ufundował swym rodzicom w katedrze poznańskiej (w kaplicy Górków) wspaniałą dwukondygnacyjny nagrobek renesansowy, dzieło Hieronima Canavesiego. Dokonał także przebudowy zamku w Koźminie. Mikołaj Rey pisał o nim, jako o „podporze, ozdobie i światłości” rodu.

Stanisław (1538-1592), syn Andrzeja I. Piastował urząd wojewody poznańskiego, a będąc właścicielem Kórnika przebudował tutejszy zamek w stylu renesansowym. W 1574 r. podejmował w zamku kórnickim przybywającego z Francji na koronację do Polski pierwszego króla elekcyjnego – Henryka Walezego.

Począwszy od Andrzeja I wszyscy Górkowie byli luteranami. Trzej ostatni to bracia, a że zmarli bezpotomnie na nich kończy się historia rodu. Jego spadkobiercą stał się ród Czarnkowskich.

■ Jackowscy herbu Gozdawa

Twórca tego rodu Maksymilian Jackowski (1815-1905), będąc synem dzierżawcy folwarku, nie mógł wykazać się szlacheckim pochodzeniem, dopiero małżeństwo jego drugiego syna Tadeusza ze szlachcianką Paulą z Chłapowskich (1866-1922) z Czerwonej Wsi wprowadziło ten ród do środowiska ziemiańskiego. Jackowscy przyjęli wówczas herb Gozdawa. Z dwóch ostatnich pokoleń na uwagę zasługują:

Tadeusz Kryspin (1859-1924), syn Maksymiliana. Znakomity rolnik i działacz gospodarczy, prezes Centralnego Towarzystwa Gospodarczego i założyciel Związku Ziemian. Gospodarzył początkowo po ojcu w Pomarzanowicach, a od 1899 r. również w zakupionych dobrach we Wronczynie. Ze związku z Paulą z Chłapowskich doczekał się dwóch synów Tadeusza i Mariana oraz córek Marii i Jadwigi.

Tadeusz Gustaw (1889-1972), syn Tadeusza Kryspina, wnuk Maksymiliana. Po ojcu przejął Wronczyn, pracował jednak w dyplomacji, początkowo w Ministerstwie Spraw Zagranicznych, a w latach 1929-1937 jako poseł nadzwyczajny i pełnomocny w Belgii i Luksemburgu. Był dwukrotnie żonaty – z Anną z Schillerów i Marią z Kuczkowskich Modrakowską. Z tego ostatniego związku doczekał się dwóch synów: Antoniego Tadeusza i Tadeusza Maksymiliana oraz córki Joanny.

Mielżyńscy herbu Nowina

Wielce zasłużony ród wielkopolski, którego gniazdem rodowym był Mielżyn koło Gniezna. Począwszy od poł. XVIII w. aż po lata odrodzonej po zaborach Rzeczypospolitej chlubnie zapisał się na kartach historii. Do najbardziej zasłużonych przedstawicieli tego rodu należą:

Maksymilian (1738-1799), syn Andrzeja. Zasłynął jako pisarz wielki koronny, poseł na sejm i uczestnik prac Sejmu Czteroletniego. W 1772 r. zakupił w Poznaniu kamienicę przy Starym Rynku 91, którą w latach 1795-1798 przebudował na pałac, a w 1782 r. odziedziczył Pawłowice koło Leszna, budując tam okazałą rezydencję pałacową. Uważany był wówczas za najbogatszego Wielkopolanina.

Maciej Józef (1799-1870), syn Józefa. Był zasłużonym działaczem politycznym i społecznym, właścicielem Chobienic koło Wolsztyna i Kotowa koło Grodziska Wlkp. Uczestniczył w Powstaniu Listopadowym i był jednym z twórców poznańskiej Spółki Akcyjnej „Bazar”, Towarzystwa Naukowej Pomocy i Koła Polskiego w sejmie pruskim. Współpracował z dr. Karolem Marcinkowskim i był egzekutorem jego testamentu.

Seweryn Józef (1805-1872), syn Józefa. Był właścicielem dóbr miłosławskich, działaczem politycznym i mecenasem sztuki. Uczestniczył w Powstaniu Listopadowym i Wiośnie Ludów 1848 r., a w latach 1858-1861 był posłem do sejmiku pruskiego. W latach 1843-1844 rozbudował według własnego projektu pałac w Miłosławiu, tworząc w nim ośrodek życia kulturalnego. Swe bogate zbiory przekazał do ufundowanego przez siebie gmachu Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk (był jego honorowym prezesem).

Józef (1824-1900), syn Macieja, właściciel Iwna koło Kostrzyna. Był działaczem społecznym i gospodarczym oraz posłem na sejm pruski. Pełnił funkcję prezesa Towarzystwa Naukowej Pomocy i był współtwórcą muzeum Mielżyńskich przy Poznańskim Towarzystwie Przyjaciół Nauk. W 1870 r. został jednym z dyrektorów poznańskiego „Bazaru”.

Maciej Ignacy (1869-1944), syn Karola. Był działaczem narodowym w Wlkp. i na Śląsku, posłem do parlamentu pruskiego. Z chwilą wybuchu III Powstania Śląskiego (1921 r.) wybrany naczelnym wodzem (do 31 maja).

Ignacy (1871-1938), syn Karola. Był ostatnim właścicielem Iwna. Uczestniczył w Powstaniu Wielkopolskim 1918-1919 w I Powstaniu Śląskim (1919 r.) i wojnie polsko-bolszewickiej (front litewsko-białoruski) w 1920 r. Zasłynął jako wielki miłośnik koni i hodowca oraz założyciel stadniny koni w Iwnie. Był także właścicielem dóbr Chobienice koło Wolsztyna.

Ostatnim po mieczu z rodu Mielżyńskich był Karol (1906-1994), syn Macieja Ignacego, artysta malarz. Ostatnie lata życia spędził w Poznaniu, a pochowany został przy nekropolii rodu Mielżyńskich w Woźnikach koło Grodziska Wlkp.

■ Raczyńscy herbu Nałęcz

To najbardziej zasłużony dla Wielkopolski ród arystokratyczny. Jego pierwszym wzmiankowanym przedstawicielem był w 1352 r. Bogusław z Racyna, położonego na ziemi wieluńskiej. Założycie-

lem wielkopolskiej linii tego rodu był Michał Kazimierz (1650-1737), kasztelan gnieźnieński oraz wojewoda kaliski i poznański. Do najwybitniejszych z linii wlkp. tego rodu należą:

Kazimierz (1729-1824), syn Wiktora. Był starostą generalnym Wielkopolski, przewodniczącym poznańskiej Komisji Dobrego Porządku, marszałkiem Rady Nieustającej i twórcą rezydencji rodowej w Rogalinie. Z jego inicjatywy w Poznaniu odbudowano Bramę Wroniecką, wzniesiono Odwach oraz skrzydło zamkowe na Górze Przemysła (tzw. „gmach Raczyńskiego”). W 1768 r. zakupił Rogalin, gdzie rozpoczął budowę okazałej rezydencji pałacowej, która siedzibą rodu była do 1939 r.

Edward (1786-1845), syn Filipa, stryjecznego brata Kazimierza. Był najbardziej zasłużonym przedstawicielem tego rodu, a zasłynął jako działacz społeczny, pisarz, wydawca i kolekcjoner. Dokończył budowę pałacu i kaplicy rodowej w Rogalinie, a w Poznaniu ufundował m.in. gmach i pierwszą w Polsce bibliotekę publiczną, sieć wodociągową, posągi Mieszka I i Bolesława Chrobrego w katedrze poznańskiej. Do innych jego dokonań należą m.in. założenie szkoły rolniczej w Jeżewie (pow. gostyński), melioracje łąk nadobrzezańskich i odnowienie zamku w Będzinie na Śląsku. Ma wielkie zasługi, zwłaszcza w dziedzinie popularyzacji historii, szerzenia kultury oraz działalności wydawniczej. Z jego dzieł należy wymienić m.in. *„Dziennik podróży do Turcji”*, *„Gabinet medalów polskich”* i *„Wspomnienia Wielkopolski”*. Po śmierci spoczął w grobowcu w Zaniemyśle, serce złożono w podziemiach kaplicy w Rogalinie.

Atanazy (1788-1874), syn Filipa, brat Edwarda. Był historykiem sztuki i mecenasem, kolekcjonerem a także dyplomatą w służbie pruskiej (w Danii, Hiszpanii i Portugalii). W wyniku podziału majątku, w 1825 r. objął dobra obrzyckie. Zgromadził bogatą galerię malarstwa, która obecnie stanowi podstawę kolekcji malarstwa obcego Muzeum Narodowego w Poznaniu. Zmarł w Berlinie i tam został pochowany. Zgodnie z jego wolą (po bezpotomnej śmierci jedyne go syna – Karola Edwarda) dobra obrzyckie przeszły w ręce Zygmunta Edwarda, ze zniemczonej linii kurlandzkiej rodu Raczyńskich.

Roger Maurycy (1820-1864), syn Edwarda. Był działaczem politycznym, społecznym i publicystą. Zaangażowany w wydarzenia Wiosny Ludów 1848 r., został później członkiem Ligi Polskiej. Wspierał Towarzystwo Naukowej Pomocy i był jednym z założycieli Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk.

Edward Aleksander (1847-1926), syn Rogera Maurycego. Był wybitnym mecenasem i znawcą sztuki, zwłaszcza malarstwa. Znany jest jako twórca słynnej galerii rogalińskiej, uważanej za jedną z największych na ziemiach polskich.

Roger Adam (1889-1945), syn Edwarda Aleksandra. Był wojewodą poznańskim i dyplomatą; później pracował m.in. w Ministerstwie Spraw Zagranicznych oraz Ministerstwie Rolnictwa. W 1938 r. został ambasadorem w Rumunii, a z chwilą wybuchu wojny mianowano go początkowo ambasadorem przy emigracyjnym rządzie greckim w Londynie, a później ambasadorem polskiego emigracyjnego rządu w Kairze i Atenach.

Edward Bernard (1893-1994), syn Edwarda Aleksandra. W latach 1919-1945 był dyplomatą na placówkach w Kopenhadze, Londynie i przy Lidze Narodów w Genewie. W czasie II wojny światowej w latach 1941-1943 objął tekę ministra spraw zagranicznych, a w latach 1979-1986 został prezydentem Rzeczypospolitej na emigracji. Był ostatnim z wielkopolskiej linii rodu Raczyńskich.

Przedstawiciele wlkp. linii Raczyńskich (z wyjątkiem braci Edwarda i Atanazego) spoczywają w podziemiach kaplicy w Rogalinie.

OBLCZE WSPÓŁCZESNOŚCI

OBRAZ OGÓLNY

Tereny powiatu w szerokim zakresie połączone są z metropolitalnym miastem Poznaniem. I choć w zakresie formalnym są to dwie oddzielne, suwerenne jednostki administracyjne istnieje między nimi wiele więzów gospodarczych, infrastruktury technicznej, oświaty, kultury, służby zdrowia. W ostatnim dwudziestoleciu nastąpił duży odpływ mieszkańców Poznania do gmin otaczających miasto. Liczba mieszkańców Poznania zmniejszyła się prawie o 50 tys., w tym samym czasie liczba mieszkańców powiatu powiększyła się o blisko 100 tys. osób. Tak znaczne zwiększenie liczby mieszkańców powiatu spowodowane zostało również migracją zewnętrzną, z innych części Wielkopolski i kraju do prężnie rozwijającego się regionu, w którym łatwiej znaleźć pracę.

Tabela 2. Wybrane dane dotyczące miast powiatu poznańskiego

Miasto	Data otrzymania praw miejskich	Liczba mieszkańców w latach			Liczba mieszkańców 2011/1990 %
		1990	2002	2011	
Buk	przed 1296	6090	6230	6090	100
Kostrzyn	1251	7880	8320	9040	115
Kórnik	1246	5960	6390	7210	121
Luboń	1954	20240	24730	29520	143
Mosina	1302	11730	12010	12450	106
Murowana Goślina	przed 1389	7880	9860	10320	131
Pobiedziska	1266	6570	8020	8750	133
Puszczykowo	1962	8300	8970	9640	119
Stęszew	przed 1370	4610	5160	5690	123
Swarzędz	1638	22800	28490	30490	134
Ogółem miasta		102060	118180	129200	127

Tabela 3. Wybrane dane dotyczące gmin powiatu poznańskiego

Gmina/ Miasto	Pow. km ²	Liczba mieszkańców			Liczba mieszk. 2014/1990 %	Gęstość zalud. osób/km ²	Lesistość %	Dochody gminy na 1 mieszk.
		1990	1998	2014				
Buk	91	11150	11620	12375	111	134	3,5	2468
Czerwonak	82	14400	20480	26861	187	314	39,8	2569
Dopiewo	109	8670	9540	22447	259	167	15,7	2901
Kleszczewo	74	4109	4310	7221	176	85	2,3	2794
Komorniki	66	10090	10850	24433	242	293	16,4	3066
Kostrzyn	155	14620	14660	17593	120	107	13,5	2118
Kórnik	186	13840	14530	23817	172	111	27,6	3066
Luboń	14	20240	21770	30813	152	2185	3,9	1908
Mosina	172	22520	23410	30500	135	158	36,7	2234
Murowana Goślina	172	12980	15070	16732	129	95	45,3	2308
Pobiedziska	189	13550	14780	18969	140	94	24,5	2387
Puszczykowo	16	8300	8730	9802	118	588	51,5	2649
Rokietnica	79	6590	7260	15078	229	156	7,9	2161
Stęszew	175	12480	13140	14899	120	83	17,9	2223
Suchy Las	117	7660	8680	16209	212	130	26,5	5785
Swarzędz	102	30790	31060	47160	153	429	12,9	2526
Tarnowo Podgórne	102	12750	13800	23985	188	215	6,3	3827
Powiat	1901	224690	248670	358894	160	168	22,2	2812

Wielkości największe zaznaczono kolorem różowym, a najmniejsze żółtym.

2014 r., wg danych WUS w Poznaniu

Powiat poznański jest jednym z największych na terenie kraju i największym powiatem w Wielkopolsce. Zajmuje pow. 1 901 km² (większe pod względem obszaru są tylko powiaty we wsch. i pn. części kraju: białostocki, sokólski, olsztyński i giżycki).

Powiat zamieszkuje 327 tys. osób osiedlonych w 10 miastach i 373 miejscowościach wiejskich. Pod względem liczby ludności jest największym powiatem w kraju. Na 1 km² mieszka przeciętnie 168 mieszkańców. Największa gęstość zaludnienia charakteryzuje gminę miejską Luboń – 2185 osób/km², natomiast najmniej zaludniona jest

gmina Stęszew – 83 osoby/km². Wybrane dane statystyczne dotyczące miast powiatu podano w tabeli 2, a dotyczące gmin w tabeli 3.

KOMUNIKACJA

Podstawowy układ sieci komunikacyjnej powiatu poznańskiego zarówno drogowej jak i kolejowej ma układ gwiazdzisty z centrum w Poznaniu. Gęsta sieć dróg krajowych oraz wojewódzkich uzupełniona drogami powiatowymi sprawia, że do wszystkich większych miejscowości istnieją dogodne dojazdy. Komunikację między miejscowościami gmin i Poznaniem zapewniają linie autobusowe przewoźników gminnych, prywatnych, MPK w Poznaniu oraz PKS. Obecnie trwają prace nad ujednoliceniem systemów komunikacji w ramach aglomeracji poznańskiej. Autobusy linii podmiejskich z reguły dojeżdżają do dzielnicowych dworców autobusowych w Poznaniu położonych przy liniach tramwajowych: na Ogrodach z Dopiewa i Tarnowa Podgórnego; na Piątkowie z Suchego Lasu (część linii sucholeckich dojeżdża do dworca autobusowego PKS); na Śródcie z Murowanej Gośliny, Czerwonaka i Swarzędza; na Ratajach z Kleszczewa i Kórnik; na Dębcu z Lubonia, Puszczykowa i Mosiny; na Górczynie z Lubonia i Komornik.

Miejscowości położone przy liniach kolejowych (9 linii wybiegających z Poznania) mają w miarę dobrą komunikację kolejową.

Autostrada A2 koło Tulec. Fot. ZS

Obwodnica S11, SKANSKA S.A. Fot. SP

W najbliższych latach przewidywane jest zwiększenie liczby pociągów na poszczególnych trasach, co w znacznym stopniu usprawni komunikację i dojazdy m.in. do ciekawych pod względem krajoznawczym miejscowości powiatu.

GOSPODARKA

Potencjał gospodarczy powiatu mierzony wielkością PKB na jednego mieszkańca, jest jednym z najwyższych w kraju. W powiecie poznańskim działa 10% wszystkich przedsiębiorstw Wielkopolski. Najliczniej reprezentowany jest handel i usługi, m.in. zlokalizowane są tu duże centra logistyczne, następnie przemysł, obsługa nieruchomości i budownictwo. Obecnie widoczny jest wzrost liczby firm zajmujących się pośrednictwem finansowym oraz obsługą nieruchomości, w tym dużo spółek z kapitałem zagranicznym. Najwięcej firm w przeliczeniu na jednego mieszkańca znajduje się w gminach Tarnowo Podgórne, Suchy Las, Komorniki i Dopiewo.

Duży wpływ na rozwój gospodarki ma sąsiedztwo Poznania, będącego jednym z największych w kraju węzłów komunikacyjnych, przede wszystkim położenie przy autostradzie A2. Widoczne jest to w rozwoju gmin: Tarnowo Podgórne, Komorniki, Kórnik, Swarzędz, a ostatnio Kostrzyn.

Rozwój gospodarczy wymagający dużych terenów pod zabudowę i infrastrukturę sprawia, że obszary zurbanizowane wkraczają w coraz

Gądkki, centrum logistyczne Panattoni Park Poznań. Fot. SP

dalsze strefy od miasta Poznania. Powoduje to m.in. kurczenie się terenów rolniczych, a także przydatnych dla turystyki. Charakterystycznym elementem zabudowy obok osiedli mieszkaniowych domów jednorodzinnych są duże, wielkopowierzchniowe hale centrów logistycznych m.in. w Komornikach, Gądkach, Swarzędzu i Kostrzynie.

Rolnictwo powiatu nie wyróżnia się wśród rolnictwa całej Wielkopolski. Gleby należą tu do średniej jakości – dominują gleby klas III i IV. Wyższy jest udział produkcji owoców i warzyw oraz szkółek roślin ozdobnych i owocowych.

OŚWIATA I KULTURA

W dziedzinie oświaty, a szczególnie w szkolnictwie ponadgimnazjalnym na terenie powiatu wyraźnie widoczny jest wpływ „dużego sąsiada”, czyli Poznania. Sieć szkół licealnych i zawodowych jest na terenie powiatu stosunkowo mała, gdyż wielu uczniów uczęszcza do szkół poznańskich. Licea ogólnokształcące istnieją w Kórniku, Mosinie, Puszczykowie i Tarnowie Podgórny, zespoły szkół kształcące na poziomie ponadgimnazjalnym znajdują się w Bolechowie, Mosinie, Murowanej Goślinie, Rokietnicy i dwie w Swarzędzu.

W każdej gminie istnieją domy kultury prowadzące różnorodną działalność. Często organizują imprezy o charakterze ponadregionalnym np. w Czerwonaku doroczny przegląd zespołów rockowych, w Luboniu festiwal piosenki „Dziwny jest ten świat”, w Kórniku im-

prezy muzyczne. Wiele imprez folklorystycznych organizuje Muzeum Narodowe Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie.

ZESPOŁY LUDOWE

Na terenie powiatu poznańskiego działa 6 zespołów folklorystycznych oraz 1 kapela dudziarska. Zespoły te kultywują bogate tradycje ludowe regionu i biorą udział w licznych koncertach, oraz zdobywają nagrody na przeglądach kultury ludowej w kraju i za granicą. Instytucje te działają przy Domach i Ośrodkach Kultury oraz szkołach pod nadzorem profesjonalnych instruktorów dając w swojej ofercie znakomite możliwości aktywizacji kulturalnej dzieci i młodzieży, a także dorosłych członków poszczególnych zespołów.

Są to następujące zespoły:

- **Chludowo, Zespół Pieśni i Tańca „Chludowanie”.**
Powstał w 2000 r. działa przy Zespole Szkół im. M. Żelazka w Chludowie. Skupia dzieci i młodzież lubiącą śpiewać i tańczyć, chętną do poznawania starych tradycji.
- **Kostrzyn, Zespół Pieśni i Tańca „Siekieracy”.**
Grupa folklorystyczna, która powstała w 1984 r. i działa przy Miejsko-Gminnym Ośrodku Kultury w Kostrzynie.
- **Murowana Goślina, Zespół Folklorystyczny „Goślinianie”.**
Powstał w październiku 2003 r. Od 2004 r. zespół działa przy Ośrodku Kultury w Murowanej Goślinie.
- **Pobiedziska, Zespół Pieśni i Tańca „Wiwaty”.**
Nazwę przyjął od tradycyjnego tańca wielkopolskiego zwanego wiwatem. Zespół powstał w 1971 r. Obecnie działa przy Ośrodku Kultury w Pobiedziskach.
- **Stęszew, Zespół Folklorystyczny „Modrzanki”.**
Zespół został reaktywowany przez Dom Kultury w Stęszewie w 1996 r. Opiekę nad zespołem sprawuje Dom Kultury w Stęszewie, a jego siedziba mieści się w świetlicy wiejskiej w Modrzu. Śpiewają piosenki ludowe i biesiadne.
- **Stęszew, Młodzieżowa Kapela Dudziarska „Kozłary”.**
Powstała w 2000 r. w Domu Kultury w Stęszewie. Kapela kultywuje tradycje gry na dudach i innych instrumentach ludowych.
- **Tarnowo Podgórne-Lusowo, Zespół Ludowy „Lusowiacy”.**
Działa od 1996 r. pod patronatem Gminnego Ośrodka Kultury „Sezam” w Tarnowie Podgórnej. Prezentuje w swoich programach tańce i przyśpiewki ludowe z wielu wielkopolskich regionów.

WALORY KRAJOZNAWCZE I TURYSTYCZNE

OBIEKTY KRAJOZNAWCZE

■ Obraz ogólny

Na terenie powiatu poznańskiego znajduje się wiele obiektów krajoznawczych decydujących o dużej atrakcyjności tej ziemi.

W „Kanonie krajoznawczym Polski”¹ zawierającym prezentację 620 obiektów najciekawszych w skali kraju, z terenu powiatu poznańskiego wymieniono 7 obiektów:

- Kórnik, trzy obiekty: zamek, kościół i park-arboretum. W 2011 r. obiekty te wpisane zostały decyzją Prezydenta RP na krajową listę Pomników Historii.
- Pobiedziska – skansen miniatur,
- Rogalin – zespół pałacowy,
- Szreniawa – Muzeum Narodowe Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego,
- Wielkopolski Park Narodowy.

W prezentującym 265 najznacniejszych obiektów regionu „Kanonie Krajoznawczym Województwa Wielkopolskiego”² zawarto opisy 25 obiektów z terenu powiatu poznańskiego.

Są to obok wymienionych wyżej:

- parki krajobrazowe: „Puszcza Zielonka”, „Promno” i Rogaliński,
- zespół pałacowo-parkowy w Będlewie,
- kościół św. Krzyża w Buku,
- wieża widokowa na Dziewiczej Górze,
- zespół pałacowo-parkowy w Gułtowach,
- miejsce pamięci narodowej na granicy powiatu w Janowie,
- pałac w Konarzewie,
- Muzeum Martyrologiczne w Luboniu,
- osiedle Zielone Wzgórza w Murowanej Goślinie,

1. Kanon krajoznawczy Polski. Opracowanie zbiorowe. Wydawnictwo „Kraj”, wyd. II Warszawa 2005.

2. Kanon Krajoznawczy Województwa Wielkopolskiego. Opracowanie zbiorowe. Bogucki Wydawnictwo Naukowe. Poznań 2010.

- kościół pw. św. Jana Chrzciciela w Owińskach,
- kościół pw. św. Michała w Pobiedziskach,
- Muzeum Pracownia Literacka Arkadego Fiedlera z Ogrodem Kultury i Tolerancji w Puszczykowie,
- rezerwat „Śnieżycowy Jar” w Starczanowie,
- pałac w Strykowie,
- Skansen Pszczelarski w Swarzędzu,
- kościół pw. św. Barbary w Tomicach,
- Muzeum Środowiska Przyrodniczego i Łowiectwa Wielkopolskiego w Uzarzewie,
- kościół pw. św. Mikołaja w Wierzenicy.

Zamek i arboretum w Kórniku, zespół pałacowo-parkowy w Rogalinie, muzeum w Szreniawie należą do najciekawszych obiektów krajoznawczych w kraju.

Walory przyrodnicze

Szerzej o środowisku naturalnym i obszarach chronionych napisano w rozdziale tym zagadnieniom poświęconym. Tu kilka zdań o najciekawszych obiektach przyrodniczych z punktu widzenia krajoznawczego.

Wielkopolski Park Narodowy przez propagatora idei jego utworzenia, prof. Adama Wodiczkę nazwany został „muzeum form polodowcowych”. Na terenie Parku znajdują się prawie wszystkie charakterystyczne formy krajobrazu polodowcowego m.in. moreny, ozy, jeziora rynnowe. Do najciekawszych miejsc z krajoznawczego punktu widzenia należą: Jez. Góreckie z Wyspą Zamkową, jez. Kociołek, uroczysko Pojniki, Morena Pożegowska z wieżą widokową, las Grabina.

Na łęgach nadwarciańskich niedalekiego Rogalina można podziwiać piękne, monumentalne dęby rosnące w tzw. dąbrowie rogalińskiej, jednym z największych skupisk starych dębów w Europie. Wiele uroczych miejsc m.in. nad jeziorami: Dębiniec, Brzostek i Drażynek położonych jest w Parku Krajobrazowym Promno. Na szczycie Dziewiczej Góry w Parku Krajobrazowym Puszcza Zielonka wznosi się wieża widokowa, z której można podziwiać piękne panoramy lasów Puszczy i nieodległego Poznania.

Wśród rezerwatów na szczególną uwagę zasługują:

- „Śnieżycowy Jar” wczesną wiosną pokryty białym dywanem kwitnącej śnieżycy wiosennej, – „Klasztorne modrzewie” z dorodnymi okazami modrzewia polskiego,

- „Las liściasty w Nadleśnictwie Łopuchówko” – chroniący monumentalne drzewostany mieszane w wieku ok. 200 lat,
- Największy w powiecie rezerwat „Krajkowo” z przestojami wiekowych dębów, starorzeczami Warty, różnorodnymi zbiorowiskami roślinnymi i bogatą fauną szczególnie ptaków,
- Bardzo ciekawym jest rezerwat astronomiczno-florystyczny „Meteoryt Morasko” na stoku Góry Moraskiej leżący w obrębie miasta Poznania, tuż przy granicy gminy Suchy Las. Na jego terenie znajdują się kratery – pozostałość po upadku meteorytów i piękny las mieszany.

Wiele ciekawych drzew i kompozycji ogrodowych obejrzeć można w parkach pałacowych i dworskich. Do większych i lepiej utrzymanych należą parki w Będlewie, Gułtowach, Iwnie, Rogalinie. Park zamkowy – arboretum w Kórniku, z najbogatszą kolekcją drzew i krzewów w Polsce, liczącą 3000 gatunków i odmian należy do najznamienszych obiektów przyrodniczych w kraju. Z liczącej prawie pół tysiąca listy pomników przyrody do najciekawszych należą „Źródło Żarnowiec” – jedyne w Wielkopolsce źródło wywierzyiskowe i dęby Lech, Czech i Rus w parku pałacowym w Rogalinie.

Zabytki

Zabytki są jedną z głównych atrakcji krajoznawczych powiatu poznańskiego. Ogółem jest tu ok. 500 obiektów uznanych za zabytki i wpisanych na listy ewidencyjne. Są to budowle różnego rodzaju, o różnej wartości i różnym okresie powstania.

Najstarszy rodowód mają kościoły w Murowanej Goślinie, Owińskach i Tulcach początkami sięgające XIII w. – czasów romańskich. Więcej zabytków pochodzi z doby gotyku, z czasów od XIV do XVI w. Są to kościoły w większości niewielkie i o skromnej formie architektonicznej m.in. w Ceradzu Kościelnym, Kostrzynie, Lusowie, Pobiedziskach, Stęszewie i Tomicach. Część z nich przebudowana została w czasach późniejszych. Najbardziej okazałą świątynią gotycką jest kościół pw. Wszystkich Świętych w Kórniku z efektowną neogotycką fasadą frontową z 1 poł. XIX w. Na ceglach gotyckich murów kościoła pw. św. Michała w Pobiedziskach widnieją tajemnicze dołki, wiercone w wiekach późniejszych w czasie krzesania ognia podczas obrzędów Wielkiej Soboty. W XV w. zbudowano najstarszą murowaną rezydencję szlachecką na terenie powiatu – zamek w Kórniku, w kolejnych wiekach parokrotnie przebudowany. Z XVI w. pochodzą ostatnie budowle gotyckie – kościoły w Chojnicy (dziś w ruinie), Konarzewie i pw. św. Mikołaja w Owińskach.

W końcu XVII w. wzniesiono jeden z najstarszych pałaców w Wielkopolsce – wczesnobarokowy pałac w Konarzewie. Nieco później, na początku XVIII w. wybitny architekt włoski Pompeo Ferrari, w miejscu wcześniejszej budowli, wznosił okazały barokowy kościół pw. św. Jana Chrzciciela w Owińskach. Do kościoła tego przylega duży zespół klasztorny dawnego klasztoru cysterek, obecnie zajmowany przez szkołę dla dzieci niewidomych.

Na terenie powiatu znajduje się 13 kościołów drewnianych. W większości powstały one w XVIII w. jako wiejskie kościoły parafialne. Najciekawszymi są świątynie w Buku, Czerlejnem, Gułtowach, Rogalinie, Uzarzewie – malowniczo położonym w dolinie Cybiny i Wierzenicy. W miastach lokowanych do XVII w. zachowały się dawne układy urbanistyczne z rynkami i w niektórych również ratuszami. Najdawniejsze ratusze stoją na rynkach w Bninie i Kórniku.

W końcu XVIII w. powstało duże założenie pałacowo-parkowe w Rogalinie, jedna z najbardziej okazałych rezydencji szlacheckich w kraju. Pięknie zlokalizowane na skraju doliny Warty z pałacem, oficynami, rozległym parkiem i klasycystyczną kaplicą już z początku XIX w., należące do najliczniej odwiedzanych zabytków w Wielkopolsce. W XVIII w. powstał zbudowany dla Bnińskich barokowy pałac w Gułtowach i drugi w niedalekim Siedlcu ozdobiony klasycystycznym portykiem. W tymże Siedlcu powstał też nieduży barokowy kościół. Klasycystyczne formy ma kościół pw. św. Stanisława w Buku. W XIX w. zbudowano w okolicach Poznania kilka rezydencji ziemiańskich, częściowo dla nowych, niemieckich właścicieli. Powstały wówczas m.in. pałace w Iwnie, Krześlicach, Jeziorkach, Owińskach, Napachaniu i Strykowie.

Okazałe formy, nawiązujące do obronnych budowli gotyckich, otrzymały pałace Potockich w Będlewie i Tresków w Strykowie. W podobnym stylu w 1 poł. XIX w. przebudowano wspomniany wcześniej zamek w Kórniku, najliczniej odwiedzany przez turystów zabytek powiatu poznańskiego.

Z kilku żydowskich świątyń wzniesionych w miastach obecnego powiatu poznańskiego, a w większości zniszczonych przez hitlerowców, zachowały się synagogi z końca XIX w. w Buku i Mosinie.

W wielu wsiach istnieją zabudowania folwarczne powstałe głównie w XIX w. Po przemianach w rolnictwie, większość z nich została przebudowana, a część uległa dewastacji. Z dobrze utrzymanymi budynkami o ładnej architekturze, wyróżnia się zespół folwarczny w Złotnikach. W wielu miejscowościach zachowały się budynki

mieszkalne z XIX i XX w. Najstarszym jest podcieniowy dom mieszkalny z 2 poł. XVIII w. stojący przy Rynku w Stęszewie.

Na początku XX w. pragnąc przeciwstawić się postępującej fali wyjazdów osadników niemieckich z Wielkopolski Niemcy zaczęli tworzyć zespoły zabudowań wiejskich dla nowych osadników. W Gołęczewie zbudowano całą wieś z budynkami z muru pruskiego. Zespół wraz z kościołem zbudowano w Żabikowie, kilka domów osadniczych powstało w Chłudowie.

Również na początku XX w. powstały duże zespoły budowli przemysłowych w Luboniu, dla zakładów chemicznych i ziemniaczanych. Część z nich projektowana była przez wybitnego architekta Hansa Pölziga. Nieco później modne stało się wśród bogatszych warstw społeczeństwa budowanie willi w ładnej okolicy, w sąsiedztwie lasów. Tak powstało Puszczykowo, gdzie zachowanych jest wiele budynków z lat 1900-1939.

Muzea

Na terenie powiatu poznańskiego działa 17 placówek muzealnych o zróżnicowanych formach organizacyjnych i prezentowanych tematach. Są tu muzea m.in. zarządzane przez: Ministerstwo Kultury (Oddział Muzeum Narodowego w Poznaniu – Pałac w Rogalinie), Urząd Marszałkowski (Muzeum Narodowe Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie z oddziałami w Swarzędzu i Uzarzewie), placówki zarządzane przez samorządy gminne (np. Muzeum Regionalne w Stęszewie oraz placówki prywatne np. muzeum w Puszczykowie).

Muzea powiatu poznańskiego

– Buk

Izba Muzealna PTTK Ziemi Bukowskiej

Funkcjonuje od 1952 r. kolekcjonując zabytki ilustrujące historię miasta i okolic oraz dokumentujące ważne wydarzenia historyczne.
ul. Stanisława Reszki 30, tel. 61 814 9351

– Chłudowo

Muzeum Misyjno-Etnograficzne Misjonarzy Werbistów.

Gromadzi zabytki etnograficzne z różnych części świata, gdzie działają misjonarze Werbiści m.in. z Indonezji, Nowej Gwinei, Japonii, Chin, Indii, Nigerii.
ul. Kościelna 15, tel. 61 892 7070

– Jezioro

Muzeum Przyrodnicze Wielkopolskiego Parku Narodowego w Jeziorach

Ukazuje bogactwo przyrody obszarów WPN oraz zagadnienia ochrony przyrody.

Jeziory, tel. 61 813 2206, www.wielkopolskipn.pl

– Kostrzyn

Izba Muzealna Ziemi Kostrzyńskiej.

Powstała w 1976 r. w budynku Biblioteki Publicznej. Zbiera pamiątki historyczne związane z Kostrzynem i okolicą

ul. Poznańska 20, tel. 61 817 83 82

– Kórnik

Biblioteka Kórnicka Polskiej Akademii Nauk, **Zamek w Kórniku** Wnętrza z pięknymi intarsjowanymi posadzkami, rzeźbionymi odrzwiami, sztukateriami i gotyckimi sklepieniami. Liczne zgromadzone obrazy – szczególnie portrety rodzinne z XVII-XIX w., eksponaty etnograficzne, meble, militaria i pamiątki historyczne.

ul. Parkowa 5, tel./ fax 61 817 0081, www.bkpan.poznan.pl

– Luboń

Muzeum Martyrologiczne w Żabikowie

Objmuje tereny i obiekty będące pozostałością po obozie hitlerowskim funkcjonującym w latach 1941-1945.

ul. Niezłomnych 2, tel. 61 813 06 81, www.zabikowo.pl

– Lusowo

Muzeum Powstańców Wielkopolskich

Niedawno otwarte w nowej siedzibie muzeum, gromadzi pamiątki z okresu Powstania Wielkopolskiego, ze szczególnym uwzględnieniem roli Generała Józefa Dowbor-Muśnickiego

ul. Ogrodowa 1, tel. 61 814 69 52

– Mosina

Izba Muzealna

Powstała w 1985 r. od początku mieści się w XIX w. budynku dawnej bożnicy żydowskiej. Muzeum zbiera pamiątki i eksponaty związane z Mosiną.

ul. Niezłomnych 1, tel. 61 819 1591

– Murowana Goślina

Izba Regionalna Ziemi Goślińskiej

Placówka została założona w 1988 r. Gromadzi lokalne zbiory historyczne.

pl. Powstańców Wielkopolskich 9, tel. 61 812 2452

– Owińska

Zbiory Tyflogiczne

Zbiory związane z kulturą osób niewidomych. Znajduje się w ośrodku dla dzieci niewidomych.

tel. 61 812 5737

– **Pobiedziska**

Skansen Miniatur na Szlaku Piastowskim

Miniatury wykonane w skali 1:20, prezentują najważniejsze zabytki architektury miast wielkopolskich, a szczególnie położonych na Szlaku Piastowskim.

ul. Kostrzyńska 21, tel. 61 817 7822, www.ok-pobiedziska.pl

– **Puszczykowo**

Muzeum Pod Totemem – Pracownia Literacka Arkadego Fiedlera

Mieści się w willi Arkadego Fiedlera, znanego podróżnika i pisarza. W muzeum pamiątki przywiezione z najdalszych zakątków świata. Jedną z głównych atrakcji jest zrekonstruowany w oryginalnej wielkości okręt flagowy Krzysztofa Kolumba „Santa Maria” i model samolotu myśliwskiego Hawker Hurricane.

ul. Słowackiego 1, tel. 61 813 3794, www.fiedler.pl

– **Rogalin**

Pałac w Rogalinie – Oddział Muzeum Narodowego w Poznaniu.

Obecnie pałac jest remontowany. Część zbiorów prezentowana jest w oficynach i galeriach. Są to dzieła malarstwa, rzeźby i rzemiosła artystycznego. Na początku XX w. zbudowano pawilon z rozległymi pomieszczeniami, służącymi obecnie prezentacji polskiego i zachodnioeuropejskiego malarstwa XIX i XX w. (tzw. galeria rogalińska).

ul. Arciszewskiego 2, tel. 61 813 8030, www.mnp.art.pl

– **Stęszew**

Muzeum Regionalne w Stęszewie

Siedzibą muzeum jest zabytkowy XVIII w. budynek podcieniowy i drugi sąsiedni. Są tu trzy sale wystawowe ze zbiorami z zakresu historii, etnografii i archeologii.

Rynek 8, tel. (61) 813 4012, www.muzeumsteszew.pl

– **Swarzędz**

Skansen i Muzeum Pszczelarstwa im. prof. Ryszarda Kosteckiego w Swarzędzu – Oddział Muzeum Narodowego Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie.

Zgromadzono w nim eksponaty ilustrujące historię polskiego pszczelarstwa, bartnictwa i jedwabnictwa. Muzeum posiada bogatą kolekcję uli prezentowanych na wolnym powietrzu. Pałac z początku XX w.

ul. Poznańska 35, tel. 61 651 1817, www.muzeum-szreniawa.pl

– Szreniawa

Muzeum Narodowe Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie

Ekspozycje plenerowe zlokalizowane są na obszarze ponad 10 hektarów. Gospodarstwo folwarczne z zabudowaniami z poł. XIX w. oraz liczne obiekty ilustrujące dawne prace rolnicze oraz wiejski przemysł. Zbiór narzędzi i maszyn rolniczych m.in. z uruchamianą parową lokomobilą.

ul. Dworcowa 5, tel. 61 810 7629, www.muzeum-szreniawa.pl

– Uzarzewo

Muzeum Środowiska Przyrodniczego i Łowiectwa w Uzarzewie, Oddział Muzeum Narodowego Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie

Gromadzi zbiory dotyczące łowiectwa. W specjalnym pawilonie trofea myśliwskie z różnych części świata, dar Adama Smorawińskiego.

ul. Akacyjowa 12, tel. 61 818 1211, www.muzeum-szreniawa.pl

■ Miejsca pamięci narodowej

Podobnie jak w całej Wlkp., tak i na terenie powiatu poznańskiego, wśród miejsc pamięci narodowej dominują obiekty związane z Powstaniem Wielkopolskim i czasami okupacji hitlerowskiej.

Tablice i pomniki upamiętniające Powstanie Wielkopolskie, a także groby powstańców znajdują się m.in. w Buku, Kórniku, Mosinie, Pobiedziskach, Stęszewie. W Lusowie istnieje Muzeum Powstańców Wielkopolskich im. Generała Józefa Dowbor-Muśnickiego.

Luboń. Muzeum Martyrologiczne w Żabikowie. Fot. ZS

Martyrologię czasów okupacji hitlerowskiej upamiętniają pomniki i tablice na miejscach straceń m.in. w Kostrzynie i Kórniku oraz tablice poświęcone pamięci ofiar faszyzmu w wielu miejscowościach. W lasach nieopodal Zakrzewa i w leśnictwie Wypalanki, koło Dębienka, położone są mogiły kilku tysięcy ofiar zamordowanych m.in. w Forcie VII w Poznaniu. W Luboniu-Żabikowie na miejscu dawnego obozu hitlerowskiego istnieje muzeum martyrologiczne.

Specyficznym miejscem pamięci jest położone w lasach na pd. od Kostrzyna uroczysko Janowo. Znajdują się tam kapliczka przy miejscu zrzutu w 1943 r. zaopatrzenia dla oddziałów AK oraz Krąg Pamięci – 12 głazów z napisami upamiętniającymi ważniejsze zdarzenia i osoby związane z ruchem oporu w czasach II wojny światowej.

■ Punkty widokowe

Punkty widokowe stanowią szczególnie atrakcyjny element walorów krajoznawczych. W powiecie poznańskim istnieją 4 specjalnie utworzone punkty widokowe:

– Czmoniec

Drewniana wieża widokowa na trasie ścieżki edukacyjno-przyrodniczej „Bobrowy Szlak”. Rozciąga się z niej panorama doliny Warty.

– Dziewicza Góra

Wysoka wieża betonowa, tzw. dostrzegalnia przeciwpożarowa Lasów Państwowych. Udostępniana dla turystów. Rozległy widok na Poznań i lasy Puszczy Zielonka.

Puszcza Zielonka, Dziewicza Góra – wieża. Fot. SP

– **Mosina Pożegowo**

Drewniana wieża widokowa z rozległą panoramą doliny Warty oraz lasów WPN.

– **Szreniawa**

Punkt widokowy na szczycie dawnego mauzoleum Bierbaumów. Widok na pd. dzielnice Poznania i lasy WPN.

ZAGOSPODAROWANIE TURYSTYCZNE

Walory przyrodnicze i historyczne, dogodne położenie i dobra komunikacja wszystko to sprzyja rozwojowi turystyki na terenie powiatu poznańskiego. Istotną rolę odgrywa tu infrastruktura turystyczna dostosowana do oczekiwań i potrzeb osób mających różnorodne zainteresowania, poszukujących różnych form odpoczynku, będących w różnym wieku i dysponujących zróżnicowanymi środkami finansowymi przeznaczanymi na turystykę. Obok bazy noclegowej rozwinęta jest sieć restauracji, zajazdów, oferujących kuchnię regionalną oraz egzotyczną. Tworzone są ośrodki aktywnej rekreacji i odnowy biologicznej typu Spa i inne. Istnieją tu tereny do uprawiania hipiki, gry w golfa, tory dla kładów, liczne szlaki turystyczne od pieszych, wodnych, rowerowych po szlaki dla zmotoryzowanych. W ostatnich latach powstały kryte pływalnie i aqua parki oraz centra sportowe z halami i boiskami, także tzw. Orliki. Obok hotelu Delicjusz w Rosnówku działa rozrywkowo-edukacyjny park dla dzieci – DELI Park.

Pole biwakowe w Puszczy Zielonka. Fot. SP

Hotele i restauracje

Na terenie powiatu poznańskiego działa bardzo rozbudowana baza noclegowa o różnicowanej ofercie. Funkcjonuje tu ponad 200 hoteli, moteli, ośrodków szkoleniowo – wypoczynkowych, zajazdów, pensjonatów, pokoi gościnnych oraz schronisk i gospodarstw agroturystycznych.

Hotele w swojej ofercie proponują usługi od wysokiego standardu np.: Alexandra Hotel w Pobiedziskach, Delicjusz w Rosnówku, Green Hotel w Komornikach, Dagleżja w Kórniku, czy Hotel Edison w Przeźmierowie, Adler w Swarzędzu, Złoty Róg w Kostrzynie, motel i przydrożne zajazdy, a także typowo miejskie hotele średniej klasy.

Na terenie powiatu istnieje także baza noclegowa usytuowana w zabytkowych pałacach i dworach adoptowanych do tych funkcji. Przykładem takiej oferty jest pałac w Krześlicach gm. Pobiedziska, pałac w Boduszewie gm. Murowana Goślina, pałac w Strykowie i dwór w Skrzyńkach w gm. Stęszew. W szerokiej ofercie usług hotelowych są również ośrodki nastawione na sport i rekreację np. Rodan Tennis&SPA w Skrzyńkach koło Kórnika, Angie – Centrum Tenisowe w Puszczykowie czy też Ośrodki Kultury i Sportu w Pobiedziskach, Kórniku, Buku, a także ośrodki szkoleniowo-wypoczynkowe np. w Puszczykowie, Murowanej Goślinie, Będlewie gm. Stęszew. Na terenie powiatu czynne jest także szkolne schronisko młodzieżowe w Kobylnicy.

Szczególne miejsce w ofercie turystycznej stanowią gospodarstwa agroturystyczne proponujące bardzo urozmaicone formy aktywnego wypoczynku. Na terenie powiatu działa ich ponad 20 oferując m.in. sporty jeździeckie dla amatorów jazdy konnej, wypożyczalnie rowerów czy też inne formy aktywności od paint-balla po wyścigi kładów.

W powiecie poznańskim bogata jest także oferta restauracji i punktów gastronomii. Szczegółowe dane dotyczące lokalizacji, kategorii oraz proponowanej kuchni znaleźć można na stronie powiatu poznańskiego <http://www.powiat.poznan.pl/turystyka>

Pływalnie i kąpieliska

Na terenie powiatu poznańskiego z uwagi na liczne jeziora oraz atrakcyjne formy krajobrazu naturalnego znajduje się wiele kąpielisk, zarówno specjalnie przygotowane z całym zakresem usług i zabezpieczeń, jak i powszechnie znane niestrzeżone tzw. dzikie. Większość kąpielisk nadzorowana jest przez samorządy gminne, które przeznaczają

na ten cel coraz większe środki, by kąpieliska spełniały nowoczesne wymogi bezpieczeństwa, gwarantowały zaplecze sanitarne i gastronomiczne. Z uwagi na rosnącą zamożność podpoznańskich gmin w ostatnich latach wybudowano wiele obiektów sportowych także pływalni o charakterze parków wodnych. Takie zespoły krytych basenów ze zjeżdżalniami oraz całym zespołem infrastruktury (kluby fitness, sauny, Spa i inne) działają w Czerwonaku, Kórniku, Swarzędzu, Suchym Lesie i Tarnowie Podgórny.

W Owińskach wybudowano, wykorzystując dawne stawy, Akwen Tropicana. W sezonie letnim funkcjonuje tu otwarte kąpielisko urządzone w konwencji egzotycznej plaży. Piaszczysta plaża o pow. ponad 1,5 tys. m², czysta woda, palmy, daszki trzcinowe, kokosy tworzą niepowtarzalny klimat.

● Znaczniejsze kąpieliska

– Błażejewko, Jez. Bnińskie

Położone w pd. części gm. Kórnik. Nad zach. brzegiem jeziora położony jest Ośrodek Szkoleniowo-Wypoczynkowy. Bogata oferta bazy noclegowej. Na terenie ośrodka znajduje się niestrzeżone miejsce do kąpeli i wypożyczalnia sprzętu wodnego i motorowodnego.

– Jarosławiec, Jez. Jarosławieckie

Kąpielisko niestrzeżone na terenie WPN, przy osadzie Jarosławiec (gm. Komorniki) z trawiastą i piaszczystą plażą, parking w odległości 1,5 km.

Jez. Dymaczewskie. Fot. ZS

Jez. Lusowskie. Fot. ZS

- **Kórnik**, Jez. Kórnickie
Na pn.-zach. brzegu akwenu przy szosie łączącej Kórnik z Rogalinem, położony jest Ośrodek Sportu i Rekreacji. Na jego terenie znajduje się strzeżone miejsce do kąpeli z pomostem i wypożyczalnią sprzętu wodnego. Do dyspozycji turystów pozostają rowery wodne, łodzie wiosłowe i kajaki.
- **Kamińsko**, jez. Kamińsko, gm. Murowana Goślina.
Strzeżone kąpielisko położone wśród drzew z piaszczystą plażą, pomostem i wypożyczalnią sprzętu wodnego. Funkcjonuje mała gastronomia. Dla dzieci plac zabaw, dla dorosłych – boisko do siatkówki plażowej.
- **Lusowo**, Jez. Lusowskie
Przy pn.-wsch. brzegu jez. istnieje strzeżona piaszczysta plaża z boiskami do siatkówki i trybunami dla kibiców oraz ogrodzonym placem zabaw dla najmłodszych. Miłośnicy sprzętu wodnego mogą skorzystać z wypożyczalni oraz bufetu. W okolicy duży parking.
- **Niepruszewo**, Jez. Niepruszewskie
Przy plaży parking, mała gastronomia i wypożyczalnia sprzętu wodnego. Niestrzeżone miejsce do kąpeli z plażą piaszczysto-trawiastą, pomostem.

- **Pobiedziska**, jez. Biezdruchowo.
Kąpielisko strzeżone położone przy ul. Kiszkowskiej w Pobiedziskach, plaża trawiasta, bar, wypożyczalnia sprzętu
- **Rybojedzko**, Jez. Strykowskie
Kąpielisko niestrzeżone, plaża trawiasta przy pn. krańcu jez.
- **Sapowice**, Jez. Strykowskie
Kąpielisko niestrzeżone, plaża trawiasta
- **Stare Dymaczewo**, Jez. Łódzko-Dymaczewskie
Plaża trawiasta, bar
- **Stęszew**, jez. Lipno
Kąpielisko z piaszczystą plażą przy ośrodku wypoczynkowym, camping, bar (w ostatnich latach duże wahania poziomu wody, okresowe zakazy kąpiele).
- **Stęszewko**, Jez. Stęszewsko-Kołatkowskie.
Teren ogrodzony z wydzielonymi miejscami do parkowania. Plaża trawiasto-piaszczysta z pomostem i możliwością wypożyczenia sprzętu wodnego. Na miejscu bar.
- **Strykowo**, Jez. Strykowskie.
Kąpielisko ogrodzone z miejscami do parkowania samochodów. Plaża trawiasta z pomostem. W sezonie czynny bufet. Jezioro znane z uprawiania windsurfingu.
- **Wojnówko**, jez. Łomno
Plaża trawiasta przy kolonii domków letniskowych
- **Wronczyn**, Jez. Wronczyńskie Duże
Niestrzeżone kąpielisko we Wronczynie z trawiastą plażą wśród drzew.
- **Zborowo**, Jez. Niepruszewskie
Kąpielisko z trawiastą plażą, w sąsiedztwie znajdują się dwa boiska do siatkówki plażowej, plac zabaw dla dzieci oraz wytyczone miejsce na ognisko z drewnianymi stołami i ławkami.

Szlaki turystyczne

Szlaki piesze

Na terenie powiatu poznańskiego istnieje wiele znakowanych szlaków pieszych. Szczególnie duże ich zagęszczenie znajduje się w WPN i w Puszczy Zielonka. Pierwsze znakowane szlaki piesze wytyczono na terenie WPN na początku lat 50. XX w. Obecnie w powiecie poznańskim znajduje się 428 km znakowanych szlaków pieszych. Szlaki te oznakowane są według jednolitego systemu opracowanego przez

Zarząd Główny PTTK: prostokąt o wymiarach 9x15 cm, składający się z trzech poziomych pasków, przy czym paski zewnętrzne są koloru białego, a pasek środkowy w kolorze szlaku /czerwony, niebieski, zielony, żółty lub czarny/. Znaki szlaku umieszczane są na drzewach, słupach, ścianach budynków, płotach. Szlaki o dłuższym przebiegu z reguły podzielone są na krótsze odcinki, umożliwiające odbywanie wycieczek jednodniowych. Stan oznakowania szlaków jest bardzo różny. Niektóre z nich dawno nieodnawiane są mało czytelne w terenie. W dobrym stanie są szlaki w rejonie Puszczy Zielonka i w WPN.

Poniżej przedstawiono wykaz szlaków pieszych położonych na terenie powiatu poznańskiego, w podziale na rejon: na obrzeżach Poznania i w jego okolicy, w Puszczy Zielonka i terenach przyległych, w okolicach Kórnik i Rogalina oraz w WPN i w jego okolicy. Dla ułatwienia w orientacji zamieszczono poniżej 2 mapki schematyczne przebiegu szlaków w Puszczy Zielonka i w WPN.

● Na obrzeżach Poznania i w jego okolicy

1. Szlak zielony
Poznań-Golęcin /0,0 km/ – jez. Rusalka /1,0 km/ – Jez. Strzeszyńskie /6,7 km/ – Jez. Kierskie /9,5 km/ – Poznań-Krzyżownicy /13,5 km/
2. Szlak niebieski
Tulce /0,0 km/ – dolina Michałówki /3,3 km/ – szlak żółty 3 /4,6-5,6 km/ – Poznań – Darzybór /7,1 km/
3. Szlak żółty 1
Poznań – os. Batorego /0,0 km/ – Umultowo /2,7 km/ – Morasko /5,5 km/ – rezerwat „Meteoryt Morasko” /6,3 km/ – leśniczówka Morasko /7,0 km/ – Góra Moraska /7,7 km/ – Poznań – os. Sobieskiego /10,6 km/
4. Szlak żółty 2
Poznań-Sypniewo /0,0 km/ – Kopylnik /1,2 km/ – Daszewice /2,2 km/ – Babki /5,2 km/ – Poznań-Marlewo /6,7 km/
5. Szlak żółty 3
Poznań-Spławie /0,0 km/ – szlak niebieski /3,4-4,4 km/ – Nowa Wieś Poznańska /6,8 km/
6. Szlak żółty 4
a/ Lusowo /0,0 km/ – Jez. Lusowskie – Lusówko /4,9 km/ – Otowo /8,2 km/ – Zakrzewo /11,9 km/
b/ Zakrzewo /0,0 km/ – gajówka Zakrzewo /0,9 km/ – mogiły – Dąbrówka /6,7 km/ – Pałędzie /7,7 km/

● **W Puszczy Zielonka i terenach przyległych**

7. Szlak czerwony

Czerwonak /0,0 km/ – Dziewicza Góra /3,2 km/ – szlak czarny 2 /3,9 km/ – szlak niebieski 1 /8,5 km/ – Kamińsko /12,7 km/ – Okoniec /14,6 km/ – Zielonka /19,0 km/

8. Szlak niebieski 1

a/ Dziewicza Góra /0,0 km/ – Leśnictwo Annowo /2,2 km/ – Miękowo /3,3 km/ – Owińska – szlak czarny 1 /4,8 km/ – szlak czerwony /8,8-9,8 km/ – Ludwikowo /12,9 km/ – Tuczo /16,9 km/

b/ Tuczo /0,0 km/ – szlak zielony 1 /0,6-1,1 km/ – Stęszewko /2,7 km/ – rezerwat „Klasztorne Modrzewie” /5,9 km/ – rezerwat „Las Mieszany” /7,5 km/ – Zielonka /9,5 km/ – Głęboć /12,0 km/ – Dzwonowo /15,4 km/ – Sławica /19,2 km – Sława Wlkp. /20,5 km/

9. Szlak niebieski 2

a/ Promno-PKP /0,0 km/ – Promienko /1,4 km/ – Góra /3,3 km/ – Promno – PKS /6,4 km/ – jez. Brzostek /7,3 km/ – jez. Drążynek /8,5 km/ wzgórze 127 /10,3 km/ – Zbierkowo /12,5 km/ – Wagowo /14,5 km/

b/ Wagowo /0,0 km/ – jez. Baba /3,5 km/ – szlak zielony 2 /4,8 km/ – grodzisko koło Nekieli /6,0 km/ – szosa 92 /10,8 km/ – leśniczówka Gułtowy /11,7 km/ – Gułtowy /14,8 km/ – Giecz /20,9 km/

10. Szlak żółty 1

Dziewicza Góra /0,0 km/ – Kicin /2,3 km/ – leśniczówka Mechowo /6,3 km/ – Wierzenica /7,4 km/ – dolina Głównej /7,9 km/ – Kobylnica /9,9 km/

11. Szlak żółty 2

Wierzyce /0,0 km/ – Jezierze /2,7 km/ – jez. Baba /4,9 km/

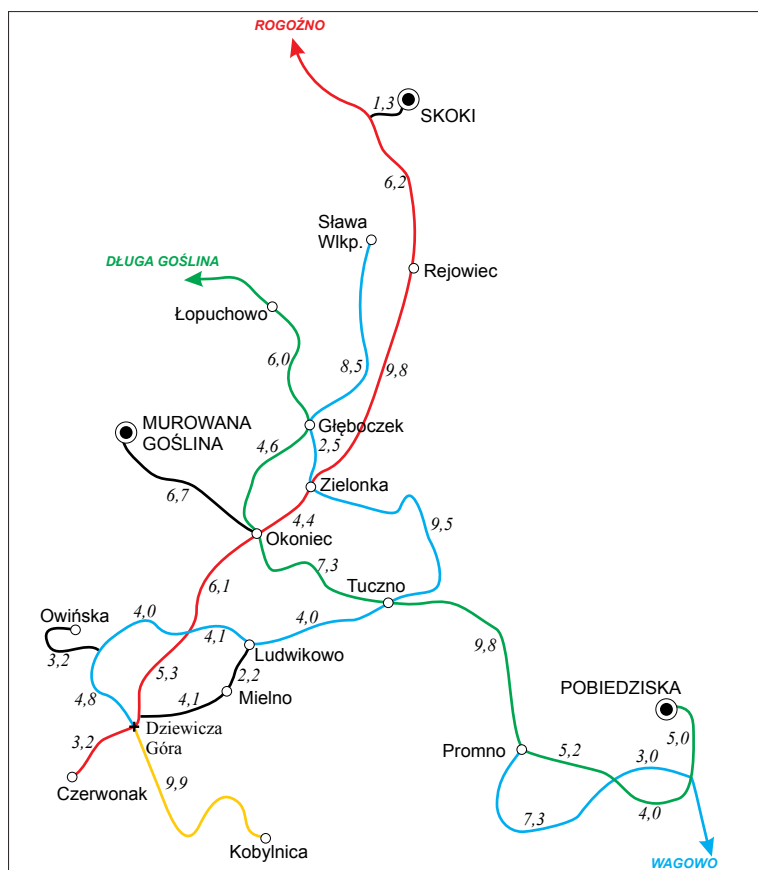
12. Szlak zielony 1

a/ Pobiedziska /0,0 km/ – wzgórze 127 /5,0 km/ – szosa z Kościółkowej Górki /6,3 km/ – rezerwat „Las Liściasty w Promnie” /8,4 km/ – jez. Brzostek /9,0 km/ – szosa z Kostrzyna /10,2 km/ – Promno – PKP /14,2 km/

b/ Promno – PKP /0,0 km/ – Jez. Wronczyńskie Wielkie /4,1 km/ – Jez. Stęszewskie /6,2 km/ – Jez. Kołatkowskie /7,0 km/ – szlak niebieski 1 /9,3 km/ – Tuczo /9,8 km/

c/ Tuczo /0,0 km/ – Okoniec /7,3 km/ – Głęboć /11,9 km/ – Łopuchowo /17,9 km/

- d/ Łopuchowo /0,0 km/ – Wojnowo /3,6 km/ – Długa Goślina /5,9 km/ – Białężyn /10,9 km/ – Starczanowo /14,0 km/ – rezerwat „Śnieżycowy Jar” /16,2 km/ – Łukowo /22,1 km/
13. Szlak zielony 2
Iwno /0,0 km/ – Wiktorowo /1,7-2,2 km/ – grodzisko koło Nekieli /5,5 km/
14. Szlak czarny 1
Owińska – PKP /0,0 km – Owińska – szlak niebieski 1 /3,2 km/
15. Szlak czarny 2
Ludwikowo /0,0 km/ – Mielno /2,2 km/ – szlak czerwony /6,3 km/
16. Szlak czarny 3
Murowana Goślina /0,0 km/ – Rakownia /3,3 km/ – Okoniec /6,7 km/

Schemat pieszych szlaków turystycznych w Puszczy Zielonka

● W okolicach Kórnika i Rogalina

17. Szlak czerwony

- a/ Rogalin /0,0 km/ – Polesie /2,8 km/ – Daszewice /7,3 km/
– Kopylnik /8,7 km/ – Kamionki /10,8 km/ – rzeka Głuszynka /12,2 km/ – Drapałka /14,8 km/
- b/ Drapałka /0,0 km/ – jez. Skrzynki /4,3 km/ – Błonie – szlak żółty /5,9 km/ – Kórnik /7,4 km/
- c/ Kórnik /0,0 km/ – Bnin /2,0 km/ – Jezioro Wielkie /9,3 km/

18. Szlak żółty

- Bnin /0,0 km/ – leśniczówka Zwierzyniec /2,7 km/ – Błonie – szlak czerwony /3,7 km/

19. Szlak czarny

- Gądko – PKP /0,0 km/ – Drapałka – szlak czerwony /1,1 km/

● W Wielkopolskim Parku Narodowym i w jego okolicy

20. Szlak czerwony 1

- a/ Mosina – Pożegowo /0,0 km/ – Osowa Góra /1,2 km/ – leśniczówka Górka /4,4 km/ – szlak niebieski /5,0 km/ – Jez. Góreckie /6,2 km/ – rezerwat „Grabina” – szlak niebieski /8,1 km/ – Jezioro – stacja ekologiczna /9,6 km/ – Jezioro – parking /10,0 km/ – Głaz Leśników /11,3 km/ – mogiły /12,6 km/ – Puszczykówko /15,4 km/
- b/ Puszczykówko /0,0 km/ – Niwka /1,2 km/ – szlak zielony 2 /3,4 km/ – Rogalinek /4,3 km/ – Rogalin /7,8 km/

21. Szlak czerwony 2

- Drużyna Poznańska /0,0 km/ – szlak niebieski /1,9 km/ – mogiły /4,9 km/ – Sowinki /5,6 km/ – Baranówko /6,0-6,9 km/ – leśniczówka Krajkowo /12,9 km/ – rezerwat „Krajkowo” /14,1 km/ – Żabno /24,1 km/

22. Szlak niebieski

- a/ Iłowiec /0,0 km/ – rezerwat „Goździk Siny w Grzybnie” /3,7 km/ – mogiły /6,7 km/ – Nowe Krosno /9,2 km/ – Mosina /10,7 km/
- b/ Mosina /0,0 km/ – Pożegowo /2,5 km/ – Osowa Góra /3,7 km/ – rezerwat „Grabina” – szlak czerwony /4,6 km/ – skrzyżowanie ze szlakiem czerwonym /6,2 km/ – Górka /7,4 km/ – Jez. Łódzko-Dymaczewskie /8,5 km/ – Łódź /9,1 km/ – Stęszew /13,2 km/

c/ Stęszew /0,0 km/ – Krąplewo /2,0 km/ – Jez. Wielkowiejskie /3,9 km/ – wzniesienie 113 /5,5 km/ – Mirosławki /7,1 km/ – Tomice /9,0 km/ – Żarnowiec /11,1 km/ – Skrzyński /13,5 km/ – Otusz-PKP /14,8 km/

23. Szlak żółty

Puszczykowo /0,0 km/ – Jarosławiec /6,0 km/ – Głaz Leśników /7,2 km/ – rezerwat „Pojniki” /8,5 km/ – Puszczykówko /11,8 km/

24. Szlak zielony 1

a/ Stęszew /0,0 km/ – jez. Lipno /1,0 km/ – mogiły /4,7 km/ – Jez. Chomęckie /6,9 km/ – Rosnówko /9,6 km/

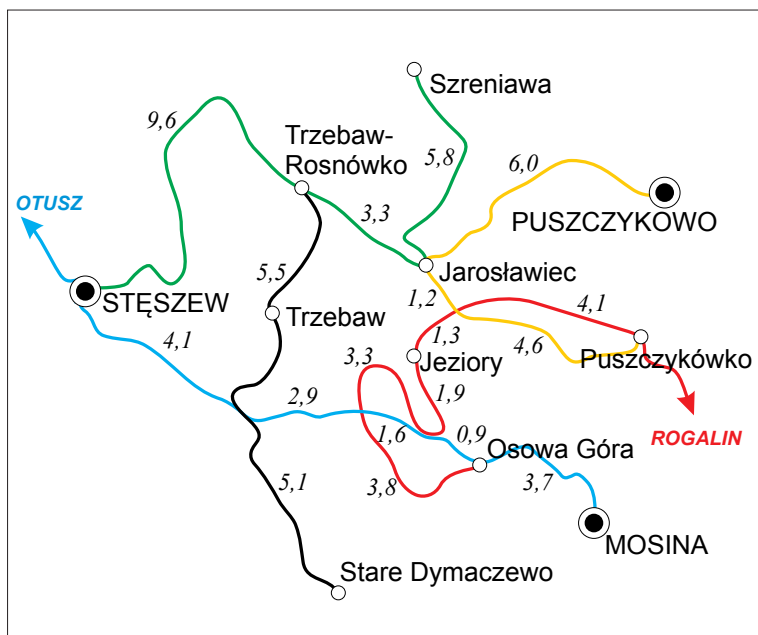
b/ Rosnówko /0,0 km/ – Jarosławiec /3,3 km/ – wzniesienie 125 /6,7 km/ – Szreniawa /9,1 km/

25. Szlak zielony 2

Wiórek /0,0 km/ – dolina Warty /2,6-4,9 km/ – szlak czerwony 1 /8,4 km/ – Rogalinek /9,4 km/

26. Szlak czarny

Stare Dymaczewo /0,0 km/ – Łódź /5,1 km/ – Trzebaw /7,9 km/ – Rosnówko /10,6 km/

Schemat pieszych szlaków turystycznych w WPN

Szlaki rowerowe

Szlaki rowerowe zaczęto znakować na początku lat 90. XX w. Jako pierwszy powstał szlak prowadzący z Poznania przez Uzarzewo i Pobiedziska do Gniezna. Obecnie na terenie powiatu poznańskiego istnieje gęsta sieć szlaków rowerowych, zarówno o charakterze lokalnym, jak i wojewódzkim. Szlaki te stworzone zostały staraniem Departamentu Sportu i Turystyki Urzędu Marszałkowskiego w Poznaniu, Związku Międzygminnego „Puszcza Zielonka” oraz niektórych urzędów gmin i miast. Nie ma tu jednolitego systemu znakowania. Poszczególne jednostki znakujące stosowały własne wzorce znakarskie. Najczęściej znak szlaku rowerowego to biały kwadrat 20x20 cm z zaznaczonym czarnym konturem roweru i barwnym paskiem szlaku.

Poniżej podano ogólne przebiegi głównych szlaków rowerowych w okolicach Poznania. Przebiegi innych szlaków rowerowych zawarte są w lokalnych wydawnictwach. W Poznaniu główny węzeł szlaków rowerowych, zwany Poznańskim Węzłem Rowerowym, znajduje się przy zach. brzegu Jez. Maltańskiego. Stan oznakowania szlaków na wszystkich odcinkach jest dobry.

● Wybrane szlaki rowerowe

1. Pierścień Rowerowy dookoła Poznania, dł. 173 km

Szlak oznakowany jest czarnym symbolem roweru i pomarańczowym kierunkiem szlaku na białym tle w pomarańczowej ramce.

Mosina – Pożegowo – Górka – Stęszew – Kraplewo – Wielka Wieś – Mirosławki – Tomice – źródło Żarnowiec – Podłożyny – Zborowo – Drwęca – Lusówko – Lusowo – Sady – Kiekrz – Pawłowice – Złotniki – Biedrusko – Promnice – Raduszyn – Murowana Goślina – Rakownia – Floryda – Huciska – Zielonka – Dąbrówka Kościelna – Bednary – Wronczyn – Promno-PKP – Góra – Tarnowo – Kostrzyn – Trzek Mały – Trzek Duży – Gowarzewo – Tulce – Robakowo – Gądko-PKP – Czołowo – Kórnik – Bnin – Radzewo – Radzewice – Świątniki – Rogalin – Rogalinek – Mosina

2. Szlaki łącznikowe do Pierścienia Rowerowego dookoła Poznania

Z Poznania, od węzła szlaków rowerowych nad Jez. Maltańskim, prowadzi promień osiem szlaków łącznikowych, którymi można dojechać do różnych odcinków Pierścienia.

2.1 Szlak niebieski 1 /będący fragmentem wsch. odcinka Nadwarciańskiego Szlaku Rowerowego/, dł. 29 km,

Poznań – Jez. Maltańskie – Dębina – Luboń – Puszczykowo – Mosina

- 2.2 Szlak czarny 1, dł. 35 km
Poznań – Jez. Maltańskie – Las Marcelesiński – Junikowo – Skórzewo – Dąbrówka – Pokrzywnica – Lusówko
- 2.3 Szlak zielony 1 /będący fragmentem pn. odcinka Transwielkopolskiej Trasy Rowerowej/, dł. 19 km
Poznań – Jez. Maltańskie – Gołęcin – Rusałka – Strzeszyńskie – Psarskie – Kiekrz – Pawłowice
- 2.4 Szlak żółty, dł. 17 km
Poznań – Jez. Maltańskie – Piątkowo – Morasko – Złotniki
- 2.5 Szlak niebieski 2 /będący fragmentem zach. odcinka Nadwarciańskiego Szlaku Rowerowego, dł. 21 km
Poznań – Jez. Maltańskie – Naramowice – Radojewo – Biedrusko
- 2.6 Szlak czarny 2 /będący fragmentem Piastowskiego Traktu Rowerowego/ dł. 23 km
Poznań – Jez. Maltańskie – Gruszczyń – Uzarszewo – Biskupice – Promno
- 2.7 Szlak zielony 2 /będący fragmentem pd. odcinka Transwielkopolskiej Trasy Rowerowej/, dł. 14 km
Poznań – Jez. Maltańskie – Darzybór – Tulce

WPN, turyści na szlaku. Fot. SP

2.8 Szlak czerwony, dł. 23 km

Poznań – Jez. Maltańskie – Starołęka – Minikowo – Marlewo – Babki – Daszewice – Kamionki – Czołowo

3. **Duży Pierścień Rowerowy w Puszczy Zielonka**, oznakowany kolorem czarnym na niebieskim tle, dł. 51,8 km

Czerwonak – Maruszka – Dąbrówka Kościelna – Niedźwiedziny – Sławica – Brzeźno – Pacholewo – Uchorowo – Starczanowo

4. **Mały Pierścień Rowerowy w Puszczy Zielonka**, oznakowany kolorem czarnym na czerwonym tle, dł. 40,1 km

5. **Szlaki łącznikowe do obydwóch Pierścieni w Puszczy Zielonka**, oznakowane symbolami na białym tle:

5.1 Szlak R-1, dł. 15,5 km

Owińska – Wierzonka – Wierzenica – Kobylnica – Gruszczyn

5.2 Szlak R-2, dł. 22,0 km

Murowana Goślina – Rakownia – Okoniec – Kamińsko – Pławno – Tuczo – Kowalskie – Jerzykowo – Biskupice

5.3 Szlak R-3, dł. 27,1 km

Murowana Goślina – Zielonka – Bednary – Krzeńlice – Węglewo – Skrzetuszewo

5.4 Szlak R-4, dł. 11,9 km

Murowana Goślina – Boduszewo – Głębocek – Dąbrówka Kościelna

5.5 Szlak R-5, dł. 12,3 km

Murowana Goślina – Głębocko – Łopuchówko – Łopuchowo – Brzeźno

5.6 Szlak R-6, dł. 11,5 km

Murowana Goślina – Trojanowo – Kąty – leśniczówka Łoskoń

5.7 Szlak R-7, dł. 11,4 km

Murowana Goślina – Białęgi – Białężyn – Nieszawa

5.8 Szlak R-12, dł. 45,3 km

Jerzykowo – Promno-PKP – Góra – Kociałkowa Górka – Sanniki – leśniczówka Nekiłka – Jezierce – Wągowo – Pobiedziska – Węglewo – Pomarzanowice – Złotniki – Wronczyn – Krzeńlice

SŁOWNIK KRAJOZNAWCZY

■ BABKI

● Wieś w gm. Mosina (440 mieszk.), położona w dolinie rzeki Kopli (Głuszynki), przy pd.-wsch. granicy Poznania.

● Pierwsza wzmianka pochodzi z 1364 r.; Babki należały wówczas do bp poznańskiego. W XIX w. rozwinął się tu folwark (rządcówka, ośmiorak, chlewnia, obora), który zdominował układ przestrzenny osady. Wieś położona jest w dużym kompleksie leśnym, w którym w końcu XIX wieku wzniesiono leśniczówkę.

● Obecnie wieś jest siedzibą Nadleśnictwa Babki obejmującego tereny lasów państwowych położone w pd. i wsch. części powiatu poznańskiego i Poznania. Pow. leśna zajmuje 10 419 ha, z czego większość należy do obszarów chronionego krajobrazu. Głównymi gatunkami lasotwórczymi są sosna i dąb. W Babkach znajduje się wojskowa stacja radiolokacyjna. Między miejscowościami Babki i Czapury planowana jest budowa zbiornika retencyjnego „Głuszyna”.

● MPK, szlak rowerowy i pieszy do Rogalina.

■ BARANOWO

● Wieś w gm. Mosina, (40 mieszk.), położona na terenie Rogalińskiego Parku Krajobrazowego, około 8 km na pd.-wsch. od Mosiny.

● Pierwsza wzmianka o wsi pochodzi z 1387 r. Wieś była własnością szlachecką.

● Szachulcowy **budynek mieszkalny** oraz stodoła, wzniesione zostały na przełomie XVIII/XIX w. Zachowały się też dawne **zabudowania folwarczne** z kuźnią pochodzącą z początku XIX w. W pobliżu, położonym nad jeziorem, Baranówku (sołectwo, 80 mieszk.) znajduje się dawny **cmentarz** ewangelicki (Baranówko powstało w XVIII w. jako wieś olęderska) oraz stajnia i **ośrodek hipoterapii** dla osób niepełnosprawnych prowadzony przez fundację znanego aktora Bohdana Smolenia.

● Nadwarciański szlak rowerowy.

■ BARANOWO

● Duża wieś w gm. Tarnowo Podgórne, (2 340 mieszk.) o charakterze osiedla podmiejskiego, przylegająca od zach. do granic Poznania i (→) Jez. Kierskiego, przy drodze krajowej nr 92.

● Najstarsza wzmianka pochodząca z 1360 r. wspomina młyn na wyspie Jez. Wielkiego, (Kierskiego), gdy wieś należała do komandorii joannitów poznańskich. Lokowana zapewne nieco wcześniej. Także z 1360 r. znany jest sołtys Godzisław. O starym osadnictwie nad jezio-

rem świadczą ślady osad z ok. V-VIII w. i X-XI w. odkryte na wzniesieniu przy drodze do Chyb. Pewne przekazy dowodzą, że jeszcze w XVI w. wieś była majątnością kawalerów maltańskich. W ostatnich 20 latach wzdłuż drogi krajowej nr 92 powstały liczne zakłady magazynowe i rzemieślnicze, a w pobliżu jeziora osiedla mieszkaniowe.

● W **zespole dworsko-folwarcznym** z końca XIX w. znajduje się Zakład Doświadczalno-Dydaktyczny Uniwersytetu Przyrodniczego z Poznania. W 1997 r. oddano do użytku nowy **kościół** pw. św. Józefa Oblubieńca NMP, a w centrum wsi wzniesiono pomnik Miłosierdzia Bożego w 2006 r. We wsi nowoczesne **Gimnazjum** im. Polskich Noblistów z salą gimnastyczną z 2007 r. oraz ładnie położony w pobliżu jeziora hotel Edison i camping Baranowo.

● MPK, PKS, hotel, restauracja.

BEDNARY

● Wieś w gm. Pobiedziska (70 mieszk.) położona 6 km na pn.-zach. od Pobiedzisk.

● Bednary powstały jako osada służebna dla grodu w Pobiedziskach, w średniowieczu przeszły w ręce prywatne. Pierwsza wzmianka z 1395 r. podaje nazwisko właściciela, którym był Andreas Bednarszky. W latach międzywojennych majątek należał do rodziny Jankowskich z Wronczyna. W okresie okupacji Niemcy rozpoczęli tu budowę lotniska. Po wojnie lotnisko należało do Wojska Polskiego. W 2000 r. była tu baza światowego zlotu harcerstwa polskiego.

● Obecnie **lotnisko** jest w użytkowaniu Aeroklubu Poznańskiego, organizowane są szkolenia i imprezy lotnicze. Działa też centrum doskonalenia kierowców *Test & Training Safety Center* organizujące szkolenia i zawody samochodowe. Tereny lotniska są miejscem corocznej Międzynarodowej Wystawy Maszyn Rolniczych Agro Show Bednary.

● PKS Pomorzanki 4 km.

BĘDLEWO*

● Wieś w gm. Stęszew (390 mieszk.), 5 km na pd. od siedziby gminy, przy szosie Dymaczewo–Granowo. Wytwórnia pasz i koncentratów paszowych.

● Dawna własność szlachecka, wzmiankowana po raz pierwszy w 1343 r., gdy należała do Mikołaja z Będlewa herbu Łódzia. Od XVII w. stanowiła własność Potockich.

● Wieś ulicówka, zabudowana wzdłuż osi wsch.-zach. We wsch. części wsi **zespół pałacowo-parkowy****. Neogotycki **pałac** o rozbudo-

wanej bryle, wzniesiony w 1866 r. dla Bolesława Potockiego (ofiarydawcy placu w Poznaniu pod Teatr Polski). Fasadę frontową zdobi trzykolumnowy ryzalit poprzedzony portykiem, nad którym znajduje się taras. Po bokach widoczne są dwie wieże nierównej wysokości: wyższa ośmioboczna i niższa cylindryczna. Wejście ozdabia dekoracja sztukatorska z tarczą herbową Potockich. Pałac jest jedną z nielicznych wlkp. rezydencji, w których niemal w całości zachowany został pierwotny wystrój wnętrz. Odrestaurowany w latach 1975-88 na Dom Pracy Twórczej Polskiej Akademii Nauk; obecnie jest tu Ośrodek Konferencyjny Instytutu Matematycznego PAN.

Do pałacu prowadzi **aleja kasztanowcowa**. Przy głównej bramie wjazdowej budynek **kordegardy** (stróżówki) z 1866 r. Obok pałacu **oficyna** z 2 poł. XIX w., dawna stajnia z 1866 r. i piętrowa brama z ok. 1866 r., wiodąca na podwórze gospodarcze, zaadaptowane na potrzeby ośrodka konferencyjnego. Za pałacem znajduje się **park** krajobrazowy (pow. 8,3 ha), założony na początku XVIII w. i przekształcony w poł. XIX w., z pomnikowymi drzewami, m.in. bukiem odmiany purpurowej o pięknie wykształconej koronie, lipą srebrzystą (410 cm), lipą szerokolistną (430 cm) i wiązem (420 cm). Ponadto w parku mały staw z wysepką (prowadzi do niej drewniany mostek), na której zachowały się resztki sztucznej grot. Do parku przylegał niegdyś zwierzyńiec, w którym hodowano białe daniele. Po pn. stronie zespołu **zabudowania folwarczne** z lat 1870-1903.

Będlewo, pałac. Fot. ZS

Przy głównej drodze dojazdowej do pałacu znajduje się neogotycka **kaplica** z lat 1866-70, o schodkowych szczytach dekorowanych blendami. Przy ul. Mosińskiej 20, naprzeciw parku, stoi **najstarszy dom** we wsi – szachulcowy z poł. XIX w.

- PKS, hotel, restauracja.

■ BIAŁĘŻYN

● Wieś w gm. Murowana Goślina (310 mieszk.), położona 6 km na pn.-zach. od Murowanej Gośliny, przy szosie do Obornik.

● Wieś znana była od XV w.; w księgach biskupich występuje, jako Bialenzyno. W okresie międzywojennym wieś zamieszkiwali Polacy i Niemcy, co spowodowało podział na dwie części: Białężyn zamieszkały przez Polaków i Białężynek zamieszkały przez Niemców, części połączono w 1930 r. Obecnie znana jest z sadownictwa.

● **Kościół** pw. św. Tymoteusza z lat 1823-25, spalony przez hitlerowców w 1945 r. i odbudowany w 1948 r. Planuje się, z inicjatywy Fundacji Bahtale Roma (Szczęśliwi Cyganie), umieszczenie przy kościele 27 tonowego dzwonu przypominającego 27 lat pontyfikatu Jana Pawła II. Na skraju lasu, gdzie 7 X 1939 r. hitlerowcy rozstrzelali 2 mieszkańców wsi znajduje się **pomnik**.

- PKS

■ BIEDRUSKO

● Miejscowość o statusie wsi, nad Wartą 6 km od pn. granicy Poznania, w gm. Suchy Las (2 020 mieszk.). Szosa Poznań–Bolechowo.

● Pierwsza wzmianka w dokumentach dotycząca Biedruska pochodzi z 1388 r. Wieś nazywała się wówczas Besdrofsko. Pierwotnie była to własność szlachecka, w 1518 r. przeszła na własność cysterek z Owińsk. Po zajęciu Wlkp. przez Prusy, dobra zakonne zostały skonfiskowane. Całość majątków cysterek z Owińsk w tym i Biedrusko sprzedane zostały berlińskiemu kupcowi Zygmuntowi Otto von Treskow, krótko po otrzymaniu przez niego tytułu szlacheckiego. Z. Treskow, dysponując znacznymi funduszami, zreorganizował zarządzanie dobrami, powodując ich rozwój. Po jego śmierci jeden z sześciorga dzieci Albert Otto przejął Biedrusko i wznosił tu okazały pałac. W 1904 r. kolejni spadkobiercy sprzedali majątek Biedrusko i przylegające do niego ziemie armii pruskiej, która urządziła tu obóz wojskowy i na zach. od niego duży poligon. W Biedrusku powstały wówczas budynki: komendantura, zaplecze techniczne i koszary. Tak zaczęła się wojskowa historia dawnej wsi. W końcu grudnia 1918 r. obóz w Bie-

drusku zdobyli powstańcy wielkopolscy. Rok później utworzono polski garnizon wojskowy, w którym rozlokowano 7 Pułk Strzelców Konnych Wielkopolskich. Dalszej rozbudowie uległo zaplecze placu ćwiczeń. Na poligonie ćwiczyły różne jednostki wojskowe, często gośćmi ćwiczeń były wybitne osoby ówczesnych władz m.in. marszałek Józef Piłsudski, prezydent Ignacy Mościcki, a także goście zagraniczni: marszałek Francji Ferdynand Foch, król Rumunii Karol II. Po II wojnie światowej powiększono obszar poligonu, obejmując nim zlikwidowane z tego powodu wsie Chojnica, Glinienko, Glinno, Łągiwniki i Okolewo. Po raz kolejny rozbudowano zaplecze poligonu.

Pod osłoną wojskowego placu ćwiczeń zlokalizowano w Biedrusku jednostkę wojsk raketowych, wyposażoną w rakiety średniego zasięgu (do 300 km), mogące przenosić ładunki nuklearne. Żołnierze tej jednostki odbywali ćwiczenia na olbrzymim poligonie w Kazachstanie. Istnienie wojsk raketowych w Biedrusku otoczone było wielką tajemnicą. Gdy przemieszczano przez miejscowość specjalne samochody z rakietami czyniono to tylko nocą, a w całej miejscowości wyłączano oświetlenie. Biedrusko przez wiele lat było miejscowością zamkniętą dla osób postronnych, wstęp dozwolony był tylko dla wojska i rodzin wojskowych oraz za przepustkami.

Już po przemianach ustrojowych, w 1994 r. na terenie poligonu odbyły się wielkie ćwiczenia wojskowe „Most współpracy” w ramach

Biedrusko, pałac. Fot. ZS

„Partnerstwa dla pokoju” z udziałem żołnierzy 12 państw europejskich i Stanów Zjednoczonych. Obserwował je m.in. prezydent Lech Wałęsa. Gośćmi poligonu byli też filmowcy. Wykorzystując walory naturalne dużych, otwartych przestrzeni kręcono tu sceny plenerowe m.in. filmów „Kazimierz Wielki” oraz „Ogniem i mieczem”. Teren poligonu w 1995 r. uznany został za Obszar Chronionego Krajobrazu. Obecnie poligon wojskowy w Biedrusku jest jednostką podległą Centrum Szkolenia Wojsk Lądowych w Poznaniu.

● Biedrusko jest najbardziej specyficzną miejscowością powiatu poznańskiego. Na jej oblicze składają się trzy elementy: założenie pałacowo-parkowe i pozostałości dawnej zabudowy wsi, dominujące w centrum budynki zaplecza poligonu wojskowego i położone wokół centrum nowe osiedla mieszkaniowe.

W centrum Biedruska (o zmodernizowanym w 2011 r. układzie drogowym z dużym rondem) wznosi się kilka charakterystycznych budynków o drewnianej konstrukcji szkieletowej (tzw. mur pruski) pochodzących z początku XX w. Są to m.in. **dawne koszary** 7 Pułku Strzelców Konnych Wielkopolskich – obecnie Szkoła Podstawowa imienia 7 PSKW, poczta, przedszkole, a także **dawna kuźnia** obecnie zamieniona na restaurację. Nieopodal stoi **pomnik** 7 PSKW z 1990 r. i również z 1990 r. pomnik Chwała Bohaterom – ofiar II wojny światowej. We wsch. części, na skraju doliny Warty, położony jest **zespół pałacowo-parkowy***, o rozplanowaniu i z budynkami pochodzą-

Biedrusko, szkoła. Fot. ZS

cymi z końca XIX w. **Pałac** zbudowano w latach 1877-80 wg proj. architekta niemieckiego Ludwika Huhna dla ówczesnego właściciela majątności Albrechta Ottona Maksymiliana von Treskow. Jest to okazała budowla eklektyczna, formą nawiązująca do renesansowych willi włoskich. Ozdobiona wieżą z tarasem widokowym, uskokowymi elewacjami, gzymsami, obramieniami okien, od strony wsch. i pn. dużymi balkonami wspartymi na kwadratowych filarach. Przez wiele lat w pałacu mieściły się pomieszczenia reprezentacyjne komendantury. Obecnie jest tu hotel i restauracja. Za pałacem, od pd. położone jest dawne kasyno, przebudowane w 1904 r. w formach modnych wówczas pawilonów uzdrowiskowych z bogato zdobionymi elementami architektonicznymi z drewna. Niestety ten piękny pierwotnie budynek, opuszczony, jest w bardzo złym stanie technicznym. Nieco dalej na pagórku stoi ozdobna glorieta.

Na wsch. od pałacu i kasyna, na stoku doliny Warty położony jest **park krajobrazowy** o pow. 15,6 ha, założony w 2 poł. XIX w. z bogatym drzewostanem m.in. wiekowymi bukami i dębami. W dużej części pozbawiony opieki stopniowo ulega dewastacji.

Przy ul. Wolności, wiodącej w dolinę Warty i dalej do Bolechowa stoi **parę domów**, pozostałość dawnej zabudowy wiejskiej z końca XIX w.

Wzdłuż ul. Poznańskiej znajdują się parterowe w większości **budynki koszarowe** i zaplecza technicznego. Wśród nich dominuje wysoka, ceglana **wieża ciśnień** ozdobiona zegarem, zbudowana w 1901 r. Mechanizm zegara jest uszkodzony.

W czasie międzynarodowych manewrów w 1994 r. i defilady biorących w nich oddziałów na wieży znajdował się żołnierz, który ręcznie przesuwiał wskazówki.

W zach. części położone jest duże osiedle mieszkaniowe rodzin wojskowych, a w części pn. osiedle już z początku XXI w. domów jednorodzinnych. Na skraju pd. miejscowości znajduje się stary **cmentarz** osób cywilnych z początku XX w. i żołnierzy radzieckich – jeńców z czasów wojny polsko-bolszewickiej i jeńców radzieckich z lat 1941-45.

Z Biedruska w kierunku pd.-zach. przez teren poligonu wiedzie ul. 7 Pułku Strzelców Konnych do Złotkowa. Jest ona zamknięta dla ruchu cywilnego. W dni świąteczne dostępna jest dla ogółu osób korzystających z rowerów. Można drogą tą dojechać do (→) Chojnicy i (→) Glinna.

● MPK, hotel, restauracje.

■ BISKUPICE

● Duża wieś w gm. Pobiedziska (1 830 mieszk.), położona przy szosie i linii kolejowej Poznań–Gniezno, 8 km od Pobiedzisk.

● Wieś była własnością biskupów poznańskich (stąd jej nazwa). W 1765 r. bp Teodor Kazimierz Czartoryski, wydzielił część majątku kapituły osadzając tam chłopów, głównie pochodzenia niemieckiego. W 1908 r. powstała szkoła, do której uczęszczały także dzieci z okolicznych miejscowości. Od poł. XIX w. do 1945 r. majątek należał do niemieckiej rodziny Koerth. Obecnie wieś rozbudowuje się, zasiedlana przez mieszkańców Poznania.

● W Biskupicach znajduje się pozostałość dawnego **parku** dworskiego, a także stary budynek szkolny. W 1994 r. powstał **kościół** pw. M.B. Nieustającej Pomocy. Przy nowym budynku szkolnym zbudowanym w latach 2006-2008 znajduje się kompleks boisk sportowych.

● PKP, PKS

■ BŁĄŻEJEWO

● Wieś położona w gm. Kórnik (390 mieszk.), na zach. brzegu Jez. Bnińskiego, 5 km na pd. od Kórnika.

● Pierwsza wzmianka o miejscowości pochodzi z 1339 r. Wieś należała do Błaziejewskich. Od XVI w. należała do parafii bnińskiej. W XVII w. wieś przeszła na własność Działyńskich. W 1737 r. Teofila Potulicka sprowadziła osadników olęderskich, nadając im grunty na

Błaziejewko, ośrodek wczasowy. Fot. ZS

pd. od wsi, nazwane Błażejewskimi Olędrami. Obecnie jest to przysiółek Błażejewko. W okresie PRL na jego terenie istniał PGR.

● Zabudowa wsi rozciągnięta wzdłuż zach. brzegu Jez. Bnińskiego. 2 km na pd. od Błażejewa położone jest osiedle domków letniskowych oraz duży **Ośrodek Szkoleniowo-Wypoczynkowy „Błażejewko”** z hotelem, campingiem, stadionem, boiskami, kortem tenisowym i kąpieliskiem. Na terenie ośrodka rosną dwa dęby o obw. 620 i 420 cm. W pobliżu wsi znajdują się pozostałości cmentarza ewangelickiego.

● MPK, hotele, restauracje.

■ BNIŃSKIE JEZ.

● Długie jez. położone na pd. od (→) Kórnik. Największe w tzw. rynnie Kórnicko-Zaniemyskiej (pow. 226 ha, dł. 4.6 km, szer. 0.7 km, głęb. do 8.5 m, leży na wys. 66 m n.p.m.). Brzegi niskie, w większości bezleśne. Nad jez. kolonie domków letniskowych, przy zach. brzegu duży ośrodek wczasowy i kąpielisko w Błażejewku. Pn. koniec jez. sięga Kórnik-Bnina. W rynnie ciągnącej się od Zaniemyśla (w powiecie średzkim) położone są kolejno jeziora: Raczyńskie (pow. 84 ha), Łęknio (pow. 26 ha), Małe Jezioro (pow. 44 ha), Wielkie Jezioro (pow. 60 ha), Bnińskie, Kórnickie (pow. 82 ha), Skrzyneckie Duże (pow. 92 ha), Skrzyneckie Małe (pow. 17 ha). Jeziora te łączy rzeka Głuszynka.

■ BODUSZEWO

● Wieś w gm. Murowana Goślina (340 mieszk.), położona 3 km na wsch. od Murowanej Gośliny, przy drodze do Zielonki.

● Pierwsza wzmianka pochodzi z 1388 r. W poł. XVI w. występuje w źródłach, jako wieś opustoszała; później zasiedlona ponownie. W XIX w. wieś wchodziła w skład dóbr księcia Sachsen-Altenburg.

● We wsi znajduje się **pałac** z poł. XIX w., piętrowy, nakryty dachem czterospadowym, z bocznym ryzalitem. W okresie międzywojennym i po II wojnie światowej był on własnością gminy; mieścił szkołę i bibliotekę. Od 1999 r. własność prywatna, obecnie hotel.

● PKP, PKS Murowana Goślina 3 km, hotel.

■ BOGUCIN

● Duża wieś o zwartej zabudowie w gm. Swarzędz, (1 030 mieszk.), położona na lewym brzegu rzeki Główniej i przy szosie Poznań–Gniezno, 5 km na pn.-zach. od siedziby gminy.

● Wzmiankowana w dokumencie lokacyjnym Poznania z 1253 r. (Villam Boguthe), jako jedna z 17 wsi otaczających miasto; od 1720 r. osada młyńska nad Główną. Siedziba Gospodarstwa Rybackiego Bogucin (stawy o pow. 145 ha).

● We wsi pozostałości dawnego **zespołu dworskiego** wraz z parkiem po obu stronach rzeki (pow. 10,5 ha) z XIX. Na lewym brzegu rzeki dawny **dwór** z XIX/XX, tzw. „młynarzówka”, naprzeciw dawny **młyn wodny** z początku XIX w.

● PKS i PKP Ligowiec 1 km. Motel.

■ BOLECHOWO

● Wieś, o charakterze osiedla podmiejskiego, (1 320 mieszk.) w gm. Czerwonak, położona przy szosie i linii kol. do Wągrowca, 8 km na pn. od siedziby gminy.

● W trakcie prac archeologicznych odkryto w pobliżu wsi osadę wczesnośredniowieczną oraz znaleziska z okresu mezolitu. Pierwsza wzmianka o wsi pochodzi z 1253 r., kiedy jako własność księżęcia nadana została przez księcia wielkopolskiego Przemysła I klasztorowi cysterek w Owińskach. Po kasacji zakonu w 1797 r. przeszła w ręce niemieckiej rodziny von Treskow, a od 1873 r. Szuldrzyńskich, jednej z bardziej wpływowych ziemiańskich rodzin wielkopolskich.

Zach. część wsi, powstała w XX w., nosi nazwę Bolechowo–Osiedle. W 1937 r. na tutejszym dworcu kolejowym marszałek Polski Edward Śmigły-Rydz i minister Józef Beck witali przybywającego specjalnym pociągami króla Rumunii Karola II, udającego się na pobliski poligon w Biedrusku. Obecnie wieś ma charakter przemysłowy, pracują tu m.in. fabryka autobusów i tramwajów „Solaris Bus & Coach”, zakład przerobu gumy (PPHU Guma), a w pn. części wsi nowoczesna międzygminna oczyszczalnia ścieków.

● W części wsch. wsi eklektyczny **dwór** z 1 poł. XIX w., z balko-
nem z czterokolumnowym portykiem jońskim, rozbudowany z koń-
cem XIX w. i gruntownie przebudowany na początku XX w. (doby-
dowane skrzydło zach. i wsch.). Obecnie w ruinie. Przy dworze **park**
krajobrazowy z 1 poł. XIX w. (pow. 3, 2 ha) z pomnikowym biało-
drzewem (obw. 380 cm), wiązem pospolitym (obw. 340 cm) i zacho-
wanymi alejami grabowymi. Na krańcu parku **kaplica** pw. Najświęt-
szego Serca Pana Jezusa z 1899 r., zaadaptowana po 1982 r. na kościół
parafialny; w niszy nad wejściem figura Matki Boskiej wg Madonny
sykstyńskiej Rafaela. Przy ul. Szkolnej budynek szkoły z 1910 r. i figu-
ra św. Wawrzyńca z 1 poł. XX w., dworzec kol. z około 1900 r. Między

torami kol. a szosą Poznań–Wągrowiec **krzyż**, wg tradycji upamiętniający miejsce spoczynku poległych w potyczce żołnierzy oddziału napoleońskiego z Kozakami w 1813 r.

Na pn.-wsch. od wsi (1, 5 km) w lasach **Jez. Bolechowskie** (pow. 6 ha); w pobliżu **dęby** (obw. do 430 cm), grab pospolity (obw. 390 cm) i sosna (obw. 280 cm). Nieco dalej na pn., na skraju lasu **po-
mnik** z 1978 r. w miejscu rozstrzelania przez Niemców we wrześniu 1939 r. 9 Polaków.

We wsi zespół szkół ponadgimnazjalnych oraz dwa zadaszone korty tenisowe ze sztuczną nawierzchnią z 2008 r.

● MPK, PKS, PKP.

■ BORÓWIEC

● Duża wieś w gm. Kórnik (2 020 mieszk.), położona nad rzeką Głuszynką, po zach. stronie drogi S11, 5 km na pn.-zach. od Kórnika.

● Wieś została założona w XVIII w. przez sprowadzonych przez Stefana Szołdrskiego (męża Teofili Potulickiej) osadników olęderskich jako Olędry Borowskie. Założona została wówczas szkoła dla dzieci osadników. Obecnie w Borówcu powstają osiedla domków jednorodzinnych oraz znajduje się gminna oczyszczalnia ścieków.

● Budynek szkoły z ok. 1880 r. w formach neogotyckich. Po wsch. stronie drogi S11 znajduje się **Obserwatorium Astrogeodynamiczne** Polskiej Akademii Nauk należące do Centrum Badań Kosmicznych PAN. Zostało założone w 1949 r., jako obserwatorium szerokościowe oddalone o 90° szer. geograficznej od Irkucka. W Borówcu znajdują się również pozostałości XIX w. **cmentarza** ewangelickiego.

● MPK, PKP w Gądkach 2 km. Przez wieś przebiega znakowany szlak z Kórnika do Rogalina oraz do Gądek.

■ BRZEŻNO

● Wieś we wsch. części gminy Kostrzyn, 10 km od miasta, w sąsiedztwie szosy nr 92 Poznań–Warszawa. Liczy 280 mieszk. Zabudowa skupiona przy głównej ulicy, obok rozproszonych siedlisk. Na łąkach na pograniczu Brzeźna i Nekiłki znajdują się źródła rzeki Cybiny.

● Pierwsza wzmianka z 1338 r., kiedy należało do poznańskich kawalerów maltańskich. Pierwotnie Brzezie, Brzyžno. Nazwa wsi oznacza miejsce zarosłe brzozą. W 1749 r. dziedzic Siedlca i Brzeźna, Antoni Krzycki, lokował na terenie istniejącej, ale opustoszałej wsi Brzeźno nową osadę olęderską. We wsch. części wsi przed 1902 r. powstał folwark Józefowo.

● Na wzgórzu między Brzeźnem a Siedlcem drewniany **krzyż** na terenie, który był przeznaczony na cmentarz choleryczny. Pamiątką po dawnych osadnikach olęderskich jest **cmentarz** poewangelicki obok szkoły. Na pd. od Brzeźna znajduje się najwyższe wzniesienie w gminie – 134 m n.p.m.

● PKS.

■ BUGAJ

● Wieś w gm. Pobiedziska (440 mieszk.), położona przy szosie Poznań–Gniezno, 9, 5 km na zach. od Pobiedzisk.

● Bugaj powstał w XVIII w. jako osada olęderska. Obecnie mieści się tu kolonia domków letniskowych wykorzystujących położenie w pobliżu zbiornika wodnego (→) Jez. Kowalskie.

● Przy parkingu, przy drodze krajowej, drewniany **wiatrak** koźlak z 1840 r., przeniesiony tu w 1978 r. z Chomęcic koło Poznania w ramach zagospodarowania Szlaku Piastowskiego. Obok duże centrum logistyczne z 2006 r.

● PKS, motel.

■ BUK

● Miasto (6 060 mieszk.), 28 km na zach. od centrum Poznania, przy szosie do Nowego Tomysła i linii kol. do Zbąszynka.

● Nazwa miasta wg tradycji pochodzi od olbrzymiego buku rosnącego przed wiekami w miejscu dzisiejszego rynku. Wg legendy

Buk, kościół farny. Fot. SP

Buk, plan centrum miasta

pod bukiem tym miał umrzeć książę Mieszko I. Pierwotnie Buk był własnością książęcą z osadą targową, wzmiankowaną po raz pierwszy w 1257 r., gdy Przemysław I nadał ją kustoszowi katedry poznańskiej. Prawa miejskie uzyskał przed 1296 r. W latach 1303-1796 Buk i centrum klucza majątków należały do bp poznańskich. W XV w. zaliczany był do większych miast Wielkopolski. Opasany był murami i fosą. Władysław Jagiełło przyjmował tu Ulryka von Plauen, brata Wielkiego Mistrza Zakonu Krzyżackiego. W XV i XVI w. duży ośrodek przemysłu sukienniczego. W 1848 r. miasto opanowali powstańcy i rozbroili załogę pruską. W 1858 r. wielki pożar zniszczył znaczną część miasta. Od końca XIX w. rozwój małych zakładów przemysłowych.

Obecnie Buk jest znaczącym ośrodkiem przemysłowym. Do największych działających tu zakładów pracy należą: fabryka wyrobów z PCV dla budownictwa „Wavin-Metalplast”, firma odzieżowa „Bukowianka”, „Batimex” – producent stolarki otworowej, „Plast-Opal” – producent stolarki budowlanej PCV i aluminiowej, wytwórnia

pasz i mleczarnia. Wraz z przemysłem powstały też tu nowe osiedla mieszkaniowe. W 2010 r. oddano do użytku duży Zespół Szkół Ponadgimnazjalnych.

● W centrum miasta zachował się średniowieczny **układ urbanistyczny** z gęstą siatką ulic i rynkiem (pl. Przemysława) pośrodku. Zarys nieistniejących już obwarowań z początku XVI w. wyznacza okólna ul. Mury. Zachowało się tu wiele **starych domów**, głównie z drugiej poł. XIX w. W rynku dom nr 1 z poł. XIX w. o skromnych cechach neorenesansowych. Stoi on na miejscu dawnego pałacu biskupiego z ok. poł. XVIII w., przebudowanego po pożarze w 1858 r. Na domu nr 2 (dawny hotel z 1897 r.) płaskorzeźba z 1985 r. ku czci Tadeusza Wojtczaka (1915-44) – mieszkającego tu niegdyś komendanta miejscowej drużyny Szarych Szeregów, zamordowanego przez hitlerowców w obozie w Gross Rosen. Dom szczytowy nr 24 to dawna kanonia z 2 poł. XVIII w., przebudowana w końcu XIX w. W pd.-wsch. narożniku rynku znajduje się **ratusz** z lat 1897-98, w stylu neorenesansu północnego. Jego elewacje zdobią 3 trójkątne szczyty (na jednym z nich zegar) oraz wykusz w ściętym narożniku. Przy ul. Mury 7 neoromańska dawna **synagoga** z 1893 r.*, odrestaurowana w latach 1990-93, a obok budynek dawnej szkoły talmudycznej z 1898 r.

Na pd.-wsch. od rynku późnoklasycystyczny **kościół** pw. św. Stanisława* z lat 1838-46, spalony w 1945 r. i odbudowany w latach 1946-51 wg proj. Rogera Sławskiego. Trójnawowy, halowy, z czterokolum-

Buk, rynek. Fot. ZS

nowym portykiem jońskim w fasadzie frontowej. Wewnątrz, polichromia Teodora i Stanisława Szukałów z lat 1958-60, 4 witraże Stanisława Powalisza z 1957 r. rokokowe wyposażenie z ok. 1775 r., m.in. trzy ołtarze i ambona. W ołtarzu głównym kopia obrazu MB Literackiej. Marmurowe epitafium Niegolewskich z ok. 1634 r. Przy kościele **pomniki i tablice**: w hołdzie poległym i pomordowanym w latach 1939-45, Władysława Niegolewskiego – zasłużonego działacza społecznego i narodowego, współzałożyciela Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Jana III Sobieskiego, w 200-setną rocznicę odsieczy wiedeńskiej; Stanisława Babiarsza – majora AK, uczestnika Powstania Warszawskiego; ojca Rafała Chylińskiego (→ Wysoczka). Tuż obok dom katolicki z ok. 1913 r. z portykiem czterokolumnowym, obecnie użytkowany jako dom dziennego pobytu dla seniorów i wikariat z ok. 1895 r.

Andrzej Niegolewski

Działacz społeczny, ur. w 1787 r. w Bytniu koło Szamotuł. W 1806 r. wstąpił do gwardii honorowej Napoleona, a w pierwszych miesiącach 1807 r., w ramach kampanii pomorskiej walczył m.in. pod Tczewem i Gdańskiem. Od poł. 1807 r. był w pułku szwoleżerów gwardii Napoleona, a w roku następnym w trakcie kampanii hiszpańskiej wyróżnił się w słynnej szarży w wózce Somosierra (30.11.1808 r.). W 1809 r. uczestniczył w wojnie polsko-austriackiej, w czasie kampanii rosyjskiej 1812 r. był oficerem ordynansowym Napoleona, a w rok później walczył m.in. w Bitwie Narodów pod Lipskiem (16-19.10.1813 r.). Po zakończeniu wojen napoleońskich osiadł w Niegolewie koło Buku, a potem we Włosiejewkach koło Śremu, działając w sejmie prowincjonalnym. Uczestniczył w Powstaniu Listopadowym, dowodząc pułkiem jazdy sandomierskiej i walcząc m.in. w bitwie pod Iganiami (10.04.1831 r.). Za udział w Powstaniu więziony był przez Prusaków w twierdzy Cosel, a po odbyciu kary wrócił do działalności parlamentarnej, dając się poznać jako gorliwy obrońca praw języka polskiego w zaborze pruskim. W dobie Wiosny Ludów 1848 r. agitował na rzecz Powstania. Zm. w 1857 r. w Poznaniu, a pochowany został w grobach rodzinnych w Buku. W 1923 r. jego prochy przeniesiono do Krypty Zasłużonych przy poznańskim kościele pw. św. Wojciecha.

Na zach. od rynku, przy ul. Bohaterów Bukowskich, drewniany **kościół cmentarny** pw. Świętego Krzyża** z 1760 r., zbudowany na planie krzyża greckiego z kopułą wspartą na ośmiu słupach drewnia-

nych. Wyposażenie wnętrza barokowe. Ołtarz główny z ok. 1760 r. z późnogotyckim krucyfiksem z 1 poł. XVI w. Kopułę ozdabia polichromia z początku XIX w., ze scenami męczeństwa św. Wojciecha, znacznie przemalowana w 1966 r.

Obok kościoła znajduje się mała drewniana **dzwonnica** z 1759 r., a na przyległym cmentarzu kamienna **figura** Chrystusa „Ecce Homo” z 1762 r. z ornamentem rokokowym, zbiorowy **grób i pomnik** ku czci poległych w okresie Wiosny Ludów w 1848 r. i w Powstaniu Wielkopolskim w 1919 r. oraz mogiła rozstrzelanych przez hitlerowców w 1939 r.

W sąsiedztwie, przy ul. Niegolewskich 7, szachulcowa **karczma** z XVIII/XIX w. (obecnie w stanie ruiny), a nieco dalej **dworek – willa** z 1930 r., obecnie siedziba prywatnych szkół policealnych i niewielki park dawnego majątku Pawłówko. Na nowym cmentarzu, przy drodze wylotowej do Niegolewa, **kaplica** pw. Zmartwychwstania Pańskiego z lat 1982-89.

Po wsch. stronie centrum trójkątny **pl. Stanisława Reszki** (1544-1603), ur. w Boku teologa i działacza politycznego, dyplomaty, sekretarza królewskiego, opata klasztoru Cystersów w Jędrzejowie. Stojący tu pod nr 5 dom, to dawny sąd i więzienie z 1809 r. (z tablicą upamiętniającą więzionych tu powstańców z 1848 r.), a dom pod nr 27 to dawny szpital Świętego Ducha z 1600 r., przebudowany w 1793 r. i w poł. XIX w. (z zachowaną tablicą fundacyjną S. Reszki). Pośrodku placu dawny kościół ewangelicki z 1845 r., całkowicie przebudowany w 1962 r. na kino i bibliotekę. Mieści się tu od 1983 r. **Izba Muzealna Ziemi Bukowskiej** ze zbiorami historycznymi i etnograficznymi. Przed budynkiem **pomnik** Bohaterów Ziemi Bukowskiej (proj. Józef Kopczyński), odsłonięty w 1989 r., uzupełniony w 2008 r. dwoma granitowymi płytami z nazwiskami 226 uczestników Powstania Wielkopolskiego z I i II kompanii bukowskiej.

Przy ul. Szarych Szeregów 8 **Gimnazjum** im. płk Kazimierza Żenitelera, obejmujące stary budynek szkoły z 1904 r., (na którym tablica upamiętniająca strajk dzieci bukowskich w 1906 r. w obronie mowy polskiej i istnienie tu szpitala powstańczego w 1918/19 r.), dobudowaną w 1987 r. część budynku i nowy pawilon z 2002 r. Przed szkołą **głaz** z tablicą odsłoniętą w 1979 r. ku czci harcerzy poległych w czasie okupacji hitlerowskiej, a w pobliżu niej hala sportowa OSiR-u, oddana do użytku w 1969 r. Przy ul. Szkolnej 12 Szkoła Podstawowa im. Bohaterów Bukowskich przy wejściu do niej płaskorzeźba upamiętniająca powstańców wielkopolskich. W Parku Harcerza, przy

Miejsko-Gminnym Ośrodku Kultury przy ul. Dobieżyńskiej, **tablica** z 1972 r. na miejscu egzekucji dwóch mieszkańców Buku w dniu 1 X 1939 r. Na skwerze, na narożniku ulic Dworcowej i Wróblewskiego, **głaz z tablicą** z 2000 r., upamiętniającą zasłużonego lekarza Lecha Siudę (1909-97). Na cmentarzu przy ul. św. Rocha w 2001 r. złożono prochy Kazimierza Zenktelera.

Kazimierz Zenkteler

Powstaniec wielkopolski i śląski (pseudonim „Warwas”), ur. w Wojnowicach koło Buku w 1884 r. Po ukończeniu gimnazjum w Poznaniu w 1906 r. powołany został na roczny kurs do wojska pruskiego, a w czasie I wojny światowej w stopniu podporucznika walczył w szeregach armii pruskiej. Ciężko ranny we Flandrii zwolniony został z wojska i wrócił do Wielkopolski. W 1918 r. był jednym z czołowych organizatorów przygotowań do Powstania Wielkopolskiego. Z chwilą jego wybuchu kierował początkowo działaniami zbrojnymi w rejonie Buku, a później dowodził kompanią bukowską na froncie zach. W 1920 r., podczas wojny polsko-bolszewickiej, objął dowództwo 7 Rezerwowej Wielkopolskiej Brygady Piechoty, a następnie 23 Dywizji Piechoty (w randze pułkownika). W 1921 r., w czasie III Powstania Śląskiego, po odwołaniu Macieja Mielżyńskiego mianowany został wodzem naczelnym wojsk powstańczych. W 1922 r. wrócił do WP, po przeniesieniu do rezerwy osiadł w Mieściskach koło Grzebieniska (powiat szamotulski). W czasie II wojny światowej wysiedlony przez Niemców zamieszkał w Jędrzejowie, gdzie zm. w 1955 r. Jego prochy w 2001 r. przeniesiono na cmentarz w Buku. Odznaczony był m.in. Krzyżem Virtuti Militari i Krzyżem Walecznych.

Nieco dalej, przy tejże ulicy, na terenie dawnej Wielkiej Wsi, leżącej obecnie w granicach miasta, dwór i 3 czworaki z 2 poł. XIX w. Nieopodal stacji kol. wieża ciśnienia z 1914 r.

● PKP, PKS, hotele, restauracje.

BYTKOWO

● Wieś w gm. Rokietnica (340 mieszk.), 2 km na wsch. od siedziby gminy, z którą łączy ją droga lokalna.

● Dawna posiadłość szlachecka, wzmiankowana od 1387 r. jako własność Andrzeja Bytkowskiego.

● W 1999 r. na pow. 50 ha rozpoczęto tu budowę pierwszego w Wlkp. pełnowymiarowego pola golfowego (18 dołkowego), które

Buk, d. synagoga. Fot. ZS

otwarto w 2004 r. Obecnie pole jest zamknięte ze względu na budowę zach. obwodnicy Poznania.

● MPK, PKP w Rokietnicy 2 km.

■ CERADZ KOŚCIELNY

● Wieś o zwartej zabudowie w gm. Tarnowo Podgórne (500 mieszk.), położona 5 km na pd. od Tarnowa Podgórnego.

● Wieś nazywana w przeszłości Ceradzem Starym dla odróżnienia od leżącego w pobliżu Ceradza Nowego (obecnie Ceradz Dolny, gm. Duszniki), zamieszkałych przez ród Odrowążów Ceciradów – Ceradzkich. O starej metryce wsi świadczy dokument bp poznańskiego Andrzeja Zaremby z 1298 r. wprowadzający nowy podział administracyjny na archidiakonaty w diecezji. Stał tu wówczas kościół parafialny, do którego należało 11 miejscowości. Pierwszymi znanymi właścicielami byli: Żegota (1387-1409) i Marcin Ceradzki (1388-1424). W wiekach późniejszych majątek należał do Konarzewskich, Jankowskich, Potulickich i Twardowskich.

● W centrum wsi późnogotycki kościół pw. św. Stanisława Biskupa* wzniesiony przed poł. XVI w. z późnorenesansową kaplicą grobową Potulickich z końca XVI w. Niewielka świątynia z trójbocznym prezbiterium i przesłaniem transeptu pełniącym rolę nawy z niewiadomych powodów nie została ukończona – nie wybudowano

korpusu nawowego. Od zach. przylega barokowa kruchta z 1713 r., dziś kaplica, a od pd. neogotycka kruchta z poł. XIX w. Prezbiterium i nawę kryją sklepienia gwiaździste z czasów budowy kościoła. Wśród bogatego wyposażenia zachowały się dwie gotyckie rzeźby ze starego kościoła: Pieta z drugiej ćwierci XV w. i Pietas Christi (zdjęcie z krzyża) z 1511 r. wykonane wg drzeworytu Albrechta Dürera zapewne z warsztatu frankońskiego. Gotyckie wpływy widoczne są także w piaskowcowej płycie nagrobnej Andrzeja z Jaktorowa, Jankowskiego (zm. 1565 r.) ze stojącą postacią rycerza. W kaplicy drugi z nagrobków, manierystyczna płyta piaskowcowa Stefana Potulickiego (zm. 1580 r.) z leżącą postacią zmarłego w zbroi, wystawiony przez żonę, Urszulę z Jaktorowskich.

Na **cmentarzu** kościelnym neogotycka kaplica grobowa rodziny Engeströmów z Jankowic wzniesiona około poł. XIX w. Nad wejściem kartusz herbowy z herbem rodu. Wewnątrz neobarokowy ołtarz z 2 poł. XIX w. złożony ze starszych rzeźb, na ścianach 7 kamiennych tablic epitafijnych rodziny. Wśród nich Wawrzyńca, (→ Jankowice), wybitnego działacza PTPN. Obok drewniana dzwonnica wzniesiona w latach 1957-1958.

Po drugiej stronie ulicy **plebania** z końca XIX w., mieszkał tu od 1968 r. ks. Zygmunt Humerczyk (1926-2003) postać niezwykle barwna. Dzięki jego pomysłom miejscowości wchodzące w skład parafii (m.in.: Ceradz Dolny, Grzebienisko i Gaj Wielki) uzyskały kompo-

Ceradz Kościelny, kościół. Fot. ZS

zycze z kamienia, starych sprzętów rolniczych i metalu, widoczne do dziś, a Ceradz Kościelny w 1984 r. zdobył tytuł najładniejszej wsi w woj. poznańskim. Za najciekawsze dzieło ks. Humerczyka uważa się **pomnik ofiar II wojny światowej** na miejscowym cmentarzu. W centrum wsi znajduje się **kompozycja** przedstawiająca powstanie wsi na tle historii kraju Polan oraz pomniki upamiętniające 100-lecie miejscowego Kółka Rolniczego i 50-lecie Koła Włościanek.

W starej szkole z 1882 r. znajduje się obecnie Dom Zwiastowania Pańskiego należący do Wspólnoty „Jerozolima” przy kościele OO. Dominikanów z Poznania.

● MPK.

■ CEREKWICA

● Wieś w gm. Rokietnica (420 mieszk.), 4 km na zach. od siedziby gminy, przy szosie Poznań–Szamotuły.

● Dawna posiadłość szlachecka, wzmiankowana po raz pierwszy w 1388 r. Od XIV do XVI w. była własnością rodziny Szamotulskich. Od 2 poł. XIX w. w rękach niemieckich.

● We wsi murowany **kościół** pw. Podwyższenia Krzyża Świętego, zbudowany w 1827 r. na miejscu poprzednich świątyń drewnianych. Salowy, bez cech stylowych. W późnobarokowym ołtarzu głównym z 1 poł. XVIII w. z rzeźbami MB Bolesnej i św. Jana, słynący łaskami drewniany krucyfiks późnogotycki z 1 poł. XVI w. W zwieńczeniu ołtarza obraz Św. Rodziny z XVI/XVII w. W bocznych ołtarzach z 1 poł. XIX w. obrazy z XVII i XVIII w. Późnoklasycystyczna ambona z 1 poł. XIX w. Późnogotycka, kamienna chrzcielnica z 1537 r. w kształcie kielicha. W kruchcie kościoła m.in. tablica upamiętniająca powstańców wlkp. Na zach. od kościoła dawny **zespół folwarczny** z XIX w. Na skraju parku (pow. 1,8 ha) parterowy **dwór** nakryty wysokim dachem naczółkowym, zbudowany zapewne w 2 poł. XIX w. Jednym z narożników dwór łączy się z dawną oficyną z 2 poł. XIX w. Wśród zabudowań gospodarczych **spichlerz** z początku XX w. i dawny młyn z ok. 1935 r. Na starym cmentarzu wspólny **grób** Józefa Grzesiaka i Jana Bociana – powstańców wielkopolskich poległych w 1919 r. Na pd. skraju wsi nowy **cmentarz**, na którym kilka grobów powstańców wielkopolskich. Naprzeciwko niego kapliczka z figurą św. Jana Nepomucena z 1930 r. Na pn. od wsi położone jest **Jez. Pamiątkowskie** (pow. 76 ha) znajdujące się na terenie gm. Szamotuły. Na wsch. brzegu jeziora kąpielisko i pole namiotowe.

● MPK, PKS, restauracja.

■ CIEŚLE

● Mała wieś w gm. Buk (80 mieszk.), 7 km na wsch. od siedziby gminy, przy zach. brzegu (→) Jez. Niepruszewskiego, w pobliżu autostrady A2. Droga lokalna do (→) Niepruszewa.

● Dawna własność szlachecka, wzmiankowana po raz pierwszy w 1380 r. W okresie międzywojennym należała do rodziny Chłapowskich. W latach 1941–43 w pobliżu wsi istniał obóz pracy, którego więźniowie, Polacy i obywatele polscy pochodzenia żydowskiego, zatrudnieni byli przy budowie autostrady. Do niedawna w rejonie wsi czynna była kopalnia wapna łukowego.

● Nad brzegiem jez. zaniedbany **park** krajobrazowy z 1 poł. XIX w. (pow. 3,5 ha), w którym znajduje się piętrowy **dwór** Chłapowskich z ok. 1935 r., obecnie niezamieszany. Obok niego, przy pd.-wsch. narożniku podwórza gospodarczego, usytuowana jest starsza parterowa **oficyna** z 1 poł. XIX w. z piętrową dobudówką. W pd.-zach. narożniku parku znajduje się główna brama wjazdowa, od której do dworu prowadzi aleja lipowa. Wśród drzewostanu parkowego kilka **pomników przyrody**: platan klonolistny o obw. 480 cm, 2 dęby szypułkowe 430 i 510 cm oraz kasztanowiec 360 cm. Na rozwidleniu dróg, na czworobocznym fundamencie, stoi **figura** Serca Jezusowego z końca XIX w.

● PKS w Niepruszewie 2,5 km.

Chłudowo, kościół. Fot. SP

■ CHLUDOWO

● Duża wieś (1 300 mieszk.) w pn. części gm. Suchy Las. Szosa Poznań–Piła, linia kol. do Piły.

● W 1252 r. książę Przemysław I nadał wieś klasztorowi cysterek w Owińskach. Zakon posiadał wieś do końca XVIII w., kiedy to właścicielami zostali Treskowowie (→ Owińska). Na początku XX w. duża część majątku została rozparcelowana. Tzw. resztówkę nabył w 1922 r. Roman Dmowski (1864-1939), polityk, współzałożyciel i przywódca Narodowej Demokracji. W 1919 r. wraz z Ignacym Paderewskim w imieniu Polski podpisał traktat wersalski. Polityczny przeciwnik Józefa Piłsudskiego. Dmowski sprzedał majątek ziemski w Chludowie księżom Werbiśtom.

Werbiści, Zgromadzenie Księżów Misjonarzy Słowa Bożego powstało w 1875 r. dla prowadzenia pracy misyjnej. Siedziba władz prowincji polskiej znajduje się w Pieniężnie na Warmii. W Chludowie istnieje nowicjat. Na misjach pracuje ok. 320 księży Polaków w 47 krajach. Na świecie jest 6000 werbistów, Polaków 600. Werbißtą był ks. Marian Żelazek (→ Pałędzie).

● W centrum wsi na niewielkim pagórku stoi drewniany kościół pw. Wszystkich Świętych*. Parafię założyły w XIII w. cysterki z Owińsk. Obecna świątynia z fundacji klasztornej powstała w 1736 r.

Chludowo, muzeum misyjne. Fot. SP

Jest budowlą zrębową na planie krzyża, orientowaną. Wewnątrz belka tęczowa z grupą Ukrzyżowania z 1765 r. Ołtarz główny barokowy z XVIII w. W l. bocznym ołtarzu ciekawy obraz MB ze św. Mikołajem i św. Wojciechem oraz u dołu małą postać fundatora, malowany na desce ok. poł. XVI w. Przy kościele m.in. wysoki **głaz** granitowy o obw. 420 cm poświęcony ks. M. Żelazkowi i pomnik Jana Pawła II.

Na wsch. od kościoła położony jest **zespół pałacowo-parkowy**. Park o pow. 7,1 ha powstały w XIX w. posiada różnorodny drzewostan. Pałac pierwotnie zbudowany w 1863 r. parokrotnie przebudowany jest dziś prostym, bezstylowym budynkiem. W czasie okupacji miejsce internowania księży polskich. Obecnie mieści się w nim klasztor i nowicjat Werbistów. Z dawnego wystroju zachowała się ozdobna klatka schodowa oraz wystrój dawnej sali balowej, obecnie kaplicy. W budynku mieści się bardzo ciekawe **Muzeum Misyjno-Etnograficzne*** ze zbiorami ludowymi i historycznymi z różnych krajów świata, w których werbiści prowadzą misje. Są tam m.in. figury lokalnych bóstw, instrumenty muzyczne, ubiory, broń, zabawki, narzędzia.

Na terenie wsi znajduje się kilka **budynków** pochodzących z początku XX w. m.in. dawna szkoła przy ul. Poznańskiej oraz dawny zajazd i budynki mieszkalne. Na wsch. od wsi położone są tereny poligonu (→) Biedrusko.

● MPK, PKS, PKP, hotel, restauracja.

■ CHOJNICA*

● Nieistniejąca dziś wieś leżąca 6 km na pn.-wsch. od Suchego Lasu, na terenie poligonu wojskowego (→) Biedrusko w gm. Suchy Las, szosa Biedrusko–Złotniki, dostępna dla cywilnego ruchu rowerzystów w niedziele i dni świąteczne.

● Miejscowość o starej metryce znana od 1337 r. Prawdopodobnie już w XII-XIII w. istniał tu kościół. W końcu XIV w. była czołem opola, związku nieformalnego kilkunastu wsi, obejmującego duży teren położony na pn. od Poznania: między (→) Sadami i Chrustowem na zach., Obornikami i Rożnowem na pn., Przebódowem (koło Murowanej Gośliny) i (→) Owińskami na pd. Własność szlachecka, m.in. w XVI w. Przecławskich. Wieś została zlikwidowana w 1947 r. w związku z rozszerzeniem poligonu wojskowego.

● Pozostałością dawnej wsi są **ruiny kościoła** pw. św. Jana Chrzciciela**. Murowana świątynia, na miejscu drewnianej wymienianej w XIV w., powstała w latach 1531-46 z fundacji Przecławskich, w XVIII w. przebudowana w formach barokowych. Po likwidacji wsi z opuszczonego

Chojnica, kościół. Fot. ZS

kościół część wyposażenia przeniesiono do innych kościołów m.in. nagrobki Przecławskich do katedry poznańskiej, inne elementy do kościoła w Morasku. Świątynia stopniowo ulegała ruinie, po zniszczeniu dachu zawaliły się sklepienia. Formalną pozostałością kościoła w Chojnicy jest tytuł parafii pw. Ścięcia św. Jana Chrzciciela Chojnica-Morasko z siedzibą w (→) Suchym Lesie. Przy kościele stoją **mury dzwonnicy** z 1846 r., a nieopodal położony jest cmentarz z nagrobkami z końca XIX w. i początku XX w. Na cmentarzu rośnie **dąb** – pomnik przyrody.

■ CHOMĘCICE

● Wieś (960 mieszk.) w gm. Komorniki przy lokalnej szosie Szreniawa–Konarzewo, 4 km na zach. od Komornik.

● W 1387 r. wymieniono w dokumentach wieś Choman, będącą pierwotną nazwą obecnej. Własność szlachecka, w XIV w. Chomęcickich, później różnych rodów.

● We wsi budynek **szkoły** z początku XX w. i kilka domów z tego okresu. Kontrastują z nimi nowe budynki z przełomu XX i XXI w. W zach. części wsi **kapliczka** przydrożna z 1815 r., kolumna zwieńczona krzyżem. Dom kultury „Kozłak”. Na zach. od Chomęcic budowana będzie zach. obwodnica drogowa Poznania – szosa S5. Na pd., 2 km od wsi, położone jest **Jez. Chomęcicko-Rosnowskie** (pow. 34,2 ha), leżące w granicach WPN, przy jego pd., zalesionym brzegu, nieopodal leśniczówki **Wypalanki**, parking, pole biwakowe i małe kąpielisko.

● MPK.

■ CHYBY

● Wieś w gm. Tarnowo Podgórne (810 mieszk.), położona nad Jez. Kierskim i wzdłuż drogi do Szamotuł. Z uwagi na malownicze położenie obecnie trwa intensywna zabudowa willowa.

● Wzmianka pochodząca z 1334 r. wspomina o wsi położonej nad Jez. Wielkim (Kierskim), a pierwszym znanym właścicielem w latach 1400-1407 był Mikołaj, należący zapewne do rycerskiego rodu Jastrzębców. Z Chyb pochodził rycerz Filip, wzięty do niewoli po przegranej bitwie w 1454 r. pod Chojnicami, jaka rozegrała się z Krzyżakami. Inny posiadacz majątku, Chwał zwany Magnusem z przełomu XV/XVI w. zasłynął, jako pospolity rabuś grasujący na drogach łupiąc kupców i mieszczan. Od XVI w. majątek był w posiadaniu Kierskich z pobliskiego Kiekrza. Na początku XX w. wieś została wykupiona przez Komisję Kolonizacyjną i rozparcelowana. W wolnej Polsce, w 1921 r. zespół parkowo-dworski z kaplicą kupił Bernard Massey, wicekonsul Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Północnej Irlandii, profesor anglistyki Uniwersytetu Poznańskiego, który pomieszkiwał tu do 1939 r.

● W niewielkim **parku** (pow. 5,2 ha) założonym w XVIII/XIX w. wzdłuż jeziora znajduje się **dwór i kaplica**. Barokowa kaplica pw. św. Stanisława Biskupa, wzniesiona została w 1660 r. z fundacji Przeclawa Potockiego, gruntownie restaurowana w 2 poł. XIX w. i na początku XX w. Wewnątrz ołtarz główny, późnorenesansowy w formie tryptyku, datowany na ok. 1590-1600 r. W polach bocznych: św. Paweł z klęczącymi postaciami fundatora i jego syna w strojach polskich oraz stygmatyzacja św. Franciszka z klęczącymi donatorkami – matką i córką w strojach renesansowych. W środkowym polu ołtarza obraz Wskrzeszenie Piotrowina z XVIII lub XIX w. Na osi parku wznosi się barokowo-klasycystyczny dwór zbudowany w 2 poł. XVIII w. na zrębach starszego, wzniesiony dla Potockich lub Suchorzewskich, następnie przebudowany w 1893 r. oraz na początku XX w. Parterowy dwór z piętrowymi wystawkami na osi obu fasad kryty jest wysokim mansardowym dachem. Od 2004 r. znajduje się tu Miejskie Centrum Interwencji Kryzysowej. Realizuje ono zadania z zakresu pomocy społecznej, polegające na zapewnieniu pomocy osobom i rodzinom znajdującym się w stanie kryzysu, w tym dotkniętych przemocą.

● MPK, PKS.

■ CZAPURY

● Wieś w gm. Mosina (1 330 mieszk.), położona przy pd.-wsch. granicy Poznania. W Czapurach do Warty wpływa rzeka Kopla (źródła Kopli znajdują się na pn. od Kostrzyna). W okolicach wsi Kamionki Kopla łączy się Głuszynką. Tradycyjnie uważano, że to Kopel wpada do Głuszynki, a ta do Warty, jednak Komisja Nazw Miejscowości i Obiektów Fizjograficznych uznała, że odcinek ujściowy do Warty nazywa się Kopel.

● Najstarsze wiadomości o osadzie pochodzą z końca XIV w. W 1 poł. XV w. wieś przeszła w ręce karmelitów trzewickowych z Poznania, do których należała aż do rozbiorów. W styczniu 1945 r. pod Czapurami batalion czołgów Armii Czerwonej sforsował pokrytą lodem Wartę tworząc na jej brzegu przyczółek ułatwiający oskrzydlenie Poznania od strony pd. Upamiętnia to obelisk znajdujący się przed szkołą im. Arkadego Fiedlera, odsłonięty w 1975 r.

● **Kapliczka przydrożna NMP**, wzniesiona została w 1871 r., rozebrana przez Niemców i odremontowana w 1947 r. Przy kapliczce „Dąb Pamięci” poświęcony bohaterom zbrodni katyńskiej i tablica upamiętniająca oficera Wielkopolskiej Brygady Kawalerii – por. Antoniego Śmigielskiego. W 1998 r. powstała **kaplica** pw. św. Augustyna i dom parafialny. We wsi nowe osiedle domków jednorodzinnych, nowoczesna świetlica z filią Biblioteki Miejskiej w Mosinie oraz duża galeria handlowa (w budowie). Między miejscowościami Babki i Czapury planowana jest budowa zbiornika retencyjnego „Głuszyna”.

● MPK, szlak kajakowy, komercyjne łowisko wędkarskie.

■ CZERLEJNO

● Wieś wielodrożnica położona wśród rolniczych równin w gm. Kostrzyn, (690 mieszk.) 5 km na pd. od Kostrzyna. Nazwa wsi pochodzi od kmiecia Czyrniela. Leży na przecięciu lokalnych dróg z Kostrzyna do Kleszczewa z drogą z Gułtów.

● Pierwsza pisana wzmianka o Czerlejni pojawiła się w 1218 r. w dokumencie wymieniającym wsie należące do opola kostrzyńskiego. Pierwotnie wieś królewska, a później własność kapituły gnieźnieńskiej. W 1268 r. Piotr Pomorzanin, kanonik poznański w sporze o dziesięciny folwarczne od Dobrogosta z Nagradowic został zabity w czasie procesji. W 1743 r. zbudowano tu drewniany kościół modrzewiowy pokryty gontami. W okresie II Rzeczypospolitej właściciel majątku Zygmunt Stabrowski wybudował dla pracowników budynek mieszkalny w stylu podhalańskim. W 1990 r. wzniesiono nowoczesny gmach Zespołu Szkół wraz z salą gimnastyczną.

Czerlejno, kościół.
Fot. ZS

● **Kościół** pw. NMP Wniebowziętej* drewniany z wieżą zwieńczoną barokowym hełmem z latarnią. Wg Długosza Władysław Herman ufundował tu kościół pw. św. Idziego. Wyposażenie wnętrza barokowe z 2 poł. XVIII w. z elementami rokokowymi. Najcenniejszym zabytkiem jest gotycka rzeźba MB z Dzieciątkiem z końca XIV w. W kościele znajduje się jej kopia, a oryginał obecnie w Muzeum Archidiecezjalnym w Poznaniu. W 1780 r. zbudowano, jedyny stojący w gm. Kostrzyn wiatrak – koźlak, obecnie bez skrzydeł. W latach 1914-1916 został zbudowany stylowy **pałac** myśliwski przez ówczesnego właściciela majątku Niemca Hansa Friederici. Odnowiony pałac otacza niewielki **park** krajobrazowy o pow. 1,6 ha z początku XX w. Przy drodze do Trzeka **pomnik** Powstańców Wielkopolskich, wzniesiony w 1928 r., odnowiony w 1984 r.

● PKS.

■ CZERNICE

● Niewielka osada w gm. Murowana Goślina (10 mieszk.), położona w Puszczy Zielonka, 8 km na pd.-wsch. od Murowanej Gośliny.

● Powstała na przełomie XVII i XVIII wieku jako osada olęderska (Czarne Olędry). W latach międzywojennych mieściło się tu jedno z pierwszych schronisk młodzieżowych w Polsce, należące do gimnazjum im. Dąbrowski w Poznaniu.

● Po pd.-zach. stronie wsi znajduje się rezerwat „Jezioro Czarne” chroniący rzadkie rośliny rosnące nad zarastającym jeziorem i przyległym torfowiskiem przejściowym.

● MPK Tuczno (2,5 km).

■ CZERWONAK

● Duża wieś o charakterze osiedla podmiejskiego, z zabudową rozciągniętą na stokach wysoczyzny, siedziba władz gminy, licząca 5 650 mieszcz., położona na prawym brzegu doliny Warty, przy szosie i linii kol. Poznań–Wągrowiec.

● Wieś wzmiankowana po raz pierwszy w 1411 r. jako Czerwony Młyn, należąca do kapituły poznańskiej. Nazwę swą wg jednej z hipotez wywodzi od owego młyna, wg innych – od czerwca polskiego, owada hodowanego przez cysterki z Owińsk w rejonie Dziewiczej Góry (dla pozyskania czerwonego barwnika). W 1545 r. tutejszy młyn na Warcie przekształcono na papiernię, jedną z pierwszych w Wlkp. W części wsch. w 1781 r. założono osadę olęderską o nazwie Czerwonczyn.

Obecnie jedna z najbardziej uprzemysłowionych wsi w Polsce; pracują tu m.in. fabryka papieru – „Lemar”, zakład tworzyw sztucznych i zakład prefabrykacji rur – „Star Pipe”, Vox Industrie (boazerie), zakłady produkcyjno-remontowe energetyki oraz elewator zbożowy. Wśród rozległej zabudowy jednorodzinnej osiedle mieszkaniowe 40-lecia PRL (część pn. wsi), nowe osiedle „Czerwonak” (w części pd.) oraz Gminny Ośrodek Kultury „Sokół” w dawnym kinie.

● We wsi w latach 1973-79 na skarpie, w miejscu spalonego kościoła drewnianego zbudowano nowy, pw. Niepokalanego Serca NMP wg projektu Aleksandra Holasa. Przy szosie, w pd. części wsi, w 1985 r. odsłonięto **pomnik** (proj. Józef Kaliszan), upamiętniający 9 mieszkańców wsi poległych 16 lutego 1945 r. w walce z niedobitkami niemieckimi, dodając w 1993 r. tablicę pamięci wszystkich poległych i pomordowanych za wolność tej ziemi, a w części pn. (ul. Okrężna) tablica z 2004 r. upamiętniająca Obrońców Kresów II Rzeczypospolitej. Na pl. Zielonym pomnikowa wierzba płacząca (obw. 355 cm).

Okolice Czerwonaka są niezwykle ciekawe pod względem krajo-
brazowym, zwłaszcza zalesione tereny wokół Dziewiczej Góry oraz

przełom Warty. Nad brzegiem rzeki przy ul. Gdyńskiej utworzono stanicę **Akwenmarina** – zatokę dla kajaków i łodzi oraz parking. We wsi także Centrum Rozwoju Kultury Fizycznej „Akwen” z halą sportową (2002 r.) i ścianka wspinaczkowa Akwin Peaks (2006 r.).

● MPK, PKS, PKP. Restauracja. Znakowany szlak pieszy do Skoków przez Dziewiczą Górę.

■ CZMONIEC

● Wieś w gm. Kórnik (230 mieszk.), położona przy drodze Rogalin–Śrem, 9 km na pd.-zach. od Kórnika, nad Wartą i jej licznymi starorzeczami na granicy Rogalińskiego Parku Krajobrazowego.

● Wieś założona przez Teofilę Potulicką w XVIII w. dla sprowadzonych osadników olęderskich jako Olędry Czmońskie.

Czmoniec, wieża widokowa. Fot. ZS

● We wsi zachował się **cmentarz** ewangelicki, pozostałość po osadnikach olęderskich z XVIII i XIX w. 1 km na zach. od centrum wsi, na rozlewiskach nadwarciańskich w 2010 r. zbudowano **wieżę widokową** o wys. 14 m z widokiem na tereny starorzeczy Warty na Szlaku Bobrowym – ścieżce edukacyjnej zaczynającej się we wsi.

● PKS, szlak rowerowy do Śremu.

■ CZMOŃ

● Wieś w gm. Kórnik (400 mieszk.), położona przy drodze Kórnik–Śrem, 8 km na pd.-zach. od Kórnika.

● Wieś leży na dużej polanie wśród lasów. Obok zabudowy z przełomu XIX i XX w. coraz liczniejsze domy z początku XXI w. Przy szosie do Kórnika stylowy gościniec wlkp. z 1974 r. „Marzymięta”.

● 4 km na pd. od wsi (w powiecie śremskim) położony jest **rezerwat przyrody „Czmoń”** utworzony w 1998 r. na obszarze 23,7 ha. Chroni on jeden z lepiej zachowanych w Wlkp. lasów liściastych typu grądu. W runie występują rzadkie rośliny chronione.

● PKS, hotel, restauracja.

■ CZOŁOWO

● Mała wieś w gm. Kórnik, 140 mieszk., położona na pd. od drogi Kórnik–Mosina, 4 km na zach. od Kórnik.

● We wsi urodził się Marcin Kasprzak (1860-1905), działacz ruchu robotniczego, przywódca I proletariatu.

● Zachowany **dom**, w którym urodził się Marcin Kasprzak. Upamiętnia to tablica umieszczona na elewacji. Natomiast w pn. części wsi w 1995 r. ustawiono jego **pomnik** (autorstwa Anny Krzymańskiej i Ryszarda Skupina) z 1963 r., który do 1990 r. znajdował się w Parku Kasprzaka (obecnie Park Wilsona) w Poznaniu.

● MPK, PKS.

■ DAKOWY SUCHE

● Wieś w gm. Buk (440 mieszk.), 7 km na pd. od siedziby gminy, z którą łączy ją droga lokalna.

● Dawna posiadłość szlachecka, wzmiankowana po raz pierwszy w 1388 r. Pierwotnie była własnością rodziny Dakowskich, a od początku XVI w. Chociszewskich, następnie Niegolewskich, Raczyńskich i Potockich, a w 1928 r. Karola Mielżyńskiego.

● We wsi Szkoła Podstawowa im. dr. Lecha Siudy, przed którą w 2008 r. odsłonięto **kamień z tablicą** upamiętniającą założycieli, nauczycieli i absolwentów tej placówki, w 100-lecie jej istnienia. Przy drodze do Szewc **kapliczka** w formie kamiennej groty z figurą MB Niepokalanej, ustawiona w 1928 r. na pamiątkę 10-lecia Niepodległości Polski. Zniszczona przez Niemców w czasie ostatniej wojny, została odbudowana w 1998 r.

● PKS.

■ DASZEWICE

● Wieś w gm. Mosina (1 470 mieszk.), położona przy pd.-wsch. granicy Poznania, na skraju doliny rzeki Kopli.

● Początki wsi sięgają XIII w. Wieś stanowiła własność szlachecką. W centrum wsi zachował się charakterystyczny plac, tzw. „nawsie”, pierwotnie stanowiący własność wspólną wsi i służący wspólnym celom. W styczniu 1945 r. Daszewice były miejscem walk armii radzieckiej z jednostkami niemieckimi broniącymi lotniska w pobliskich Krzesinach. Osiedle nowych domów jednorodzinnych, w nowym budynku mieści się szkoła podstawowa i gimnazjum. W pobliżu jedna z największych w okolicy Poznania kopalni kruszywa naturalnego (żwirownia).

● Przed budynkiem apteki zabytkowy **krzyż**.

● MPK, szlak rowerowy, ośrodek jeździecki.

■ DĄBROWA

● Wieś w gm. Dopiewo o charakterze osiedla podmiejskiego (1 490 mieszk.), 5 km na zach. od granicy Poznania przy szosie do Buku i obwodnicy szosy S11.

● W 1365 r. wieś szlachecka o nazwie Dambrova. W XV w. stanowiła własność Adama Dąbrowskiego z Dąbrówki, człowieka majątnego, który jak to zaświadcza biskup poznański Uriel Górka ufundował w Poznaniu na Zagórzu kościół św. Mikołaja „in Summo Poznaniensi” i ustanowił przy kościele kolegiatę przeznaczając na jej utrzymanie czynsze pobierane m.in. z Kościana. Dąbrowski studiował w Krakowie, a w latach 1446-52 był notariuszem u wojewody poznańskiego Łukasza Górki, posłem królewskim i kanonikiem kapituły m.in. w Gnieźnie i Poznaniu.

● Przy szosie do Buku liczne nowe budynki zakładów produkcyjnych i hurtowni. Na pn. od szosy duża kopalnia kruszyw budowlanych. W wyrobiskach stawy, nad jednym z nich łowisko ryb. Na pd. od szosy bukowskiej gęsta zabudowa domami jednorodzinnymi łącząca się z osiedlami Skórzewa, Dąbrówki i Zakrzewa.

● MPK, PKS.

■ DĄBRÓWKA

● Wieś, obecnie zespół kilku osiedli mieszkaniowych, licząca 2 460 mieszk. w gm. Dopiewo, 4 km na zach. od granicy Poznania, na skraju większego kompleksu leśnego, na pn. od linii kol. do Zbąszynka (stacja kol. Pałędzie), na zach. obwodnicy Poznania S11, węzeł dróg lokalnych. Leży nad niskim strumieniem źródłiskowym Wirenki.

● W 1398 r. wieś nazywała się Dambrowa, w 1401 r. Minor Dambrowa i stanowiła własność szlachecką. W literaturze archeologicznej wymienione jest grodzisko z ok. V, VIII lub X w. Położone

Dąbrówka, nowe domy szeregowe. Fot. ZS

nad Wirynką, osada z VIII-X w. i kolejne grodzisko z X-XIII w., obecnie niewidoczne w terenie.

● Starsza zabudowa, z początku XX w. położona jest w pn. części wsi. Tam też znajduje się **zespół pałacowo-folwarczny** z końca XIX w., obejmujący pałac, dwór, park (pow. 9,4 ha), budynki gospodarcze oraz domy mieszkalne tzw. czworaki, zniekształcony późniejszymi przebudowami i adaptacjami na inne cele. Zabudowania folwarczne użytkowane są przez rolniczą spółdzielnię produkcyjną. W dworze mieści się szkoła podstawowa. W części pd., sięgając do linii kolejowej Poznań–Zbąszynek w ostatnich latach powstało kilka osiedli mieszkaniowych o ciasnej, zgola wielkomiejskiej zabudowie. W budowie kościół.

● MPK, PKP stacja Pałędzie.

■ DĘBIENKO

● Wieś o charakterze przedmieścia Stęszewa (500 mieszk.), przy szosie nr 5 do Poznania, w sąsiedztwie lasów WPN.

● Z Dębienka do pobliskiego Dębna prowadzi ładna **aleja kasztanowca**, dł. ok. 500 m. W pobliskim lesie należącym do leśnictwa Wypalanki, znajdują się zbiorowe **mogiły** ofiar masowych egzekucji z okresu II wojny światowej*, upamiętnione kamieniem z płytą. Spoczywa tu ok. 2000 Polaków pomordowanych przez hitlerowców, m.in. w Forcie VII w Poznaniu, w obozie w Żabikowie oraz w szpitalu psychiatrycznym w Kościanie. Prawdopodobnie rozstrzelano tu także 7 lipca 1942 r. członków delegatury Rządu z byłym wojewodą

poznańskim Adolfem Bnińskim. W celu zatarcia śladów zbrodni specjalne oddziały niemieckie przystąpiły jesienią 1944 r. do odkopywania i palenia zwłok. Po wyzwoleniu odszukano i przebadano mogiły, a 19 maja 1946 r. odbył się manifestacyjny pogrzeb szczątków ofiar, które złożono w obecnym miejscu.

Do mogił od szosy nr 5 na wsch. od wsi dojście zielonym szlakiem pieszym (700 m), rozpoczynającym się w pobliżu przejścia przez szosę dla zwierząt. **Przejście dla zwierząt** nad szosą nr 5 nieopodal Dębienka zbudowane w 2002 r. jest pierwszym tego rodzaju obiektem w Wielkopolsce.

● PKS, hotel, restauracja.

■ DŁUGA GOŚLINA

● Wieś (460 mieszk.), w gm. Murowana Goślina położona 7 km na pn. od Murowanej Gośliny, przy szosie do Rogoźna.

● We wczesnym średniowieczu osada należała do rodu Nałęczów. W 1325 r. utworzono parafię. Na początku XVII w. wieś nabyły benedyktynki, które schroniły się tutaj przed szalejącą w Poznaniu zarazą. W czasie wykopalisk w 1932 r. odkopano osadę wczesnośredniowieczną.

● **Kościół** drewniany pw. św. Marii Magdaleny* z 1 poł. XVII w. pochodzi z fundacji poznańskich benedyktynek. Jest on konstrukcji zrębowej, oszalowany, z dachem krytym gontami i wieżą z 1770 r., zwieńczoną blaszanym hełmem. Wyposażenie, przeważnie barokowe, pochodzi z XVII i XVIII w. W belce tęczowej znajduje się krucyfiks

Długa Goślina, kościół. Fot. ZS

z XVII w., w prawym ołtarzu bocznym z XVII w. rzeźba Chrystusa Boleskiego. W lecie w kościele odbywają się koncerty z cyklu „Musica Sacra, Musica Profana”.

Obok kościoła dzwonnica **drewniana** z początku. XX w. i dawna plebania szachulcowa z końca XIX w. **Dwór** późno klasycystyczny z początku XIX w., z dobudowanym w poł. XIX w. piętrowym skrzydłem neogotyckim, z wieżą zwieńczoną attyką z krenelażem. Zabudowania dawnej **gorzelni** z 1869 r. W pn. części wsi leży jez. **Łoskoń** (pow. 19 ha).

● PKS.

■ DOBIEŻYŃ

● Duża wieś w gm. Buk (1 200 mieszk.), 3 km na pd. od siedziby gminy, z którą łączy ją droga lokalna. Tartak.

● Dawna posiadłość biskupów poznańskich, wzmiankowana po raz pierwszy w 1354 r., a później własność szlachecka.

● W centrum wsi **dwór** z lat 1880-90, z kwadratową wieżą z boku, zwieńczoną metalową balustradą, po 1932 r. przebudowany i po 1978 r. rozbudowany, obecnie użytkowany przez Wiejski Dom Kultury, przy którym działa Dobieżyński Zespół Pieśni i Tańca „Złote Kłosy”. W pn. części wsi okazała **figura** MB Niepokalanej na wysokim cokole, ustawiona tu w 1990 r. Obok niej stoi pierwotna figura MB Wspomożycielki Wiernych z lat około 1900-03. Naprzeciwko Szkoły Podstawowej im. o. Ignacego Cieślaka ośmioboczny **cokół** z ozdobnym ornamentem, zwieńczony krzyżem z pasyjką (1890 r.). Na pd. krańcu wsi, przy drodze do Piekar, **figura** z 1924 r. Chrystusa Zmartwychwstałego, stojąca na wysokim cokole. W latach 70. XX w. w cokół wmurowano tablicę upamiętniającą mieszkańców Dobieżyń, którzy polegli w obronie Ojczyzny na wojnie i w obozach w latach 1939-45.

● PKS, PKP w Boku 2, 5 km.

■ DOPIEWIEC

● Wieś przy linii kol. do Zbąszynka i szosie do Dopiewa, w gm. Dopiewo, 2 km na wsch. od siedziby gminy, 990 mieszk.

● Wieś wymieniana w dokumentach od 1380 r., jako Dupefcza. Własność szlachecka, w XV i XVI w. Górków.

● We wsi położony jest duży **zespół budynków folwarcznych** z końca XIX w. i początku XX w., obecnie nieużytkowany. Budynek szkolny z 1892 r.

● MPK.

■ DOPIEWO

● Wieś gminna (3 070 mieszk.), przy linii kol. Poznań–Zbąszyn, na pn. od autostrady A2, węzeł dróg lokalnych.

● Wieś wymieniana od 1391 r. pod nieco pejoratywną nazwą Dupiewo. Była własnością szlachecką. W XV i XVI w. należała do rodu Górków.

● W centrum wsi wznosi się **kościół** o modernistycznej sylwetce zbudowany w latach 70. XX w. Pierwotny kościół powstał w XIV w. Uległ zniszczeniu w końcu XVIII w. i wtedy też zlikwidowano parafię, przyłączając Dopiewo do parafii w Konarzewie. Parafia została ponownie erygowana w 1938 r. Nowy kościół pw. Nawiedzenia NMP poświęcono w 1982 r. Wmurowano kamień węgielny, wydobyty z fundamentów katedry poznańskiej. W ścianie wmurowane są prochy ofiar z obozów koncentracyjnych w Dachau i Mauthausen-Gusen, z czasów II wojny światowej.

● PKP, MPK, restauracja.

■ DRŻĄZGOWO

● Wieś w gm. Kostrzyn, 8 km na pd.-wsch. od Kostrzyna, 1 km na pd. od drogi Klony–Gultowy, 290 mieszk. Jej nazwa wywodzi się od imienia kmiecia Drżazgi, jednego z pierwszych osadników na tym terenie.

● Pierwsza wzmianka z 1391 r., w następnych wiekach własność różnych rodów szlacheckich. Od 1820 r. należało do Antoniego Grudzińskiego, którego córki, a wśród nich Joanna – późniejsza żona księcia Konstantego – spędziły tu dzieciństwo. W tym samym roku ur. się w Drżążgowie Ewaryst Estkowski, syn właściciela przysiółka Dębiny Drżążgowskie, zasłużony pedagog, któremu w 1928 r. nauczycielstwo wlkp. wzniosło w rodzinnej wsi stojący do dziś pomnik z kamienia polnego. Kolejny dziedzic tej wsi Zygmunt Grudziński i jego żona Maria z Działyńskich, wspomagali w 1863 r. ochotników francuskich, spieszących na pomoc powstańcom styczniowym. Ostatni właściciel Jerzy Mielżyński organizował przysposobienie wojskowe młodzieży, a we wrześniu 1939 r., jako rotmistrz Ułanów Grochowskich wyróżnił się w bitwie pod Kockiem. Po 1945 r. cały majątek przeszedł w ręce PGR, a obecnie należy do Agencji Własności Rolnej.

● Na początku XIX w. pobudowano dwukondygnacyjny **dwór**, zakładając jednocześnie okazały **park** krajobrazowy o pow. 8,0 ha.

Ewaryst Estkowski

Pedagog i działacz oświatowy, ur. w 1820 r. w Drążgowie. Ukończył seminarium nauczycielskie w Poznaniu, a w 1848 r. uczestniczył w Wiośnie Ludów. Założył w Poznaniu pierwsze w kraju Towarzystwo Pedagogiczne, którego celem było szerzenie oświaty ludowej. Był autorem wielu broszur i artykułów metodycznych, redaktorem i wydawcą czasopism oświatowych, m.in. „*Szkoła Polska*”, „*Szkołka dla dzieci*”, „*Szkołka dla młodzieży*”. Zmarł w 1856 r. w Bad Soden koło Frankfurtu nad Menem.

DYMACZEWO NOWE

● Wieś w gm. Mosina (290 mieszk.), położona przy pd. krańcu Jez. Dymaczewskiego, 7 km na zach. od Mosiny, przy rozwidleniu szos do Stęszewa i Granowa.

● Pierwsza informacja o Dymaczewie pochodzi z 1387 r., dotyczyła jednak innej lokalizacji. Gdy na początku XVI w. Dymaczewo opustoszało, sprowadzono osadników olęderskich, którzy w innym miejscu, na terenach leśnych, w 1751 r. założyli nową osadę. Obecnie dawne Dymaczewo już nie istnieje. Na jego terenach znajdują się dwie nowe osady: Dymaczewo Stare i Nowe.

● W obu wsiach znajdują się domki letniskowe położone nad Jez. Dymaczewskim, na którego pd. skraju znajduje się przystań Mosińskiego Klubu Żeglarskiego.

● MPK, hotele.

DYMACZEWO STARE

● Wieś w gm. Mosina (360 mieszk.), położona na skraju WPN, nad wpadającą do Jez. Dymaczewskiego rzeką Samicą, 5 km na pd.-zach. od Mosiny, przy drodze do Stęszewa i Granowa.

● Pierwsza informacja o Dymaczewie pochodzi z 1387 r., dotyczyła jednak innej lokalizacji. Gdy na początku XVI w. Dymaczewo opustoszało, sprowadzono osadników olęderskich, którzy w innym miejscu, na terenach leśnych w 1751 r. założyli osadę nazwaną Dymaczewo Stare Olędry.

● W 1942 r., w Dymaczewie Starym, odbyła się publiczna egzekucja Ludwika Bajera – ofiary prowokacji niemieckiej (udzielił on schronienia Niemcowi przebranemu w mundur lotnika angielskiego).

Dymaczewo Stare,
pomnik. Fot. ZS

Dla upamiętnienia tego wydarzenia, po wojnie, we wsi wystawiono **pomnik** poświęcony ofierze.

- MPK, hotele, szlak pieszy i rowerowy.

■ DZIEĆMIEROWO

● Wieś w gm. Kórnik, 700 mieszk., położona przy szosie Kórnik–Kostrzyn, 2 km na pn. od Kórnika.

● W XVIII w. wieś należała do dóbr kórnickich. Obecnie znajdują się tu szkoły należące do Zakładu Doświadczalnego PAN.

● **Zespół dworski** w skład, którego wchodzi dwór z 1 poł. XIX w., budynek inwentarski z 1866 r. i park krajobrazowy z przełomu XIX i XX w. Obecnie zespół należy do Instytutu Dendrologii PAN.

- PKP Kórnik 2 km, MPK.

■ DZIEWICZA GÓRA**

● Druga pod względem wysokości kulminacja środkowopoznańskiej moreny czołowej – 143 m n.p.m., położona 2 km na pn.-wsch. od Czerwonaka, wśród lasów pd. części Parku Krajobrazowego „Puszcza Zielonka”. Nazwę swą zawdzięcza cysterkom z pobliskich Owińsk (w okresie zaborów nazywana była Górą św. Anny, od imienia córki

księcia włkp. Przemysła I, ksieni klasztoru w Owińskach). Stoki wzniesienia zalesione; partie wyższe stanowią bory sosnowe, niższe lasy liściaste i mieszane, wśród nich pomnikowe dęby szypułkowe (obw. do 425 cm), buki zwyczajne (do 325 cm), klony zwyczajne (do 250 cm) i sosny (do 230 cm). Rośnie tu kilkaset gatunków roślin naczyniowych oraz kilkadziesiąt gatunków mchów i wątrobowców. Od lat jej otoczenie jest popularnym terenem wycieczkowym. W 2005 r. na szczycie Nadleśnictwo Łopuchówko zbudowało żelbetową przeciwpożarową wieżę obserwacyjną (wys. 40 m), z tarasem widokowym na wys. 30 m.

● Na pn.-zach. od jej wierzchołka położona jest **osada leśna** Dziewicza Góra (dawne nadleśnictwo) z zabudowaniami szachulcowymi z końca XIX w. i domem z podcieniem z 1 poł. XX w. Teren w sąsiedztwie zagospodarowano na cele rekreacyjne. Tutaj rozpoczyna się utworzona w 1999 r. **ścieżka przyrodniczo-leśna** „Dziewicza Góra”, składająca się z 15 przystanków (pętla krótsza 3 km, dłuższa – 5,5 km); przystanek XIII to leśna klasa im. Augusta Cieszkowskiego, utworzona w sąsiedztwie **leśniczówki** Annowo (1,5 km na pn. od Dziewiczej Góry, przy drodze do Miękowa) – dawny dworek myśliwski rodziny von Treskow z poł. XIX w., przebudowany w XX w., obecnie ośrodek dydaktyczny. Przy nim kilkanaście **pomnikowych drzew** m.in. dęby o obw. do 480 cm i lipa drobnolistna 415 cm. Na pn.-wsch. od

Okolice Dziewiczej Góry

Dziewiczej Góry gład narzutowy w miejscu wielkiego pożaru Puszczy w 1992 r. w trakcie, którego spłonęło 250 ha lasów.

● MPK, PKS, PKP Czerwonak 2 km. Wierzchołek Dziewiczej Góry stanowi węzeł znak. szlaków pieszych – do Czerwonaka, Skoków, Kobylnicy i Sławy Wlkp. (przez Owińska).

■ GĄDKI

● Wieś w gm. Kórnik (500 mieszk.), położona przy drodze S11 i linii kol. Poznań–Katowice, 7 km na pn. od Kórnika.

● Wieś wzmiankowana od XIII w., w XV w. należała do parafii w Głuszynie, następnie w Tulcach by w 1580 r. powrócić do parafii w Głuszynie. Obecnie w Gądkach powstały duże centra logistyczne takich firm jak Raben czy Kuehne + Nagel. Przy szosie nr 11 duży elewator zbożowy jeden z największych w kraju. W 2011 r. otwarto duży terminal kontenerowy obsługujący m.in. pociągi do Niemiec i Holandii. W ostatnich latach w Gądkach powstał nowy magazyn szwedzkiej firmy odzieżowej H&M, z którego produkty rozwożone są do sklepów w Europie Środkowej. Magazyn obsługuje także sprzedaż wysyłkową do Europy Zach. i Skandynawii.

● Ceglany budynek **dworca kol.** z początku XX w., obecnie nieczynny. Zespół folwarczny z końca XIX w., przy nim **park** krajobrazowy z przełomu XIX i XX w.

● PKP, PKS, MPK, hotel.

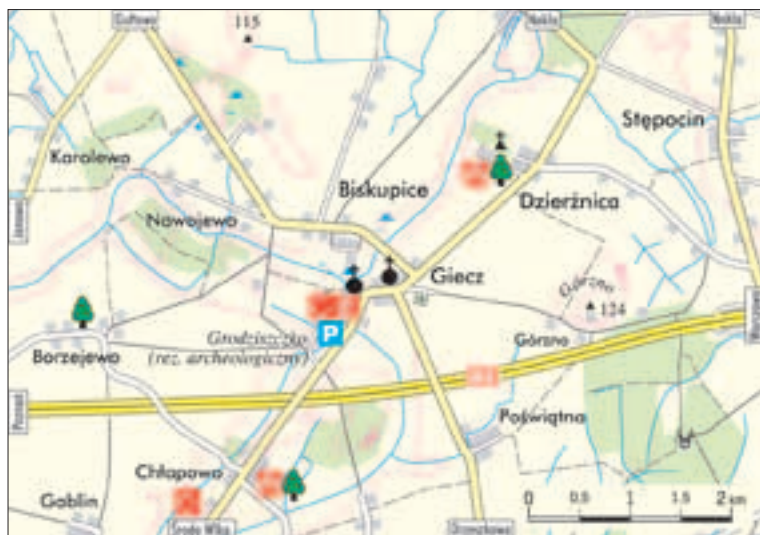
■ GIECZ**

● Mała wieś (160 mieszk.) w powiecie średzkim w gm. Dominowo, 12 km na pn.-wsch. od Środy przy drodze do Nekli. Jest jedną z najważniejszych miejscowości na historycznym Szlaku Piastowskim.

● Z najnowszych badań archeologicznych wynika, że gród w Gieczu powstał w 1 poł. X w., jako jedna z najpotężniejszych warowni w czasach Piastów, broniąca od pd. stołecznych grodów Poznania, Gniezna i Ostrowa Lednickiego. Doniosłą rolę Giecza w siłach zbrojnych Bolesława Chrobrego poświadcza kronika Galla Anonima, mówiąca o 300 pancernych i 2000 tarczownikach wprawionych w rzemiosło wojennym. Gród ulokowany był na wzniesieniu o pow. 3,6 ha, otoczonym obwałowaniem o dł. 625 m i wys. do 9 m, górującym nad okolicą. Do grodu prowadziły dwie bramy, a wał był otoczony łąwą kamienną od strony jeziora i fosą od strony łądu. Największa świetność Giecza przypada na początku wieku XI. Po zajęciu tego grodu bez walki w 1038 r. w czasie najazdu księcia czeskiego Brzetysława

na Włkp., przesiedlono ludność Giecza do Czech, gdzie dała początek osadzie Hedczany. Spalona, opustoszała warownia po odbudowie i naprawie konstrukcji obronnych stała się siedzibą rozległej kasztelanii, w której dochodziło m.in. do spotkań książąt piastowskich. Zniszczenie Giecza podczas walk Henryka Brodatego z Władysławem Odonicem w 1 poł. XIII w. spowodowało stopniowy upadek grodu. Giecz znalazł się na uboczu nowych, głównych szlaków komunikacyjno-handlowych. Jego funkcje zaczęły przejmować powstałe w niewielkiej odległości miasta: Kostrzyn, Środa, Słupca i Pyzdry, gdzie utworzono starostwo. W miejscu niegdyś tętniącym życiem na przełomie XIII i XIV w. istnieje dziś jedynie niewielki drewniany kościół barokowy – obecnie siedziba nominalna parafii (probostwo w Dominowie). Okoliczna ludność od XV w. zaczęła to miejsce nazywać *Grodziskiem* nieco później *Grodziszczem*, a w końcu w XVIII w. do dziś *Grodziszczkiem*. Znajdująca się na wsch. brzegu jez. osada targowa, która niegdyś połączona była z grodem drewnianym mostem, przejęła nazwę historycznego grodu i obecnie nazywa się Giecz.

● **Grodzisko**** położone jest na pd. od wsi. Badania archeologiczne prowadzone w latach 1949-1966 i 1993-2010 odkryły relikty, zaliczane do najwcześniejszej architektury monumentalnej na ziemiach polskich. Są to położone w pd. części grodziska **fundamenty palatium**, czyli siedziby książęcej połączone z kaplicą w kształcie rotundy z końca X i początku XI w. o dł. 47 m i szer. 16 m, wzo-

Okolice Giecza

rowane na palatium z Ostrowa Lednickiego. Dobrze zachowały się też w pn. części grodu fragmenty romańskich murów **kościół** pw. św. Jana Chrzyciela o dł. 30 m i szer. 11 m z unikatową kryptą relikwiarzową z początku XI w. w większości dziś zasypane. W miejscu pierwotnego kościoła grodowego został zbudowany z drewna na podmurówce kamiennej w 1767 r. obecny **kościół***, noszący to samo wezwanie. Wewnątrz świątyni ambona i trzy rokokowe ołtarze z 1770 r. z głównym ołtarzem MB Pocieszenia z Dzieciątkiem. W bocznych ołtarzach rzeźby MB i św. Jana z XVIII w. Na pd. ścianie kościoła widoczny zegar słoneczny. W dzwonnicy stojącej na wałach zachował się dzwon z 1515 r. W ostatnią niedzielę sierpnia odbywa się tu odpust, ściągający licznych wiernych głównie z dekanatu kostrzyńskiego. Z bogatą historią grodu gieckiego zapoznać się można, zwiedzając ekspozycję znajdującą się w **pawilonie muzealnym***. Są to zabytki, wydobyte podczas pracy archeologów w grodzie, na cmentarzyskach i jego okolicach. Niezwykle cenne są znaleziska z żelaza pochodzące z X i XI w. jak miecz, hełm obity złożoną blachą, topór, grocik czy ostroga, a także różne przedmioty ze srebra, brązu i kości. Warto też odwiedzić powstałą w 2010 r. przed pd. wałem grodu małą **osadę edukacyjną** z kilkoma drewnianymi budynkami, z mostkiem, studnią i salką projekcyjną, mającymi służyć celom dydaktycznym w czasie lekcji muzealnych.

Najstarszą zachowaną budowlą w obecnej wsi Giecz na terenie dawnej osady targowej jest **kościół*** pw. Wniebowzięcia NMP i św. Mikołaja. Jest to budowla kamienna, jednonawowa, z półkolistą absydą, powstała w poł. XII w. na miejscu wcześniejszego kościoła z I poł. XI w. Świątynia posiada ołtarz główny, zrekonstruowany z ciosów granitowych i chrzcielnicę kamienną w kształcie kielicha. Wnętrze nakryte zrekonstruowanymi sklepieniami. Pod posadzką na głęb. ok. 120 cm pozostałości posadzki pierwotnej świątyni. Przy kościele na dawnym cmentarzu znajdują się **groby** Hebanowskich, wybitnych Wielkopolan.

Stanisław (dziadek) i Stanisław (wnuk) Hebanowscy

Stanisław (dziadek) ur. w 1820 r. Studiował w Berlinie i Paryżu. Był znanym architektem poznańskim, twórca m.in. Teatru Polskiego oraz budynku kantoru Hipolita Cegielskiego w Poznaniu, pałaców w Lubstowie, Posadowie, Tarcach, Zimnowodzie i kościołów w Biezdrowie, Brzostkowie oraz Brodnicy koło Śremu. Zm. w 1898 r.

Jego wnuk, także **Stanisław (zwany Stulkiem)**, ur. w 1912 r. w Brzostkowie koło Żerkowa. Reżyser teatralny i tłumacz. Jako reżyser debiutował w 1948 r. w Teatrze Polskim w Poznaniu, w dramacie Tadeusza Rittnera „Odwiedziny o zmroku”. Od 1969 r. związał się z Gdańskiem, gdzie w latach 1973-1980 był kierownikiem artystycznym Teatru Wybrzeże; reżyserował także spektakle w Operze Bałtyckiej w Gdańsku. Był autorem przekładów i adaptacji tekstów dramatów. Zmarł w 1983 r. w Gdyni.

W dawnym XIX w. **parku** podworskim na zach. od kościoła św. Mikołaja o pow. 3,3 ha znajdują się fragmenty dworu z tego samego okresu. Z Giecza do Grodziszczka można przejść pieszo **groblą** przez podmokłą łąkę, będącą pozostałością wyschniętego jez. Grobla, które biegnie równolegle do reliktów wczesnośredniowiecznego mostu łączącego osadę z grodem.

Z dawnymi dziejami Giecza łączy się wiele podań, w których historia spłótła się z legendą i fantazją. Wg starego podania kościół św. Mikołaja wzniesli w ciągu jednej nocy aniołowie. Tylko świtająca jutrzeńka nie pozwoliła im dokończyć drzwi i sprowadzić na bramę ogromny głaz, który leżał potem długo na sąsiednim polu, nim został rozbity na jakąś nową budowlę.

■ GLINNO

● Nieistniejąca obecnie wieś, wchłonięta w końcu lat 40. XX w. przez poligon wojskowy (→ Biedrusko), gm. Suchy Las, 3 km na pn. od centrum Suchego Lasu, na zach. od Jez. Glinowieckiego (pow. około 10 ha).

● W 1387 r. nazwa wsi brzmiała Glinno i należała do Glinieckich. Wieś szlachecka. W Glinnie ur. się Wojciech Bogusławski.

Wojciech Bogusławski

Aktor, reżyser, dyrektor teatrów, pisarz, uznawany za ojca teatru polskiego. Działał głównie w Warszawie, gdzie debiutował w 1778 r. W latach 1790-94 i 1799-1814 był dyrektorem Teatru Narodowego w Warszawie, a w latach 1795-99 teatru we Lwowie. W latach 1785-90 występował ze swym zespołem w Wilnie. W 1783 r. założył w Poznaniu pierwszy stały zespół teatralny, którym do 1800 r. kierował w jego imieniu Józef Srokowski. Po rozwiązaniu teatru występował gościnnie wielokrotnie w Poznaniu; m.in. w 1783 r. na scenie szkoły jezuickiej (obecnie szkoła baletowa), w 1805 r. na

scenie nowo wybudowanego teatru miejskiego (obecnie Arkadia) oraz w latach 1807-10, 1816 i 1823. Występował także na scenie w Kaliszu. Zm. w 1829 r. w Warszawie i spoczywa na cmentarzu powązkowskim. Jest autorem sztuk teatralnych, m.in. sztuk *Cud mniemany, czyli Krakowiaczy i Górale* oraz *Henryk VI na łowach*, a także autorem przekładu około 80 komedii, tragedii, dram i librett operowych.

● Po dawnej wsi nie pozostało prawie śladu. W sąsiedztwie zniszczonego ok. 1950 r. dworku Bogusławskich odsłonięto w maju 1966 r. **pomnik** ojca teatru polskiego – głaz narzutowy z tablicą pamiątkową proj. Romana Kosmali. Dojście do głazu Bogusławskiego możliwe jest od szosy Złotniki–Biedrusko, w niedziele i dni świąteczne.

Przy zach. brzegu Jez. Glinowieckiego położone jest grodzisko wczesnośredniowieczne. W jego sąsiedztwie podniszczony, neogotycki grobowiec z poł. XIX w. właścicieli sąsiedniego Moraska, francuskiej rodziny Douchy.

Przy pd.-wsch. brzegu Jez. Glinowieckiego od XIV w. do roku 1947 położona była niewielka wieś **Glinienko**, podobnie jak Glinno włączona w obszar poligonu. Kmiecie z Glinienka na mocy decyzji króla Władysława Jagiełły płacili czynsz na rzecz Akademii Krakowskiej. W Glinienku w 1903 r. urodził się Franciszek Jaśkowiak.

Franciszek Jaśkowiak

Krajoznawca, regionalista, autor przewodników turystycznych po Wlkp. Studiował filologię romańską na Uniwersytecie Poznańskim. Po studiach podjął działalność krajoznawczą i turystyczną, będąc w latach 1932-33 sekretarzem oddziału Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego. Ranny w czasie obrony Warszawy w 1939 r., lata wojny spędził w obozie jenieckim w Woldenbergu (Dobiegiew). Po jej zakończeniu reaktywował Towarzystwo Miłośników Miasta Poznania. W latach 1947-69 pracował w dyrekcji Międzynarodowych Targów Poznańskich. Równocześnie działał aktywnie w Polskim Towarzystwie Krajoznawczym, później w PTTK oraz w Lidze Ochrony Przyrody. Był autorem kilkudziesięciu publikacji krajoznawczych m.in. trzech wydań przewodnika po Wielkopolsce oraz czterech wydań przewodnika *Wielkopolski Park Narodowy*. Był też aktywnym działaczem na niwie ochrony przyrody m.in. przyczynił się do powstania w 1957 r. WPN. Zmarł w 1983 r. w Poznaniu i spoczywa w alei zasłużonych na cmentarzu junikowskim.

Na zach. od Glinna, na pd. od szosy Złotniki–Biedrusko, na terenie dawnej wsi Łągiewniki (zlikwidowanej po 1947 r.) znajduje się **Pomnik** Ofiar Faszyzmu, upamiętniający ofiary z początku II wojny światowej. W dniu 2 września 1939 r. w walce powietrznej nad Łągiewnikami strącony został przez polskiego pilota Włodzimierza Gedymina niemiecki bombowiec. Mieszkańcy ujęli dwóch pilotów niemieckich i przekazali żołnierzom polskim. W odwecie hitlerowcy zamordowali 8 mieszkańców Łągiewnik, a 6. zginęło w obozach zagłady.

■ GŁĘBOCZEK

● Wieś w gm. Murowana Goślina (80 mieszk.) położona nad jez. Głęboczek (pow. 3 ha), 7 km na wsch. od Murowanej Gośliny.

● Dawniej nazywany był też Głębociec (leży w głębokiej dolinie Goślinki). Na pd.-wsch. od wsi znajduje się grodzisko „Pański Dwór” o średnicy 30 m, w którym znaleziono ceramikę wczesnośredniowieczną. Od poł. XV w. do poł. XVI w. Głęboczek posiadał prawa miejskie.

● **Kamień** upamiętniający wystawienie przez wieś woja na wyprawę malborską przeciw Krzyżakom. Na pn.-zach. od wsi, w dolinie Goślinki znajduje się Jez. Leśne (pow. 11 ha) z **rezerwatem** „Żywiec Dziewięciolistny”, który chroni jedyne w Wlkp. reliktywne stanowisko żywca dziewięciolistnego.

● PKS Łopuchowo, 5 km.

■ GŁUCHOWO

● Wieś 2 km na zach. od Komornik, od pn. przylega do autostrady, przy powstającym węźle drogowym na skrzyżowaniu z szosami S5 i S11.

● Pierwsza wzmianka w 1458 r. własność kapituły poznańskiej.

● Z dawnego zespołu dworskiego pozostał niewielki **park** (1,9 ha) i tzw. ósmiorak z przełomu XIX i XX w. Obecnie w Głuchowie z racji dogodnego położenia na skrzyżowaniu ważnych szos i autostrady pobudowano kilka dużych **centrów logistycznych** m.in. Poczty Polskiej (gdzie m.in. sortowane są wszystkie przesyłki wysyłane z i przesyłane do Poznania) i DHL. Przed kompleksem Poczty, o ciekawej architekturze (2002 r.), stoi kolejowy **wagon** pocztowy, symbol dawnego systemu przewozów pocztowych koleją. Obecnie poczta korzysta z transportu samochodowego i lotniczego.

● MPK.

■ GŁUSZYNA

● Głuszyna jest peryferyjną dzielnicą Poznania, położoną na pd.-wsch. od centrum, na granicy z gm. Mosina, na skraju doliny rzeki Kopli nazywanej powszechnie Głuszyнкą.

● W swoich *Rocznikach* wymieniał ją Jan Długosz opisując najazd krzyżacki na Wielkopolskę w 1331 r. W Głuszyńie w 1797 r. urodził się Paweł Edmund Strzelecki – podróżnik i badacz Australii. W granice Poznania włączona w 1942 r., do dziś zachowała charakter wsi podmiejskiej.

● **Gotycki kościół** z XIII w., pw. św. Jakuba Większego Apostoła* jest jedną z pierwszych budowli ceglanych w Wielkopolsce. Zachowały się mury o wątku wendyjskim oraz krzyżowe sklepienie w prezbiterium, a ze starego wyposażenia m.in. dwie kamienne kropielnice z XIII w., barokowa chrzcielnica i empirowa ambona. Organy są dziełem słynnego Friedericha Ladegasta. Na przykościelnym **cmentarzu** znajduje się grobowiec Sypniewskich (Felicjan Sypniewski z pobliskiego Sypniewa – był pierwszym prezesem Wydziału Przyrodniczego PTPN). Na tzw. „starym cmentarzu” znajduje się **krzyż** z tablicą z 1863 r. upamiętniający 1000-lecie chrześcijaństwa na ziemiach słowiańskich; na „nowym cmentarzu” pomnik i wspólna mogiła żołnierzy radzieckich poległych w walkach o lotnisko. Przed szkołą **obelisk** oraz głaz poświęcony P. E. Strzeleckiemu. Na terenach dawnej wsi **Piotrowo** osiedla mieszkaniowe z lat sześćdziesiątych, siedemdziesiątych i późniejszych stanowiące zaplecze dla lotniska wojskowego w Krzesinach. Na skraju parku **dwór** z początku XIX w. przebudowany w początku XX w. przez Rogera Sławskiego. **Aleje kasztanowców** w kierunku Koninka i Krzesin stanowią pomniki przyrody.

● MPK, schronisko szkolne.

■ GOŁĘCZEWO

● Wieś w gm. Suchy Las, na zach. od szosy nr 11 i linii kol. do Piły, 7 km na pn. od Suchego Lasu, 1 010 mieszk.

● Pierwsza wzmianka o wsi pochodzi z 1313 r. kiedy to stanowiła własność Piotra z Gołęczewa. Wpłacał on dziesięcinę na rzecz altarii (utrzymania jednego z ołtarzy) w katedrze poznańskiej. Później należała do różnych rodów szlacheckich. W 1901 r. podupadłą wieś nabyła Pruska Komisja Osadnicza w celu pobudowania wzorcowej wsi dla niemieckich kolonistów.

Golęczewo, dom szachulcowy. Fot. ZS

„W ciągu czterech lat (...) powstała niemiecka wieś idealna, wybudowana zgodnie z ówczesnymi wyobrażeniami, możliwościami technicznymi i finansowymi władz pruskich. Przebudowa odbywała się zgodnie z przyjętymi wcześniej przez obie izby sejmiku pruskiego zasadami prowadzenia tzw. *Hebungspolitik*, czyli polityki cywilizacyjnego podnoszenia Poznańskiego i Pomorza Gdańskiego. Miało to na celu zmarginalizowanie społecznego i politycznego znaczenia Polaków. Główną motywacją inwestycji był masowy odpływ Niemców z tych terenów. Wyjeżdżali oni chętnie do znacznie dla nich atrakcyjniejszych, nowych centrów przemysłowych w Zagłębiu Ruhry, Westfalii i Nadrenii. W *Golenhofen* (Golęczewie) na 625 hektarach utworzono 41 gospodarstw o zróżnicowanej powierzchni. Najmniejsze obejmowały ok. 2,5 hektara i takich wytyczono zaledwie pięć, prócz nich 6 średnich (do 10 hektarów), 8 większych (do 15 hektarów) oraz 22 duże o powierzchni do 20 hektarów. Wieś zorganizowano na zasadzie ulicówki. Zabudowania rozmieszczone zostały w tzw. swobodnych zgrupowaniach po obu stronach wysadzonej drzewami drogi. Na poboczach została zainstalowana ceramiczna instalacja odprowadzająca wodę deszczową (...)

Goleńczewo, dom z początku XX w. Fot. ZS

W całym założeniu urbanistycznym nie ma dwóch jednakowych budynków. Wszystkie są wzniesione z muru pruskiego, czyli połączenia konstrukcji drewnianej z ceglany wypełnieniem i inspirowane rozwiązaniami architektonicznymi stosowanymi w różnych niemieckich krainach (landach): Westfalii, Turyngii, Badenii i Saksonii¹.

Wieś wyposażona została w liczne obiekty infrastruktury ogólnej: sieć wodociągową, brukowane ulice, chodniki, piekarnię, mleczarnię, kwaszarnię kapusty, remizę straży pożarnej, gospodę „Pod złotą gwiazdą”, szkołę, salę zebrań gminnych.

W 1906 r. wieś była już zamieszkała przez 41 rodzin. Po 1919 r. większość Niemców sprzedała swoje gospodarstwa i wyjechała z Polski. Zagrody i ziemie nabyli Polacy.

● Dziś po upływie ponad 100 lat od powstania zmieniło się oblicze wsi. Po 1945 r. gospodarstwa przejęli nowi właściciele. Duża część domów została przebudowana, zmodernizowana. Ale w ogólnym zarysie wieś – jej główna ul. Dworcowa zachowała specyficzny klimat z początku XX w. Obecnie **zabudowa wsi** objęta jest ochroną konserwatorską. Aktywną działalność kulturalną m.in. dla ochrony zachowanych budynków prowadzi Stowarzyszenie Goleńczewian.

1. Maria Bajer: *Goleńczewo – wieś z zabudową szachulcową*. Kronika Powiatu Poznańskiego. Nr 2 – 2011.

Najciekawszy fragment zabudowań znajduje się przy skrzyżowaniu ulic Dworcowej i Lipowej, stoją tam dawna **szkoła, sala zebrań i gospoda**.

Na skraju Gołęczewa, przy szosie nr 11 znajduje się prywatny **mini-poligon** Moto Armia z ekspozycją różnych pojazdów wojskowych. Sprzęt udostępniany jest do jazdy na zasadach komercyjnych. Są tu m.in. czołgi, samochody pancerne, amfibie.

● MPK, PKP.

■ GOŁUŃ

● Wieś w gm. Pobiedziska (50 mieszk.) położona 3,6 km na pd.-wsch. od Pobiedzisk.

● Gołuń – jak wskazuje jego dawna nazwa Golun Hauland – był osadą olęderską. Na przełomie XIX i XX w. właścicielem była rodzina Bronikowskich. Od 1905 r. do wybuchu II wojny światowej folwark należał do rodziny Pągowskich, których Niemcy wywieźli do obozu w Dachau, przejmując ich majątek. Po wojnie była to własność PGR. Podczas prac związanych z budową trasy S5 w Gołuniu znaleziono cmentarzysko z drugiej poł. X lub 1 poł. XI wieku. Po przeprowadzeniu badań archeologicznych szczątki pochowano na cmentarzu w Pobiedziskach. Obok wsi znajduje się duża żwirownia.

● Zachowany zespół dworsko-folwarczny, zmieniony poprzez budownictwo współczesne, składa się z położonej w parku części dworskiej, podwórza gospodarczego i usytuowanej wzdłuż drogi kolonii mieszkalnej. **Dwór** wybudowany w 1853 r. połączony jest z oficyną. W **parku** chronione drzewa pomnikowe: 3 jesiony wyniosłe, klon polny i 2 jabłonie. Na rozstaju dróg do Wierzyc i Czachurek znajduje się **krzyż** żelazny.

● Gospodarstwo agroturystyczne.

■ GOŁUSKI

● Wieś (340 mieszk.) w gm. Dopiewo, 3 km na pn.-zach. od Kormornik, nieopodal autostrady A2 i budowanego węzła drogowego na skrzyżowaniu z drogami nr 5 i 11.

● W 1406 r. wymieniona jest wieś Gołuszice, stanowiąca własność poznańskiej kapituły katedralnej. Z tego roku pochodzi przywilej kapituły określającej prawa sołtysa wsi: 2 łany wolne od podatków, karczma, jatki: rzeźnicka, piekarska, szewska, kowal, wypas stada owiec i koni, polowanie na zające, kuropatwy, przepiórki i inne ptaki, 1/3 z kar nałożonych na kmieci; z okazji sądów sołtys ma wydawać obiad, ma słu-

żyć na koniu wartości 2 gr (!), jeśli sołtys będzie miał więcej synów, to tylko jeden, zdutniejszy ma rządzić sołectwem „aby nie spustoszało”.

● Niewiele pozostało z dawnej przeszłości wsi: kilka domów z początku XX w. Rozwija się budownictwo mieszkaniowe jednorodzinne. Węzeł autostrady A2 i szosy nr 11.

● MPK.

■ GOWARZEWO

● Wieś o zwartej zabudowie w typie wielodrożnicy w gm. Kleszczewo (430 mieszk.), położona nad rzeką Koplą, przy szosie Swarzędz–Środa Wlkp., 4 km na pn.-zach. od siedziby gminy.

● Wzmiankowana po raz pierwszy w 1387 r., przez lata w ręku rodziny Gowarzewskich.

● W części zach. dawny **zespół dworski** z 1 poł. XIX w., przebudowany w końcu XIX w. (ob. mieszkania prywatne); w skrzydle zach. od 1945 r. kaplica pw. św. Stanisława Kostki (filia parafii w Tulcach). Przy nim **park** krajobrazowy z XIX w. (pow. 1,3 ha) z pomnikowymi drzewami m.in. dęby szypułkowe o obw. 380 i 330 cm, lipa drobnolistna 350 cm. Kilka budynków mieszkalnych z końca XIX w. i początku XX w., budynek dawnej szkoły, obecnie dom mieszkalny z początku XX w. i figura Matki Boskiej na wysokim cokole z początku XX w. Przy drodze do Tulec pomnikowa **aleja kasztanowców** o obw. do 260 cm, dł. ok. 100 m.

● MPK.

■ GÓRA

● Wieś w gm. Pobiedziska (160 mieszk.) położona w dolinie Cybiny, na pd. od jez. Góra

● O przeszłości Góry świadczy położone nad jez. Góra grodzisko wklęsło-stożkowe z okresu wczesnego średniowiecza (600-950). Obecnie miejsce budownictwa rekreacyjnego (także między Górą a Jankowem).

● **Jez. Góra** pow. 44,8 ha, głęb. 3 m. W pobliżu jeziora znajdują się stawy hodowlane wykorzystujące wyrobiska powstałe po eksploatacji torfu.

■ GÓRECKIE JEZ. **

Położone w centrum WPN na wys. 66 m n.p.m. (pow. 97 ha, dł. 3 km, szer. 0.4 km, głęb. do 15.5 m). Brzegi w większości wysokie, strome, porośnięte ciekawymi lasami. Uważane za jedno z najpięk-

niejszych jezior na niżu Polski. Rynnowe, w kształcie rogala. Na zakolu położona jest **wyspa Zamkowa** porośnięta około 150-letnim lasem mieszanym z przestojami dębów o obw. do 580 cm. Na wyspie **ruiny** neogotyckiego zameczku zbudowanego w latach 1824-25 przez Tytusa Działyńskiego z Kórnika dla siostry – Klaudyny Potockiej. Zameczek zburzyli Prusacy w 1848 r. ogniem artylerii, podejrzewając, że znajduje się w nim magazyn broni powstańców. W ostatnich latach relikty zabezpieczono w formie tzw. trwałej ruiny. W pn. części jez. położona jest mniejsza, niska **wyspa Kopczysko**. Jezioro stanowi obszar ochrony ścisłej. Obowiązuje całkowity zakaz kąpieli. Przy pn.-wsch. brzegu położona jest osada (→) Jeziory.

■ GRUSZCZYN

● Wieś w gm. Swarzędz (1 680 mieszk.) o zwartej zabudowie, położona na pn. brzegu doliny Cybiny, przy szosie Swarzędz–Kobylnica, 2 km na pn. od siedziby gminy.

● Wzmiankowana po raz pierwszy w 1366 r. W latach 1941-42 funkcjonował tu niemiecki obóz pracy dla ludności żydowskiej.

W Gruszczyne ur. się prof. Wiesław Chrzanowski (1880-1940), inżynier mechanik, minister przemysłu i handlu (1920 r.) i rektor Politechniki Warszawskiej (1932-33).

● W zach. części wsi osiedle mieszkaniowe Zacisze. Działa tu szereg firm, m.in. Utał produkująca tablice rejestracyjne do samochodów, Remax – tartak, stolarnia oraz ośrodki rekreacji konnej.

● MPK i PKP stacja Kobylnica 2 km.

■ GRZYBNO

● Wieś w gm. Brodnica, powiat śremski, (320 mieszk.), położona na granicy gm. Śrem i Mosina, nad Kanalem Szymanowo–Grzybno, 7 km na pn.-wsch. od Czempinia.

● Pierwsza wzmianka o wsi pochodzi z 1387 r. i wspomina właściciela, Tomisława z Grzybna. Przez XVII-XIX w. majątek należał do Szoldrsich, w XIX i XX w. do rodzin niemieckich.

● We wsi piętrowy **dwór** z lat 1899-1905 (obecnie Zespół Szkół Rolniczych); przy nim **park** krajobrazowy z XIX w. (pow. 2,9 ha) z 2 stawami. Przed dworem kamień z tablicą upamiętniającą 50-lecie szkoły. W jednym z budynków szkoły znajduje się **Izba Regionalna** gromadząca zbiory kultury materialnej wsi. W lesie 2,5 km na pn.-zach. od wsi (na terenie gminy Mosina) znajduje się **rezerwat florystyczny „Goździk Siny w Grzybnie”** chroniący stanowisko goździka siniego.

● PKS, znak. szlak pieszy do rezerwatu i dalej do Żabna.

■ GUŁTOWY*

● Wieś leżąca w gm. Kostrzyn (1 050 mieszk.), oddalona 9 km na wsch. od siedziby gminy, przy drodze z Siedlca do Giecza. Zabudowa zwarta, wieloczęłonowa. Nazwa wsi pochodząca od imienia czy przezwiska Gołut (goły), brzmiała początkowo Gołutowo, Gułtowo, wreszcie Gułtowy.

● Najstarszym śladem obecności człowieka na tym terenie jest wczesnośredniowieczne grodzisko zwane „Zwągródek”, położone na łące „Wielkiej Pańskiej” o ok. 1200 m na pn.-zach. od wsi. Legenda mówi, że w pobliskich bagnach zapadła się osada na wyspie zwanej ostrowem. Najstarszy zachowany dokument z 1311 r. wymienia Janusza z Gołutowa. W XIV i XV w. Gułtowami władał możny ród Grzymalitów, z których najbardziej znany był Przecław z Gułtów (zm. 1378 r.) starosta generalny Wlkp. Po nich siedzieli tu Leszczyce, w XVI w. Opalińscy i Komorscy, a w poł. XVIII w. – Skaławscy. Od 2 poł. XVIII w. do 1939 r. prawie nieprzerwanie dziedzicami tej wsi byli Bnińscy. Parafia gułtowska nosząca pierwotnie wezwanie św. Wita i Doroty po raz pierwszy wymieniona jest w źródłach pisanych w 1408 r. Obecny kościół pw. św. Kazimierza stojący na wzniesieniu w środku wsi powstał z tzw. muru pruskiego w latach 1737-1760. W 1834 r. dobudowano do kościoła wieżę od strony zach. Ochotnicy z Gułtów brali udział w powstaniach narodowych 1831 i 1863 r.

Gułtowy, park i pałac. Fot. SP

W czasie Wiosny Ludów miejscowi chłopci z sołtysem na czele zgłosili się do oddziałów kosynierów, a w pałacu urządzono szpital powstańczy. Na wieść o wybuchu Powstania Wielkopolskiego zorganizowano w Gułtowach oddział pod dowództwem Józefa Idaszaka, który 28 grudnia 1918 r. wyruszył na pomoc Poznaniowi. Po 1945 r. majątność przeszła na rzecz skarbu państwa, a Gułtowy stały się siedzibą Kombinatu PGR, gospodarującego na 4,5 tys. ha. Powstało tu nowoczesne osiedle mieszkaniowe, dom złotego wieku, szkoła podstawowa, która po rozbudowie i wybudowaniu sali gimnastycznej funkcjonuje jako Zespół Szkół.

● Dzisiejszy **kościół**** pw. św. Kazimierza o konstrukcji szkieletowej, wypełnionej cegłą kryty jest gontami, a wieża z 1834 r. hełmem blaszanym. Wnętrze kościoła ma wyposażenie rokokowe. Wyróżniają się w nim bogato rzeźbione ołtarze: główny z obrazem MB i rzeźbami: św. Kazimierza, Marii Magdaleny, Jakuba i Franciszka. Polichromia z XVIII w. na stropie i ścianach przedstawia apoteozę św. Kazimierza oraz scenę Wniebowzięcia NMP. Na uwagę zasługuje barokowa chrzcielnica w formie czary wspartej na głowie syreny, empirowy nagrobek Franciszki Bnińskiej z piaskowca oraz epitafia rodzin Bnińskich i Ostrowskich.

W obszernym **parku** z przełomu XVIII i XIX w. o założeniu po części regularnym, a w większości krajobrazowym (pow. 18,5 ha), ze

Gułtowy, kościół. Fot. ZS

stawami rosną liczne okazy starych drzew m.in. platany, modrzewie i limby. **Pałac**** barokowo-klasycystyczny powstał w miejscu skromnego dworu w latach 1780-1786 dla Ignacego Bnińskiego, wg proj. architekta Ignacego Graffa. Murowany, piętrowy, kryty dachówkami. Nad wejściem frontowym od pd. w trójkątnym tympanonie widnieje herb Bnińskich Łódzia w otoczeniu panoplii. W zach. skrzydle pałacu znajduje się dwukondygnacyjna sala balowa z malowidłami Antoniego Smuglewicza z ok. 1800 r. Stylowo prezentują się salony: błękitny z fryzem ze scenami antycznymi, „marmurowy”, stiukowy z rozetą, zwieńczony orłami napoleońskimi i salon z kolumnami jońskimi, będący dawną sypialnią Bnińskich. W holu meble gdańskie z herbami dawnej Rzeczypospolitej, a na klatce schodowej rzeźba lwa trzymającego herb Łódzia i płaskorzeźba głowy Adama Mickiewicza. W skład zespołu pałacowego wchodzi także wozownia i mała oficyna. W 1995 r. z inicjatywy Marii Jadwigi Bnińskiej z USA, córki i spadkobierczyni właścicieli Gułtów, przekazano pałac wraz z otoczeniem Uniwersytetowi im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. W tym samym roku prochy fundatorki spoczęły w rodzinnym grobie przy gułtowskim kościele. Po latach opuszczenia w okresie 2008-2011 staraniem poznańskiego UAM przeprowadzono na szeroką skalę prace remontowo-konserwatorskie w celu przekształcenia pałacu w Dom Pracy Twórczej. Prace te, przerwane pożarem we wrześniu 2009 r. doprowadzono do efektownego końca. Ponadto w dawnej oficynie urządzono nowoczesny hotel z 40 miejscami noclegowymi.

Adolf Rafał Bniński

Działacz polityczny i gospodarczy, ur. w 1884 r. w Kosowie koło Gostynia. Studiował nauki rolnicze w Krakowie, Monachium i Halle. W latach 1923-28 piastował urząd wojewody poznańskiego, a w 1935-1938 godność senatora. Prowadził ożywioną działalność społeczną; był m.in. prezesem Wielkopolskiej Izby Rolniczej, działał w Towarzystwie Czytelni Ludowych i Towarzystwie Łączności z Polakami na Obczyźnie. W 1939 r. wywłaszczony przez Niemców zamieszkał w Poznaniu. Włączył się do ruchu oporu, w 1940 r. mianowany Głównym Delegatem Rządu RP na ziemię wcielone do III Rzeszy. Aresztowany w 1941 r. osadzony został w poznańskim Forcie VII, a po roku wywieziony w głąb Rzeszy zamordowany w 1942 r. Jego symboliczny grobowiec znajduje się przy kościele w Gułtowach.

■ GWIAZDOWO

● Stara wieś leżąca 3 km na pn.-zach. od Kostrzyna, do którego prowadzi zadrzewiona droga. Zamieszkuje ją 300 osób. Z okolic Gwiazdowa wypływa rzeczka Kopla, która przez Tulce, Kamionki wpływa do Warty w Czapurach.

● Znana jest od schyłku XIV w. jako posiadłość szlachecka, należąca do rodu Gwiazdowskich, herbu Bogoria. Najwcześniejsza wzmianka z 1387 r. W XIX i XX w. dobra rycerskie Gwiazdowo obejmowały 413 ha. Po 1945 r. Gwiazdowo stało się własnością Skarbu Państwa, a później gospodarstwem Stadniny Koni w Iwnie. W 2000 r. odkupił majątek prywatny właściciel. Ma tu powstać nowoczesne osiedle mieszkaniowe. Z dawnej zabudowy pozostała tylko gorzelnia z 1903 r.

● Zachował się **park** o pow. 3,1 ha z przełomu XIX i XX w., w którym wśród klonów, dębów, lip, jesionów i kasztanowców w wiosennej porze podziwiać można dywany przebiśniegów, a także spore połacie kwitnących fiołków. Przy akacyjowej **alei** ciągnącej się wzdłuż parku i sadów przy drodze do Tarnowa, stoi od 1877 r. ceglany **obelisk**, zwieńczony żeliwnym krzyżem, upamiętniający młodego człowieka, który w tym miejscu w czasie polowania zginął spadając z konia.

■ IWNO*

● Wieś 3 km na pn.-wsch. od drogi z Kostrzyna, przy trasie S5, o zwartej zabudowie wielocłonowej, ukształtowanej w oparciu o założenie folwarczno-pałacowe w ładnej pagórkowatej okolicy w dorzeczu Cybiny, nad niewielkim jeziorem, zamieszkiwane przez 780 mieszk. Miejscowość przejęła nazwę od jez. Iwno, nad którego brzegami rosły niegdyś iwy, będące odmianą wierzby.

● Źródła wymieniają wieś po raz pierwszy w 1319 r. jako własność Grzymalitów. W wieku XVI stała się gniazdem rodzowym Iwińskich. Iwińscy wystawili tu kościół. W latach 1778-1780 w miejsce rozebranego drewnianego kościoła wzniesiono murowany z cegły fundacji Franciszki Krzyckiej. W 1842 r. Iwno wykupiła z rąk pruskich Franciszka Mielżyńska z Miłosławia z przeznaczeniem dla swego wnuka Józefa Mielżyńskiego. Jego córka Seweryna wyszła za mąż za Ignacego Mielżyńskiego z Chobienic. Doprowadził on majątek do rozkwitu, rozwinął hodowlę konia półkrwi na wysokim poziomie, a w 1916 r. zakupił konie pełnej krwi angielskiej, co dało początek hodowli koni pełnej krwi i stajni wyścigowej Iwna. Podczas Powstania Wielkopolskiego dowodził odcinkiem na froncie pn. pod Łabiszynem. W roku

1920 sformował i po części wyposażył w konie z Iwna Pierwszy Ochotniczy Pułk Jazdy Wielkopolskiej, przekształcony później w 26. Pułk Ułanów Wielkopolskich. Po 1945 r. utworzono Państwową Stadninę Koni, która w ostatnich latach została przekształcona w Stadninę Koni „Iwno” Sp. z o.o. Prowadzi ona hodowlę zarodową koni pełnej krwi angielskiej i bydła dwóch ras: NCB oraz Jersey. W Stadninie Koni działają Ośrodki Rekreacji Konnej z hotelem „Karino” oraz Ośrodek Hodowli Zwierzyzny Łownej. Co roku w maju odbywają się tu zawody jeździeckie w skokach przez przeszkody o Błękitną Wstęgę Wielkopolski.

● W pn. części wsi na niewielkim wzgórzu wznosi się barokowy **kościół** pw. NMP Szkaplerznej. Parafia erygowana w XIII w., a kościół w obecnym kształcie zbudowany w 1789 r. na planie krzyża greckiego. Wewnątrz kościoła znajduje się kamienna chrzcielnica, renesansowa płyta nagrobna Jana Iwińskiego, epitafium kamienne z kłęczącą parą szlachecką, renesansowe zwieńczenie sakramentarium, Droga Krzyżowa namalowana na porcelanie. W ołtarzu głównym obraz „Madonna z Dzieciątkiem” z XVII w. Przy kościele kaplica grobowa Mielżyńskich z pamiątkami 26 Pułku Ułanów Wielkopolskich. Co roku w sierpniu odbywają się w Iwnie spotkania rodzin ułanów Nowogródzkiej Brygady Kawalerii.

Pałac* zwrócony frontem na pd. zbudowany został w poł. XIX w. w stylu neorenesansowym. Główny korpus dwupiętrowy, pięcioosio-

Iwno, konie Stadniny Koni. Fot. ZS

Iwno, pałac. Fot. ZS

wy, z przylegającymi częściami bocznymi, a przy nich okrągłe pawilony. Z obszernej sieni przechodzi się do sali balowej z półkolumnami z herbami Polski i Litwy oraz sztukateriami. Na frontonie herb Nowina. W sąsiedztwie pałacu oficyna z 2 poł. XIX w. rozebrana i zbudowana w 1995 r. odwrócona w stosunku do bryły pierwotnej o 180°, obecnie **hotel „Karino”**. Przed pałacem granitowy obelisk upamiętniający Ignacego Mielżyńskiego – założyciela stadniny koni.

Rozległy **park*** angielski o pow. 1,5 ha z poł. XIX w. o założeniu krajobrazowym posiada stary, urozmaicony drzewostan z kasztanowcami, lipami, klonami, jesionami i wiązami oraz dęby w odmianie stożkowej. Przy wejściu od strony szosy odnowiony domek ogrodnika z XIX w. Według legendy na wysepce jez. Iwno miał popijać kawę cesarz Napoleon. Zabudowania gospodarcze z nieczynną gorzelnią, o 1 km na pd. cegielnia (1892 r.). Na rozwidleniu szosy z Poznania do Warszawy i Gniezna – **głaz** z tablicą upamiętniającą zmodernizowanie w 1974 r. drogi Poznań–Września (część obecnej drogi nr 92).

● PKS, hotel.

■ JANIKOWO

● Duża wieś o charakterze przemysłowym – usługowo-handlowym w gm. Swarzędz (470 mieszk.), położona w dolinie Główniej, na pn. od szosy Poznań–Gniezno, 6 km na pn.-zach. od siedziby gminy.

● Wzmiankowana w 1287 r., później własność kapituły poznańskiej.

● Znaczny rozwój wsi od 1989 r., powstało tu wiele zakładów produkcyjnych, magazynów i hurtowni m.in. „Alumen”, „Poz-bruk”.

● MPK i PKP stacja Ligowiec 1 km.

■ JANKOWICE

● Wieś w gm. Tarnowo Podgórne (530 mieszk.) nad rzeką Samą, 3 km na pd. od Tarnowa Podgórno. W pn. części wsi przy drodze do Tarnowa Podgórno w ostatnich kilku latach powstał duży zespół obiektów magazynowych i logistycznych m.in.: Imperial Tobacco – producenta wyrobów tytoniowych i fabryka wyrobów cukierniczych.

● Pierwsza wzmianka z 1391 r. wspomina Mikołaja z Jankowic, właściciela wsi pochodzącego zapewne z rodu Pałuków z Gołańczy. Później jedną z bardziej znaczących rodzin związanych z Jankowicami byli Potuliccy. W XVII w. Jankowice stanowiły centrum klucza majątków, w skład którego wchodziły: Ceradz Kościelny, Lusówko, Rumianek. We wsi znajdował się dwór pański z kaplicą. W końcu XVIII w. majątek objął Lars Benzelstjerna d’Engeström (1751-1826), wcześniej ambasador szwedzki w Warszawie, minister spraw zagranicznych i kanclerz króla Gustawa III. W Warszawie poznał on Rozalię Chłapowską, którą wkrótce poślubił i po otrzymaniu polskiego szlacheństwa osiadł w jej majątku Jankowice. Ich wnukiem był Wawrzyniec Benzelstjerna d’Engeström (1829-1910) syn carskiego generała, gorący patriota, uczestnik powstań narodowych, założyciel Towarzystwa Kolonii Letnich „Stella” i długoletni sekretarz PTPN.

● W rozległym **parku** (pow. 17,8 ha) z licznymi pomnikami przyrody (platany, buki, kasztanowce, lipy i dęby) wznosi się pałac. Zbudowany dla L. B. d’Engeströma w stylu klasycyzmu romantycznego w latach 1803-07, zapewne przez wybitnego berlińskiego architekta Davida Gilly’ego, pierwszy tego typu obiekt w Wlkp. Pałac rozbudowany został przed 1912 r. wg proj. Rogera Sławskiego dla Stefana Kwileckiego z Dobrojewy. Do prostej sześcienniej bryły pałacu dodano wówczas piętrowe skrzydła zwieńczone tarasami oraz kolumnowe ganki na obu osiach. Pałac należący do gminy obecnie nie jest użytkowany. Obok duży zespół **zabudowań folwarcznych** m.in.: klasycystyczny spichlerz z początku XIX w., oficyna ze stajnią i wozownią z poł. XIX w.

● MPK.

JANOWO*

● Uroczysko położone 9 km na pd.-wsch. od Kostrzyna na skraju lasu w pow. średzkim, przy granicy z gm. Kostrzyn. Znajdują się tu **два pomniki**, upamiętniające wydarzenia z czasów II wojny światowej: kapliczka z figurą Chrystusa Frasobliwego na miejscu zrzutu lotniczego dla Armii Krajowej w 1943 r. oraz Krąg Pamięci Ruchu Oporu i Walki Wielkopolan z lat 1939-45.

Janowo, okolice Gultow i uroczyska Janowo

Akcja AK w Janowie

Alianckie lotnicze zrzuty zaopatrzeniowe w materiały bojowe dla Poznańskiego Okręgu AK we wrześniu i październiku 1943 r. w ramach ogólnokrajowej akcji „Riposta” były jedną z form przygotowania konspiracji wlkp. do walki zbrojnej z okupantem hitlerowskim. W nocy z 14 na 15 września doszło do dwóch zrzutów na terenie Wlkp., dokonanych przez samoloty alianckie: koło wsi Tursko nieopodal Gołuchowa i na polach przy gajówce Janowo. Akcją zrzutową w rejonie Janowa dowodził komendant Średzkiego Inspektoratu Rejonowego por. Alfred Furmański o pseudonimach „Maciej” i „Hoffman”, a jego zastępcą był gajowy, sierżant Szczepan Rybak. Trzon około 36-osobowej załogi zrzutowiska „Proso 2”

stanowił oddział złożony z robotników leśnych pod dowództwem plutonowego Wawrzyńca Chałupki. Załoga placówki zapasowej „Proso 1” składała się z żołnierzy AK z Kostrzyna. Po przejściu właściwego sygnału z radia BBC z Londynu, późnym wieczorem w dniu 14 września, dowódcy drużyn zebrali się na skraju lasu na zach. od gajówki w miejscu zburzonej przez okupanta przydrożnej figury. Tu złożyli przysięgę żołnierską i ślubowali, że w razie szczęśliwego przebiegu akcji odbudują kapliczkę. W tym samym mniej więcej czasie z lotniska Tempsford pod Londynem wystartowało 11 samolotów, m.in. skierowany do wykonania zrzutu dla średzkiego inspektoratu AK samolot „Halifax S-172” z załogą brytyjską, dowodzony przez pilota nowozelandzkiego Pitta. Operację tę zaszyfrowano pod nazwą „Flat 23”. Samolot po 5 godz. lotu i przebyciu 1500 km nadleciał nad Janowo w nocy o godz. 0.48 od strony wsi Gułtowy. Na rozkaz dowódcy placówki rozstawiono białe-czerwone światła, tzw. strzały sygnalizacyjne. Na dwunastu spadochronach zrzuconych zostało 6 zasobników zawierających około pół tony broni i amunicji oraz 6 zasobników zawierających środki opatrunkowe, radiostacje i inny sprzęt. Cała operacja przejścia i zamaskowania 11 spadochronów wraz z ładunkami trwała około 3 godz. Ostatni ze spadochronów odnaleziono dopiero na drugi dzień w pobliżu Pławiec i tam ukryli go bracia Chałupkowie. Wskutek tego, że samolot trzykrotnie oblatywał zrzutowisko, został zauważony przez Niemców, którzy jeszcze tego samego dnia zorganizowali obławę. Po upływie kilku godz. od dokonania zrzutu Niemcy przypadkowo wykryli jeden z zasobników a później, w trakcie intensywnych poszukiwań pozostałe. Odnalezienie zasobników spowodowało aresztowanie 12 robotników leśnych, a wśród nich por. A. Furmańskiego, który później zginął w obozie w Żabikowie. Podobny los spotkał ukrywającego się przez siedem miesięcy sierżanta Rybaka. Jeden z aresztowanych, plutonowy Wawrzyniec Chałupka, uciekł z obozu w Żabikowie i ukrywał się w stodole majątku Wysławice, gdzie osaczony, został zastrzelony w czasie próby ucieczki. Kolejna fala aresztowań nastąpiła wiosną 1944 r., kiedy aresztowano 4 dowódców plutonów obwodu średzkiego. 27 lipca 1944 r. gestapo rozbiło placówkę AK w Kostrzynie, aresztując około 20 żołnierzy. Dalsze aresztowania objęły żołnierzy i oficerów ze Środy, Nekli i pobliskich miejscowości. Łącznie w więzieniach i obozach znalazło się około 200 żołnierzy, z których blisko 50 oddało życie za Ojczyznę.

Kapliczka i Krąg Pamięci

Kapliczka odsłonięta 2 października 1983 r. przedstawia drewnianą rzeźbę Chrystusa Frasobliwego oraz tablicę z brązu z tekstem opisu akcji zrzutowej. Krąg pamięci składa się z głazu centralnego ze znakiem Polski Walczącej oraz 12 mniejszych głazów ułożonych wokół niego, które upamiętniają: obronę KłECKA 8-9 IX 1939 r., ks. Mateusza Zabłockiego (1887-1939) komendanta obrony Gniezna w 1939 r., konspiracyjne organizacje niepodległościowe: „Ojczyzna” z Poznania, „Czarny Legion” z Gostynia, Adolfa Bnińskiego delegata rządu RP na ziemie polskie wcielone do Rzeszy, Franciszka Witaszka lekarza szefa pionu Związku Odwetu ZWZ, akcję „Bollewerk” w Poznaniu, Marcina Rożka powstańca wlkp. i rzeźbiarza, Okręg Poznański ZWZ AK, placówki wywiadu wojskowego AK: „Lombard” i „Stragan”, alianckie zrzuty powietrzne dla AK „Riposta” w Wlkp. w 1943 r.: Tursko–Janowo–Ołobok–Grab oraz udział żołnierzy AK w wyzwoleniu Ostrowa Wlkp. w 1945 r. Ponadto na początku ścieżki prowadzącej do kręgu ustawiono kamień upamiętniający Leśników Wlkp. oraz poległego na pobliskim polu Wawrzyńca Chałupkę.

Janowo, kapliczka.
Fot. ZS

● Począwszy od 1983 r. corocznie w trzecią niedzielę września w Janowie wspólnymi siłami kombatanów, działaczy kultury, duchowieństwa oraz władz gm. Kostrzyn, Dominowo, Nekla i Środa odbywają się tradycyjne uroczystości patriotyczno-religijne, gromadzące mieszkańców okolicznych miejscowości a także osoby z dalszych stron Wielkopolski. W 2004 r. w pobliżu wspomnianej kapliczki, a staraniem władz samorządowych okolicznych gmin i Nadleśnictwa Czerniejewo wykonany został kamienny Krąg Pamięci i Walki Wielkopolan, upamiętniający bohaterstwo mieszkańców Wlkp.

● PKS w Węgierskiem 1,8 km na zach.

■ JAROSŁAWIEC

● Niewielka osada w gm. Komorniki (25 mieszk.) na leśnej polanie w centrum lasów WPN nad Jez. Jarosławieckim. 6 km na pd. od Komornik.

● Wieś istniała już w XIV w. będąc własnością Jarosławieckich. W początku XVI w. opustoszała. Później powstała tu niewielka wieś olęderska.

● **Nad Jez. Jarosławieckim** (pow. 11,8 ha, głęb. 4,5 m) niestrzeżone kąpielisko licznie odwiedzane w sezonie letnim. W jego sąsiedztwie dąb – pomnik przyrody o obw. 400 cm.

● PKS i PKP w Rosnówku 3 km. Znak. szlaki piesze do Szreniawy, Puszczykowa, Puszczykówka i Rosnówka.

■ JERZYKOWO

● Wieś w gm. Pobiedziska (1 190 mieszk.), położona w dolinie rzeki Głównej, na pn. od drogi Poznań–Gniezno, 7,5 km od Pobiedzisk.

● O dawnej przeszłości osady świadczy prahistoryczna łódź (dłubanka) odkopana na brzegu Jez. Kowalskiego w 1912 r. Pierwsza wzmianka z 1235 r., w 1266 r. Bolesław Pobożny, założył wieś Iurzykowo na niemieckim prawie wiejskim. W 1913 r. wieś rozparcelowano osadzając kolonistów niemieckich. Wykorzystując położenie w pobliżu zbiornika wodnego (→) „Kowalskie” w okolicy rozwinięto budownictwo domków letniskowych i rekreacyjnych. Droga do Wierzonki przechodzi tutaj przez dolinę rzeki Głównej, przez zapórę pośrednią spiętrzącą wsch. część Jez. Kowalskiego. Zespół: szkoła podstawowa – gimnazjum z 2002 r.

● W pobliżu rzeki znajduje się poewangelicki, neogotycki kościół pw. Niepokalanego Serca NMP z 1901 r. (od 1946 r. katolicki), w pobliżu **pastorówka i dawny park** (2 poł. XIX w.). Na prawym brzegu Głównej najstarszy dom we wsi, szachulcowy, pochodzący z XIX w., obok dąb

szypułkowy o obw. 550 cm – pomnik przyrody. Inny **dąb** o obw. 660 cm rośnie w pobliżu zapory, znana jest też pomnikowa **sosna** „Parasol”.

- PKS, restauracja.

JERZYN

● Wieś w gm. Pobiedziska (100 mieszk.), położona nad Jez. Jerzyńskim, 4 km od Pobiedzisk.

● Wzmiankowany po raz pierwszy w 1266 r. z okazji lokacji wsi przez Bolesława Pobożnego. Później wieś należała do majątku w Krześlicach, a w XIX w. przeszła w ręce niemieckie. W 1920 r. majątek został przejęty przez Bank Potocki-Kwilecki i częściowo rozparcelowany. W okolicy ogrody działkowe i domy letniskowe.

● Znajdujący się we wsi **dwór** pochodzi z końca XIX w. Otoczony jest **parkiem** krajobrazowym (4,20 ha). Za dworem dawne **zabudowania folwarczne**.

- PKP i PKS w Pobiedziskach (4 km).

JEZIERCE

● Osada leśna w gm. Pobiedziska (10 mieszk.) położona w rynn timer Babskich Jezior, 1,5 km na pd.-wsch. od drogi S5 (Nagradowice /węzeł autostrady A2/ – Gniezno).

Jezierce, Jeziora Babskie

Jezierce – jez. Baba (Jez. Babskie). Fot. ZS

● Zachował się stary budynek leśnictwa Jezierce należącego do Nadleśnictwa Czerniejewo. Na pn. od osady położona jest rynna śródleśnych oczek wodnych tzw. „Jezior Babskich”, przez które przepływa Cybinka. Są w kolejności od pn. jez.: Ósemka (6,5), Uli (7,8), Cyganek (1,7), Baba (2,6), Okrągłak (3,0). Jeziora o trudno dostępnych brzegach otoczone są pagórkowatym terenem pokrytym borami sosnowymi i mieszanymi. Wokół Jez. Ósemka i Uli wytyczono ścieżkę przyrodniczo-leśną, na której zlokalizowano 25 przystanków. Ścieżkę podzielono na dwie pętle; odpowiednio o długości 2,5 km i 3,7 km.

● PKS Czachurki 2 km.

JEZIORKI

● Wieś w gm. Stęszew (460 mieszk.), 8 km na wsch. od siedziby gminy, nieopodal, (1 km na pd.) szosy do Buku.

● Dawna posiadłość szlachecka, wzmiankowana po raz pierwszy w 1387 r. W XVI w. była siedzibą rodową Jeziorkowskich, a od poł. XIX w. własnością Moszczeńskich. W końcu XIX w. przeszła w ręce niemieckie. Do 1918 r. była własnością Heinricha von Tiedemanna, współtwórcy Hakaty – niemieckiej organizacji nacjonalistycznej do zwalczania polskości na ziemiach byłego zaboru pruskiego.

● W centrum wsi neogotycki kościół poewangelicki pw. św. Terezy z lat 1896-97, zbudowany na planie krzyża greckiego z sygnaturką,

zwieńczoną wysokim, ostrosłupowym hełmem. Nawa główna o wysokim sklepieniu gwiaździstym, polichromowana motywami roślinnymi. Przy kościele **głaz** z tablicą z 1983 r., upamiętniającą przemarsz przez wioskę w styczniu 1945 r. więźniów ewakuowanych z obozu w Żabikowie koło Poznania oraz wszystkie ofiary terroru hitlerowskiego. W pd. części wsi zespół pałacowo-parkowy i zabudowania folwarczne. Okazały **pałac** z końca XIX w., przebudowany ok. 1920 r., o prostych, klasycyzujących formach, z wyniosłym dwupiętrowym, środkowym ryzalitem mieści obecnie szkołę i przedszkole. Wewnątrz pałacu zachowały się kominki z herbem ostatnich właścicieli, sztukaterie i boazerie, a także okazała klatka schodowa. **Park** z XVIII/XIX w., powiększony pod koniec XIX w. i ok. 1920 r. (pow. 12,6 ha). Po wsch. stronie pałacu zachowane elementy dawnego ogrodu włosko-francuskiego (kamienne schodki, taras i pergola), z przeciwnej strony zaniedbany park krajobrazowy z 2 stawami, kamiennym mostkiem na łączącym je kanale oraz kopcem z figurą MB z Dzieciątkiem i grupą głązów narzutowych. Obok pałacu stary **dworek** z 1 poł.

Jeziorki, kościół.
Fot. ZS

XIX w., o dachu naczółkowym, a przed frontem pałacu okazała lipa drobnolistna o obw. 480 cm – pomnik przyrody. Przy ul. Bukowskiej 1 dawny gościniec z 1829 r., rozbudowany w 1905 r., obecnie dom mieszkalny.

Przy drodze do Słupi **krzyż** drewniany, obok którego głaz z tablicą „ku pamięci kolegów myśliwych, którzy odeszli do krainy wiecznych łowów oraz dla kolejnych pokoleń myśliwych”, odsłonięty w 2011 r., w 60. rocznicę powstania Koła Łowieckiego „LIS” w Stęszewie. W pobliżu znajduje się **wigwam** myśliwych. Przy drodze do Piekar w 2006 r. odsłonięto duży **głaz** z kamienną tablicą z napisem „Bóg, Honor, Ojczyzna” oraz datami „1918, 1928 i 2006”. W tym miejscu w 1928 r. postawiono Pomnik Niepodległości, który zniszczyli hitlerowcy.

● PKS.

■ JEZIORY**

● Śródleśna osada (gm. Mosina), 80 mieszk., położona w centrum WPN, nad (→) Jez. Góreckim, przy drodze Komorniki–Puszczykówko, około 6 km na zach. od Puszczykowa.

● W latach 1940-42 na wysokim brzegu jez. zbudowano rezydencję dla hitlerowskiego namiestnika Kraju Warty (Warthegau) Arthura Greisera (arch. Otto von Estorff i Gerhard Winkler). Od 1994 r. jest ona siedzibą dyrekcji oraz Centrum Edukacji Ekologicznej WPN, w skład, którego wchodzi m.in. Muzeum Przyrodnicze. Ekspozycja muzeum pozwala zapoznać się z podstawowymi informacjami o WPN, florze i faunie, pomnikach przyrody, ekosystemach, zbiorowiskach leśnych, geologii i geomorfologii. Dużą atrakcją turystyczną jest wyspa znajdująca się na najpiękniejszym w Parku (→) Jeziorze Góreckim, na której znajduje się rezerwat ornitologiczny. Na wyspie znajdują się ruiny neogotyckiego zamku wzniesionego przez Tytusa Działyńskiego dla jego siostry Klaudyny Potockiej.

● PKP Puszczykówko 7 km, szlaki piesze do Puszczykówka i Mosiny.

■ KALWY

● Mała wieś w gm. Buk (150 mieszk.), 8 km na pn.-wsch. od siedziby gminy, obok szosy do Poznania, w pobliżu pn. krańca (→) Jez. Niepruszewskiego.

● W XVI w. należała do rodziny (→) Górków. W 1936 r. ur. się tu Stanisław Napierała, w latach 1979-82 rektor Arcybiskupiego Se-

Jeziory, Jez. Góreckie i Morena Pożegowska

minarium Duchownego w Poznaniu, w latach 1992-2011 bp ordynariusz nowo powołanej Diecezji Kaliskiej.

● W pn. części wsi dawny **zespół folwarczny** z początku XIX w., na terenie którego sześciopak z XIX/XX w. Na małym wzgórku, na prawo od szosy do Poznania, **krzyż** stojący na kamiennym postumencie, owiany licznymi legendami. Jedna z nich mówi, że jest to kurhan poległych żołnierzy napoleońskich. Na pn.-wsch. od wsi wzgórze 100 m n.p.m. na dziale wodnym między Samą, płynącą na pn. i Samicą, płynącą na pd.

● PKS.

KAMIONKI

● Duża wieś w gm. Kórnik (1 990 mieszk.), położona po pd. stronie rzeki Głuszynki, pomiędzy Borówcem a Daszewicami, 8 km na pn.-zach. od Kórnika.

● Najstarsza wzmianka o Kamionkach pochodzi z 1296 r. W 1637 r. Kamieniewscy sprzedali Kamionki Grudzińskim, a później kupił je (→) Działyński włączając je w skład dóbr kórnickich. Nastąpił wówczas znaczny rozwój miejscowości. Pod koniec XIX w. w Kamionkach mieszkało ok. 500 osób.

● We wsi zachowały się pozostałości cmentarza ewangelickiego z XIX w. W ostatnich latach nastąpił dynamiczny rozwój Kamionek, powstały liczne osiedla domków jednorodzinnych. Przez wieś przebiega napowietrzna linia energetyczna 400 kV, której budowa była przedmiotem licznych sporów mieszkańców z inwestorem.

● MPK.

KAMIŃSKO

● Nieduża wieś w gm. Murowana Goślina (140 mieszk.), położona wśród lasów Puszczy Zielonka, nad jez. Kamińsko (pow. 18 ha, głęb. 10,3 m), 6 km na pd.-wsch. od Murowanej Gośliny, przy drodze do Pławna.

● Osada powstała w XVIII w. w wyniku kolonizacji olęderskiej, tzw. Kamińskie lub Pławińskie Olędry, czego śladem jest rozproszona zabudowa. Obecnie duże osiedla domków letniskowych, najstarsze zwane „Florydą”. Siedziba leśnictwa należącego do Nadleśnictwa Doświadczalnego Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu. Nad jez. popularne strzeżone kąpielisko.

● PKS Murowana Goślina – 6 km, hotel.

KARŁOWICE

● Wieś w gm. Swarzędz (380 mieszk.) o zwartej zabudowie, położona przy szosie Wierzonka–Pobiedziska, 10 km na pn. od siedziby gm.

● Założona w 1 poł. XIX w.

● We wsi Gospodarstwo Rolne „Karłowice”. Piętrowy **dwór** z 2 poł. XIX w., z wejściem poprzedzonym potrójną arkadą w części pd., z dobudowanym od zach. skrzydłem parterowym z końca XIX w., obiekt we władaniu Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa, niezamieszany. Przy nim **park** krajobrazowy (pow. 2,5 ha) z 2 poł. XIX w. z pomnikowym jesionem o obw. 360 cm i dawną kamienną lodownią z XIX w. Przy jego pd. granicy rząd okazałych kasztanowców. **Zabudowania folwarczne** z XIX/XX w., m.in. kuźnia z wieżą z 1878 r. i trzykondygnacyjny spichlerz z 1881 r. Kaplica (filia parafii Wierzenica) pw. Jezusa Dobrego Nauczyciela z lat 1988-98.

● MPK.

KĄTNIK

● Osada nad Wartą w gm. Komorniki, na terenie WPN, przy pd. granicy Lubonia, 10 mieszk.

● W 1508 r. istniał tutaj młyn wodny na Warcie. Własność szlachecka. W końcu stycznia 1945 r. wojska radzieckie w Czapurach na przeciw Kątnika zorganizowały przeprawę przez Wartę, skąd duże siły przeszły do okrażenia Poznania od pd. i zach. Jeszcze kilka lat temu istniała tu przeprawa przez Wartę. Na przeciwległym brzegu Warty leży wieś (→) Czapury w gm. Mosina. W sąsiedztwie osady rośnie grupa dębów – pomników przyrody o obw. ponad 400 cm.

● Na pd.-zach. od Kątnika położony jest **obszar ochrony ścisłej „Zalewy nadwarciańskie”** obejmujący 5,5 ha naturalnego obszaru zarośli, bagien i łąk, w czasie powodzi zalewanego wodą. Bytują tu liczne gatunki ptaków.

Wzdłuż Warty, na pd. wiedzie bardzo ciekawy szlak tur. (pieszy i rowerowy) do Puszczykowa.

● MPK w Luboniu Lasku 1,5 km na zach.

KICIN

● Wieś o zwartej zabudowie w gm. Czerwonak, licząca 1 430 mieszk., położona przy szosie Koziegłowy–Pobiedziska, 3 km na wsch. od siedziby gm., na skraju lasów pd. stoku Dziewiczej Góry.

● Wzmiankowana w 1316 r. Podczas II wojny światowej istniał tu niemiecki obóz pracy dla ludności pochodzenia żydowskiego.

● Na wzniesieniu (średniowiecznym grodzisku) drewniany **kościół** pw. św. Józefa z lat 1749-51, z wieżą dobudowaną w 1863 r. Z jego wyposażenia na uwagę zasługują m.in. rokokowy ołtarz główny z obrazem MB z Dzieciątkiem z 1678 r. (kopia obrazu MB Świętogórskiej z Gostynia), neobarokowe ołtarze boczne z obrazami św. Józefa i Wskrzeszenia Piotrowina przez św. Stanisława bpa z XVIII w., obraz Matki Bożej Śnieżnej z ok. 1620-30, ambona i chrzcielnica z XVIII w., rokokowe ławy kolatorskie z XVIII w., polichromia oraz witraże z 1938 r. i z ok. 1950 r. (Stanisław Powalisz). Przy kościele dzwonnica z 1985 r. oraz plebania z początku XX w. Od 1998 r. przygotowywane jest co roku w Niedzielę Palmową „Misterium Męki Pańskiej”.

Obok głównego skrzyżowania (ul. Poznańska 49) dawny **zajazd** z ok. 1910 r. (częściowo konstrukcji szachulcowej), murowano-szachulcowa kuźnia podcieniowa z przełomu XIX i XX w., a nieco dalej (ul. Poznańska 61 i 63) dwa **kamienne domy** z początku XX w. Na cmentarzu **tablica** upamiętniająca ofiary I wojny światowej oraz poległych w 1939 r. i 1945 r. w walkach z Niemcami, a przy wjeździe od strony Poznania figura Chrystusa z 1923 r.

● MPK. Znak. szlak pieszy na Dziewiczą Górę i do Kobylnicy. W części zach. wsi ośrodek sportowy, hotele, restauracja.

KIEKRZ*

● Miejscowość na pn. brzegu (→) Jez. Kierskiego, przy linii kol. z Poznania do Szczecina, obecnie rozdzielona granicą administracyjną; część pn., licząca 2 230 mieszk., jako wieś należy do gm. Rokietnica, część pd. została włączona w 1987 r. w granice Poznania, stając pn.-zach. dzielnicę miasta, oddaloną od jego centrum o 12 km.

● Niegdyś była to wieś szlachecka, wzmiankowana po raz pierwszy w 1386 r., gniazdo rodowe Kierskich, herbu Jastrzębiec. Jej nazwa pochodzi podobno od głosów ptaków wodnych, które w dużej liczbie gniazdowały nad tutejszym jeziorem. W 1732 r. staraniem ówczesnej właścicielki wsi Marianny Kierskiej, król August II Sas nadał przywilej targowy dla Kiekrza. Po 1823 r. Kiekrz przejął Anatazy Raczyński. W 1928 r. do Kiekrza przybyło Zgromadzenie Sióstr Matki Bożej Miłosierdzia, które do czasu wybuchu II wojny światowej prowadziło tu dom pomocy dla dziewcząt. Jednocześnie na terenie dawnego majątku, staraniem Kasy Chorych miasta Poznania urządzono tu kolonie dla

dzieci, później kolonię leczniczo-szkolną dla dzieci niedożywionych i zagrożonych gruźlicą, a po 1934 r. Prewentorium Przeciwgruźlicze.

● W poznańskiej części Kiekrza, na wzniesieniu górującym nad jeziorem, stoi późnobarokowy **kościół** pw. Michała Archanioła i Wniebowzięcia NMP* z lat 1767-70, z wieżą zwieńczoną w 1863 r. ośmiboczną latarnią przykrytą hełmem ostrosłupowym. Jednonawowy, nakryty sklepieniem kolebkowym z lunetami. W rokokowym ołtarzu głównym z ok. 1770 r. obraz z początku XIX w. „*Walka św. Michała z demonami*” (kopia dzieła Rafaela Santi z 1518 r.) i rzeźby archaniołów Rafaela i Gabriela z XVIII w. Dwa barokowe ołtarze boczne z lat 1720-30. Ponadto rokokowa ambona z ok. 1770 r. i chrzcielnica z I poł. XIX w. W kruchcie kościoła tablica upamiętniająca ks. kanonika Edwarda Nawrota (1947-2005), tutejszego zasłużonego proboszcza w latach 1983-2005. Przy kościele **pomnik** bł. Jana Pawła II z 2011 r. Na terenie przykościelnym grota z figurą MB i św. Bernadety, ufundowana w 1934 r. przez Stowarzyszenie Młodych Polek oraz figura Chrystusa z 1929 r. stojąca na betonowym słupie z 3 marmurowymi tablicami upamiętniającymi poległych w obu wojnach światowych i w Powstaniu Wielkopolskim.

Na terenie dawnego zespołu dworskiego, usytuowanego w centralnej (poznańskiej) części Kiekrza, znajduje się **Szpital** Rehabilitacyjny dla Dzieci o charakterze sanatorium. Zajmuje on budynek dawnego dworu wzniesionego zapewne w latach 70. XIX w., rozbudowanego w okresie międzywojennym o nowe skrzydło i w latach 60. XX w. o nowe pawilony. Przy nim dawna oficyna z końca XVIII w., później przebudowana (obecnie mieszcząca administrację szpitala) i **park sanatoryjny**, założony w XIX w. (pow. 6,0 ha) z aleją grabową i olchową oraz starodrzewem. W pn. części parku postument z figurą MB z 1928 r.

W pn. części Kiekrza – wsi w gm. Rokietnica, **dom zakonny** Zgromadzenia Sióstr Matki Bożej Miłosierdzia. W klasztorze przez ok. trzy miesiące w 1929 r. mieszkała siostra Faustyna Kowalska (1905-38), Apostółka Bożego Miłosierdzia, kanonizowana w 2000 r. W jednym z budynków pokój pamiątek Siostry Faustyny. Do miejsca objawienia prowadzi „**Droga św. Siostry Faustyny**”, otwarta w 2005 r., z figurą św., i głazem z tablicą Jana Pawła II, przy drodze do jez., porośniętej rzędem 100-letnich wierzb. W zabudowaniach klasztornych, siostry prowadzą od 1986 r. Dom Samotnej Matki im. św. Siostry Faustyny.

● MPK, PKP, hotel, restauracja. Znak. szlak pieszy do Gołęcina i Krzyżownik.

■ KIERSKIE JEZ.*

Pow. 286 ha, dł. 4 500 m, szer. 1 060 m, największa głęb. 37,6 m, przylegające od pd. do Kiekrza, położone w całości na terenie Poznania, jest jego największym akwenem i jednym z większych w Wlkp. Przez jez. przepływa Samica Kierska. Jez. jest znacznym krajowym ośrodkiem sportu żeglarskiego i bojerowego, z licznymi przystaniami, ośrodkami wypoczynkowymi i kąpieliskiem. Do największych przystani położonych przy pn. brzegu jez. należy przystań Jacht Klubu Wielkopolski i Żeglarskiego Ludowego Klubu Sportowego. Na przystani tego ostatniego znajduje się duży **głaz** z tablicą upamiętniającą Bolesława Knasieckiego (1924-83) – wybitnego żeglarza i trenera, odsłonięty w 2006 r. podczas odchodów 80-lecia wlkp. żeglarstwa. Obok przystani położony jest Windsurfing Klub. Przy pn. brzegu jez., naprzeciwko stacji kolejowej, znajduje się Ośrodek Szkoleniowo-Wypoczynkowy Centrum Usług Logistycznych Komendy Głównej Policji z Warszawy. Od 1967 r. na Jez. Kierskim organizowany jest maraton pływacki „Wpław przez Kiekrz” o randze międzynarodowej.

■ KLESZCZEWO

● Wieś, siedziba władz gm., licząca 450 mieszk. z zachowanym zabytkowym układem zabudowy w formie ulicówki. Położona 19 km na pd.-wsch. od Poznania, przy skrzyżowaniu szos Kostrzyn–Kórnik i Swarzędz–Środa Wlkp.

● Najstarsza wiadomość o Kleszczewie będącym własnością książęcą pochodzi z 1218 r., następnie stanowiło ono własność królewską, a później różnych rodów, m.in. (→) Górków. Z nowej zabudowy na uwagę zasługuje m.in. skrzydło Zespołu Szkół z lat 80. XX w. oraz hala sportowo-widowiskowa z 1999 r.

● Pośrodku wsi pozostałość dawnego **zespołu dworskiego** – park krajobrazowy z XIX/XX w. (pow. 2,3 ha) ze stawami i białodrzewem (obw. 440 cm). Z dawnych zabudowań folwarcznych na uwagę zasługują, m.in. spichlerz z 2 poł. XIX w., stajnia, obo-
ra i chlewnia z 1902 r. We wsch. części wsi drewniany **kościół** pw. Wszystkich Świętych*, zbudowany ok. 1760-62 r., konstrukcji zrębowej, jednonawowy, kryty gontami, z wyposażeniem z 2 poł. XVIII w. Ołtarze późnobarokowe, barokowe z około 1760-70 r. W ołtarzu głównym obraz Wszystkich Świętych. W lewym ołtarzu bocznym obraz Widzenie św. Jana Nepomucena, w ołtarzu prawym obraz MB Nieustającej Pomocy. W nawie rokokowa ambona z lat 1760-70 r., z baldachimem zwieńczonym figurą św. Michała Archa-

niola. Przy kruchcie wejściowej kapliczka z figurą Matki Boskiej z końca XX w., na **cmentarzu** przykościelnym drewniana dzwonnica zapewne z XIX w., głąz papieski z 2008 r., a po stronie zach. plebania z początku XX w. We wsi budynek dawnej szkoły z około 1910 r., przydrożna figura Chrystusa z 1930 r., a przy drodze do Środy Wlkp. dawna **wieża ciśnień** z początku XX w., z głowicą drewnianą, występującą poza lico murów.

● MPK.

KLONY

● Mała wieś w gm. Kostrzyn licząca 50 mieszk., przy szosie Kostrzyn–Środa, położona o 5,5 km na pd. od siedziby gm. Jej miano zapewne pochodzi od drzew klonowych rosnących w obrębie pierwotnej osady.

● Najstarszy zapis nazwy wsi z 1391 r. Miejscowość Klony znana była od schyłku XIV w. jako dobra rycerskie. Jej dziedzicami byli przedstawiciele kolejnych rodów szlacheckich. Po wojnie tytuł własności przeszedł na Skarb Państwa. Majątek obecnie należy do Agencji Własności Rolnej. Atrakcją jest urządzona przez Koło Myśliwskie „Hubertus” z Poznania stacja myśliwska w pobliskim lesie drążgowskim około 1,0 km na pd.-wsch. od wsi Klony, gdzie w wygrodzonym i zabezpieczonym miejscu może spędzić czas przy ognisku 50 osób.

● Po wsch. stronie szosy kostrzyńskiej parterowy **dwór** o dość skromnej formie architektonicznej z piętrowym ryzalitem na osi, nakryty dachem dwuspadowym z początku XIX w. Po wojnie przeznaczony na cele mieszkalne i pozbawiony detali architektonicznych. W dawnym **parku** podworskim o pow. 5,74 ha zachowały się partie starodrzewu ze świerkową aleją. Do parku przylega staw. Przy skrzyżowaniu dróg stoi dom, zwany **rogatką**, przy której pobierano opłaty drogowe.

● PKS.

KOBYLNICA

● Duża wieś w gm. Swarzędz (1 530 mieszk.) o zwartej zabudowie, położona przy szosie do Bydgoszczy i po obu stronach linii kol. do Inowrocławia, 5 km na pn. od siedziby gminy.

● Wzmiankowana w 1435 r. W końcu XIX i początku XX w. popularna wśród mieszkańców Poznania miejscowość letniskowa. W Kobylnicy ur. się Józef Trenarowski (1907-65), rzeźbiarz, m.in. współautor pomnika Braterstwa Broni w Warszawie (1945 r.).

● W centrum dawny **budynek kolonijny** Towarzystwa Kolonii Wakacyjnych i Stacji Sanitarnych „Stella”, (założone w 1901 r.), z lat 1898-99, rozbudowany w 1913 r. Od strony szosy tablica poświęcona Bronisławowi Gąsiorowskiemu, protektorowi Towarzystwa. Obok nowy budynek (1995 r.) powiatowego Ośrodka Wspomagania Rodziny (dawny Dom Dziecka). Na budynku **dworca kolejowego** z początku XX w. tablica z 1985 r., upamiętniająca istniejący tu niemiecki obóz pracy dla Żydów (1942-43). Obecnie stacja przeładunku kontenerów. W pd.-wsch. części wsi kościół pw. Świętego Krzyża (arch. Aleksander Holas) z lat 1982-2008.

Na wsch. od wsi, w lesie po pn. stronie szosy Poznań–Gniezno, głąz z 2001 r. upamiętniający tajne zbiórki skautów wielkopolskich (1913-1918).

● MPK, PKS i PKP. We wsi hotel, szkolne schronisko młodzieżowe, restauracja i park linowy „Cascader Park”. Znak. szlak pieszy na Dziewiczą Górę.

■ KOCIAŁKOWA GÓRKA

● Wieś w gm. Pobiedziska (390 mieszk.), położona przy drodze lokalnej z Pobiedzisk do Iwna, 6 km od Pobiedzisk.

● Położona w pagórkowatej okolicy. Od 1834 r. wieś należała do rodziny Radońskich. Tadeusz Radoński (1804-73) był uczestnikiem Powstania Listopadowego, działaczem narodowym, posłem na sejm pruski. Jego syn Seweryn (1835-1909) był współzałożycielem Towarzystwa Oświaty Ludowej i Kółek Rolniczych w Pobiedziskach i Kostrzynie.

● **Dwór** Radońskich zbudowany w 2 poł. XIX w. otoczony jest parkiem krajobrazowym (4 ha). W **parku** liczne gatunki drzew, m.in. pomniki przyrody: dąb szypułkowy oraz lipa szerokolistna. We wsi stare ceglane domy. Przy wjeździe do wsi figura Chrystusa z 1934 r., odnowiona w 1988 r.

● PKS, szkołka jeździecka.

■ KOMORNIKI (gm. Kleszczewo)

● Wieś o zwartej zabudowie w gm. Kleszczewo (340 mieszk.), położona przy lokalnej drodze z Tulec do Nagrałowic, 4 km na zach. od siedziby gminy. Na pd. od wsi przebiega autostrada A-2.

● Wzmiankowana po raz pierwszy w 1368 r., pierwotnie królewska osada służebna.

● W centrum wsi **zespół dworski** (obecnie własność prywatna) z 2 poł. XIX w., z parkiem krajobrazowym (pow. 2,7 ha), z pomni-

kowymi drzewami (wiązem obw. 380 cm i dębem 340 cm) i oficyną z XIX/XX w. Z zabudowań folwarcznych z końca XIX w. na uwagę zasługują stajnie, obory, spichlerz, gorzelnia, kilka budynków dawnych czworaków oraz rządcówka z XIX/XX w.

● MPK.

KOMORNIKI

● Duża wieś o charakterze osiedla, licząca 6 100 mieszk., siedziba władz gminy. Położona na pd. od granic Poznania, przy szosie nr 5 do Wrocławia, nad rzeczką Wirenką.

● Najstarsza wiadomość o Komornikach pochodzi z 1286 r. i dotyczy budowy młyna wodnego. Wieś lokowana w końcu XIII w. przez bpa Jana, kilka wieków stanowiła własność bp. poznańskich. W XVI w. rozległa parafia komornicka obejmowała m.in. Junikowo, Fabianowo, Świerczewo (dziś dzielnice Poznania), Głuchowo, Rosnówko i Rosnowo. W latach 1637-1737 parafia komornicka była połączona z parafią św. Marcina w Poznaniu. Na początku XIX w. komornickie dobra bp. podobnie jak inne własności kościelne przejęło państwo pruskie. Wielki rozwój Komornik nastąpił w końcu XX w. i związany był z budową autostrady A2 oraz powstaniem węzła drogowego na skrzyżowaniu z drogą krajową nr 5. Liczba mieszkańców z 2 550 osób w 1990 r. i 3 000 w 2000 r. wzrosła do 6 110 w 2011 r.

Komorniki, kościół. Fot. ZS

● W centrum wsi, przy narożniku ulic Poznańskiej i Pocztowej dawna **gospoda** z końca XIX w. z wystawką, obecnie również pełniąca pierwotną funkcję. Na położonym po przeciwnej stronie ul. Poznańskiej **cmentarzu** kilka nagrobków z XIX w. m.in. Antoniego Jaraczewskiego (1808-70) uczestnika Powstania Listopadowego i jego żony. Na terenie wsi znajduje się kilkanaście domów i budynków gospodarczych z końca XIX w. i początku XX w. Kontrastują z nimi liczne nowe budynki, często o okazałej formie, powstałe od końca XX w. i na początku XXI w. W zach. części wsi (ul. Kościelna) położony jest **kościół** pw. św. Andrzeja*. Pierwsza świątynia powstała zapewne w XII w. Murowaną budowlę wzniesiono w XV-XVI w. Obecną w formach neobarokowych zbudowano w latach 1911-12, zachowując dawne późnogotyckie prezbiterium. Jest to budowla trójnawowa, nakryta sklepieniami krzyżowymi. Polichromia w formach Młodej Polski wykonana została w latach 1920-26, w prezbiterium i nawie głównej przez Wiktora Gosienieckiego, w nawach bocznych przez Stanisława Jarockiego; w prezbiterium postaci polskich świętych i Święta Rodzina. Ołtarz główny późnobarokowy z 1789 r. z obrazem szkoły hiszpańskiej z poł. XVI w. „Chrystus niosący krzyż”

Komorniki, grób
ks. Malinowskiego. Fot. SP

i MB Śnieżnej z XVIII w. W lewym bocznym ołtarzu z około 1913 r., rzeźba MB Bolesnej, dzieło Władysława Marcinkowskiego; prawy wykonany przez tego samego rzeźbiarza, w formie obelisku z rzeźbą Chrystusa. Ponadto m.in. zabytkowa chrzcielnica i ambona. W przedświątku tablice pamiątkowe. Przy kościele **grobowce** proboszczów parafii komornickiej w XIX i XX w. m.in. ks. Franciszka Malinowskiego z popiersiem na wysokim obelisku i ks. Stanisława Gładysza.

Stanisław Kostka Gładysz

Ksiądz, kanonik honorowy Kapituły Metropolitalnej Poznańskiej, społecznik, ur. w 1866 r. we Włoszakowicach koło Leszna. Po ukończeniu Gimnazjum św. Marii Magdaleny w Poznaniu studiował medycynę i teologię w Würzburgu, Wrocławiu i Münster (teologia), a święcenia kapłańskie otrzymał w Gnieźnie w 1890 r. W 1900 r. objął probostwo w Komornikach; od 1925 r. był dziekanem dekanatu stęszewskiego. Wielki społecznik, dbał o podnoszenie świadomości narodowej; m.in. doprowadził do wykupu z rąk niemieckich ziemi w Komornikach, zapobiegając przejęciu jej przez Pruską Komisję Kolonizacyjną. Był także prezesem Spółki Finansowej, a w 1918 r. członkiem Powiatowej Rady Ludowej okręgu Fabianowo-Komorniki. Zm. w 1934 r.

Ksawery Malinowski

Ksiądz, wybitny językoznawca, autor wielu prac naukowych, ur. w 1808 r. w Golubiu nad Drwęcą. Studiował w seminarium duchownym w Pelpinie. Działając na Pomorzu, występował w obrobie praw języka polskiego. W 1851 r. przeniesiony do Poznania, a w dwa lata później objął probostwo w Komornikach. Był autorem wielu prac z zakresu pisowni, fonetyki i gramatyki języka polskiego; jego głównym dziełem była *„Krytyczno-porównawcza gramatyka języka polskiego z dzisiejszego stanowiska lingwistyki porównawczej”*. W 1857 r. był jednym z założycieli Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk i redaktorem jego wydawnictw, a w 1873 r. został członkiem Akademii Umiejętności w Krakowie. Zm. w 1881 r. w Komornikach, na jego mogile PTPN ufundowało pomnik nagrobny.

Przy kościele stoją dwie **plebanie**: nieopodal kościoła, z 1918 r., obecnie pełniąca nominalną funkcję, po przeciwnej stronie ul. Kościelnej, konstrukcji szkieletowej, tzw. szachulcowej, z końca XVIII w., z przybudówką z początku XX w., obecnie dom mieszkalny. W są-

siedztwie pozostałości dawnego **parku** (pow. 1,8 ha), dziś zaniedbanego. Na pn. od kościoła przy ul. Polnej nowy ładny budynek (2002 r.) gimnazjum z salą sportowo-widowiskową (2009 r.). Na przeciwnym krańcu ul. Kościelnej, przy ul. Poznańskiej (szosa nr 5), w dolinie Wirenki, w miejscu gdzie odkryto różne przedmioty z okresu wczesnego średniowiecza, dowodzące dawnego osadnictwa na terenie Komornik, znajduje się **Ogród Pamięci*** założony na początku XXI w. z krzyżem jubileuszowym roku 2000 oraz głazami i tablicami upamiętniającymi ważne wydarzenia z dziejów Komornik. Dalej na pd., ok. 1 km, przez Wirenkę przerzucony jest zbudowany w czasach okupacji **most** dla kolejki wąskotorowej przewożący żwir na budowę autostrady koło Lubonia. Zwany dziś mostem żydowskim.

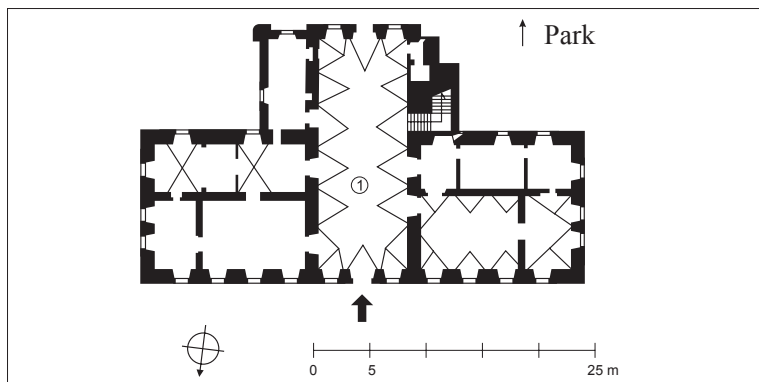
Wokół centrum dawniejszej wsi powstały liczne osiedla domków jednorodzinnych i szeregowych. W pn. części Komornik, w pobliżu autostrady zlokalizowane są obiekty przemysłowe, logistyczne oraz handlowe m.in. fabryka mebli „Marol” i zakłady chemiczne „Novol”.

● MPK, PKS, hotele, restauracje.

■ KONARZEWO*

● Duża wieś 3 km na pd.-wsch. od Dopiewa w gm. Dopiewo, węzeł dróg lokalnych, 1 660 mieszk.

● W 1386 r. nazwę wsi pisano Conarzewo. Była własnością szlachecką. W XV w. właściciele od nazwy miejscowości przyjęli nazwisko Konarzewscy. W XVIII i XIX w. wieś stanowiła własność różnych rodów szlacheckich m.in. w XIX w. (→) Działyńskich, a do 1939 r. (→) Czartoryskich. W 2 poł. XX w. w Konarzewie mieściła się dyrekcja jednego ze znacniejszych w skali kraju kombinatów PGR.

Pałac w Konarzewie. Przekrój poziomy parteru. 1 – sień reprezentacyjna

● W Konarzewie znajdują się dwa cenne zabytki: zespół pałacowo-parkowy i kościół. Na skraju rozległego parku o pow. 10,0 ha wznosi się barokowy **pałac*** zbudowany w latach 1689-99 dla starosty Andrzeja Radomickiego, późniejszego wojewody poznańskiego. Budowniczymi byli muratorzy poznańscy, pewne elementy wykonywali mistrzowie znani m.in. z budowy fary poznańskiej Michał Koński i Wojciech Bianco, a także murator z Rydzyny Jan Adam Stier. W poł. XIX w. Tytus Działyński w pałacu konarzewskim zaczął gromadzić zbiory dzieł sztuki i pamiątek narodowych przewiezionych później do Kórnika. Pałac zdewastowany w latach 1939-45, później parokrotnie remontowany, od paru lat we władaniu Agencji Nieruchomości Rolnych, opuszczony ulega stopniowej dewastacji. Pałac jest budowlą piętrową, na rzucie prostokąta z wysuniętym mocno ryzalitem od pd., od strony parku. Fasady pałacu ozdobione gzymsami i obramieniami okien. Nad portalem głównym kamienna tablica fundacyjna z herbem Kotwicz. Na osi wewnątrz szeroka, reprezentacyjna sień nakryta sklepieniem kolebkowym z lunetami. W części pomieszczeń zachowały się dekoracje stiukowe i malowidła z XVIII w.

Na pr. od pałacu późnobarokowa **oficyna** z 2 poł. XVIII w. nakryta dachem łamanym. **Park** o bogatym i różnorodnym drzewostanie jest jednym ze starszych w Wlkp. Założony w końcu XVII w.; parokrotnie był zmieniany jego układ. Zachowały się fragmenty dawnego

Konarzewo, pałac. Fot. ZS

Konarzewo, kościół. Fot. ZS

Konarzewo, nowe przedszkole. Fot. SP

założenia regularnego m.in. aleje lipowe i szpalery grabowe. Obecnie zdewastowany, zdziczały robi smętne wrażenie.

W centrum wsi wznosi się **kościół*** pw. św. Marcina i Piotra w Okowach. Pierwsza świątynia istniała tu w XIV w. Obecna zbudowana w 1 poł. XVI w. w stylu gotyckim (jako ostatnia w tym stylu, w Włkp., budowano już wówczas w formach renesansowych). Wieżę dobudowano w XVIII w. Jednonawowy, nawa nakryta sklepieniem gwiaździstym. Ołtarz główny i 2 boczne barokowe z XVIII w. Z tego samego wieku pochodzą ambona i chrzcielnica. Pod prezbiterium krypta św. Stanisława i w niej sarkofag Andrzeja Radomickiego, fundatora pałacu.

Przy kościele istnieje ośrodek duszpasterski, powstały w latach 70. XX w. jako ośrodek oazowy. Nieopodal kościoła stoi **figura** św. Jana Nepomucena, wykuta w piaskowcu w XVIII w. Za kościołem, od wsch., **głaz-pomnik** upamiętniający ks. Jana Laskowskiego proboszcza konarzewskiego w latach 1902-39, wcześniej proboszcza we Wrześni, opiekuna dzieci i ich rodziców w czasie strajku w 1901 r.

Pozostałością po Kombinacie PGR jest osiedle mieszkaniowe i nieczynny dziś dom kultury we wsch. części wsi. Zespół folwarczny przylegający do parku od wsch. powstały w XIX w. dziś częściowo opuszczony, częściowo pełni inne funkcje m.in. magazynowe. Na terenie wsi kilka domów z początku XX w. Nowe domy powstają przy drogach do Dopiewa i Dopiewca.

W zach. części wsi nowe **przedszkole** (2011 r.) o efektownej architekturze. Przy szosie do Trzcielina **głaz** upamiętniający Franciszka Przybyłowicza (1940-1995) dyrektora oddziału Agencji Własności

Rolnych w Poznaniu, zasłużonego dla racjonalnej restrukturyzacji PGR-ów po 1990 r.

- MPK, hotel, restauracja.

KOSTRZYN

● Jedno z najstarszych miast Wielkopolski, 21 km na wsch. od Poznania, przy trasie drogowej i kol. Poznań–Warszawa. Jak głosi tradycja miejscowość wzięła swą nazwę od legendarnego rycerza Kostro, który ponoć miał tu swoje włości i otrzymał przywilej założenia osady pod nazwą Kostrzyn. W 2010 r. miasto liczyło 9 120 osób. Na wsch. od Kostrzyna krajowa droga nr 92 krzyżuje się z drogą S5 z Wrocławia do Bydgoszczy.

Kostrzyn, plan centrum miasta

● W dokumencie z lat 1187-1193 wystawionym przez bp. poznańskiego Benedykta, potwierdza on nadanie dziesięcin w opolu kostrzyńskim przez swego poprzednika bp. Radwana zakonowi joannitów poznańskich. Już wówczas Kostrzyn był znacznym ośrodkiem administracyjnym – czołem opola, do którego należały wymienione w dokumencie z 1218 r. miejscowości: Jagodno, Sanniki, Rujsce, Górka, Glinka, Czerlejno, Kleszczewo i Koszuty. W wieku XIV i na początku XV w. Kostrzyn był siedzibą kasztelanii, 11 XI 1251 r. książę Przemysław I nadał Kostrzynowi prawa miejskie. W 1298 r. książę Władysław Łokietek na prośbę owdowiałej księżnej Jolanty, nadał miasto i wieś Kostrzyn wraz z patronatem kościoła oraz wsiami Libartowem, Strumianami i Siedlcem klasztorowi klarysek w Gnieźnie, które utrzymywały je w swym posiadaniu do końca XVIII w. Pierwotny kościół został w 1331 r. spalony podczas najazdu Krzyżaków. W 1447 r. proboszcz z Tulec Jakub Strzyszek założył w Kostrzynie szpital dla ubogich, obok którego stanął drewniany kościółek szpitalny św. Ducha. Na przełomie XV i XVI w. staraniem klarysek gnieźnieńskich wzniesiono w Kostrzynie obecną murowaną gotycką świątynię pw. św. Piotra i Pawła. W 1458 r. Kostrzyn wysłał na wyprawę przeciw Krzyżakom trzech pieszych. Przez wiele stuleci mieszkańcy Kostrzyna trudnili się głównie rzemiosłem oraz rolnictwem. W 1477 r. było tutaj siedem cechów, które jednocześnie pełniły rolę bractw kościelnych. Najpomyślniejszym okresem rozwoju miasta był wiek XVI, kiedy to uległ ożywieniu szlak handlowy z Poznania do Warszawy. W 1503 r. odbył się tutaj sejmik szlachecki w sprawie poborów i pospolitego ruszenia. Poważne zniszczenia Kostrzyna miały miejsce w czasie najazdów szwedzkich w 1655 r. i w 1703 r., kiedy to m.in. zrujnowane zostały obydwie kościoły. O odbudowie kościoła farnego przypomina łaciński napis na zabytkowym dzwonie z 1712 r.: *„Co wroga ręka Szwedów zburzyła, szczodrobliwością mieszczan kostrzyńskich zostało odbudowane”*.

W 1793 r. Kostrzyn liczył 770 mieszk., a w mieście czynna była szkoła, poczta, ratusz, dwa gościńce i cztery wiatraki. W czasie insurrekcji kościuszkowskiej w sierpniu 1794 r. powstańcy zajęli miasto i aresztowali pruskich urzędników. Po utworzeniu Księstwa Warszawskiego w 1807 r. w Kostrzynie stacjonowały oddziały legii polskiej gen. Henryka Dąbrowskiego. W 1848 r. podczas Wiosny Ludów ogłoszono w Kostrzynie niepodległość Polski i zrzucano z budynków orły pruskie. W dniu 9 marca 1863 r. doszło tu do rozruchów, gdy pruscy żołnierze eskortowali schwytanych na granicy powstańców polskich. Ożywienie rozwoju miasta nastąpiło w 2 poł. XIX w., kiedy powstała

Kasa Pożyczkowa dla miasta Kostrzyna i okolicy, Bractwo Kurkowe, Kółko Rolnicze i Towarzystwo Przemysłowców. W 1887 r. miasto uzyskało połączenie kolejowe z Poznaniem i Wrześnią. W 1895 r. pobudowano w Kostrzynie fabrykę pierników i makaronu Antoniego Markiewicza, która wkrótce zasłynęła daleko poza granicami Księstwa. W krzewieniu polskiej kultury znaczną rolę odegrało Koło Śpiewackie i Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” oraz Towarzystwo Czytelní Ludowych. W 1906 r. dzieci szkolne strajkowały w obronie języka polskiego. Podczas Powstania Wielkopolskiego 1918/1919 Kostrzyn zorganizował kompanię oraz pluton powstańczy, które wzięły udział w walkach pod Zbąszyniem i Kcynią. W czasie okupacji hitlerowskiej, 20 października 1939r., Niemcy rozstrzelali 28 obywateli Kostrzyna i okolic. Od 1941 r. działała komórka tajnej organizacji, która później podporządkowała się Armii Krajowej.

W 1962 r. została wybudowana nowa Szkoła Podstawowa – pomnik 1000-lecia im. Ewarysta Estkowskiego. W 2010 r. potencjał gospodarczy gminy Kostrzyn stanowiło ponad 800 podmiotów gospodarczych m.in. fabryka mebli: „MAVER i WIZA”, a także centra logistyczne takie jak: Jeronimo Martins „Biedronka”, „Jutrzeńka” i „Chata Polska”. Wokół miasta rozwinęły się gospodarstwa szkółkarskie i sadowniczo-ogrodnicze. Symbolem nowoczesności jest Gimnazjum im. Rady Europy wraz z halą sportową i boiskiem „Orlik” oraz nowe osiedle mieszkaniowe Rycerza Kostro. Okazją do promocji gminy jest urządzone co roku tradycyjne już święto regionalne „Kurdesz Kasztelański”.

Rodem z Kostrzyna jest zasłużony działacz społeczno-narodowy i polityczny z okresu zaborów dr **Roman Szymański** (1840-1908), znany publicysta i dziennikarz poznański, oraz ks. **Antoni Ludwiczak** (1878-1942) działacz oświatowy TCL i twórca uniwersytetów ludowych. W tym mieście urodził się też **Stanisław Powalisz** (1898-1968) malarz i witrażysta.

● Zabytkowy jest układ starej części miasta Kostrzyna, powstały wzdłuż drogi średzko – pobiedziskiej i prostopadłej do niej rozszerzonej drogi prowadzącej do Poznania. **Rynek** wraz z wybiegającymi z niego ul. Poznańską i Kościuszką jest pozostałością dawnego owalnicowego placu targowego. Dziś otaczają go kamienice z końca XIX i początku XX w. W 1968 r. po zach. stronie Rynku stanął **pomnik** w miejscu rozstrzelania przez hitlerowców mieszkańców Kostrzyna i okolic. Na wsch. pierzei Rynku, na kamienicy rodziny Sieińskich

Kostrzyn, rynek. Fot. ZS

nr 2, wmurowana jest tablica upamiętniająca biuro werbunkowe i odwach powstańców wielkopolskich z Kostrzyna (1983 r.). Na pd. stronie Rynku, u wylotu ul. Kościelnej rzemieślnicy kostrzyńscy ufundowali w 1980 r. stylową **Bramę Cechową** z herbem Kostrzyna na froncie oraz herbami dawnych i współczesnych rzemioł. Z okazji obchodów 1000-lecia Państwa Polskiego w 1966 r. postawiony został na Rynku kamienny **śłup Światowida** jako drogowy znak do historycznej Lednicy. Przy ul. Średzkiej 2 tablica wmurowana w 75-lecie powstałej w 1906 r. zasłużonej spółdzielni „Rolnik”, a pod 4. dom z łamanym dachem polskim. W sąsiedztwie kościoła farnego **dzwonnica** z końca XVIII w. z dzwonami z 1514 i 1712 r. oraz zabytkowy pomnik nagrobny z 1856 r. Na skwerze przy ulicach: Średzkiej i Powstańców Wlkp. kamienny **pomnik** ku czci uczestników Powstania Wielkopolskiego z okolic Kostrzyna (1978 r.). Przy ul. Poznańskiej 13 budynek **dawnej poczty** dyliżansowej z początku XIX w. W gmachu Biblioteki Publicznej pod nr 20 Izba Muzealna Ziemi Kostrzyńskiej oraz tablica na cześć Kazimierza Iłakowiczówny. Za pn. obwodnicą Kostrzyna **cmentarz** parafialny z pomnikiem i kwaterą 6 poległych powstańców wielkopolskich, 28 rozstrzelanych i kilku pomordowanych przez Niemców w 1939 r.

Najwartościowszym zabytkiem jest późnogotycki **kościół*** farny pw. św. Piotra i Pawła przy ul. Średzkiej. Nad głównym wejściem do

Kostrzyn, kościół. Fot. ZS

kościół, od strony zach., zachowała się tablica z piaskowca z 1791 r. upamiętniająca jego odbudowę przez ksienię klasztoru klarysek Zofię Kraszkowską. Na ścianach kościoła znajdują się tablice pamiątkowe osób związanych z Kostrzynem. Najciekawszym fragmentem wnętrza kościoła jest gotyckie sklepienie gwiazdźdźiste prezbiterium, zdobione podobnie jak i ściany renesansową polichromią figuralną z poł. XVI w. Cennymi pamiątkami są renesansowe sakramentarium z piaskowca, pełniące rolę ciemnicy z drzwiami w kształcie ozdobnej kraty oraz kamienna chrzcielnica późnogotycka w kształcie kielicha z początku XVI w. Z tego samego czasu pochodzi drewniana figura MB z Dzieciątkiem. Ołtarz główny z obrazem patronów kościoła i pięć ołtarzy bocznych zostały wykonane w XVIII w. w stylu barokowym. W kościele znajduje się też pochodzący z 1620 r. kultowy obraz bł. Jolanty, księżny wielkopolskiej. W XVIII w. drewnianej dzwonnicy 3 dzwony z 1514, 1712 i 1978 r. Obok nagrobek protektorki H. Cegielskiej Justyny Sucharzewskiej z Tarnowa z 1860 r.

● PKP, PKS, hotel, restauracje.

■ KOWALSKIE

● Wieś w gm. Pobiedziska (150 mieszk.), położona na pr. brzegu doliny rzeki Główniej, nad (→) Jez. Kowalskie, przy drodze z Jerzykowa 3,5 km.

● Pierwotnie osada służebna grodu w Pobiedziskach, wieś wzmiankowana w 1340 r. W czasie Wiosny Ludów 1848 r. do niewoli pruskiej dostał się tu dowódca powstania Ludwik Mierosławski. Od końca XIX w. właścicielami wioski była rodzina Treskow z Wierzonki. Obecnie, wykorzystując położenie w pobliżu zbiornika zaporowego, mieści się tu kolonia domków letniskowych, zabudowa rezydencjonalna.

● We wsi **dwór** eklektyczny z końca XIX w, parterowy z dobudowanym piętrowym skrzydłem. Dwór otoczony **parkiem** (6,42 ha) ze stawem, w parku drzewa pomniki przyrody: 3 dęby i 10 jesionów. Zabudowania folwarczne z początku XX w.

● PKP Biskupice (4 km).

■ KOWALSKIE JEZ.

Zbiornik zaporowy powstały przez spiętrzenie wód rzeki Głównej, obejmując m.in. naturalne Jez. Kowalskie o pow. 29 ha. Zbudowany w latach 1978-84, 5 km na zach. od Pobiedzisk. (pow. 220 ha, dł. 4,2 km, szer. 0,6 km., głęb. maksymalna 9 m, leży na wys. 90 m n.p.m.). Betonowo-ziemna zaporą czołową położoną jest przy osadzie Barcinek, betonowa zaporą górna (umożliwiająca niezależne popiętrzenie wsch. części jez.) zbudowana została w Jerzykowie. Przez zaporę czołową przechodzi droga Barcinek–Karłowice, przez górną drogą Jerzykowo–Kowalskie. Celem inwestycji było zapewnienie wody dla nawodnienia upraw rolniczych. Brzegi jez. niewysokie, częściowo zalesione. Nad jez. położone są wsie (→) Jerzykowo i (→) Kowalskie. Przy brzegu pd. kolonie domków letniskowych.

■ KOZIEGŁOWY

● Duża wieś o charakterze osiedla podmiejskiego (gm. Czerwonak), licząca 11 430 mieszk., położona przy wysokim prawym brzegu doliny Warty, w rozwidleniu dróg Poznań–Wągrowiec i Kicin–Pobiedziska, 3 km na pd.-wsch. od siedziby gminy i na pn.-wsch. od granic Poznania.

● Wzmiankowana w 1296 r. We wsi m.in. fabryka armatury Hawle, Zakłady Drobiarskie Koziegłowy, mleczarnia, liczne hurtownie. Po stronie zach., na pr. brzegu Warty Centralna Oczyszczalnia Ścieków dla miasta Poznania – jedna z największych w Polsce. Na pd. od Koziegłów znajduje się (w granicach Poznania) elektrociepłownia Karolin zbudowana w latach 70. XX w. z kominem wys. 204 m.

Z końcem XX w. rozpoczęto budowę osiedli mieszkaniowych – Karolin i Leśnego. W latach 1981-89 przy ul. Kwiatowej zbudowano

kościół pw. św. Brata Alberta (proj. Krystyny i Jana Lachowiczów), a w latach 1999-2002 na os. Leśnym rozpoczęto budowę kościoła pw. Matki Bożej Fatimskiej (proj. Izabeli Wrześniowskiej).

● U zbiegu ul. Poznańskiej i Taczaka **głaz** z 2003 r., z tablicą poświęconą gen. Stanisławowi Taczakowi – pierwszemu dowódcy Powstania Wielkopolskiego, a u zbiegu ul. Poznańskiej i Kanałowej żeliwny **krzyż** z początku XX w. W latach 2003-04 przy ul. Piłsudskiego wzniesiono krytą pływalnię „Delfin”, a przy ul. Piaskowej gimnazjum z 1999 r.

● MPK, PKP Poznań-Karolin 1 km, restauracje.

KÓRNIK***

● Miasto, 6 960 mieszk., położone nad Jez. Kórnickim, przy drodze krajowej S11, węzeł dróg woj. i lokalnych.

● Pierwsze wzmianki o miejscowości pochodzą z XII w. Od początku XV w. własność Górków (→ Rody szlacheckie), wywodzących się z rodu Łodziów, wcześniejszych właścicieli. Zapewne pod koniec XIV w. powstał pierwszy zamek w Kórniku. W 1426 r. Mikołaj Górka przystąpił do jego rozbudowy. W 1437 r. rozpoczęto budowę kościoła parafialnego. Prawdopodobnie w 1426 r. Kórnik otrzymał prawa miejskie. W XV w. Kórnik stał się główną siedzibą Górków. W 1574 r. w mieście zatrzymał się udający się na koronację do Krakowa Henryk Walezy. Po śmierci ostatniego z Górków – Stanisława w 1592 r. majątek przeszedł w ręce Czarnkowskich, a następnie Grudzińskich. Zniszczone podczas potopu szwedzkiego miasto, w 1676 r. zostało zakupione przez Zygmunta Działyńskiego. Pod władaniem tego rodu nastąpił rozkwit miasta, zamku i całego majątku, szczególnie intensywny w XVIII w. pod zarządem Teofilii z Działyńskich Szoldrskiej-Potulickiej. Napłynęło wtedy do miasta wielu nowych osadników, dzięki przywilejom nastąpił rozwój rzemiosła. Po śmierci Teofilii Potulickiej zamek i miasto przeszły w ręce Szoldrskich, jednak w 1801 r. powróciły do Działyńskich. W 1826 r. majątek objął Tytus Działyński (→ Rody szlacheckie). Za udział w Powstaniu Listopadowym został zmuszony do emigracji, a majątek uległ konfiskacie. Odzyskał go po wygranej sprawie w 1839 r. Przebudował wówczas zamek w stylu neogotyckim, utworzył bibliotekę, unowocześnił folwark oraz przekształcił ogród w park w stylu romantycznym. Po pożarze z 1836 r. przebudowano kościół parafialny w Kórniku. W 1880 r. majątek odziedziczył Władysław Zamoyski. W 1923 r. w Prowencji, obecnie część Kórnika, urodziła się laureatka nagrody Nobla Wisła-

wa Szymborska. W 1924 r., tuż przed śmiercią Władysław Zamoyski przekazał cały swój majątek Narodowi Polskiemu, a sejm ustawą z dnia 30 lipca 1925 r. utworzył fundację Zakłady Kórnickie, która po likwidacji w czasach PRL odtworzona została w 2001 r.

Władysław Zamoyski

Działacz społeczny, ur. w 1853 r. w Paryżu. Ukończył w Paryżu Lycée Charlemagne i Ecole Polytechnique. W latach 1879-81 odbył podróż po Australii i Oceanii, przywożąc zbiory etnograficzne i mineralogiczne (obecnie w zbiorach Zamku Kórnickiego). W 1881 r. przybył do Kórnika, by objąć dobra przekazane mu testamentem przez wuja Jana Działyńskiego. Współpracował przy tworzeniu przez matkę Jadwigę Zamoyską „Szkoły domowej pracy kobiet”. Za zaangażowanie w obronę własności polskiej został przez Prusaków wydany z Wlkp. i odtąd przebywał w Galicji. W 1889 r. dla ratowania lasów tatrzańskich zakupił dobra zakościańskie, a w 1902 r. wygrał proces ze stroną węgierską o utrzymanie Morskiego Oka oraz jego okolic. Dzięki jego staraniom i dr. Andrzeja Chramca zbudowano linię kol. Chabówka–Zakopane i szosę do Morskiego Oka. Przez cały czas związany był z kręgami emigracyjnymi, informując opinię europejską o poczynaniach Prusaków w Wlkp. W okresie I wojny światowej przebywał we Francji, współpracując m.in. z Komitetem Narodowym Polskim. Do kraju powrócił w 1920 r., a w 1924 r. przekazał cały swój majątek wraz z biblioteką Narodowi Polskiemu, a Sejm utworzył w 1925 r. fundację pod nazwą Zakłady Kórnickie. Zm. w 1924 r. w Kórniku, pochowany został w podziemiach tamtejszego kościoła.

Podczas II wojny światowej, krótko po zajęciu miasta, hitlerowcy dokonali publicznej egzekucji 15 mieszkańców Kórnika, następnie zniszczyli cmentarz żydowski i bożnicę. W 1952 r. zniesiono fundację Zakłady Kórnickie, a jej majątek przejął Skarb Państwa. Ustawą z dnia 18 września 2001 r. reaktywowano fundację Zakłady Kórnickie. 31 grudnia 1960 r. do Kórnika włączono dawne miasto Bnin i dawny folwark Prowent.

Obecnie Kórnik jest prężnie rozwijającym się lokalnym ośrodkiem gospodarczym. Na terenie gminy powstają liczne firmy, głównie branży magazynowo-logistycznej i przetwórstwa rolno-spożywczego.

Zabudowa jest typowo małomiasteczkowa, dawne miasto, a obecnie dzielnica Bnin tworzy osobny układ przestrzenny oddalony od centrum Kórnika o 1 km. W Kórniku istnieją: Zespół Szkół (liceum

ogólnokształcące i technikum) oraz instytucje naukowe: Instytut Dendrologii PAN, Zakład Doświadczalny PAN oraz Biblioteka Kórnicka. W ramach centrum rekreacji i sportu działają pływalnia i hala sportowa.

● Zabudowa dawnego Kórnika ciągnie się wąskim pasem wzdłuż wsch. brzegu Jez. Kórnickiego. Osią XV w. **układu urbanistycznego** jest ul. Poznańska, która rozszerzając się tworzy rynek (obecnie pl. Niepodległości). Otaczające go kamienice mieszczańskie pochodzą z XVIII i XIX w.

Pośrodku rynku wznosi się neobarokowy **ratusz**. Jest to budynek dwukondygnacyjny, kryty dachem mansardowym z wieżyczką pośrodku zwieńczoną hełmem z iglicą. Powstał w latach 1910-12 po pożarze wcześniejszego, na wzór ratusza bnińskiego. W ratuszu mieści się Urząd Miejski. Budynek odnowiono w 2004 r. i dobudowano od strony wsch. szklane patio. Umieszczono wówczas na wieży kura, który pieje codziennie w południe. Na elewacjach tablice upamiętniające mieszkańców rozstrzelanych przez hitlerowców w 1939 r. oraz Mieczysława Orłowicza (1881-1959) krajoznawcy, popularyzatora turystyki.

W pd.-wsch. narożniku rynku znajduje się **kościół** pw. Wszystkich Świętych**. Świątynię wzniesiono między 1437 a 1439 r. w stylu gotyckim z fundacji Mikołaja Wyszoty i Łukasza Górki. W 1556 r.

Kórnik, ratusz. Fot. ZS

został przejęty przez ewangelików, do katolików powrócił w 1592 r. W XVIII w. kościół był w złym stanie technicznym, został przebudowany i powiększony z fundacji Teofilii z Działyńskich i jej męża Stefana Szofdrskiego. Po pożarze z 1836 r. świątynię odbudowano staraniem Tytusa Działyńskiego wg proj. Franciszka Marii Lanciego w stylu neogotyckim. W okresie okupacji został przez hitlerowców zamknięty i zamieniony na magazyn zboża. Kościół jest trójnawową halą, neogotycka fasada ujęta dwiema niewysokimi dzwonnicaми w kształcie baszt. Wyposażenie wnętrza z XVIII i XIX w. Ołtarz główny z przełomu XVII i XVIII w. W nawie pn. ołtarz św. Anny z XVII w. W prezbiterium renesansowe nagrobki Łukasza i Stanisława Górków. W kaplicy różańcowej rokokowy ołtarz z obrazem MB Różańcowej oraz klasycystyczny nagrobek Teofili Potulickiej i epitafia Tytusa i Jana Działyńskich. W kaplicy pn. epitafia Jadwigi, Władysława i Marii Zamoyskich. W 1995 r. do wnętrza świątyni przeniesiono renesansowy nagrobek Andrzeja Górki, który dotychczas znajdował się na ścianie zewnętrznej. Pod kościołem mieszczą się krypty, w których zostali pochowani: Teofila Potulicka, Tytus Działyński, Gryzelda Celestyna Działyńska, Jan Działyński, Cecylia Działyńska, Jadwiga Zamoyska, Władysław Zamoyski i Maria Zamoyska.

We wsch. pierzei rynku znajduje się zrekonstruowana w 1979 r. brama tzw. „ucho igielne”. Jest to przejście do zniszczonej w 1940 r. przez hitlerowców drewnianej synagogi z 1767 r. ufundowanej przez Teofilę Potulicką. W bramie urządzono lapidarium macew pochodzących ze zlikwidowanego w 1940 r. cmentarza żydowskiego.

Przy ul. Poprzecznej budynek tzw. **Starej Poczty** z końca XVIII w., pierwotnie drewniany, po odbudowie w latach 1952-53 murowany kryty gontem. W pn. części miasta przy ul. Poznańskiej ładny zespół budynków **gazowni** z początku XX w., ostatnio odremontowany. Wzdłuż wsch. brzegu Jez. Kórnickiego w 2010 r. otwarto **promenadę spacerową** o dł. 1,5 km im. Wisławy Szymborskiej. Przy ul. Krasickiego w 2010 r. zbudowano **centrum rekreacji i sportu „Oaza”**, w którym znajdują się: basen sportowy, basen do nauki pływania, zjeżdżalnie, jacuzzi, hala sportowa.

Pomiędzy parkiem zamkowym a Jez. Kórnickim, około 300 m na pd. od zamku położony jest zespół zabudowań, zgrupowanych wokół czworobocznego dziedzińca, dawnego folwarku **Prowent**, włączonego do Kórnika w 1960 r. W skład zespołu wchodzi m.in. oficyna z XVIII w. i kuźnia z przełomu XVIII i XIX w. W jednej z oficyn w 1923 r. urodziła się Wisława Szymborska – laureatka literackiej Na-

grody Nobla w 1996 r. Fakt ten upamiętnia umieszczona na elewacji tablica. Przy szosie położony jest duży parking m.in. dla autokarów turystycznych.

Wisława Szymborska

Poetka, eseistka, krytyk literacki, tłumacz i felietonistka, ur. w 1923 r. w Bninie. Jej ojciec Wincenty Szymborski był zarządcą zakopiańskich dóbr hrabiego Władysława Zamoyskiego i w styczniu 1923 r. przeniesiony został do Kórnika w celu uporządkowania tamtejszych spraw finansowych. Po roku 1925 przeniosła się z rodzicami do Torunia, a od 1931 r. zamieszkała na stałe w Krakowie. Od roku 1945 brała udział w życiu literackim Krakowa i podjęła studia na Uniwersytecie Jagiellońskim, W 1949 r. jej pierwszy tomik wierszy pt. „*Wiersze*” nie został dopuszczony do druku. W 1952 r. wydany został jej pierwszy tomik wierszy „*Dla tego żyjemy*”, a w latach następnych kolejne zbiory poetyckie, m.in. „*Pytania zadawane sobie*” (1954), „*Sto pociech*” (1967) i „*Wielka liczba*” (1976). W jej twórczości ważne miejsce zajmują limeryki. W latach 1953-1981 była członkiem redakcji „*Życia Literackiego*”, a w 1957 r. nawiązała kontakty z paryską „*Kulturą*” i Jerzym Giedroyciem. Była m.in. członkiem Stowarzyszenia Pisarzy Polskich i Polskiej Akademii Umiejętności. W 1996 r. została laureatką literackiej Nagrody Nobla, a w 2011 r. odznaczona Orderem Orła Białego. Zmarła 1.02.2012 r., pochowana w Krakowie.

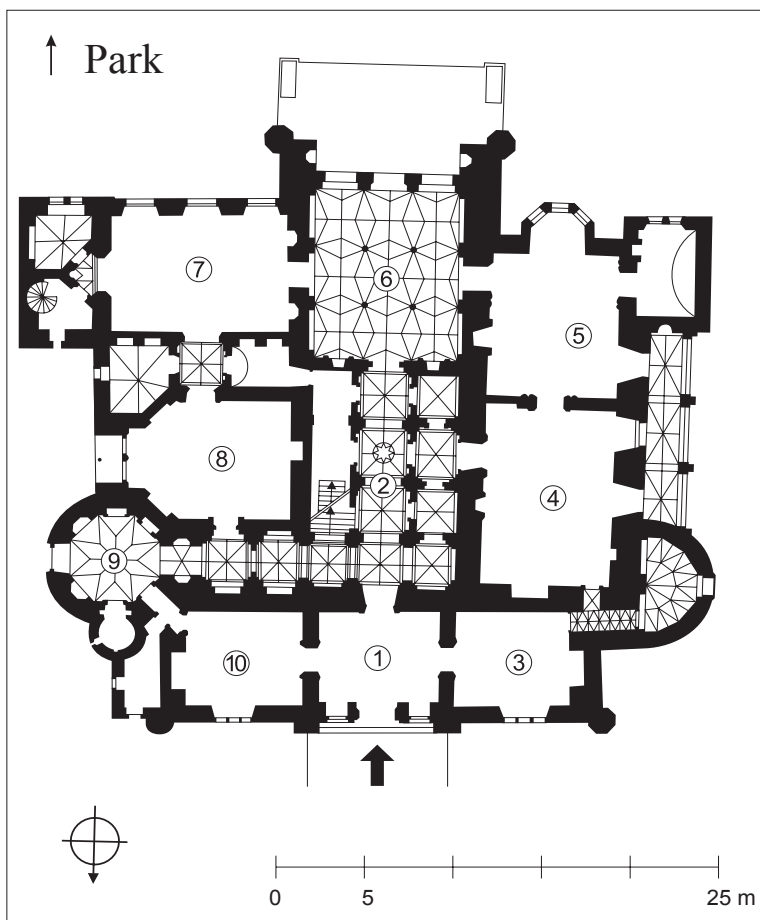
Na pd. od centrum Kórnik, w parku, położony jest **Zamek***** – jedna z najlepiej zachowanych rezydencji magnackich w Polsce. Obecnie należy do Biblioteki Kórnickiej PAN i mieści muzeum oraz część zbiorów bibliotecznych. W 2011 r. rozporządzeniem Prezydenta RP Zamek, park i kościół uznane zostały za Pomnik Historii i wpisane na listę najznacznějších zabytków w Polsce. Początki zamku nie są znane. Pierwszy obiekt powstał prawdopodobnie pod koniec XIV w. W 1426 r. Mikołaj Górka, kanclerz kapituły poznańskiej, rozbudował zamek. Powstał wtedy obiekt na planie nieregularnego czworoboku z dwoma okrągłymi basztami w narożach pn., otoczony fosą, z zabudową wewnętrzną w konstrukcji ryglowej. W XVI w. Stanisław Górka, wojewoda poznański, dokonał przebudowy zamku w stylu renesansowym zastępując budynki mieszkalne nowymi – murowanymi. Zewnętrzny obwód murów pozostał średniowieczny. W 1574 r. w zamku tym był przyjmowany Henryk Walezy udający się na koronację do Krakowa. Kolejnej przebudowy dokonała w 2 poł. XVIII w.

Teofila Potulicka w formach późnobarokowych. Powstały wtedy od pn. dwa ryzality, między którymi nad wejściem znajdował się taras. Na przełomie XVIII i XIX w. zamek popadł w zapomnienie, w latach 1806-25 mieściły się w nim magazyny wojskowe. W 1827 r. Tytus Działyński zlecił Antoniemu Corazziemu, Henrykowi Marconiemu i Karolowi Fryderykowi Schinklowi opracowanie projektów kolejnej przebudowy. Jednakże żaden z tych projektów nie uzyskał aprobaty zleceniodawcy. Ostatecznie w latach 1843-65 dokonano przebudowy w oparciu o zmodyfikowane projekty Schinkla w stylu neogotyku angielskiego. Zamek nadbudowano o jedną kondygnację i zwieńczono krenelażem. Od strony pd. powstał szeroki ryzalit zwieńczony ostrołukową arkadą, a w narożach prostokątne wieżyczki. Na miejscu dawnej baszty wzniesiono wysoką ceglana wieżę kontrastującą z otynkowanymi elewacjami. Przed wejściem powstała dobudówka zwana babińcem, rozebrana w 1937 r. W takim stanie zamek przetrwał do dnia dzisiejszego. Po II wojnie światowej wykonano prace konserwatorskie oraz wzmocniono fundamenty, które zaczęły pękać.

Obecnie zamek ma charakter neogotyckiej, romantycznej rezydencji magnackiej z zachowanymi XIX wiecznymi wnętrzami. Do zamku otoczonego fosą wiedzie od pn. neogotycki most, w 2011 r. gruntownie odremontowany, po bokach prowadzących do niego schodów umieszczono żeliwne figury psa i dzika, obok pomnik Tytusa Działyńskiego z 2002 r. autorstwa Józefa Kopczyńskiego. Po wej-

Kórnik, zamek. Fot. ZS

Zamek w Kórniku. Przekrój poziomy parteru. 1 – przedsionek; 2 – sień; 3 – pokój pracy W. Zamoyskiego; 4 – pokój Generalowej; 5 – salon; 6 – „sala czarna”; 7 – Sala Herbowa (jadalna); 8 – sypialnia Marii Zamoyskiej; 9 – salonik myśliwski; 10 – administracja

ściu do zamku znajduje się przedsionek (1)¹ ozdobiony stropem kasetonowym. Na prawo pokój Władysława Zamoyskiego (3), w którym intarsjowaną posadzkę wykonano z korzeni brzozy, mahoniu i orzecha. Mieszkali tutaj kolejni właściciele zamku: Tytus Działyński, Jan Działyński i Władysław Zamoyski. W pokoju Generalowej (4) – Jadwigi z Działyńskich Zamoyskiej na szczególną uwagę zasługują bogato intarsjowane posadzki oraz kominek z czarnego marmuru. W sa-

1. Numery pomieszczeń w nawiasach odpowiadają numerom na przekroju poziomym parteru zamku

lonie (5) reprezentacyjne rzeźbione odrzwia, złożone sztukaterie na suficie. Szczególnie ciekawym jest stół z markieterią z 16 gatunków drzew. Przy oknie stoi fortepian, na którym wg tradycji grał Fryderyk Chopin. Położona na osi Czarna Sala (6) nazwę zawdzięcza malowanej dawniej na czarno posadzce, obecnie z czarnego marmuru. Kryształowe, neogotyckie sklepienie wsparte na czterech ośmiobocznych filarach. Z sali wyjście na taras, po bokach, którego żeliwne figury lwa i pantery, podobne do tych znajdujących się przed wejściem. Czarna Sala powstała w XIX w. z wydzielenia części sieni, przez którą prowadził przejazd przez zamek na drodze z Bnina do Kórnik. W Sali Herbowej (7), dawnej jadalnej, piękny strop kasetonowy z 71 herbami znamienitych rodów polskich, wykonanymi wg dzieła Jana Długosza. W sali tej znajduje się portret Teofili Potulickiej popularnie zwanej Białą Damą, z którego – wg legendy – jej duch schodzi o północy i straszy w parku. W Sypialni Marii Zamoyskiej (8) do swojej śmierci (w 1937 r.) mieszkała siostra Władysława Maria Zamoyska, dlatego też pokój ten jest nazywany również jej imieniem. Na uwagę zasługują orientalne dekoracje sufitu z arabskim napisem Szahada – muzułmańskim wyznaniem wiary. Jest to wyraz uznania dla Imperium Osmańskiego, które jako jedyne państwo na świecie nie uznało rozbiorów Rzeczypospolitej. W Saloniku Myśliwskim (9) – okrągłym pomieszczeniu, do którego prowadzi korytarz z Pokoju Fundatorów zgroma-

Kórnik, Sala Herbowa
w zamku. Fot. SP

dzono liczne trofea myśliwskie. Ciekawym eksponatem są splecione poroża jeleni, które padły w walce na rykowisku. Schody z sieni prowadzą do trójnawowego hallu na I piętrze, nakrytego neogotyckim sklepieniem wspartym na sześciu filarach. W pomieszczeniu tym wiszą m.in. portrety królów elekcyjnych, jest to również miejsce wystaw czasowych. Ciekawy wystrój ma Sala Mauretańska. Powstała podczas ostatniej przebudowy z inicjatywy Tytusa Działyńskiego z połączenia dwóch sal, jako miejsce zgromadzenia uzbrojenia, broni, pamiątek narodowych, po przodkach oraz innych zbiorów muzealnych. Sala składa się z trzech części. Pierwsza, najwyższa nakryta jest drewnianym stropem, otoczona z trzech stron galerią wspartą na kolumnach zwieńczonych dekoracją w stylu mauretańskim, wzorowaną na pałacu Alhambra w Grenadzie. Na galerię prowadzą żeliwne, kręcone schody. Druga część, środkowa, oddzielona od pozostałych ostrołukowymi mauretańskimi arkadami zdobiona jest dekoracją heraldyczną nawiązującą do Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Najmniejsza trzecia część nakryta jest sklepieniem krzyżowym i jest pozbawiona okien. W części tej zgromadzono zabytki sztuki kościelnej. Do zbiorów prezentowanych w tej sali należą zbroje, orderzy, broń biała i palna, wyroby ze srebra i porcelany.

Przed zamkiem, po bokach dziedzińca znajdują się trzy barokowe oficyny z 2 poł. XIX w. W jednej z nich zwanej „Klaudynówką” mieści się galeria zamkowa. Układ dziedzińca zamkowego został zaburzo-

Kórnik, park, kwitnąca magnolia. Fot. SP

ny pod koniec XIX w. gdy przeprowadzono tędy drogę do Bnina. Po drugiej stronie ulicy znajduje się **powozownia**, w której eksponowane są trzy powozy zakupione przez Jana Działyńskiego oraz mieszczą się magazyny Biblioteki Kórnickiej.

Od strony pd. do zamku przylega **park***** (33,5 ha), obecnie stanowiący Arboretum Kórnickie należące do Instytutu Dendrologii PAN. Pierwsze informacje o parku pochodzą z XVI w. Był to ogród w stylu włoskim. Teofila Potulicka przekształciła go w park w stylu francuskim. W 1 poł. XIX w. park został powiększony i przekomponowany w stylu angielskim przez Tytusa Działyńskiego. Sprowadzono wówczas wiele egzotycznych drzew i krzewów. W okresie międzywojennym kontynuowano sprowadzanie nowych gatunków roślin z Europy, Azji i Ameryki Pn. Obecnie Arboretum posiada około 3 tysiące gatunków drzew i krzewów. W parku znajdują się dwa stawy i głazy narzutowe z **tablicami** pamiątkowymi ku czci Tytusa Działyńskiego, Jana Działyńskiego, Władysława Zamoyskiego i Antoniego Wróblewskiego (1881-1944) – kierownika Instytutu Dendrologii PAN w okresie międzywojennym. W pawilonie z poł. XVIII w., rozbudowanym w XIX w., w 1956 r. otwarto **Muzeum Dendrologiczne** prezentujące zbiory dotyczące różnych gatunków drzew, ich anomalii i wyrobów z drewna. Od zamku w kierunku pd. biegnie główna aleja z lipami liczącymi ok. 300 lat. Do najstarszych drzew należy również ok. 250-letni buk rosnący przy fosie otaczającej zamek. Po wsch. stro-

Kórnik, park, korzenie tzw. pneumatofory cypryśnika. Fot. SP

nie parku znajduje się **nowe arboretum** (pow. 8,5 ha) z lat 60. XX w., w którym prowadzona jest hodowla sadzonek drzew i krzewów oraz znajduje się siedziba Zakładu Doświadczalnego PAN.

● MPK, PKS, hotel, restauracje.

■ KÓRNIK-BNIN*

● Dawne miasto, obecnie pd. dzielnica (→) Kórnik, położona pomiędzy Jez. Kórnickim, a (→) Jez. Bnińskim.

● Najstarsze ślady osadnictwa na terenie obecnego Bnina pochodzą sprzed 2700 lat. Na Półwyspie Szyja powstała wtedy osada kultury łużyckiej. W 2 poł. X w. w miejscu tym wzniesiono gród z wałem o konstrukcji drewniano-ziemnej. Gród ten uległ zniszczeniu w 1 poł. XI w. W XI w. została utworzona parafia w Bninie. Gród został spalony w 1234 r., następnie szybko odbudowany. W 1 poł. XIII w. powstała kasztelania bnińska. W 2 poł. XIII w. Bnin przeszedł w ręce Łodziów, w 1395 r. otrzymał prawa miejskie. W XV w. bp poznański Andrzej z Bnina, rozbudował miasto i ufundował kościół parafialny. W XVI w. Bnin przeszedł na własność (→) Górków, a następnie Opalińskich. Właściciele rzadko przebywali w znajdującym się tutaj dworze, więc zaczął popadać w ruinę. Miasto również zaczęło przegrywać konkurencję z pobliskim Kórnikiem. W XVII w. Bnin przeszedł na własność właścicieli Kórnik. Pewne ożywienie gospodarcze nastąpiło pod zarządem Teofili Potulickiej. Powstał wtedy ratusz i świątynia ewangelicka, sprowadzono również osadników olęderskich. W 1806 r. urodził się tutaj Jakub Krotowski (1806-1852) – polski działacz polityczny i prawnik (→ Mosina). 13 czerwca 1934 r. Bnin utracił prawa miejskie, a 1 sierpnia 1934 r. stał się siedzibą gminy wiejskiej. W 1942 r. okupanci hitlerowscy rozebrali kościół parafialny. 31 grudnia 1960 r. zniesiono odrębność administracyjną Bnina włączając jego obszar do Kórnik. Reminiscencją dawnego miejskiego charakteru miejscowości są prowadzone od kilku lat starania mieszkańców, mające duże poparcie społeczeństwa gminy, o przywrócenie praw miejskich. Z prawnego punktu widzenia jest to jednak obecnie bardzo mało prawdopodobne. Nad Jez. Bnińskim w budynku z 1933 r. mieści się Dom Dziecka.

● Charakter **zabudowy** jest typowo małomiasteczkowy z parterową zabudową, jedynie przy rynku wznoszą się wyższe kamienice z XVIII i XIX w. Zachowało się średniowieczne **rozplanowanie** miasta na wąskim przesmyku między Jez. Kórnickim i Jez. Bnińskim z prostokątnym rynkiem pośrodku i nieregularną siatką ulic.

W centrum znajduje się murowany, barokowy **ratusz** z 1777 r., ufundowany przez właścicielkę miasta Teofilę Potulicką, wzniesiony na rzucie prostokąta. Budynek jest dwukondygnacyjny, zwieńczony mansardowym dachem z wieżyczką z zegarem pośrodku. Dłuższe elewacje posiadają wystawki. Na hełmie wieży iglica z herbem Działyńskich – Ogończyk. Obecnie ratusz jest siedzibą Rady Miejskiej Kórnik. W 2012 r. na poddaszu ratusza w Bninie otwarto Izbę Pamiątek Regionalnych. Gromadzi ona archiwalia związane z Bninem i Kórnikiem. Na pd. od rynku znajdował się do II wojny światowej **kościół** parafialny pw. Wniebowzięcia NMP. Najstarsza wzmianka o kościele w Bninie pochodzi z 1404 r. W latach 1448-63 z fundacji bpa poznańskiego Andrzeja z Bnina powstała nowa, murowana świątynia. Była to trójnawowa gotycka hala. W XVI w. kościół został podniesiony do godności kolegiaty. W latach 40. XIX w. wieżę zwieńczono neogotyckim hełmem, którego autorstwo przypisuje się Tytusowi Działyńskiemu. W 1942 r. wieża zawaliła się, a zrujnowany kościół został rozebrany przez hitlerowców. Obecnie w jego miejscu na częściowo zachowanym przykościelnym **cmentarzu** otoczonym murem z późnobarokową bramą ustawiono krzyż oraz pamiątkowy głaz. Obok znajduje się plebania wzniesiona w latach 1906-08 wg proj. Rogera Sławskiego. Jest to bardzo ładny budynek parterowy z trójbocznie zamkniętym, piętrowym ryzalitem na środku. W pobliżu dawny dom katolicki z 1936 r., obecnie kaplica pw. MB Częstochowskiej. Zacho-

Kórnik Bnin, ratusz. Fot. ZS

wane wyposażenie kościoła parafialnego przeniesiono do pobliskiego **kościół**a poewangelickiego wzniesionego w latach 1826-27. Powstał on na miejscu wcześniejszego, z muru pruskiego, z fundacji Teofli Potulickiej. Od 1945 r. pełni rolę kościoła parafialnego rzymsko-katolickiego pw. św. Wojciecha. Świątynia jest budowlą halową na rzucie prostokąta bez wydzielonego prezbiterium. Od zach. przylega do niej zakrystia, a od pn. kruchta. Na wieżycze umieszczona jest płaskorzeźba św. Wojciecha. Wewnątrz zachowały się typowe dla kościołów protestanckich empory. Do cenniejszego wyposażenia należy gotycka chrzcielnica z piaskowca, obrazy: *Matka Boska z Dzieciątkiem*, *Męczeństwo św. Wojciecha*, *Ostatnia Wieczerza*; barokowa rzeźba Chrystusa Zmartwychwstałego – pochodzące z dawnego kościoła parafialnego. Ołtarz główny i dwa ołtarze boczne są współczesne. Kościół posiada pięć dzwonów, najstarszy z 1624 r. Przy ul. Jeziornej znajduje się dawna pastorówka z końca XVIII w., przebudowana w 1836 r. Jest to budynek parterowy, kryty dachem mansardowym z naczółkiem. Obecnie w budynku mieści się przedszkole.

Na **Półwyspie Szyja** położony jest cmentarz parafialny powstały w XIX w., na którym m.in. zbiorowy grób powstańców wielkopolskich. Podczas badań archeologicznych w tym rejonie w latach 60. XX w. znaleziono pozostałości osady z przełomu epoki brązu i wczesnej epoki żelaza. W pobliżu silnie uszkodzone pozostałości dwóch grodzisk pierścieniowatych z X-XIII w. oraz stożkowego z początku XIII w. z wałami do 4 m wys.

● MPK, PKS, restauracja.

KRAJKOWO

● Wieś w gm. Mosina (170 mieszk.), położona na terenie Rogalińskiego Parku Krajobrazowego, nad starorzeczem Warty, 9 km na pd.-wsch. od Mosiny.

● Historia wsi sięga XIV w.; była własnością szlachecką rodu Doliwów. W końcu XIX w. powstało tu Kółko Rolnicze. Pomiędzy Mosiną a Krajkowem znajduje się ujście (spod dna rzeki) wody dla Poznańskiego Systemu Wodociągowego.

● Zachował się drewniany budynek mieszkalny z XIX w. i przydrożna **kapliczka** z rzeźbą Chrystusa Frasobliwego. W pobliżu wsi znajduje się jeden z największych w Wlkp. (pow. 160 ha) **rezerwat przyrody „Krajkowo”**, utworzony dla ochrony krajobrazu łągów nadwarciańskich ze starorzeczami i dębami o pomnikowych rozmiarach.

● Szlak pieszy i rowerowy, duża karczma, hotel i ośrodek jeździecki.

KREROWO

● Wieś w gm. Kleszczewo (250 mieszk.), z zachowanym zabytkowym układem zabudowy w formie ulicówki, dł. ok. 900 m, położona przy szosie Swarzędz–Środa Wlkp., 5 km na pd.-wsch. od siedziby gm. Na pn. od wsi przebiega autostrada A2.

● Wzmiankowana po raz pierwszy w 1257 r., założona przez benedyktynów z Lubinia, później własność bp. poznańskich, a w XVIII w. rodziny Lutomskich. W 1873 r. przy wsparciu Maksymiliana Jackowskiego powstało tu kółko rolnicze. We wsi gminna stacja wodociągowa.

● W pd. części wsi późnogotycki, jednonawowy **kościół*** pw. św. Jana Chrzciciela z XVI w. restaurowany w XVII w., z zakrystią i kruchtą dobudowaną z początku XIX w. W okresie okupacji hitlerowskiej kościół zamieniono na magazyn, w styczniu 1945 r. spalono, a odbudowę ukończono w 1960 r. Nowe wyposażenie kościoła jest dziełem rzeźbiarza Antoniego Szulca z 1966 r.: ołtarz główny z płaskorzeźbami, ze scenami z życia św. Jana Chrzciciela, ambona z płaskorzeźbami Ewangelistów i Droga Krzyżowa. Witraże – dzieło Józefa Elsnera. W kruchcie ludowy krucyfiks, a w szczycie kruchty płaskorzeźby Szulca (1966 r.). Na zewnętrznej ścianie prezbiterium tablica z 1926 r., upamiętniająca parafian poległych za Ojczyznę. Przy kościele drewniana **dzwonnica** konstrukcji słupowej z 2 poł. XIX w.,

Krerowo,
kościół. Fot. ZS

figura Chrystusa Frasobliwego z 1970 r. oraz okazałe grobowce, m.in. neogotycki rodziny Wantoch – Rekowskich z początku XX w. i powstańca wielkopolskiego Stanisława Kluczyńskiego (1895-1936). Po stronie pd. kościoła **plebania** z końca XIX w., dom katechetyczny (1985 r.) z figurą MB z Dzieciątkiem z XIX w. Na skwerze przed plebanią **kolumna** z popiersiem Adama Mickiewicza z 1935 r., przy kolumnie głaz z tablicą upamiętniającą 155. rocznicę śmierci poety. Przy kościele pomnikowe lipy o obw. do 530 cm.

W pobliżu kościoła, obok dawnej szkoły z końca XIX w., przy rozwidleniu dróg do Kromolic i Zimina, **kapliczka** z figurą MB z Dzieciątkiem z 1865 r., odbudowana w 1947 r. Na pn. krańcu wsi **dwór** z lat 1905-06 (własność prywatna) proj. arch. Rogera Sławskiego, parterowy, z piętrowymi ryzalitami, odrestaurowany w latach 1987-89. Przy nim **park** krajobrazowy z końca XIX w. (pow. 2,3 ha), z pomnikowymi drzewami (lipy drobnolistne obw. do 390, klony i dąb szypułkowy 390 cm). We wsi kilka budynków mieszkalnych z przełomu XIX i XX w.

● MPK.

■ KROSNO

● Wieś (1 780 mieszk.) przylegająca od pd. do Mosiny, przy drodze do Czempinia.

● Pierwsze wiadomości o wsi pochodzą z 1241 r., gdy należała ona do klucza dóbr Łodziów, Przedpełkowiców; przed 1405 r. stała się własnością królewską. Na terenie wsi, podupadłej wskutek najazdu szwedzkiego, w 1774 r. powstała wieś olęderska. Obecnie Krosno ma charakter przedmieścia Mosiny; powstały tu liczne nowe budynki mieszkaniowe oraz zakłady produkcyjne i rzemieślnicze.

● **Kościół** pw. MB Częstochowskiej, wzniesiony w latach 1779-1781 jako świątynia ewangelicka. Jest budowlą o konstrukcji szkieletowej, z wieżą przykrytą barokowym hełmem z ośmioboczną latarnią. Wewnątrz typowe dla świątyń ewangelickich empory. Zachowała się rokokowa ambona pochodząca z czasów budowy kościoła. Przy kościele dzwonnica i dawna pastorówka z początku XX w.

● MPK, łowisko wędkarskie.

■ KRUSZEWNIA

● Wieś w gm. Swarzędz (290 mieszk.) o zwartej zabudowie, położona przy drodze Swarzędz–Środa Wlkp., 3,5 km na pd.-wsch. od siedziby gminy.

● Wzmiankowana w 1580 jako wieś Sułkowo. W zabudowaniach gospodarskich Rolnicza Spółdzielnia Produkcyjna, firma nasienna.

W Kruszewni urodził się niemiecki gen. Erich Ludendorff (1865-1937). Polityk, nacjonalista w czasie I wojny światowej wraz z P. Hindenburgiem kierował operacjami wojski niemieckich, uczestnik puczu monachijskiego.

● Dwór piętrowy w centralnej części wsi z 2 poł. XIX w. i rozbudowany w latach 30. XX w. W sąsiedztwie rządówka i czworak z 1 poł. XX w. oraz zabudowania gospodarskie. Przy nim **park** krajobrazowy (pow. 2,9 ha) z 2 poł. XIX w. ze starodrzewem.

● MPK.

■ KRZEŚLICE

● Wieś w gm. Pobiedziska (50 mieszk.) położona, 5 km od Pobiedzisk, przy drodze do Wronczyna, 1 km na zach. od drogi do Kiszkowa.

● Wieś wzmiankowana w 1396 r. W XVI w. należała do rodziny Rogalińskich; w 1623 r. Jan Rogaliński gościł tu królewicza Władysława Wazę. W XIX w. właścicielami była rodzina Radońskich, którzy wybudowali pałac. W latach 1942-45 był tu niemiecki obóz pracy dla budujących lotnisko w (→) Bednarach. Po wojnie siedziba PGR.

● Pałac z poł. XIX w., rozbudowany w końcu XIX w. ma kształt romantycznego zamku z neogotycką dekoracją elewacji i niesymetrycznie umieszczoną wieżą. Po odrestaurowaniu w latach 1985-97 jest własnością prywatną i mieści restaurację oraz hotel. Wokół **park** krajobrazowy z 1 poł. XIX w. (pow. 5,3 ha), z lipą o obw. 470 cm i platanem o obw. 470 cm. W pobliżu klasycystyczna **oficina** z 1 poł. XIX w. i zabudowania folwarczne z początku XX w. Przy głównej drodze **kapliczka** z krzyżem i datą 1869.

● PKS 1 km, hotel, restauracja.

■ KRZYSZKOWO

● Wieś w gm. Rokietnica (810 mieszk.), 1,5 km na pn.-wsch. od siedziby gminy, z którą łączy ją droga lokalna, przy linii kol. Poznań–Szczecin.

● Prawdopodobnie 30 sierpnia 1157 r. został zawarty w Krzyszkowie pokój między księciem Bolesławem IV Kędzierzawym i cesarzem Fryderykiem I Rudobrodym (Barbarossą), który podjął wyprawę do Polski w obronie wygnanego seniora Władysława II Wygnąńca.

● W 2007 r., przy skrzyżowaniu dróg w centrum wsi, odsłonięto **kamień** upamiętniający 850-lecie wsi. Tuż obok stoi budynek daw-

nej szkoły z lat 1902-04, obecnie dom mieszkalny i świetlica sołecka, a także ciekawy **budynek** mieszkalny (ul. Główna 7) z ok. 1917-18 r., z czterokolumnowym portykiem wejściowym.

● MPK.

■ LATALICE

● Wieś w gm. Pobiedziska (240 mieszk.), położona wzdłuż drogi z Węglewa do Rybitw.

● Nazwa Latalice odnosiła się pierwotnie do dzisiejszych Rybitw, natomiast na miejscu dzisiejszych Latalic w II. poł. XIX w. istniała osada olęderska Alswede.

● Zachowało się wiele gospodarstw ze starymi zabudowaniami z XIX i początku XX w. oraz dawny **cmentarz** osadników niemieckich. Przy wjeździe do wsi ruiny wiatraka.

● PKS.

■ LIGOWIEC

● Mała wieś (100 mieszk.) w sołectwie Janikowo (gm. Swarzędz), położona przy szosie i linii kol. do Inowrocławia, 4 km na pn.-zach. od siedziby gminy.

● Powstanie wsi wiąże się z utworzeniem przez okupanta niemieckiego w 1942 r. lotniska trawiastego (jego zaplecze zbudowano w latach 1947-51). Później w latach 1947-1953 szkolenie szybowcowe prowadziła tutaj Liga Lotnicza i od niej wywodzi się nazwa Ligowiec.

Ligowiec, samoloty na lotnisku. Fot. ZS

● Obecnie ośrodek szkolenia samolotowego, szybowcowego i spadochronowego Aeroklubu Poznańskiego. W 1994 r. odbyły się tutaj mistrzostwa świata samolotów ultralekkich i motolotni.

● MPK, PKS i PKP.

■ LISÓWKI

● Wieś na skraju doliny Samicy płynącej od (→) Jez. Niepruszewskiego, nieopodal pn. brzegu Jez. Tomickiego (pow. 47 ha), 6 km na pn. od Stęszewa, gm. Dopiewo, 310 mieszkańców. 2 km na pn. od wsi, na skraju lasu położony jest duży kompleks Domu Pomocy Społecznej (dojazd do szosy Stęszew–Dopiewo, 1 km na pn. od Trzcielina).

● W końcu XIV w. na strudze płynącej do Jez. Tomickiego stał młyn. Wieś znana od 1419 r. należała do kapituły katedralnej w Poznaniu. Częste były spory między właścicielami Lisówek i pobliskich Tomic o korzystanie z wód Samicy płynącej od Jez. Niepruszewskiego i budowę młynów. W latach 50. XX w. na skraju doliny Samicy zbudowana została wojskowa baza rakietowa dla ochrony Poznania. Podobne bazy powstały w Nieczajnej koło Rokietnicy, koło Bolechowa i w lasach na pn. od Czołowa koło Kórnik. Po 1990 r. zlikwidowane. W miejscu bazy w Lisówkach zbudowano Dom Pomocy Społecznej.

● We wsch. części wsi grupa nowych willi w stylu „dworkowym”. 2 km na pn. od wsi w lasach na skraju doliny Samicy znajduje się powstały w 1994 r. **Dom Pomocy Społecznej**. Mieści się w nowych i przebudowanych budynkach dawnej bazy wojsk rakietowych. Do ośrodka

Lisówki, Dom Pomocy Społecznej. Fot. ZS

kursują autobusy z Dopiewa. 1 km na pd., w dolinie Samicy położona jest enklawa WPN i **obszar ochrony ścisłej „Trzcielińskie Bagno”** obejmujący 29,7 ha łąk i szuwarów, teren lęgowy około 60 gatunków ptaków wodno-błotnych. Spotkać tam można czaple siwe, błotniaki stawowe, myszołowy, kanie czarne. 1,5 km na pn., w dolinie Samicy znajduje się pomnik przyrody „Źródło Żarnowiec” (→ Tomice).

● MPK, PKS przystanek w Trzcielinach, 2,5 km na wsch.

LUBOŃ

● Miasto, 28 650 mieszk., gmina miejska. Położone w sąsiedztwie l. brzegu rzeki Warty, od pn. przylega bezpośrednio do Poznania, a od pd. graniczy z WPN. Linia kol. Poznań–Wrocław i do Wolsztyna oraz autostrada A2. Zjazd z autostrady – Poznań Dębina – położony częściowo na terenie Lubonia łączy się z drogą nr 430, prowadzącą przez miasto w stronę Mosiny. Bliskość Poznania powoduje, że duża liczba mieszkańców uczy się i pracuje w stolicy województwa. Obecnie przemysłowy charakter miejscowości, ulega zmianie na wytwórczo-usługowy. Szybki wzrost liczby mieszkańców związany jest z rozwojem budownictwa indywidualnego i zespołowego. Luboń jest jednym z najmłodszych miast w Wlkp., powstał w 1954 r. w wyniku połączenia trzech wsi: Żabikowa, Lasku i Lubonia.

● Najstarszą częścią dzisiejszego Lubonia jest Żabikowo. Pierwszy raz wzmiankowane w 1283 r., gdy należało do Bartłomieja z Poznania, który w wyniku zamiany przekazał wieś księciu wlkp. Przemysłowi II. Wieś stała się później na długie wieki własnością bp. Z chwilą nastania rozbiorów majątek kościelny przeszedł pod zarząd rządu pruskiego. Znajdowała się tu m.in. cegielnia „Królewska” produkująca materiały na potrzeby budowanej wówczas twierdzy poznańskiej. Niewielki folwark z młynem wykupił w 1863 r. August Cieszkowski (→ Wierzenica), wybitny działacz polityczny, poseł na sejm pruski, długoletni prezes PTPN. Na terenie folwarku założył w 1870 r. Wyższą Szkołę Rolniczą im. Haliny (na cześć zmarłej w 1861 r. żony). Była to jedyna polska wyższa szkoła w zaborze pruskim, zamknięta w 1876 r. przez władze. Budowa w 1856 r. linii kol. Poznań–Wrocław oraz nowych zakładów przemysłowych w Luboniu spowodowały dynamiczny rozwój okolicznych miejscowości. Na początku XX w. Pruska Komisja Kolonizacyjna wybudowała duży kompleks budynków – kościół, szkołę, dom gminny, pocztę, szpital, aptekę, sklepy, domy jednorodzinne – dla sprowadzonych osadników niemieckich. W odrodzonej Polsce, Żabikowo było siedzibą gm., w skład której wchodziły: Fabianowo,

Luboń, plan centrum miasta

Junikowo, Kotowo, Lasek, Luboń, Ławica, Świerczewo. Po II wojnie światowej, w 1951 r. dużą część gm.: Fabianowo, Junikowo, Kotowo, Świerczewo i część Lubonia przyłączono do Poznania. Z pozostałych 3 części: Lasku, Lubonia i Żabikowa utworzono miasto Luboń.

Pierwsza wzmianka o Luboniu pochodząca z 1316 r. wymienia Mikołaja z Lubonia, być może właściciela wsi. W końcu XIV w. wieś należała do Pomianów, a później Błociszewskich. W drodze zamiany Luboń przeszedł w ręce Mikołaja Strosberga, mieszczanina poznańskiego, którego dzieci sprzedały wieś w 1452 r. władzom Poznania. Na początku XVIII w. należące do Poznania miejscowości uległy wyludnieniu w wyniku wojny północnej i trwającej później zarazy. Decyzją władz miejskich Poznania sprowadzono nowych osadników. W latach 1719-1753 przywędrowali tu rolnicy z okolic Bambergu, później nazwani z racji swego pierwotnego miejsca zamieszkania bambrami. Pierwszy kontrakt zawarty między miastem a osadnikami osiadłymi we wsi Luboń miał miejsce 1 VIII 1719 r. Do wsi Luboń przybyło wówczas z Bambergu 60 pierwszych osadników – 11 par małżeńskich z dziećmi (16 synów i 18 córek) oraz 2 bezdzietne pary małżeńskie. W latach 1902-1904 wybudowano Fabrykę Drożdży oraz Fabrykę Przetworów Ziemniaczanych. Po I wojnie światowej obie fabryki przejęte zostały przez skarb państwa, a następnie przekształcone w spółki akcyjne.

Luboń, fabryka Lubanta. Fot. SP

W Lubońskiej Fabryce Drożdży podstawowym produktem były drożdże piekarnicze, a także: spirytus, sól browarniany oraz pod znakiem towarowym „Luba” wyroby spożywcze: budynie, galaretki, proszek do pieczenia, cukier waniliowy i aromaty. W drugim z zakładów, Fabryce Przetworów Ziemniaczanych produkowano mąkę ziemniaczaną, krochmal, syrop, cukier gronowy, pulpę oraz dekstrynę. W 1949 r. oba zakłady zostały połączone w największy tego typu zakład w kraju. Obecnie, po przekształceniach w końcu XX w., zakład istnieje w szczątkowej formie, po przeniesieniu podstawowej produkcji do miejscowości Staw koło Wrześni.

Trzecim wielkim zakładem pracy była fabryka superfosfatu i kwasu siarkowego Moritza Milcha & Co., założona nieco później w latach 1907-1914, położona nad Wartą, już na terenie wsi Lasek. W wolnej Polsce, Fabryka Chemiczna Luboń w dalszym ciągu specjalizowała się w produkcji nawozów sztucznych. Rozwój zakładów za rządów Cyryla Ratajskiego spowodował, że były to największe zakłady przemysłu chemicznego w Polsce. Obecnie po przekształceniach własnościowych zakłady pod nazwą „Luvena” w dalszym ciągu produkują nawozy oraz impregnaty do drewna.

Najmłodszą częścią miasta Lubonia jest jego dzielnica Lasek. To dawna wieś olęderska Lasek Olędry założona w 1756 r. na terenach nadwarciańskich należących do Augustyna Działyńskiego i jego żony Anny z Radomickich, Działyńskiej.

Luboń powstały w 1954 r. z trzech osad posiadał jedynie zabudowę jednorodzinną typową dla miejscowości podmiejskich. Dopiero działająca od 1959 r. Spółdzielnia Mieszkaniowa zaczęła wznosić budynki wielorodzinne na terenie Żabikowa. Nowe miasto przez długie lata nie posiadało centrum administracyjno-handlowego. Od początku XXI w. trwa budowa Centrum położonego pośrodku istniejącego obszaru miejskiego. Ma się ono stać elementem wiążącym rozproszoną strukturę miejską.

● Dzisiejszy Luboń zachował stary układ przestrzenny 3 dawnych osad wchodzących w jego skład. Centralnym punktem miasta jest **pl. Bojanowskiego**, dawne centrum Żabikowa powstałe na początku XX w. Dominującym elementem jest **kościół** zbudowany w latach 1908-1910 dla gminy ewangelicko-augsburskiej, po II wojnie światowej przekazany rzymskokatolickiej parafii pw. św. Barbary. W ołtarzu głównym znajduje się obraz św. Barbary pędzla Włodzimierza Bartoszewicza. Na bocznej ścianie tablica pamiątkowa wystawiona

z okazji 40-lecia parafii (1968 r.). W zach. pierzei placu **dom generalny** zgromadzenia Sióstr Służebniczek Niepokalanego Poczęcia NMP (od 1920 r.) mieszczący się w dawnym domu gminnym i szpitalu wzniesionych w latach 1908-1910. Do budynku przylega kaplica pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa z 1921-1926 r., do której sprowadzono w 1930 r. z Jaszkowa prochy bł. Edmunda Bojanowskiego (1814-1871) działacza religijnego i oświatowego, założyciela zgromadzenia. Na zewnętrznej ścianie tablica (2005 r.) z okazji pobytu kardynała Karola Wojtyły, a przed budynkiem pomnik bł. Edmunda Bojanowskiego z 1989 r. autorstwa Eugeniusza Olechowskiego. W centralnym punkcie placu nowoczesny w formie pomnik „Znicz Pamięci Pokoju” (proj. Irena Rosińska) z 1988 r.

W Żabikowie po pn. stronie autostrady (ul. Niezlomnych) **Muzeum Martyrologiczne***, otwarte w 1979 r. na terenie byłego niemieckiego obozu pracy dla ludności żydowskiej. Przebywało w nim około 300 więźniów, z gett z Wielunia, Zduńskiej Woli i Sieradza wykorzystywanych w latach 1941-1942 do budowy autostrady Frankfurt–Poznań. Na początku 1943 r. do Żabikowa przeniesiono z poznańskiego Fortu VII, Więzienie Policji Bezpieczeństwa i Wychowawczy Obóz Pracy. Więziono tu przede wszystkim Polaków, jeńców radzieckich, Luksemburczyków, Holendrów, Węgrów, Słowaków, obywateli USA oraz uciekinierów z robót przymusowych, a niekiedy Niemców, dezertków z Wehrmachtu. W obozie karno-śledczym została zamęczona nieustalona liczba więźniów m.in.: kadra okręgu poznańskiego AK, harcerze Szarych Szeregów, działacze ruchu robotniczego. Ostatnią grupę więźniów hitlerowcy rozstrzelali na cmentarzu w Żabikowie – znajduje się tam zbiorowa mogiła z tablicą pamiątkową. W budynku muzeum gromadzącym dokumenty i pamiątki, dwie stałe wystawy – Reichsautobahn: Obozy pracy przymusowej dla Żydów 1941-1943 oraz Więzienie Policji Bezpieczeństwa i Wychowawczy Obóz Pracy w Żabikowie. Zgromadzono tu także duży zespół macew. Na terenie obozu: wieża wartownicza, basen w którym topiono więźniów, fragment ściany śmierci oraz kilka pomników i tablic pamiątkowych z centralnym pomnikiem „Nigdy wojny” autorstwa Józefa Gosławskiego z 1956 r.

W pn. części Lubonia w pobliżu Strumienia Junikowskiego zachowały się resztki po dawnym **folwarku** Augusta Cieszkowskiego, w którym mieściła się Wyższa Szkoła Rolnicza im. Haliny. Na dawnym budynku akademickim (ul. Powstańców Wlkp. 19) z poł. XIX w. znajduje się okolicznościowa tablica (1970 r.). W sąsiedztwie

niewielki skwer z krzyżem oraz dużymi **głazami** narzutowymi, jeden z nich nazwany głazem III Tysiąclecia, na innym tablica upamiętniająca powstańców wlkp. (2010 r.). Nieco dalej (ul. ks. Streicha) **kościół** pw. św. Jana Bosko wzniesiony w latach 1934-1939. Po spaleniu w 1945 r. i odbudowie, nowy wystrój kościoła z polichromią Bronisława Matycha (1981 r.) oraz ołtarzem głównym wg proj. Eugeniusza Olechowskiego. Na uwagę zasługuje również nagrobek ks. Stanisława Streicha z 1983 r. (proj. Henryka Marcinkowskiego) zastrzelonego w kościele w 1938 r.

Na terenie starego Lubonia, po wsch. stronie torów kol. wznosi się okazały **kompleks budynków*** dawnych zakładów ziemniaczanych i fabryki drożdży złożony z budynków fabrycznych oraz kolonii domów mieszkalnych. Wzniesione w latach 1904-1908 prezentują ładną architekturę przemysłową nawiązującą do secesji i gotyku. Dzisiaj po częściowym wyburzeniu budynków znajduje się tu przedsiębiorstwo innowacyjno-wdrożeniowe „Lubanta” produkujące domieszki che-

Luboń, pomnik
siewcy. Fot. SP

miczne do betonu. Dalej za nowym cmentarzem (ul. Armii Poznań) niewielki park (dawniej ogród jordanowski) z **pomnikiem** Siewcy* (rzeźbiarz Marcin Rożek) z 1923 r. Na cokole medalion z podobizną Romana Maya (1846-1887) działacza społecznego i przemysłowca wmurowany w 1984 r. Pomnik wystawił koncern chemiczny dr Roman May, którym kierował Cyryl Ratajski, późniejszy prezydent Poznania, ożeniony ze Stanisławą, córką R. Maya. Za **kolonią domów** wzniesionych ok. 1920 r. dla kadry kierowniczej zakładów chemicznych znajdują się **budynki zakładów** „Luvena”. Wzniesione w latach 1907-1914 wg proj. wybitnego niemieckiego architekta Hansa Poelziga były jednymi z najnowocześniejszych zakładów tego typu w Europie.

Przez Luboń przy granicy z Poznaniem przebiega autostrada A2. Tunel autostrady o dł. 130 m pod linią kol. Poznań–Wrocław, a razem wiadukt kol. wykonany został eksperymentalną technologią, zastosowaną po raz pierwszy w Polsce. Wiadukt, którego budowę zakończono wcześniej obok nasypu kol. został w marcu 2001 przesunięty na specjalnym podłożu o 32 m prostopadle do osi toru w czasie 62 godzin przy pomocy 4 siłowników i systemu lin. Dzięki temu ruch na linii kol. Poznań–Wrocław był wstrzymany tylko na kilka godzin.

● MPK, PKS, hotele, restauracje.

LUDWIKOWO*

● Śródleśna osada w gm. Mosina (60 mieszk.) położona 2 km na zach. od Mosiny.

● Na przełomie XIX i XX w. powstał tu ośrodek uzdrowiskowy, a w 1927 r. „Sanatorium Staszycówka”. Wybudowano drogę dojazdową do Krosinka, w pobliżu uzdrowiska powstała też linia i stacja kol. Ludwikowo, przemianowana w 1945 r. na Osową Górę (obecnie nieczynna). W czasie II wojny Niemcy utworzyli w Ludwikowie obóz dla dzieci oraz sanatorium dla chorych na gruźlicę. Obecnie mieści się tutaj szpital należący do Wielkopolskiego Centrum Pulmonologii i Torakochirurgii.

● Częściowo zachowane **obiekty drewniane** dawnego sanatorium z przełomu XIX i XX w. są przykładem XIX w. stylu uzdrowiskowego. W ostatnich latach zostały z pietyzmem odrestaurowane.

● MPK.

LUSOWO

● Wieś w gm. Tarnowo Podgórne, o zwartej zabudowie wzdłuż głównej drogi prowadzącej przez wieś (1 300 mieszk.) położona 5 km na pd. od Tarnowa Podgórne, na pn. brzegu (→) Jez. Lusowskiego.

W poł. XII w. Lusowo należało do dóbr monarszych zamieszkałych przez kmieci o imionach: Zdziebuda, Strobisza, Kozieła, Uciecha, Golika, Niedana, Nasuka, Wilczka, Daluja, Janka, Krzyżana, Usteka i Okunia. W 1146 r. książę wlkp. Mieszko III Stary po zwycięskiej bitwie o Poznań ze swym bratem Władysławem (Wygnańcem) nadał wieś kapitul. poznańskiej. Odtąd aż po schyłek XVIII w., do czasu konfiskaty majątków kościelnych przez władze pruskie Lusowo było własnością kościelną i stanowiło uposażenie dziekana katedry w Poznaniu. Na początku XIX w. majątek należał do Objezierskich, w 1826 r. Paulina z Objezierskich, wyszła za barona Christiana Friedricha Wilhelma von Richthofena. Po jej śmierci właścicielem majątku został Herman von Palm, bankier z Bernburga. Po I wojnie światowej majątek został rozparcelowany, a część z pałacem, zwanym wtedy Batorowo, kupił w 1920 r. gen. Józef Dowbor-Muśnicki (1867-1937) dowódca Powstania Wielkopolskiego i zamieszkiwał tu do śmierci w 1937 r. Od 1996 r. działa w Lusowie Zespół Pieśni i Tańca „Lusowiacy”, popularyzujący folklor wielkopolski.

Lusowo, kościół. Fot. ZS

● **Kościół** w Lusowie mógł powstać w końcu XII lub na początku XIII w. Wg wizytacji biskupiej z końca XVIII w. wynika, że kościół w Lusowie wybudowano w 1244 r. Dokument erekcyjny wystawiony został przez bp. Jana II Nałęczę w Jaskowie w dniu 15 lipca 1288 r. Obszar parafii objął: Lusowo, Lusowiec (Lusówko), Kobylniki, Sady, Swadzim, Sierosław i Tarnowo. Stary drewniany kościół pw. św. Jakuba Starszego zastąpił nowy z cegły palonej, konsekrowany w 1499 r. Niewielka świątynia została rozbudowana w formach neogotyckich w latach 1913-1916. Ze starego kościoła pozostało gotyckie prezbiterium z gwiaździstym sklepieniem i łukiem tęczowym, jako kaplica boczna. Nową świątynię pw. św. Jadwigi Śląskiej i św. Jakuba Apostoła, konsekrował w 1918 r. kardynał Edmund Dalbor. Zachowany dzisiaj kościół o złożonej bryle zwieńczony jest wieżą i przykryty stropem z polichromią. W gotyckim, dawnym prezbiterium (obecnie kaplicy patronów kościoła) znajduje się piaskowcowy, późnorennesansowy nagrobek z leżącą postacią rycerza, Stanisława Kierskiego i jego żony Anny z Brodnickich. W neogotyckim ołtarzu głównym nawiązującym do szafiastych ołtarzy gotyckich, wykonanym w 1917 r. przez Georga Schreinerę z Regensburga, sceny biblijne w formie polichro-

Lusowo, grób gen. Józefa Dowbora-Musnickiego.
Fot. ZS

mowanych płaskorzeźb ujętych w dekorację o motywach architektonicznych. Obrazy zostały namalowane w 1917 r. przez Georga Haltera. Na zewnętrznej ścianie duży zespół tablic epitafijnych, wśród nich gen. Józefa Dowbor-Muśnickiego. Od 2000 r. w kościele odbywają się „Lusowskie Poranki Muzyczne”.

Lusowo, Muzeum Powstańców Wielkopolskich. Fot. ZS

W parku krajobrazowym (pow. 4,2 ha) opadającym w stronę jeziora wznosi się neogotycki pałac z 1851 r. wykorzystujący mury wcześniejszej budowli – zapewne dworu biskupiego – wbudowany przez Paulinę z Objezierskich. W 1920 r. pałac kupił gen. Józef Dowbor-Muśnicki (1867-1937) dowódca Powstania Wielkopolskiego i zamieszkiwał tu do śmierci w 1937 r. W sąsiedztwie zamieszkali liczni powstańcy, głównie na terenie Batorowa wchodzącego wówczas w skład Lusowa. Na wniosek byłych powstańców, aby nadać część wsi oraz majątkowi nazwę Dowborowo generał nie wyraził zgody. Zaproponował w zamian nazwę Batorowo i od 1925 r. nazwa Batorowo obejmowała majątek gen. oraz ulice łączące Lusowo z Batorowem (dzisiaj ul. Nowa) oraz z Sadami (ul. Poznańska). W parku kilka drzew pomników przyrody: jesiony i grochodrzew. Dziś pałac znacznie przebudowany pozostaje w rękach prywatnych.

Na miejscowym **cmentarzu** (ul. Ogrodowa) znajduje się grób gen. Józefa Dowbor-Muśnickiego i jego córek: Agnieszki, rozstrzelanej w Palmirach i Janiny, zamordowanej w Katyniu.

Józef Dowbor-Muśnicki

Generał, ur. w 1867 r. w Garbowie koło Sandomierza. Był uczniem gimnazjum w Radomiu, w 1883 r. wstąpił do korpusu kadetów w Petersburgu, a później studiował w akademii sztabu generalnego. W 1914 r. mianowany szefem sztabu dywizji w stopniu pułkownika walczył na froncie austriackim. W 1917 r. awansowany na gen. porucznika, z końcem tegoż roku objął dowództwo I Korpusu Polskiego w Rosji, liczącego około 30 tys. żołnierzy. Pod wpływem przewagi wroga I Korpus uległ demobilizacji. Po złożeniu broni w czerwcu 1918 r. w rejonie Bobrujska, osiadł w Staszowie w Sandomierskiem. 6 stycznia 1919 r. otrzymał od Naczelnej Rady Ludowej w Poznaniu propozycję do objęcia dowództwa nad oddziałami powstańczymi w Wlkp., a oficjalnie objął to stanowisko 16 stycznia. W krótkim czasie zorganizował ponad 70. tys. wojsko wielkopolskie. Zamierzał rozszerzyć powstanie na teren Pomorza i zająć Gdańsk. W marcu 1919 r. otrzymał nominację na gen. broni. W końcu 1920 r. podał się do dymisji i osiadł w majątku Lusowo koło Poznania. Tam też zmarł w 1937 r., a pochowany został na miejscowym cmentarzu.

Po drugiej stronie ul. **Muzeum** Powstańców Wielkopolskich im. gen. Józefa Dowbor-Muśnickiego otwarte w 2008 r., wcześniej, od 1994 r., ekspozyty zgromadzono głównie dzięki Annie i Józefowi Grajkom z Towarzystwa Pamięci Gen. Józefa Dowbor-Muśnickiego.

● MPK, kąpielisko.

LUSOWSKIE JEZ.

Największy zbiornik w gm. Tarnowo Podgórne (pow. 122 ha, dł. 3750 m, szer. 530 m, głęb. 19,5 m). Typowo rynnowe, położone równoleżnikowo na wys. 80 m n.m.p. między Lusowem, a Lusówkiem. Linia brzegowa słabo rozwinięta, o wysokich brzegach, w części pd. zalesiona. Przez jezioro przepływa rzeka Sama. W Lusowie przy ul. Ogrodowej nowoczesne kąpielisko z pomostami, boiskami rekreacyjnymi, placem zabaw, parkingiem i toaletami, otwarte w 2010 r. Na miejscu możliwość cumowania sprzętu wodnego. Dalej duży zespół działek rekreacyjnych powstały ok. 1970 r. Warunki wędkowania z brzegu bardzo dobre, a od ok. 1990 r. jezioro jest intensywnie zarybiane. Wokół jeziora obszar chronionego krajobrazu – Rynna Jeziora Lusowskiego i Doliny Samy.

■ LUSÓWKO

● Wieś w gm. Tarnowo Podgórne (1 280 mieszk.), położona 5 km na pd. od Tarnowa Podgórnego, przy zach. krańcu Jez. Lusowskiego. W ostatnim okresie powstały nowe osiedla mieszkaniowe: Larris, Morskie i Rozalin.

● Najstarsza wzmianka pochodzi z 1288 r., gdy wieś weszła w skład parafii w Lusowie. Jej właścicielami była drobna szlachta, dopiero w XVII w. Lusówko weszło w skład klucza majątków jankowickich.

Z uwagi na bliską odległość do Poznania teren wsi jest intensywnie zabudowywany nowymi osiedlami, zarówno budownictwem szeregowym, jak i indywidualnym. Wydzielono tu największą ilość działek budowlanych w gminie, a liczba mieszkańców w ostatnim dwudziestolecu z 580 (1990 r.) wzrosła do 1280 w (2010 r.) i nadal rośnie.

● Przy zach. krańcu Jez. Lusowskiego w niewielkim parku wznosi się parterowy **dwór** z dwuspadowym dachem wzniesiony w 1 poł. XIX w. i rozbudowany o piętrowe skrzydło w 4 ćwierci XIX w. Obecnie częściowo zamieszany. W pobliżu zachowały się pozostałości zespołu folwarcznego z przełomu XIX/XX w.

● MPK.

■ ŁĘCZYCA

● Wieś (gm. Komorniki) na skraju doliny Warty, nad Wirenką, przy szosach Poznań–Mosina i do Komornik, między liniami kolejowymi z Poznania do Leszna oraz Wolsztyna, na skraju WPN. 830 mieszk.

● Wzmiankowana w dokumentach od 1442 r. w poł. XV w. określana jako miasto. Własność szlachecka. W 1450 r. niejaki Andrzej Kusz, dziedzic Gołańczy w powiecie wągrowieckim, dzieląc majątek przekazuje swemu bratu Michałowi Gołanieckiemu pół zamku w Gołańczy oraz miasto Łęczycę (!) i wieś Wiry.

● Na terenie wsi kilka domów z początku XX w. Dominuje zabudowa z krańca XX w., przy szosie Poznań–Mosina liczne obiekty handlowe. W dolinie Warty oczyszczalnia ścieków gminy Komorniki zbudowana w końcu XX w. Na pd. od wsi położony jest obszar **ochrony ścisłej** WPN „Las mieszany na morenie” chroniący na 13,5 ha około 120-letniego lasu dębowo-sosnowo-grabowego.

● MPK, PKS, PKP (stacja kolejowa Wiry).

■ ŁOPUCHOWO

● Wieś w gm. Murowana Goślina (410 mieszk.), położona 7 km na pn.-wsch. przy szosie i linii kol. Poznań–Wągrowiec.

● Pierwsza wzmianka z 1335 r., wieś należała do rodziny Łopuchowskich, herbu Leszczyc. Od poł. XV w. często zmieniali właściciele, w 1806 r. wieś nabył Ksawery Chłapowski. Obecnie powstają nowe domy jednorodzinne.

● **Park** krajobrazowy (pow. 3,3 ha) ze zrujnowanym dworem szachulcowym z 1780 r.; obok dawne zabudowania folwarczne. Na przeciw parku znajduje się szachulcowa **kaplica** pw. św. Wawrzyńca z końca XIX w., przebudowana w latach 80. XX w. Na pn.-wsch., przy szosie do Wągrowca, **dąb** o obw. 800 cm.

● PKP, PKS.

■ ŁOPUCHÓWKO

● Wieś w gm. Murowana Goślina (120 mieszk.) położona 2,5 km na pd. od Łopuchowa, przy szosie do Głębocka.

● Założona jako niemiecki folwark Marienrode. Po wojnie, w pozostałej po parcelacji resztówce, powstała siedziba Nadleśnictwa Zielonka, obecnie Nadleśnictwa Łopuchówko. Na pow. leśną (24 100 ha) nadleśnictwa składa się 80 kompleksów leśnych położonych po obu stronach doliny Warty. Rozwój nadleśnictwa spowodował budownictwo wielorodzinne, obecnie także jednorodzinne.

● W **parku** krajobrazowym (4,46 ha) dwór z XX w., obok zabudowania folwarczne (spichlerz, czworaki). We wsi znajduje się ekspozycja plenerowa „**Wioska Indiańska**” przedstawiająca domostwa Indian Ameryki Północnej wraz z ich charakterystycznym wyposażeniem. W miesiącach letnich członkowie Polskiego Ruchu Przyjaciół Indian prowadzą tu zajęcia edukacyjno-rekreacyjne dla dzieci i młodzieży.

● PKP, PKS Łopuchowo 3 km.

■ ŁÓDŹ

● Wieś w gm. Stęszew (200 mieszk.), 4 km na pd.-wsch. od siedziby gm., na przesmyku między rynnowymi Jez.: (→) Witobelskim i (→) Łódzko-Dymaczewskim połączonymi Samicą, przy szosie do Mosiny, na skraju WPN.

● Wzmiankowana po raz pierwszy w 1271 r. była w średniowieczu siedzibą Łodziów, wlkp. rodu rycerskiego, z którymi związana jest nazwa wsi.

● Drewniany **kościół** pw. św. Jadwigi*, z dachem krytym gontami, zbudowany po połowie XVII w., z murowaną neorenesansową, kwadratową kaplicą grobową Potockich z pobliskiego Będlewa, z 1854 r. i ośmioboczną murowaną zakrystią z 1936 r. Wewnątrz

kościół barokowy ołtarz główny z ok. 1670 r. i późnogotycki krucyfiks z początku XVI w. na belce tęczowej. W kaplicy wyposażenie neobarokowe i 8 tablic epitafijnych Potockich, z czarnego marmuru. Przy kościele drewniana dzwonnica z 1863 r., z dzwonem z 1683 r. odlanym na pamiątkę zwycięstwa Jana III Sobieskiego pod Wiedniem. Obok niej grób Ignacego Rakowskiego (1804-79) oficera WP, uczestnika powstania w 1831 r. Świątynię od strony szosy otacza murowane ogrodzenie z przejazdem i dwiema bramkami, zapewne z XVIII w., a od strony wsi brama z końca XIX w. Przy ul. Szkolnej dom parafialny z 1911 r. Naprzeciwko niego rośnie pomnikowy **jesion** wyniosły o obw. 390 cm. Przy szosie XIX w. **figura** św. Jana Nepomucena na nowym cokole z 1947 r., ocieniona lipą szerokolistną o obw. 440 cm – pomnikiem przyrody. Przy szosie do Mosiny **cmentarz**, na którym mogiła plutonowego Marcelego Bródki (1910-66), uczestnika walk na froncie afrykańskim i włoskim (m.in. o Monte Casino). 1,8 km na pn. od wsi Lesie, przy szlaku czarnym kapliczka upamiętniająca katastrofę lotniczą z 1928 r. Przy szosie do Stęszewa **sala zgromadzeń** Świadków Jehowy z 2001 r. We wsi nad Jez. Dymaczewskim stacja wędkarska, a przy zachodnim brzegu jeziora dwa **hotele**: Lake i Inter Szablewski.

● PKS. Znak. szlaki piesze do Mosiny, Stęszewa, Dymaczewa Starego i Rosnówka. Hotele.

■ ŁÓDZKO-DYMACZEWSKIE JEZ.

Położone na skraju WPN w rynn timer jeziornej ciągnącej się od Jez. Niepruszewskiego do Dymaczewa Starego, przepływa przez nie Samica wpadająca do Kanału Mosińskiego (pow. 126 ha, dł. 3,8 km, szer. 0,5 km, głęb. do 9,3 m, tafla wód na wys. 65m n.p.m.) Północna część jez. zwana jest Jez. Łódzkim, południowa, dłuższa Jez. Dymaczewskim. Brzeg wsch. ponacinany jarami porośnięty jest lasem, brzeg zach. płaski i niewysoki porośnięty jest krzakami. Przy nim dwa ośrodki wczasowo-rekreacyjne, przy brzegu pd.-zach. duża kolonia „chatek” letniskowych o chaotycznej zabudowie. Na brzegu pn. leży wieś (→) Łódź, przy krańcu pd. wieś (→) Dymaczewo Nowe (→) Dymaczewo Stare. Kąpielisko w Dymaczewie Starym.

■ ŁYSY MŁYN*

● Leśnictwo Marianowo i zabudowania młyna wodnego położone w gm. Suchy Las, przy szosie Poznań–Biedrusko, przy pn. granicy Poznania, na skraju poligonu (→) Biedrusko.

Łysy Młyn, budynek dawnego młyna. Fot. ZS

● W malowniczej dolinie strumienia płynącego od Jez. Glinowieckiego do Warty stoją, odrestaurowane ostatnio zabudowania **młyna wodnego** z XIX w. Obecnie staraniem Nadleśnictwa Łopuchówko umieszczono w nim m.in. ekspozycję przyrodniczą prezentującą część dawnych urządzeń. W sąsiedztwie obiektu wytyczono przyrodniczą ścieżkę edukacyjną.

■ MARUSZKA

● Uroczysko w gm. Czerwonak, zajmujące obszar ok. 500 ha, położone w lasach pomiędzy Mielnem, Ludwikowem i Kamińskim, przy dawnym trakcie do Dąbrówki Kościelnej, 6 km na pn.-wsch. od siedziby gm. Las sosnowo-dębowy z domieszką m.in. brzoź, buków, grabów, klonów, olch, jesionów i świerków.

● Niegdyś w pobliżu skrzyżowania traktów stała karczma „Maruszka”, od której później wziął nazwę pobliski kompleks leśny.

● Obecnie w jej miejscu figura MB z Dzieciątkiem, a nieco na pn. (przy rozwidleniu dróg) dwie bezimiennne mogiły z brzożowymi krzyżami, do dzisiaj otaczane opieką przez mieszkańców pobliskich wsi. Z mogiłami tymi związanych jest szereg legend.

● MPK 1,5 km we wsiach Kliny i Milno.

Wg XVII w. podania bohaterami jego byli Marysia córka kmiecia Waliszki z Siekierok i jej narzeczony Janek Bugaj, strażnik pól dziedzica tej wioski. W czasie odpustu w Dąbrówce (8 września) paniczowi ze dworu spodobała się Marysia, której polecił przyjść na służbę. Obawiając się zhańbienia jakie spotkało jej przyjaciółkę, zwierzyła się ze swych obaw Jankowi. Oboje uznali, że nie uniknie ona podobnego losu i postanowili rozstać się z życiem. Młodzieniec, będący strzelcem, zabił z fuzji najpierw swą narzeczoną, a później siebie. Ich mogiły otoczone zawsze były troską pobożnego ludu. Karczma od tego czasu nazywana była Maruszką (wg Paulliny Wilkońskiej, „*Wież i miasto*” 1841).

MECHOWO

● Niewielka osada (50 mieszk.) w sołectwie Janikowo (gm. Swarzędz), położona w dolinie Głównej, nieco na pn. od szosy Poznań–Bydgoszcz, 3,5 km na pn.-zach. od siedziby gminy.

● Przed laty w obrębie dawnego młyna rzeczno-istniała niewielka fabryka akumulatorów (1929 r.), a później placówka doświadczalna Centralnego Laboratorium Akumulatorów i Ogniwa.

● W pobliżu leśnictwa Mechowo pomnikowa **sosna** zwyczajna o obw. 360 cm.

● PKS 0,5 km na pd, szosa Poznań–Gniezno.

MODRZE

● Wieś w gm. Stęszew (730 mieszk.), 8 km na pd.-zach. od siedziby gminy, przy szosie Dymaczewo–Granowo.

● Wzmiankowana w 1246 r. jako gród kasztelański. Często przebywał w nim książę Przemysław I, tu w 1265 r. zmarła wdowa po nim księżna Elżbieta, córka księcia śląskiego Henryka Pobożnego. W XV i XVI w. wymienione było jako miasto o nazwie Żnin, później, aż do rozbiorów była to wieś królewska i siedziba możnych rodów wlkp. W 1835 r. właścicielem Modrza został niemiecki kupiec z Poznania, Daniel Gottlieb Baarth, którego syn wznosił tu nową okazałą rezydencję. W 1907 r. tutejsze dobra nabył poznański kupiec Marcin Biedermann. Wykupywał on z rąk niemieckich majątki ziemskie, które następnie sprzedawał Polakom. W 1896 r. założył w Poznaniu tygodnik rolniczy „Praca”, który z czasem stał się znanym pismem politycznie-literackim.

Modrze, kościół. Fot. ZS

● Zabudowa wsi rozciągnięta jest wzdłuż osi pn.–pd. (kościół–pałac). Od pn., przy skrzyżowaniu dróg, neobarokowy **kościół** pw. św. Idziego z 1936 r. (arch. Marian Andrzejewski), z kaplicą Świętego Krzyża stanowiącą prezbiterium dawnego kościoła barokowego z 1784 r. i wysoką wieżą nakrytą hełmem z prześwitem. Wewnątrz w ołtarzu bocznym (do 1936 r. głównym) krucyfiks z XVI w. Obraz „*Wskrzeszenie Piotrowina*” z XVIII w. Przy kościele barokowa **figura** św. Jana Nepomucena z końca XVIII w. na wysokim dekoracyjnym cokole. W ogrodzie przy plebani z 2 poł. XIX w. barokowe rzeźby św. Józefa z Dzieciątkiem i św. Jana Nepomucena. Przy skrzyżowaniu dróg **figura** Serca Jezusowego z 1927 r., ustawiona na kamiennym murze.

Od pd. oś zabudowy zamyka okazały **pałac** z ok. 1878 r., rozbudowany o część zach. ok. 1886 r., wzniesiony w stylu neorenesansowej willi włoskiej z wieżą w narożu, obecnie niezamieszany. W części pomieszczeń pałacowych bogata dekoracja stiukowa. Obok pałacu oficyna z 1 poł. XIX w. Wokół **park** krajobrazowy z 1 poł. XIX w. (pow. 2,3 ha) z wieloma dorodnymi drzewami, m.in. platanem klonolistnym o obw. 470 cm. Obok zabudowania pofolwarczne, **spichlerz** z 1840 r. i **gorzelnia** z 1870 r.

● PKS.

MORASKO**

● Dawna wieś, do 1987 r. w gm. Suchy Las, obecnie peryferyjna dzielnica Poznania, przy pn. granicy miasta, położona na wsch. stoku Góry Moraskiej.

● W 1388 r. wieś zwała się Morawsko i należała do opola chojnickiego. Do schyłku XVI w. własność rodu Morawskich herbu Drogośław. W XIV w. istniał tu kościół, w XV w. włączony do parafii Chojnicy. Na początku XX w. Morasko objęte zostało akcją kolonizacji niemieckiej.

● W północnej części zabudowy znajduje się późnobarokowy **dwór** z 1783 r., kryty czterospadowym dachem mansardowym, obecnie w kompleksie zabudowy klasztoru misjonek Zgromadzenia Sióstr Chrystusa Króla dla Polonii Zagranicznej. Po prawej duży, nowy budynek klasztoru. Po lewej, na sąsiedniej parceli neorenesansowa **willa** z 1857 r., mocno dziś zniszczona. W ich sąsiedztwie **drzewa pomnikowe**: dąb o obw. 400 cm, kasztanowiec 430 cm i buk 380 cm. W sąsiedztwie eklektyczny poewangelicki kościół pw. Ścięcia św. Jana Chrzciciela. Drugi **kościół**, pw. Świętej Trójcy, wzniesiony w 1931 r. w południowej. części osady jest obecnie nieczynny. Z Moraska w kierunku zach. prowadzi ul. Meteorytowa, wysadzana szpalarami **starych lip**. Ulica ta wiedzie do rezerwatu „Meteoryt Morasko” i w sąsiedztwo Góry Moraskiej. **Góra Moraska** – 154 m n.p.m. jest najwyższym wzniesieniem w rejonie Poznania. Leży w paśmie tzw. środkowo poznańskiej moreny czołowej. Na pn.-wsch. zboczu góry 1 km na zach. od Moraska znajduje się **rezerwat przyrodniczo-astronomiczny „Meteoryt Morasko”****** utworzony w 1976 r. i obejmujący obszar 55 ha. W pięknym lesie grabowo-dębowym znajduje się siedem kraterów powstałych po upadku meteoroidów. Rezerwat obejmuje też leżący na pd. od kraterów szczyt Góry Moraskiej. Przy przebiegającej przez rezerwat szosie – ul. Meteorytowej – znajduje się okazały głaz narzutowy z napisem upamiętniającym wybitnego krajoznawcę Franciszka Jaśkowiaka (1903-1983) (→ Glinno).

Unikatowym elementem rezerwatu Meteoryt Morasko jest zespół siedmiu kraterów powstałych ok. 4000-3000 r. p.n.e. w efekcie upadku meteoroidu żelaznego. Meteoroid ten pochodził prawdopodobnie z roju Perseidów, który do Ziemi zbliża się corocznie w sierpniu. Pole spadu roju meteoroidów w Morasku było przedmiotem licznych badań i dociekań. Ustalono m.in., że masa początkowa meteoroidu wynosiła ok. 4500 ton, ok. 95% tej masy wskutek

wysokiej temperatury po wejściu w atmosferę Ziemi i roztopieniu spłonęło oraz wyparowało. Prędkość opadania meteoroidu wynosiła ok. 20 km/s. Na ziemię w okolicach dzisiejszego Moraska spadła bliżej nieokreślona liczba odłamków o masie ok. 200 ton. Pamiątką po największych są zachowane kratery w rezerwacie: siedem zagłębień o średnicy do 100 m i głęb. do 13 m. W okolicach Moraska znaleziono wiele odłamków meteorytów, największy o masie 300 kg znajduje się w Instytucie Geologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w kampusie na Morasku. Kratery są położone w lesie liściastym o urozmaiconym drzewostanie. W runie i podszyciu występuje wiele rzadkich roślin tworzących wiosną barwny kobierzec kwiatowy.

- MPK, ścieżka dydaktyczna i żółty szlak z Poznania–Piątkowa.

MOSINA

● Miasto, (12 580 mieszk.), siedziba gminy, położone nad Kanałem Mosińskim (l. dopływem Warty), na skraju WPN i Rogalińskiego Parku Krajobrazowego. Szosy do Kórnika, Poznania i Stęszewa, linia kol. Poznań–Wrocław.

● Pierwsza wzmianka pochodzi z 1247 r., prawa miejskie od 1302 r. Nowy przywilej miejski na prawie magdeburskim nadał Władysław Jagiełło (1429 r.); został on potwierdzony w 1552 r. przez Zygmunta Augusta. W zimie 1659 r. w Mosinie odpoczywali, po wyprawie do Danii, żołnierze wojsk Stefana Czarnieckiego; wspomina to w swych „Pamiętnikach” kronikarz Jan Chryzostom Pasek.

Stanęliśmy tedy pół chorągwie w Mosinach, a pół w Obornikach. Mniesię dostała gospoda w rynku, ale oboje gospodarstwo wielkie hultajstwo. Stanąłem tedy w ulicy Poznańskiej u tkacza przypisnego, człowieka poćwiętego, u którego po owej chorobie mojej miałem taką wygodę: to ja tylko bym był jadał ptaszki, to ów człowiek i wszystkich z domu wysłał na różne miejsca, tak się starając, żeby zawsze były, i wszystkie posługi z wielką odprawował wiecznością. Przyszedłem ci być zaś prędko ad perfectionem zdrowia, tylko że czupryna precz wylazła. Ale tak mówię: „Zachowaj mię, Boże, drugi raz w życiu moim takiej choroby!”. Skończyliśmy tedy rok stary – niech będzie imię Boskie pochwalone – w Mosinach 1659.

W wyniku II rozbioru Mosina znalazła się w zaborze pruskim. W okresie Wiosny Ludów miasto opanował oddział powstańczy, a jego dowódca Jakub Krauthofer-Krotowski ogłosił 3 maja 1848 r.

Mosina, plan centrum miasta

niepodległą Rzeczpospolitą Polską ze „stolicą” w Mosinie. Wkrótce, już 8 maja Prusacy rozbili oddziały powstańcze pod Rogalinem i tak skończył się kilkudniowy „stołeczny” epizod Mosiny. Do rozwoju miasta przyczyniła się budowa w 1856 r. linii kolejowej z Poznania do Wrocławia. W 1928 r. w Mosinie uruchomiono znaną w całej Wielkopolsce pralnię i farbiarnię „Barwa”. Po wojnie działał tu duży zakład Swarzędzkich Fabryk Mebli. Obecnie miasto ma charakter rzemieślniczo-usługowy. Na znacznym obszarze w dolinie Warty, między Mosiną, a Krajkowem wybudowano ujęcie wody dostarczające 70% wody dla Poznańskiego Systemu Wodociągowego. Zapasy wody tłoczone są do zbiorników na wzniesieniu moreny, skąd – wykorzystując siłę grawitacji – 3 rurociągami o średnicy 1000 mm woda płynie do Poznania.

Jakub Krauthofer – Krotowski

Prawnik i działacz polityczny, ur. w 1806 r. w Bninie (obecnie część Kórnik). Po ukończeniu studiów prawniczych prowadził w Poznaniu kancelarię adwokacką i notarialną, pisując zarazem do czasopism poznańskich. Znany był z poglądów antyniemieckich i jako rzecznik zrównania praw Polaków i Niemców w sądownictwie. W 1846 r. pozostawał pod nadzorem policji pruskiej, a w dwa lata później był autorem memoriału, wzywającego króla Prus do odbudowania Polski. W okresie Wiosny Ludów był członkiem Komitetu Narodowego i zwolennikiem walki zbrojnej z Prusakami. Zmienił nazwisko na Krotowski, rozpoczął agitację i walkę zbrojną na własną rękę (Kórnik, Miłosław, Września), a 3 maja 1848 r. ogłosił niepodległość Rzeczypospolitej w Mosinie, a następnie w Kórniku. Kilka dni później został aresztowany przez Prusaków, lecz amnestia z października 1848 r. przywróciła mu wolność. W 1849 r. został posłem do sejmiku pruskiego. Zm. w 1852 r. w Berlinie.

Mosina, widok z lotu ptaka. Fot. SP

Mosina, pomnik
eleganta. Fot. SP

● Miasto zachowało średniowieczny **układ przestrzenny** z czworobocznym rynkiem (pl. 20 Października), na którym, znajduje się **pomnik** ku czci Powstańców Wlkp. i ofiar terroru hitlerowskiego z 1972 r. (proj. Józef Murlewski). Na domu nr 9 tablica na miejscu rozstrzelania 20 X 1939 r. przez hitlerowców 15 osób. Na budynku Urzędu Miasta i Gminy tablice 650-lecia i 700-lecia miasta. W **ryнку** i przyległych ulicach domy z końca XIX w. Przy ul. Kościelnej znajduje się **kościół** pw. św. Mikołaja (arch. Franciszek Morawski, 1945-51). Pierwszy kościół istniał w Mosinie już na przełomie XIII i XIV w.; wielokrotnie był niszczone i odbudowywany, w ostatnich dniach wojny w 1945 r. został podpalony przez Niemców i uległ zniszczeniu. Ze spalonego kościoła ocalały figury św. Piotra i Pawła oraz umieszczona na fasadzie głowa Chrystusa (dzieło wielkopolskiego rzeźbiarza Władysława Marcinkowskiego). Wewnątrz ołtarz główny w kształcie winnej latorośli z 2000 r. (rzeźb. Roman Czeski), polichromia Ewy Buczyńskiej i Walentego Gabrysiaka z ok. 1960 r., obrazy 4 ewangelistów z 1998 r. (Jacek Strzelecki) oraz witraże Rajmunda Hałasa z lat 1979-80. Na **cmentarzu** parafialnym przy kościele znajduje się mogiła i pomnik ofiar terroru hitlerowskiego oraz tablica poświęcona powstańcom wielkopolskim i uczestnikom walk w latach 1918-1921.

W dawnej, mieszczącej się przy ul. Niezłomnych, bóżnicy pochodzącej z 1870 r., mieści się **Izba Muzealna** i Galeria Wystawiennicza. Na placu przy ulicy Niezłomnych rzeźba autorstwa Romana Czeskiego „**Elegant z Mosiny**” – „mianem eleganta z Mosiny ogłaszano ludzi, którzy się niby modnie, lecz dziwacznie ubierali lub też śmiesznym zwyczajom hołdowali”¹. Przy ul. Dworcowej **pomnik** Tadeusza Kościuszki z 1984 r., (rzeźb. Adam Jezierzański). U zbiegu ul. P. Mocka i Rzeczypospolitej Musińskiej stoi pomnik Piotra Mocka – pochodzącego z Mosiny powstańca wkp., poległego w walce o Szubin w 1919 r. Nieco dalej przy ul. Poniatowskiego na terenie dawnego cmentarza ewangelickiego obelisk pamięci społeczności ewangelickiej. Nieopodal w miejscu dawnego kirkutu głąz pamiątkowy. Na zach. od centrum, na terenie dawnego folwarku Budzyń, **dwór** z ok. 1870. Przy nim **park krajobrazowy** z XIX w. (pow. 3,2 ha), w którym rosną dęby o obw. 360 i 380 cm, lipa 420 cm, jesion 380 cm oraz okazały głąz z tablicą poświęconą Janowi Pawłowi II z 2005 r.

Na terenie Mosiny działa Mosińska Kolej Drezynowa do Osowej Góry.

● PKP, MPK, PKS, szlak pieszy do Stęszewa.

■ MOSINA POŻEGOWO

● We włączonej w granice Mosiny wsi Pożegowo, na pn. skraju miasta, znajduje się zespół zabudowań dawnej cegielni z końca XIX w., z willą dyrektora z 1896 r. Druga, położona na pn.-wsch. cegielnia powstała w XIX w. i zakończyła działalność w 1990 r. Najwyższym punktem Moreny Pożegowskiej jest Osowa Góra (132 m n.p.m.) 70 m wys. względnej w stosunku do przyległej pradoliny. Na wierzchołku wybudowano ok. 1970 r. **12 zbiorników**, w których gromadzona jest woda wodociągowa dla Poznania. Poniżej szczytu znajdują się „**Glinianki**” – wyrobiska po kopalni ilów dla cegielni w Mosinie. Na terenie glinianek w 2011 r. powstała drewniana **wieża widokowa** (17 m. wys.), z której rozciąga się widok na WPN i rozległy obszar Pradoliny Warszawsko-Berlińskiej. Dzięki funduszom unijnym w otoczeniu wieży powstały też ścieżki, wiaty biwakowe, ławki i parking. Na zach. od zabudowań, na skraju lasów WPN **głąz** Władysława Zamoyskiego (→ Kórnik) przewieziony z Tatr, odsłonięty w 1994 r. w 70-tą rocznicę śmierci Zamoyskiego. Na stokach wzniesienia bije kilka źródeł; najbardziej znane (po stronie zach.) to tzw. studnia Napoleona, z 2012 r., ocembrowana, z wiatą.

● Szlak pieszy.

1. Krzysztof Kwaśniewski „Poznańskie legendy i nie tylko”, Wyd. Poznańskie

Mosina Pożegowo, wieża widokowa. Fot. SP

■ MUROWANA GOŚLINA

● Miasto (10 130 mieszk.), położone przy szosach Poznań–Wągrowiec i do Obornik oraz linii kol. Poznań–Wągrowiec, nad rzeką Goślinką, której dolina rozdziela starą i nową część miasta.

● Najstarsze znalezisko archeologiczne z okolic Murowanej Gośliny (przechowywana w Muzeum Archeologicznym w Poznaniu motyka z rogu renifera) pochodzi ze starszej epoki kamienia ok. XIII-X tysiąclecia p.n.e. Jest to pozostałość po pierwszych mieszkańcach Wlkp. zwanych ludźmi tundry. Zachowały się też znaleziska z epoki neolitu, brązu i wczesnej epoki żelaza. Przez obszar gośliński, poprzez bród na Warcie pod Radzimiem (→ Starczanowo), przebiegał prastary szlak komunikacyjny z Gniezna na Pomorze Zachodnie. Pierwsza wzmianka pochodzi z 1355 r., a w 1389 r. wzmiankowane było miasto prywatne *Goslina Koscielna*. W latach późniejszych słaby rozwój i liczne zmiany właścicieli, a nawet spadek do roli wsi. W 1659 r. właściciel miasta Jan Leszczyński potwierdził prawa miejskie, co przyczyniło się do rozwoju i sprawiło, że w XVII w. Murowana Goślina stała się zamożnym miastem. Kolejny właściciel miasta, Gurowski sprowadził licznych rzemieślników, w 1736 r. powstał Hamer (ob. Raduszyn), gdzie znajdował się zakład hutniczy żelaza, wyrabiano papier, olej, mielono zboże. W okresie Wiosny Ludów działał w okolicy oddział partyzancki złożony z chłopów i mieszczan pod dowództwem Ildefonsa Ancypy. W Murowanej Goślinie ur. się Bonawentura Graszyński.

Murowana Goślina, plan centrum miasta i osiedla Zielone Wzgórze

Bonawentura Graczyński

Filolog grecki, ur. w 1859 r. w Murowanej Goślinie. Doktor honoris causa i lektor Uniwersytetu Poznańskiego. Był autorem poezji i dramatów w języku starogreckim i tłumaczem na ten język polskich utworów poetyckich. W uznaniu zasług odznaczony przez króla Grecji Jerzego I złotym krzyżem Orderu Zbawiciela. Zm. w 1922 r.

Po II wojnie światowej Murowana Goślina stała się miastem satelickim Poznania, co spowodowało rozwój budownictwa mieszkaniowego (na osiedlu „Zielone Wzgórze” mieszka ponad 5 000 osób). W Murowanej Goślinie mieści się siedziba Leśnego Zakładu Doświadczalnego poznańskiego Uniwersytetu Przyrodniczego. Rozwinięło się wiele zakładów z różnych branż np.: zakłady farmaceutyczne „Bio-Win”, przetwórnia kazeiny „Lacpol”, zakład konstrukcji stalo-

wych „Miramet”, produkcja artykułów dla branży sypialnianej „Hilding”, produkcja opakowań „Inline”.

Dużą inwestycją drogową, ułatwiającą życie mieszkańcom miasta, jest ukończona w 2012 r. obwodnica Murowanej Gośliny od Bolechowa do skrzyżowania Murowana Goślina–Rogoźno–Wągrowiec (dł. 9 km).

● Centrum miasta stanowi prostokątny **rynek** (obecnie pl. Powstańców Wlkp.). Na rynku znajduje się późnogotycki **kościół** pw. św. Jakuba* z przełomu XV/XVI w., z barokowym prezbiterium dobudowanym w 1717 r. W 1831 r. przedłużono nawę w kierunku zach. od strony wsch. zachował się późnogotycki szczyt ozdobiony blendami. W pd., zewnętrznej ścianie wmurowana jest renesansowa płyta nagrobna Urszuli z Ostrorogów Potulickiej. Belkowany strop wewnątrz kościoła pochodzi z przebudowy dokonanej w latach 1958-65, natomiast wyposażenie kościoła, ołtarz, stalle, pochodzi z XVII i XVIII w. W ołtarzu głównym obraz przedstawiający św. Jakuba (Murowana Goślina leży na Wielkopolskiej Drodze św. Jakuba prowadzącej z Gniezna do Głogowa. Był to jeden z 95 wymienianych w XVI w. pątniczych szlaków do Santiago de Compostela). W nawiązaniu do tradycji pod koniec lipca organizowane są w Murowanej Goślinie Jarmarki Św. Jakuba, z którymi związane jest wiele ciekawych imprez kulturalnych. We wsch. pierzei zabudowy rynkowej znajduje się **ratusz** z wieżą zakończoną kopułą z iglicą, gruntownie odremontowany w 2008 r. Na ratuszu, w 45 rocznicę wybuchu Powstania Wielkopolskiego (1964 r.),

Murowana Goślina, kościół św. Jakuba. Fot. ZS

Murowana Goślina, ratusz na Zielonych Wzgórzach. Fot. ZS

wmurowano tablicę ku czci powstańców. W budynku ratusza swoją siedzibę mają: biblioteka gminna, **Izba Regionalna Ziemi Goślińskiej**, Pracownia Archeologiczna „Ostrów Radzimski”, Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy.¹ Przy rynku i przyległych ulicach **zabudowa małomiasteczkowa** głównie z poł. XIX w. i początku XX w. Na skwerze pośrodku rynku znajduje się **pomnik** ku czci Powstańców Wlkp. i ofiar II wojny światowej z 1969 r. (proj. Zdzisław Piwowarczyk).

Przy odchodzącej od rynku ul. Dworcowej klasycystyczny **kościół** poewangelicki pw. Świętego Ducha z lat 1784-1803, odremontowany w latach 1974-75, po przejęciu przez parafię katolicką jako kościół filialny parafii św. Jakuba. Jest to kościół o założeniu centralnym, przykryty drewnianą pseudokopułą. Obok pastarówka z początku XIX w., kryta dachem naczółkowym. Przy ul. Szkolnej ceglany budynek starej **szkoły** z 1900 r., a obok pierwsza wybudowana w Wielkopolsce „szkoła – pomnik tysiąclecia” otwarta w 1960 r. Na południe od rynku znajduje się niewielki (1,21 ha) **park** krajobrazowy z XIX w. ze starym drzewostanem m.in. okaz 700-letniego cisa o 5 pniach oraz lipa o obw. 577 cm. Na skraju parku eklektyczny, piętrowy **pałac** byłych właścicieli miasta – Winterfeldów, zbudowany w 1841 r.

Przy szosie do Poznania znajduje się **cmientarz** ze zbiorowym grobem 9 osób rozstrzelanych przez hitlerowców w 1939 r. oraz sym-

1. Gminne Centrum Informacji

boliczną mogiłą żołnierzy radzieckich. W zach. części miasta, przy ul. Mściszewskiej, na niewielkim wzgórzu wznosi się ładny gmach (2002 r.) **Gimnazjum** nr 1 im. Hipolita Cegielskiego; w kompleksie obiektu m.in. nowoczesna sala sportowo-widowiskowa (2010 r.). Sprzed szkoły widok na osiedle „Zielone Wzgórze” i dolinę Warty.

Pd. część miasta stanowi osiedle „**Zielone Wzgórze**”^{***}. Pierwsze mieszkanie przekazano do użytku w 1986 r. Zastosowano tu ciekawe, nieszablonowe rozwiązania urbanistyczne i architektoniczne (proj. zespół prof. Jerzego Buszkiewicza). Wokół stylizowanego na barok ratusza rozciąga się **rynek** z różnorodnymi domami, zaułkami, ogródkami, placykami, wieżyczkami, co tworzy niepowtarzalną i niesłychanie ciepłą atmosferę. Nowoczesny **kościół** pw. Najwyższego Kapłana Jezusa Chrystusa z 1995-2000, (arch. J. Buszkiewicz).

Na wsch. od miasta rozciągają się lasy Puszczy Zielonka.

● PKP, PKS, MPK, hotele, restauracje.

■ MROWINO

● Duża wieś w gm. Rokietnica (980 mieszk.), na lewym brzegu Samicy Pamiątkowskiej, 3 km na zach. od siedziby gm., przy szosie Poznań–Szamotuły i nieczynnej obecnie linii kol. do Międzychodu.

● Dawna posiadłość szlachecka Mrowińskich, znana od 1404 r. Później własność kapituły poznańskiej, a w latach zaborów rządu pruskiego.

Obecnie znaczny ośrodek przemysłowy z wytwórnią betonu, zakładem produkcyjnym konstrukcji stalowych i zakładem produkcji aromatów. Ponadto dwie duże drukarnie oraz hurtownia materiałów budowlanych. Przy drodze do Rokietnicy nowoczesne osiedle mieszkaniowe Zmysłowo.

● Przy ul. Szkolnej **figura** MB Niepokalanej oraz stara szkoła z 1905 r. z tablicą upamiętniającą jej 100-lecie. Na budynku remizy strażackiej **figura** św. Floriana. W pn. części wsi dawny zespół folwarczny ze skromnym budynkiem parterowego dworu z XIX/XX w., rozbudowanego w 1905 r. o piętrowe skrzydło. Przy dworze **park** krajobrazowy z 2 poł. XIX w. (pow. 3,2 ha). Przed fasadą dworu 4 rozłożyste **lipy** o obw. do 320 cm. Przy wjeździe na podwórze **pomnikowe drzewa**: lipa szerokolistna o obw. 390 cm i dąb szypułkowy 370 cm. W 1957 r. na wydzielonej części podwórza gospodarczego utworzono ośrodek reedukacji więźniów ze szkołą rolniczo-ogrodową i własnym gospodarstwem rolnym, który funkcjonował tu do 1990 r. Po zach. stronie wsi ruina wiatraka-koźlaka z 1850 r.

● MPK, PKS, restauracja.

■ NAGRADOWICE

● Wieś (380 mieszk.), o zwartej zabudowie w gm. Kleszczewo, położona przy skrzyżowaniu szosy Kostrzyn–Kórnik z drogą do Tullec i Krerowa, 2 km na pd. od siedziby gminy. Na pd. od wsi przebiega autostrada A-2.

● Wzmiankowana w 1268 r. W okresie międzywojennym XX w. stanowiła uposażenie poznańskiego Seminarium Duchownego. We wsi gminna oczyszczalnia ścieków.

● Pośrodku wsi **pałac** z ok. 1910 r. (własność prywatna), o nietypowej bryle, z kolumnowym portykiem i loggią od zach. Otoczony **parkiem** krajobrazowym (pow. 2,3 ha), rozplanowanym w 2 poł. XIX w., ze stawem i starym drzewostanem m.in. lipy o obw. do 310 cm. Na pn.-zach. skraju parku niewielka neogotycka **kaplica** z początku XX w., niegdyś mauzoleum dawnych właścicieli majątku. W obrębie dawnego **folwarku** m.in. stodoła z 1867 r., kuźnia z 1885 r., spichlerz z końca XIX w., gorzelnia z XIX/XX i oficyna z początku XX w. Po przeciwnej stronie szosy **zespół czworaków** z początku XX w. W części pd. wsi budynek dawnej **szkoły** z końca XIX w.

● MPK.

■ NAPACHANIE

● Wieś (540 mieszk.), w gm. Rokietnica, 3,5 km na pd. od siedziby gminy, nad Samicą Pamiątkowską, przy szosie Poznań–Szamotuły.

Napachanie, pałac. Fot. ZS

● Dawna posiadłość szlachecka, wzmiankowana po raz pierwszy w 1394 r. Często zmieniała właścicieli.

Antoni z Napachania

Ur. w Napachaniu w 1494 r., prof. i rektor Uniwersytetu Krakowskiego, zwolennik humanizmu. Po uzyskaniu na Uniwersytecie Krakowskim stopnia magistra sztuk wyzwolonych (1519 r.) pracował w szkole katedralnej na Wawelu, reformując program nauczania. Będąc członkiem Kolegium Mniejszego uniwersytetu, przeszedł w 1539 r. na wydział teologiczny. Od 1552 r. przez trzy kadencje pełnił funkcję rektora Akademii Krakowskiej, a po przyjęciu święceń kapłańskich był kapłanem i kaznodzieją nadwornym Zygmunta Augusta. Był propagatorem humanizmu, zwolennikiem Erazma z Rotterdamu, a także nauczycielem Stanisława Orzechowskiego (autora dzieł politycznych i religijnych doby renesansu). Jego najważniejszym dziełem była jedna z pierwszych w języku polskim książka w obronie religii katolickiej pt. „Enchiridion, to jest książki ręczne o nauce chrześcijańskiej”. Zmarł w 1561 r.

● Przy szosie okazały eklektyczny **pałac*** z 1897 r. o architekturze nawiązującej do renesansu północnego, odrestaurowany w latach 1973 i 1990. Jest to budynek o rozbudowanej bryle, z elewacją z czerwonej cegły, nakryty dachem wielopołaciowym, z siedmiokondygnacyjną, kwadratową wieżą, nakrytą wysokim dachem czterospadowym. Główne wejście ujęte bogato rzeźbionym w piaskowcu portalem. Od 1977 r. użytkowany był przez Zespół Szkół Rolniczych w Rokietnicy. Obecnie nieużytkowany stanowi własność prywatną. Wokół **park** krajobrazowy z XIX w. (pow. 7,2 ha) z 2 stawami (na jednym z nich 3 wysepki) z wierzbą białą o obw. 310 cm, topolą 310 cm oraz lipami 290 i 350 cm, obecnie zaniedbany. Obok zespół zabudowań folwarcznych, użytkowany obecnie przez spółkę EKO FARMY. Na jego terenie spichlerz z 1894 r. Wśród zabudowy mieszkalnej najstarszym jest stojący w centrum wsi **kamienny dom-ośmiorak** z 1897 r. Budynek szkoły z początku XX w., rozbudowany w latach 90. XX w., obecnie Zespół Szkolno-Przedszkolny. Przy wejściu do budynku **tablica** upamiętniająca Antoniego z Napachania, odsłonięta w 500-lecie jego urodzenia w 1994 r.

● MPK, PKS, restauracja.

■ NEKIELKA

● Wieś położona 15 km na wsch. od Kostrzyna, w gm. Nekla (powiat wrzesiński). Zabudowa rozproszona, 300 mieszk.

● Nekielka to dawna osada Nekielskie Olędry założona przez Franciszka Odrowąża Wilkońskiego, właściciela dóbr nekielskich. Sprowadził on i osadził w 1749 r. na gruntach nazywanych „Lisia Woda, Muniak i Strzyzewko w borach i lasach nekielskich” na prawie olęderskim, pierwszych chłopów, przeważnie Niemców wyznania luterkańskiego. Karczowali lasy i osuszali tereny, tworząc osadę.

● Pozostał po nich **kościół** poewangelicki, z 1884 r., w którym odbywają się koncerty i wystawy malarstwa i fotografii, urządzone przez fundację A. i A. Kareńskich, oraz szkolne schronisko wycieczkowe, mieszczące się w dawnej szkole. Naprzeciwko znajduje się **cmentarz** ewangelicki z zachowanymi dwoma żeliwnymi krzyżami nagrobnymi. Sztuczny zbiornik wodny udostępniany wędkarzom.

● PKS.

■ NIEPRUSZEWO

● Duża wieś (1 360 mieszk.) w gm. Buk, 7 km na pn.-wsch. od siedziby gminy, przy szosie do Poznania, na zach. brzegu rynnowego (→) Jez. Niepruszewskiego.

● Dawna posiadłość szlachecka, wzmiankowana po raz pierwszy w 1298 r. W XV i XVI w. była własnością wlkp. rodziny Górków. W początkach XVIII w. należała do chorążego poznańskiego Aleksandra Bilińskiego, pod koniec XVIII w. do Krzyckich, a od końca XIX w. była własnością książąt von Reuss.

Obecnie na zach. od Niepruszewa znajduje się Strefa Aktywizacji Gospodarczej, licząca 206 ha, zlokalizowana przy węźle drogowym autostrady A2 i szosy Poznań–Buk. Powstało tam wiele obiektów przemysłowych, handlowych oraz centr logistycznych z udziałem kapitału polskiego i zagranicznego. Reprezentują one m.in. branżę farbiarską, motoryzacyjną, logistyczną, medyczną, rolniczą i przetwórstwa tworzyw sztucznych.

● W pd. części wsi późnogotycki **kościół** pw. św. Wawrzynca* z ok. 1580 r., z przyległą od zach. neogotycką kaplicą św. Anny, dobudowaną w 1836 r. Salowe wnętrze świątyni, przebudowane w XVIII w., przykrywa płaski strop. Wyposażenie rokokowe – trzy ołtarze i ambona z 2 poł. XVIII w. W kaplicy ołtarz późnoklasycystyczny z ok. 1836 r., a w wejściu do niej renesansowa krata z poł. XVII w. Na zewnętrznej ścianie kościoła tablica upamiętniająca ks.

Niepruszewo, kościół. Fot. ZS

Stanisława Radomskiego, tutejszego wieloletniego proboszcza, zamęczonego w obozie koncentracyjnym w Mauthausen. Na przykościelnym **cmmentarzu** grób, w którym złożono jego prochy, a także mogiły powstańców wielkopolskich i grobowiec rodziny Brezów z lat 1870-1920, złożony z 6 płyt nagrobnych. Przy świątyni trójdzielna brama – dzwonnica z 1782 r. W pobliżu, przy narożniku szosy i ul. Akacyjowej, **figura** św. Wawrzyńca z ok. 1900 r. W pd. części wsi, w **parku** krajozbrazowym z 2 poł. XIX w. (pow. 4,6 ha) położonym na stoku opadającym w stronę jeziora, wznosi się eklektyczny **pałac**, wybudowany po 1870 r., obecnie niezamieszany. Przed nim lipa o obw. 400 cm, płatan 350 cm oraz żywotniki do 250 cm, a także ozdobna brama wjazdowa, zapewne z końca XIX w., bardzo zniszczona. Ponadto w parku kopiec, pozostałości alei grabowej i lipy o obw. do 380 cm. Obok obszerny **zespół pofolwarczny** z 2 poł. XIX w., obecnie opuszczony. Przy głównej drodze – ul. Starowiejskiej dawna **kolonia mieszkaniowa** pracowników folwarcznych, w niej m.in.: czworak, sześciorak i ośmioraki z lat ok. 1870 i 1900. Nad jeziorem sezonowy **ośrodek wypoczynkowy** z Buku z kąpieliskiem strzeżonym z pomostami, plażą, wypożyczalnią sprzętu pływającego i barem oraz osiedle domków letniskowych.

● PKS, restauracja.

■ NIEPRUSZEWSKIE JEZ.

Jez. położone na pograniczu gm. Buk i Dopiewo, 7 km na wsch. od Buku (pow. 242 ha, dł. 4,9 km, szer. 0,7 km, głęb. do 5,2m, tafla wód na wys. 76 m n.p.m.). Brzegi płaskie i średnio wysokie, w większości bezleśne. Nad jez. położone są wsie (→) Niepruszewo, (→) Cieśle i (→) Zborowo. W Niepruszewie, przy brzegu zach. kolonia domków letniskowych i kąpielisko. Kąpielisko również w Zborowie. Przy krańcu pd. przebiega autostrada A2.

■ NIESZAWA

● Wieś w gm. Murowana Goślina (190 mieszk.), położona w dolinie Nieszawskiej Strugi (l. dopływ Węlny), 8 km na pn.-zach. od Murowanej Gośliny przy szosie do Obornik.

● Pierwsza wzmianka z 1388 r. W XIX w. należała do rodziny Mielęckich, którzy zbudowali pałac; od 1879 r. w rękach niemieckiej rodziny von Treskow. Po wojnie siedziba Rolniczej Spółdzielni Produkcyjnej.

● Neoklasycystyczny **pałac** z 1 poł. XIX w., poszerzony z boków w końcu XIX w. Przy pałacu **park** krajobrazowy (pow. 11,8 ha), w którym m.in. dęby o obw. 820 i 600 cm.

● PKS

■ OSOWA GÓRA → MOSINA POŻEGOWO

■ OTUSZ

● Wieś w gm. Buk (460 mieszk.) 3 km na wsch. od siedziby gm., przy szosie lokalnej do Skrzynek.

● Dawna posiadłość szlachecka, wzmiankowana po raz pierwszy w 1284 r., gdy należała do Tomisława z Szamotuł. Po I wojnie światowej przeszła na własność skarbu państwa.

● We wsi **zespół folwarczny**, użytkowany obecnie na cele przemysłowe. Większość istniejących tu zabudowań stanowią budynki z końca XIX w. i ok. 1900 r., wśród nich dawna rządówka i spichlerz. W budynku świetlicy wiejskiej mieści się obecnie kaplica. Na wsch. skraju wsi budynek dawnej szkoły z 2 dekady XX w., obecnie oddział przedszkolny i w pobliżu – na tzw. Hubach – drugi budynek szkolny, obecnie dom mieszkalny. Obok sklepu **figura** Chrystusa Króla z ok. 1900 r., stojąca na wysokim cokole.

● PKP 2 km. Znak. szlak pieszy od stacji kol. Otusz do Stęszewa.

OWIŃSKA*

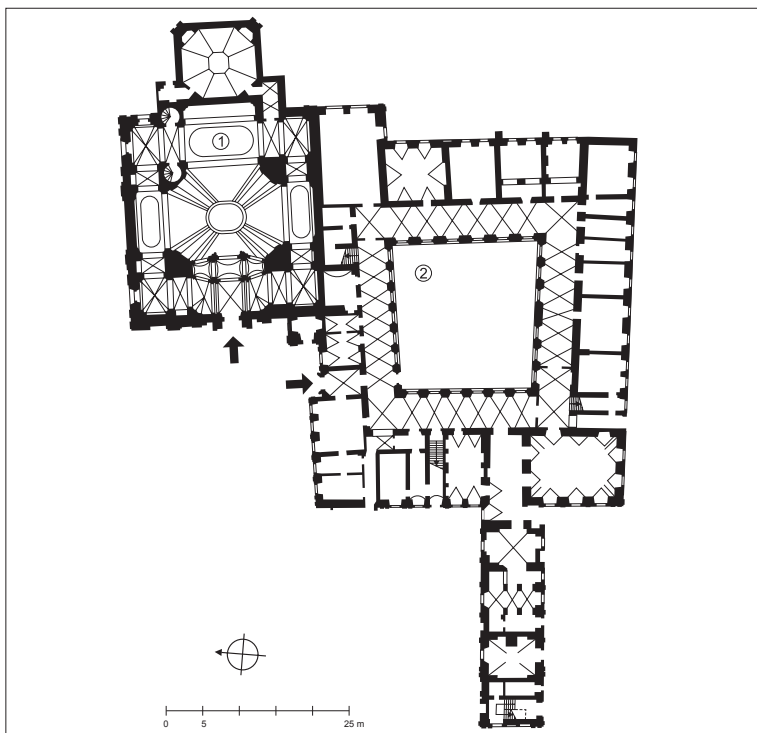
● Duża wieś o zwartej zabudowie w gm. Czerwonak (2 250 mieszk.), położona na pr. brzegu Warty, przy szosie i linii kol. Poznań–Wągrowiec, 3 km na pn. od siedziby gminy.

● Wzmiankowana po raz pierwszy w 1249 r. Od 1252 r. do 1797 r. własność klasztoru cysterek. W listopadzie 1806 r. zabudowania klasztorne oraz pałac zwiedzał cesarz Francji – Napoleon Bonaparte. W 1797 r. po konfiskacie dóbr klasztornych król Prus sprzedał je bankierowi berlińskiemu Zygmunutowi Otto von Treskow. W rękach Treskowów Owińska były do 1945 r., powiększone stanowiły jedno z największych majątków w Wlkp. Przy wsi przedsiębiorstwo ogrodnicze „Owiplant” i kopalnia kruszywa budowlanego. Tuż za torami kol. w miejscu dawnego wyrobiska żwiru kąpielisko „Akwen Tropicana” (2008 r.), urządzone w konwencji egzotycznej plaży z palmami i dachami trzcinowymi. Wypożyczalnia sprzętu, kiosk.

Owińska, kościół. Fot. SP

● Dawny **zespół klasztorny**** cysterek, ufundowany ok. 1248-52 r. przez księcia wielkopolskiego Bolesława Pobożnego i Przemysła I. W jego obrębie późnobarokowy **kościół** pw. św. Jana Chrzciciela** (arch. Pompeo Ferrari), zbudowany w latach 1720-28, częściowo na fundamentach romańskich z XIII w. i gotyckich z XIV w. Jest budowlą na planie kwadratu, nakrytą kopułą wspartą na 4 potężnych filarach. Z boku wieża z ok. 1700 r. Wyposażenie wnętrza późnobarokowe, polichromia Adama Swacha (1668-1747) z 1730 r. W ołtarzu głów-

Owińska, dawny zespół klasztorny cysterek. Przekrój poziomy parteru. 1 – kościół, obecnie parafialny; 2 – klasztor, obecnie Specjalny Ośrodek Szkolno-Wychowawczy dla Dzieci Niewidomych w Owińskich

nym na kolumnie figura MB, a po bokach 6 rzeźbionych i skrzyżowanych kolumn oraz figury św. Jan Chrzciciela i św. Wawrzyńca. Dwa ołtarze boczne – Świętej Rodziny (z obrazem zapewne Szymona Czechowicza z ok. 1755 r.) i Krzyża Świętego oraz ambona zwieńczona baldachimem. W nawach bocznych 6 intarsjowanych stalli oraz tron ksielni klasztoru z XVIII w. Od strony wsch. przylega zakrystia z 1788 r. z rokokowym wyposażeniem. Na ścianie fasady frontowej tablice pamiątkowe, m.in. ks. Antoniego Piotrowskiego i Feliksa Bodzianowskiego, zamordowanych w obozie koncentracyjnym w Dachau.

Przy dziedzińcu przykościelnym barokowe zabudowania: dawnej plebanii z końca XVIII w., kryte przejście z plebanii do klasztoru oraz tzw. dom dyrektora z lat 1835-38.

Do kościoła przylega czworobok barokowych **zabudowań klasztornych** z wirydarzem z ok. 1700 r. (arch. Jan Catenazzi), ukończonych w 1720 r. (arch. P. Ferrariego), przebudowane w 1773 r. i w latach 1874-80. Na murze klasztorным, obok wejścia tablica z 1996 r.

poświęcona pacjentom z mieszczącego się tutaj zakładu psychiatrycznego, zamordowanych w czasie wojny przez niemieckiego okupanta.

Obecnie w dawnych zabudowaniach klasztornych mieści się Specjalny Ośrodek Szkolno-Wychowawczy dla Dzieci Niewidomych im. Synów Pułku obejmujący szkołę podstawową, gimnazjum i szkoły ponadgimnazjalne. Ośrodek prowadzony jest przez Starostwo Powiatowe w Poznaniu. 14 grudnia 2011 r. na terenie ośrodka udostępniono do zwiedzania **zbiory tyflogiczne** (zwiedzający poznają tam ekspozycje przez dotyk). Zbiory obejmują przedmioty związane z kulturą osób niewidomych i słabowidzących m.in. mapy, matryce, grafiki dotykowe, książki oraz maszyny do pisania w języku brajla. Jest to jedna z nielicznych tego typu placówek w Europie.

3 września 2012 r., w sąsiedztwie Specjalnego Ośrodka Szkolno-Wychowawczego dla Dzieci Niewidomych, otwarto Park Orientacji Przestrzennej. Jest to miejsce, w którym osoby z dysfunkcją wzroku będą uczyć się poruszania na otwartej przestrzeni – m.in. w mieście. Park Orientacji Przestrzennej jest pierwszym tego typu obiektem w Polsce. Park i zbiory tyflogiczne można zwiedzać po wcześniejszym uzgodnieniu terminu (tel. 61 812 6737).

W skład Ośrodka wchodzi położony przy dawnym klasztorze **park** krajobrazowy z XVIII/XIX w. (7,3 ha) ze stawem, 2 alejami grabowymi dł. 65 m, białodrzewem (obw. 690 cm) i kasztanowcem

Owieńska, Park Orientacji Przestrzennej. Fot. SP

Owińska, pałac. Fot. SP

(320 cm). Przy ul. Cysterek 5 z początku XX w. wzniesiono eklektyczny budynek, obecnie Zakład Opiekuńczo-Leczniczy i Rehabilitacji Medycznej, a przy ul. Cysterek 4 budynek dawnego **młyna wodnego**, przebudowany na dom mieszkalny. W pobliżu pomnikowy **dąb** (obw. 745 cm) nazywany niekiedy „Bartkiem”, a nad brzegiem Warty lipy o obw. do 335 cm.

Na północ od zespołu klasztorного (pl. Przemysława) zabudowania dawnego **zespołu folwarcznego**, zbudowane z kamienia polnego, m.in. budynek browaru z ok. 1880 r. i spichlerz z przełomu XIX i XX w.

Po stronie wsch. szosy klasycystyczny **pałac** z 1804-06 (proj. Karol Fryderyk Schinkel i Franciszek Catel; wg nowszych badań David Gilly), przy wjeździe 2 budynki bramne z ok. 1810 r., a przed jego frontem staw (obecnie własność gminy, przeznaczony do sprzedaży). Wokół pałacu **park** krajobrazowy (pow. 20,0 ha) z 1 poł. XIX w., zaprojektowany zapewne przez Piotra Józefa Lenné, ze starodrzewem: białodrzewy o obw. do 610 cm i jesiony o obw. do 500 cm. Do parku przylega od pn. zespół dawnych **zabudowań folwarcznych** z lat 1797-1906, wielokrotnie przebudowywanych, m.in. trójkondygnacyjny spichlerz, stajnia, neogotycka kuźnia z przełomu XIX i XX w., a także dom rządcy z ok. 1900 r.

W parku przy ul. Kolejowej budynki tzw. nowego **zakładu psychiatrycznego** z 1874 r. (w latach 1952-1993 Młodzieżowy Zakład Wycho-

wawczy), obecnie popadające w ruinę. Przy nim **park** (pow. 13,86 ha) z 2 poł. XIX w., a w nim m.in. białodrzew o obw. 550 cm i platany o obw. do 275 cm. Na pobliskim **cmentarzu** u zbiegu ul. Dworcowej i Kolejowej pomnik (rzeźb. Józef Murlewski) i groby żołnierzy polskich, zm. w 1945 r. oraz mogiła cysterek ekshumowanych z terenu klasztoru. Między ul. Zieloną a torami kol. **głaz** pamiątkowy z 2003 r., w miejscu cmentarza z lat 1920-40 dla psychicznie chorych.

Na pd. skraju wsi renesansowy **kościół** św. Mikołaja sprzed 1574 r., przebudowany w 1686 r. (obecnie nieużytkowany); przy nim niewielki cmentarz.

● MPK, PKS, PKP. Znak. szlak pieszy na Dziewiczą Górę oraz do Sławy Wlkp.

PACZKOWO

● Duża wieś w gm. Swarzędz (1 390 mieszk.) o zwartej zabudowie, położona po obu stronach szosy nr 92 i linii kol. Poznań–Warszawa, 6 km na wsch. od siedziby gminy.

● Wieś wzmiankowana w 1329 r.; do końca XVIII w. własność kapituły poznańskiej. We wsi m.in. Rolnicza Spółdzielnia Produkcyjna, firma produkująca akcesoria meblowe.

● W pn. części wsi **zespół dworski**, obecnie siedziba Zespołu Szkół. Dwór z ok. 1910 r. w formie secesyjnej willi wiejskiej, z przeszkloną werandą. W zespole folwarcznym z początku XX w. m.in. stodoła, oboara i spichrz. Pośrodku wsi zespół zabudowań dworca kol. z początku XX w. z budynkiem gospodarczym i domem pracowniczym.

● MPK, PKS i PKP.

PALĘDZIE

● Wieś w gm. Dopiewo, przy linii kol. do Zbąszynka i lokalnej szosie do Dopiewa. (1 110 mieszk.). 5 km na pn.-wsch. od siedziby gm. Od pn. do Palędzia przylega kompleks osiedli mieszkaniowych w Dąbrowce.

● Wieś znana od 1387 r. stanowiła własność szlachecką, w XV i XVI w. Dąbrowskich herbu Drogosław, którzy posiadali również sąsiednią wieś Dąbrowę.

● **Dworzec** kol. z przełomu XIX i XX w. Nieopodal, przy szosie do Dopiewa okazały **dwór** – willa z 1885 r. wzorowany na renesansowych willach włoskich. Na rozdrożu dróg w pd. części wsi okazały **głaz** (granit o obw. 450 cm i wys. 300 cm) upamiętniający ks. Mariana Żelazka (1918-2006), ur. w Palędziu.

Marian Żelazek

Misjonarz, werbista, opiekun trędowatych. Ur. w 1918 r. w Pałędziu. Po ukończeniu gimnazjum w 1937 r. wstąpił do zgromadzenia księży werbistów w (→) Chłudowie. Jako 22-letni kleryk został aresztowany i osadzony w forcie VII w Poznaniu. W latach 1940-45 był więźniem obozów koncentracyjnych w Gusen i Dachau. Po wyzwoleniu wyjechał do Rzymu, studiował tam teologię i otrzymał święcenia kapłańskie (1948 r.). W 1950 r. wyjechał do Indii, gdzie prowadził działalność misyjną w Kesramal, Bondamunda. Od 1975 r. przebywał w Puri nad Zatoką Bengalską. W 2000 r. Akademia Medyczna w Poznaniu przyznała mu Medal im. Karola Marcinkowskiego, w 2002 r. nominowany był do Pokojowej Nagrody Nobla, a w 2005 r. otrzymał Honorowe Obywatelstwo Miasta Poznania. Zmarł w 2006 r. w Puri. Spoczął na cmentarzu Zgromadzenia Werbistów w Jharsuguda (wsch. Indie).

● PKP, MPK.

PAWŁOWICE

● Wieś w gm. Rokietnica (400 mieszk.), 3,5 km na pd.-wsch. od siedziby gm., połączona drogą lokalną z pobliskim Kiekrzem. Leży na terenie Pawłowicko-Sobockiego Obszaru Chronionego Krajobrazu, utworzonego w 2000 r. w dolinie Samicy Kierskiej, na obszarze ok. 1 150 ha. W latach 90. XX w. istniała koncepcja utworzenia tu Wielkopolskiego Parku Botanicznego. Obecnie na znaczną skalę rozwija się tu budownictwo domów jednorodzinnych.

● W przeszłości była to posiadłość szlachecka, wzmiankowana po raz pierwszy w 1366 r. W 1580 r. posiadał ją Wojciech Wisławski, u schyłku XVIII w. Gabryel Skórzewski, a ok. 1843 r. Stanisław Goślinowski.

● Z dawnego zespołu folwarcznego z XVIII/XIX w. pozostał m.in. dwór, obecnie dom mieszkalny. Ponadto we wsi stara szkoła z 1902 r., obecnie budynek mieszkalny. Na pn. skraju wsi **korty tenisowe**.

● MPK.

PECNA

● Duża wieś w gm. Mosina (1 860 mieszk.), położona 8 km na pd. od Mosiny, przy linii kol. i szosie do Czempinia.

● Pecna wymieniana jest w źródłach już w 1398 r. W 1729 r. do opustoszałej wsi przybyli osadnicy olęderscy. Dalszy rozwój wsi na-

stał po uruchomieniu w 1856 r. linii kol. łączącej Poznań z Wrocławiem. W Pecnej powstał wówczas dworzec kol. Ilówiec.

● Zachował się dawny **układ wsi** olęderskiej, kilka szachulcowych budynków mieszkalnych z XIX i XX w., budynek dawnej szkoły, przed nią okazały **dąb** szypułkowy, oraz zespół **budynków dworcowych** w typowym pruskim stylu.

● PKP, PKS.

■ PLEWISKA

● Duża wieś o charakterze osiedla podmiejskiego w gm. Komorniki. (6 810 mieszk.). Położona przy pd. granicy Poznania, na pd. od linii kol. do Zbąszynka. Szosy lokalne.

● W XIV w. wieś wchodziła w skład dóbr klucza poznańskiego bp. poznańskich. W 1335 r. nastąpiła lokacja wsi na prawie niemieckim.

● Osią Plewisk jest ul. Grunwaldzka, przedłużenie ulicy o tej samej nazwie w Poznaniu. Przy ul. Grunwaldzkiej i nieco dalej skupiska domów wolnostojących oraz szeregowych powstałe w ostatnich latach. W pd. części dawne centrum wsi z zabudową częściowo z końca XIX i początku XX w. Przy ul. Kolejowej **zespół dworski** z XIX w. (dwór, obora – przebudowane) i **park** krajobrazowy (pow. 3,0 ha), obecnie zakład Instytutu Włókien Naturalnych i Roślin Zielarskich z Poznania. Przy szosie do Komornik (ul. Szkolna) nowy **kościół** z początku XXI w. pw. bł. Siostry Faustyny. 2 km na zach. od ul. Grunwaldzkiej przy szosie do Golusek znajduje się główna **stacja energetyczna** – węzeł linii energetycznych i transformatorów – zaopatrująca dużą część Poznania w energię elektryczną.

● MPK, PKP, hotel, restauracje.

■ POBIEDZISKA*

● Miasto (8 760 mieszk.) położone na Pojezierzu Gnieźnieńskim, przy szosie Poznań–Bydgoszcz i linii kol. Poznań–Inowrocław.

● Ślady osadnictwa (grodzisko, zamek) datowane już na wczesne średniowiecze z lat 1050-1250. Powstanie Pobiedzisk wiąże się ze zwycięstwem (po starostwianisku *pobiedą*) odniesionym w okolicy przez Kazimierza Odnowiciela nad zbuntowanym Masławem (1048 r.). Pierwsza wzmianka z 1233 r. Prawa miejskie z 1257 r. z nadania księcia Przemysła II. Miasto królewskie i siedziba starostwa. Już w XIII w. istniał tu zamek, który między XIV a XVI w. przybrał formę ceglanego dworu istniejącego do XVIII w. Wielokrotnie przebywał tu Władysław Jagiełło, który m.in. w 1418 r. witał tu delegację powracającą z soboru

Pobiedziska, plan centrum miasta

w Konstancji. W 1513 r. prawa miejskie potwierdził Pobiedziskom król Zygmunt Stary. W Pobiedziskach ur. się Adam Paulin Biedrzycki – filozof, lekarz, wydawca, burmistrz Poznania. W latach zaborów był to silny ośrodek polskości, w 1873 r. powstało tu Kółko Rolnicze, którego jednym z założycieli był Maksymilian Jackowski z (→) Pomarzanowic. W Powstaniu Wielkopolskim wystawiono tu 4 kompanie powstańcze, liczące ok. 800 żołnierzy. W 1921 r. w Pobiedziskach, na terenie dawnego majątku Polska Wieś osiedliły się siostry ze zgromadzenia sercanek (Sacré Coeur), które założyły tutaj znaną szkołę. Obecnie Pobiedziska są miastem satelickim Poznania stanowiąc jego zaplecze mieszkaniowe oraz niewielki ośrodek gospodarczy (huta szkła, zakłady farmaceutyczno-chemiczne, fabryka materiałów budowlanych Baumit).

● Centrum miasta stanowi czworoboczny **Rynek**. Przy jego wsch. pierzei znajduje się wczesnogotycki kościół **farny** pw. św. Michała Archanioła** z przełomu XIII i XIV w., odbudowany po spaleniu w czasie najazdu krzyżackiego w 1331 r., przebudowany w latach 1579-98, później wielokrotnie restaurowany. Kościół jest budynkiem jednonawowym, wewnątrz nakryte jest drewnianym stropem. Sgraffita i polichromie pochodzą z poł. XX w. (Anna i Leonard Torwirtowie). W ołtarzu głównym pochodzącym z początku XIX w. znajduje się obraz św. Michała Archanioła z 1621 r. Na ścianach nawy późnogotyckie rzeźby MB Bolesnej i św. Jana pochodzące z 2 poł. XV w., rzeźba MB z Dzieciątkiem na półksiężycu z XV w. oraz epitafia: kanonika gnieźnieńskiego Stanisława Grotha i Mieczysława Jackowskiego, poległego pod Ignacewem w 1863 r., syna Maksymiliana Jackowskiego (→ Pomarzanowice). W ołtarzu bocznym znajduje się słynący łaskami obraz Matki Bożej Łaskawej – *Pani Pobiedzisk* – przeniesiony tu z nieistniejącego już kościoła Objawień NMP, który powstał na miejscu objawień MB na drzewie głogu w XIII w. W zewnętrznych, ceglanych murach kościoła znajduje się ponad 1000 (najwięcej w Wielkopolsce) zagadkowych otworów o średnicy od 1 do 7 cm i głęb. 2 do 4 cm., które najprawdopodobniej powstały podczas krzesania ognia w Wielką Sobotę.

Przy kościele stoi drewniana **dzwonnica** z XIX w. (największy z czterech dzwonów „Kazimierz Odnowiciel”, o wadze 1100 kg ufundowany został w 1998 r. z okazji 950-lecia Pobiedzisk). Rosną-

Pobiedziska, kościół. Fot. SP

ca w pobliżu **robinia** biała (popularnie zwana akacją, obw. 439 cm) jest pomnikiem przyrody. W stojącym przy kościele „wikariacie” z 1820 r., w latach 1918-1920 mieszkał bl. bp Michał Kozal, ówczesny wikariusz; upamiętnia go tablica w kościele. Przy rynku i przyległych ulicach znajdują się **domy** z 1 poł. XIX w., a dom szachulcowy z XVIII/XIX w. (Rynek 7), ustawiony kalenicowo, kryty dachem polskim z naczółkiem, jest najstarszym domem mieszkalnym miasta. Na rynku znajdują się: jeden z najciekawszych w Wielkopolsce – **pomnik** Powstańców Wielkopolskich (1986 r., proj. i wykonanie Julian Boss-Gosławski), **pomnik** Serca Jezusowego – wotum mieszkańców za odzyskanie niepodległości, a także **fontanna** z postaciami przedstawiającymi spotkanie Lecha, Czecha i Rusa z 2010 r., (rzeźb. Wiesław Koronowski). Przy ul. Władysława Jagiełły klasycystyczny **kościół** pw. Świętego Ducha z 1 poł. XIX w., dawny ewangelicki, którego wezwanie przypomina o ufundowanym w 1423 r. przez Władysława Jagiełłę kościele i przytułku dla ubogich. Obok budynek dawnej szkoły ewangelickiej i stary budynek **poczty** z czerwonej cegły, na którym tablica upamiętniająca ur. w Pobiedziskach Antoniego Pallutha – kryptologa, twórcę kopii „Enigmy”. Przy ul. Kostrzyńskiej, przed Zespołem Szkół, znajduje się **pomnik** Kazimierza Odnowiciela z 2007 r. (rzeźb.

Pobiedziska, pomnik
Kazimierza Odnowiciela.
Fot. ZS

Pobiedziska, skansen miniatur. Fot. ZS

Artur Koronowski). W zabytkowym zespole **dworca** na linii kol. Poznań–Gniezno–Inowrocław–Bydgoszcz z lat 1870-73 zachowała się wieża ciśnień. Budynek dworca odrestaurowano, a pomieszczenie starej poczekalni zmieniono w świetlicę środowiskową i punkt informacji turystycznej. Przy ul. Dworcowej stoi trzykondygnacyjny **młyn** z początku XX w., z częściowo zachowanym pierwotnym wyposażeniem technologicznym.

Na pd.-wsch. od centrum znajdują się dwa niewielkie jeziora: Małe (pow. 3,5 ha) oraz Dobra (pow. 12 ha), nad którymi odkryto relikty **zamku** z XIV w. W pobliżu, przy drodze do Czerniejewa, zachowały się zabudowania dawnego **zespołu dworsko-folwarcznego** Forbach, który po I wojnie światowej zmienił nazwę na Nowa Wieś. W 1921 r. majątek zakupiony został przez Zgromadzenie Najświętszego Serca Jezusa (Sacré Coeur). Budynek dawnego dworu zaadaptowano na potrzeby klasztoru, a po 1921 r. (arch. Julian Puterman-Sadłowski) powstał połączony z nim budynek szkolny, w którym do końca roku szkolnego 2010/2011 siostry prowadziły prywatne gimnazjum i liceum. W pobliżu znajduje się zrekonstruowany w 2002 r. cmentarz żydowski z 24 macewami z XIX w.; w 2011 r. – w miejscu pochówku wielkiego rabina Awrama Abisha – wmurowano nową macewę. Po pn. stronie miasta znajduje się rynnowe **jez.** **Biezdruchowo** (pow. 49 ha), przez które przepływa rzeka Główna. Nad jeziorem obiekty

sportowo-rekreacyjne; tu rozpoczyna się też szlak kajakowy biegnący rynną jezior połodowcowych do (→) Tuczna.

W dolinie rzeki Główniej, przy szosie z Poznania do Gniezna znajduje się **Skansen** Miniatur Szlaku Piastowskiego**. Powstał w 1998 r. Prezentowanych jest 35 makiet obiektów, głównie ze Szlaku Piastowskiego. Miniatury wykonane są w skali 1:20 z tworzywa sztucznego i wiernie oddają prawdziwe budowle. Są tu już między innymi: poznański Stary Rynek, katedry w Gnieźnie i Poznaniu, pałace i wielkopolskie kościoły. Zobaczyć można także miniatury Biskupina, wiatraków z pobliskiego Moraczewa, opery poznańskiej. Nieopodal, w 2012 r. zbudowano naturalnej wielkości **gród**, w którym umieszczono repliki średniowiecznych machin oblężniczych i obronnych.

● PKP, PKS, hotel, restauracje, znak. szlak pieszy zielony do Promna.

POMARZANOWICE

● Wieś w gm. Pobiedziska (630 mieszk.), położona 3 km na pn. od Pobiedzisk, przy szosie do Kiszkowa. Po raz pierwszy wymieniona w 1339 r.; W 1338 r. Władysław Jagiełło nadał ją Ekhardowi z Wąldowa na Krajnie. W 1850 r. tutejsze dobra zakupił (→) Maksymilian Jackowski. W Pomarzanowicach ur. się Tadeusz Kryspin Jackowski i Tadeusz Gustaw Jackowski (→ Wronczyn). W okresie powojennym była tu siedziba PGR, obecnie Gospodarstwo Rolne Skarbu Państwa.

Pomarzanowice, dwór. Fot. ZS

Maksymilian Jackowski

Działacz społeczno-gospodarczy, ur. się w 1815 r. w Słupi koło Jarocina. Uczęszczał do Gimnazjum św. Marii Magdaleny w Poznaniu, a po odbyciu służby wojskowej praktykował na roli w Turwi koło Kościana, w Żrenicy koło Środy Wlkp. i Pobereżu na Podolu (obecnie Ukraina). Po powrocie do Poznania w 1850 r. zakupił majątek Pomarzanowice, na którym gospodarował do 1885 r. Przez lata zajmował się organicznikowską działalnością społeczno-gospodarczą. Wstąpił do Towarzystwa Rolniczego, a w 1861 r. uczestniczył w zjeździe organizacyjnym Centralnego Towarzystwa Gospodarczego. W 1863 r. aresztowany za organizowanie pomocy powstańcom styczniowym, lecz uniewinniony w procesie berlińskim. Od 1865 r. wszedł do władz Centralnego Towarzystwa Gospodarczego i w jego imieniu objął opiekę nad kółkami rolniczymi. Patronat ten sprawowany do 1900 r. był głównym dziełem jego życia. Organizował wystawy rolnicze, propagował racjonalizację gospodarki i ubezpieczenia. Kółka rolnicze, którym patronował, odegrały ogromną rolę w dziedzinie szerzenia postępu rolniczego i obronie polskich interesów gospodarczych pod zaborem pruskim. Od 1875 r. rozpoczął wydawanie „Rocznika Kółek”, a od 1889 r. „Poradnika Gospodarskiego”. W 1885 r. zamieszkał na stałe w Poznaniu i tutaj zmarł w 1905 r. Pochowany został na cmentarzu przykościelnym we Wronczynie koło Pobiedzisk.

● Neorenesansowy **pałac** Jackowskich z 1891 r. (arch. Kazimierz Skórzewski), odnowiony w 1985 r. W otaczającym pałac **parku** krajobrazowym z XIX w. (pow. 6,7 ha) rosną okazałe dęby szypułkowe oraz pomniki przyrody: lipa drobnolistna o obw. 470 cm i jesion wyniosły o obw. 350 cm. Wśród zabudowań folwarcznych **spichlerz** z końca XIX w.

● PKS.

PROMNICE

● Wieś w gm. Czerwonak (790 mieszk.), położona na pr. brzegu Warty, sąsiadująca od wsch. z Bolechowem, 8 km na pn. od siedziby gminy.

● Wieś założona w XVIII w., w okresie kolonizacji olęderskiej; W XIX w. istniała tu cegielnia, dostarczająca cegły do budowy poznańskiej cytadeli. Obecnie zabudowania położone są wzdłuż drogi, równoległej do doliny Warty.

● Przy szosie Bolechowo–Biedrusko zespół zabudowań dawnej rzeźni z ok. 1910 r.

● MPK, PKP stacja Bolechowo 2 km.

PROMNO

● Wieś w gm. Pobiedziska (180 mieszk.) położona 4 km na pd.-zach. od Pobiedzisk, przy szosie do Kostrzyna.

● Wg tradycji, po przyjęciu chrześcijaństwa przez Mieszka I, w okoliczne lasy przeniesiony został ośrodek kultu pogańskiego z Ostrowa Lednickiego. Pierwsza wzmianka w 1258 r. Dawna wieś Prądnio była własnością rodziny Prądyńskich. W latach międzywojennych powstało osiedle Promno Letnisko (przy przystanku kol. na trasie Poznań–Inowrocław). Obecnie duża kolonia domów letniskowych i rezydencyjnych.

● Popularne tereny wycieczkowe na pn. i wsch. od wsi należą do (→) Parku Krajobrazowego „Promno”.

● PKP, PKS, zajazd, znak. szlaki piesze do Tucznia, Pobiedzisk i nad jez. Brzostek.

PRZEŹMIEROWO

● Największa wieś w gm. Tarnowo Podgórne (6 080 mieszk.) o charakterze osiedla podmiejskiego. Położona na zach. od granic Poznania, po obu stronach drogi łączącej szosę nr 92 z trasą Poznań–Buk.

● Najstarsza wiadomość pochodzi z 1445 r., gdy wieś należała do Mikołaja z Chyb. Niewielka wieś już na początku XVI w. opustoszała i zarosła borem. W XVIII w. znajdował się tu niewielki folwark należący do Melchiora Niezychowskiego ze Swadzimia. Po I wojnie światowej w wyniku parcelacji majątku należącego do Leona Plucińskiego zaczęli napływać nowi mieszkańcy. W 1937 r. powstała niewielka drewniana kaplica, a rok później dom katolicki, przebudowany w 1957 r. na kościół pw. św. Antoniego Padewskiego. Intensywny rozwój Przeźmierowa nastąpił po II wojnie światowej, osiedlali się tu głównie rzemieślnicy i rolnicy uprawiający warzywa. W ostatnich 20 latach powstały siedziby wielu firm krajowych i zagranicznych oraz nowe salony samochodowe. Przy głównej ul. Targowej planowany rynek z obiektem handlowo-usługowym „Pasaż”, kościołem i licznymi salonami samochodowymi. Na granicy z Poznaniem tor samochodowy „Poznań” i duża giełda samochodowa.

● Przy ul. Targowej wznosi się nowoczesny kościół pw. św. Antoniego Padewskiego oddany do użytku w 2008 r. W centrum nowy

Promno (jez. Dębinić, jez. Brzostek)

park im. Stanisława Kanikowskiego (1914-1999) działacza społecznego zasłużonego dla Przeźmierowa.

● MPK, PKS, hotele, restauracje.

■ PRZYBRODA

● Wieś w gm. Rokietnica (390 mieszk.), 6 km na zach. od siedziby gminy, przy drodze lokalnej z Cerekwicy do Kaźmierza, obok nieczynnej obecnie linii kol. Poznań–Międzychód. Rolniczo-Sadownicze Gospodarstwo Doświadczalne Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu o pow. ok. 500 ha, z uprawą zbóż i roślin przemysłowych, dużymi sadami oraz hodowlą bydła mlecznego.

● Dawna posiadłość szlachecka, wzmiankowana po raz pierwszy w 1401 r., opustoszała w 2 poł. XV w. Zasiedlona ponownie, była własnością kapituły poznańskiej.

● W środkowej części wsi **zespół folwarczny**, użytkowany przez gospodarstwo doświadczalne Uniwersytetu Przyrodniczego. Na jego terenie piętrowy **dwór** z początku XX w., obecnie siedziba biura gospodarstwa i bursy dla studentów odbywających tu praktyki. W pobliżu dworu leży **głaz** ustawiony w 2001 r., upamiętniający „55 lat Gospodarstwa Doświadczalnego Przybroda”. Przy dworze **park** krajobrazowy z końca XVIII w. (pow. 2,5 ha) z okazałymi dębami szypułkowymi o obw. 210-410 cm – pomnikami przyrody. We wsi nowy **krzyż** z 2006 r., w miejscu przedwojennego, przy którym ustawiono duży głaz. Ok. 600 m na pd.-wsch. od dawnej stacji kol. znajduje się **grodzisko** stożkowate o średnicy 20 m i wys. 4 m, otoczone fosą o szer. 6 m, dość mocno dziś zarośnięte drzewami i krzewami.

● MPK.

■ PUSZCZYKOWO

● Miasto, (9 260 mieszk.). Położone na l. brzegu Warty, przy szosie z Poznania do Mosiny i linii kol. Poznań–Wrocław. Miasto Puszczykowo powstało z połączenia w 1962 r. czterech osad: Niwki, Starego Puszczykowa, Puszczykowa i Puszczykówka. Puszczykowo położone w otulinie WPN posiadające tradycje historyczne związane z wypoczynkiem weekendowym, jest ośrodkiem ruchu tur., a zarazem atrakcyjnym miejscem dla rozwoju zabudowy rezydencjonalnej. Luźny charakter zabudowy wtopionej w zieleni powoduje, że często nazywane jest miastem – ogrodem. Muzeum – Pracownia Literacka Arkadego Fiedlera, Mała Filharmonia, Zespół Szkół w Puszczykowie (Liceum Ogólnokształcące im. Mikołaja Kopernika i gimnazjum).

● Najstarszą częścią miasta jest Niwka wzmiankowana w roku 1302 przy okazji zawirowań z lokacją Mosiny. Właściciel Niwki, wojewoda kaliski, komes Mikołaj Przedpełkowic, zamierzał pierwotnie lokować Mosinę na gruntach wsi Niwka, ostatecznie jednak założył miasto w miejscu, gdzie istnieje do dziś. Niewielka wieś nad Wartą pozostawała później własnością okolicznej szlachty, w XVI w. była

Puszczykowo, plan centrum miasta

opustoszała. Działał jedynie młyn. W końcu XIX w. znajdowało się tu 15 domów zamieszkałych przez 107 osoby, w tym 89 ewangelików.

Kolejną częścią miasta jest Puszczykowo nazwane później Starym Puszczykowem. Wzmiankowane po raz pierwszy w 1387 r. w sporze o rozgraniczenie gruntów między Wirami a Puszczykowem. Wieś należąca do kapituły poznańskiej położona była pierwotnie u podnóża wysoczyzny morenowej w sąsiedztwie dzisiejszej szosy nr 430 i ul. Studziennej. W wyniku II rozbioru dobra kapituły poznańskiej podobnie jak wszystkie dobra kościelne, zostały skonfiskowane przez rząd pruski. Po regulacjach uwłaszczeniowych na początku XIX w. Puszczykowo, zamieszkałe głównie przez Polaków, przeniesione zostało na tereny położone na wysoczyźnie. Na dnie doliny władze pruskie wytyczyły w 1827 r. nowe drogi oraz działki budowlane z myślą o kolonizacji i sprowadzeniu osadników niemieckich. Wkrótce, po raz pierwszy w 1830 r. pojawia się nazwa Nowe Puszczykowo. Nad Wartą na starym trakcie drogowym stała karczma, młyn o dwóch kołach oraz zagrody kilku kmieci. Teren ten, po raz pierwszy nazwany jest Puszczykówkiem w księgach metrykalnych z 1757 r. Pod koniec XIX w., w 1888 r. wszystkie miejscowości wchodzące dziś w skład Puszczykowa zamieszkiwane były przez 603 osoby, najliczniej w Starym Puszczykowie – 242 osoby.

Prawdziwa kariera dzisiejszego Puszczykowa rozpoczęła się w ostatnich latach XIX w. z czasem nastania mody na wycieczki podmiejskie „po świeże powietrze”. Niewielka odległość od Poznania i dogodne połączenie przy linii kol. (działającej od 1856 r.) oraz malownicze tereny leśne nad rzeką Wartą, sprzyjały budowie podmiejskich rezydencji, domów wycieczkowych i restauracji. Budowali je głównie Niemcy, ale także Polacy, przeważnie wyżsi urzędnicy państwowi, bankierzy, prawnicy, architekci i lekarze. Narastający ruch wycieczkowiczów spowodował konieczność wybudowania dworców kol. w Puszczykowie (1905 r.), a wkrótce w Puszczykówku (1915 r.). Z Poznania kursowały specjalne pociągi wycieczkowe przewożące nawet do 30 tys. gości w dni wolne od pracy. Na Warcie pływały parostatki zabierające jednorazowo do 500 pasażerów. Nad rzeką założono w 1912 r. Zakład Kąpieli Rzecznych z plażą i szatniami. Wykorzystując sprzyjający mikroklimat powstało kilka tzw. „uzdrowialni”. Po I wojnie światowej Polacy rozbudowywali domy wypoczynkowe, sanatoria i restaurację wykupione od opuszczających kraj Niemców. Po 1945 r. do Puszczykowa kursował statek wycieczkowy „Dziwożona”, ale letników było coraz mniej.

Puszczykowo, willa. Fot. ZS

Dawne letnisko zaczęło przemieniać się powoli w osiedle willowe dla zamożniejszych mieszkańców Poznania. Zagęszczanie zabudowy powodowało, że wiele terenów o wartościach zabytkowych uległo degradacji. Proces ten trwał od lat 30-tych XX w. Po otrzymaniu praw miejskich w dniu 7 lipca 1962 r. Puszczykowo straciło charakter letniska i stało się jednym z wielu miast podpoznańskich. Obecnie z braku terenów pod zabudowę w centrum miasta, powstają nowe osiedla na obrzeżach, w Starym Puszczykowie i Nivce. Na polach Niwki w latach 1972-1977 zbudowano duży szpital kolejowy, obecnie będący w gestii Starostwa Powiatowego w Poznaniu. Miejski charakter Puszczykowa podkreśla budowany od paru lat rynek o zwartej zabudowie z kamieniczkami przypominającymi średniowieczne miasto.

● Mimo, że Puszczykowo posiada starą historię to nie zachowały się tu znaczące zabytki. W mieście widoczne są zmiany form architektonicznych w budownictwie willowym XX w. Na przełomie XIX i XX w. wraz z ekspansją wczasowiczów i zamożnych mieszczan poznańskich zaczęto wznosić budynki murowane lub murowano – drewniane zwane landhausami. Były to popularne w Niemczech domy rodzinne wtopione w naturę. Jednym z pierwszych był **dom letniskowy „Jadwinówka”** (ul. Cienista 1) konstrukcji szachulcowej wzniesiony pod koniec XIX w. przez Włodzimierza Adamskiego. Wznosili je często wybitni architekci poznańscy, jak Hermann Böhmer (ul. C. Ratajskiego 7), Paul Preul (ul. C. Ratajskiego 11) czy Czesław Leitgeber

(ul. C. Ratajskiego 16, 23). Przy ul. C. Ratajskiego znajduje się jeszcze kilka **ciekawych budynków** wzniesionych na początku XX w., w których mieszkali wybitni poznaniancy. W **willi** (ul. C. Ratajskiego 25) mieszkał od 1920 r. Cyryl Ratajski, prezydent Poznania, nieco dalej (ul. C. Ratajskiego 21), Bernard Chrzanowski, senator RP, wybitny działacz oświatowy i turystyczny. Przy ul. Wiosennej (nr 22) kolejny interesujący **landhaus** zwany „Sztajerówką” z lat 1902-1903 zbudowany wg proj. Hansa Maxa Kühnego, późniejszego autora dworca w Lipsku. Także w Starym Puszczykowie jest kilka ciekawych budynków. Przy ul. Dębowej 3 wznosi się obszerna **willa** „Bogdaniec” zbudowana wg proj. budowniczego Wunschera z Monachium z ok. 1908-1910, jest to adaptacja domu robotniczego z wystawy w Norymberdze (1906 r.). Zamieszkała później przez przedstawiciela rodu Czartoryskich. W tym samym czasie powstały dwa najbardziej znane obiekty w stylu szwajcarsko-tyrolskim, **dworce kol.** w Puszczykowie (1905) i Puszczykówku (1915) wg proj. Atöltinga. W tym pierwszym z charakterystyczną wieżyczką zegarową znajduje się obecnie restauracja „Parowóz”. Niedaleko dworca w Puszczykowie przy ul. Poznańskiej (nr 4, 9) stoją dwie interesujące **wille** „Silva” i „Hertha” w stylu szwajcarsko-tyrolskim, obecnie domy mieszkalne.

W odrodzonej Polsce, po 1920 r. architektura wróciła do tradycji narodowych, polskich. Styl dworski nawiązujący do ziemiańskich

Puszczykowo, pracownia literacka A. Fiedlera. Fot. ZS

siedzib z kolumnowym gankiem, łamanym dachem reprezentują **wille** (ul. Mickiewicza 1) z 1928 r. zbudowana wg proj. Stanisława Leitgera czy (ul. Różana 4) wg proj. Maćkowiaka. Także w stylu narodowym łączącym elementy barokowe i klasycystyczne (proj. Adama Ballenstedta) wzniesiono w 1923 r. **kościół** pw. MB Wniebowziętej. W nowym ołtarzu głównym figura MB Wniebowziętej wykonana w 1936 r. przez Czesława Woźniaka. Największym obiektem wzniesionym w okresie międzywojennym nad Wartą był gmach sanatorium „**Rusalka**” (1922-1926) w stylu szwajcarskim, obecnie zamieniony na blok mieszkalny (ul. Wodniczki). W latach trzydziestych ubiegłego wieku zaczęto budować wille modernistyczne, o prostej bryle pozbawione detali i zdobień. Wśród wielu budynków (ulice: Jackowskiego, Dworcowa) najciekawszy przykład reprezentuje dawny **pałac myśliwski** (ul. Podleśna 4) z płaskorzeźbą na frontonie (arch. Emil Lenz), obecnie siedziba urzędu miejskiego.

W Puszczykowie swoje siedziby ma 5 zgromadzeń zakonnych. Zgromadzenie Ojców Misjonarzy Ducha Świętego osiedliło się w 1933 r. zakupując budynek sanatorium (ul. Dworcowa 16), który przystosowano na potrzeby zgromadzenia. Niewielka kaplica w Domu Zakonnym okazała się zbyt mała dla rosnącej liczby mieszkańców. Nowy duży **kościół** pw. św. Józefa na wzór świątyni w Minneapolis powstał w latach 1981-1991. Bracia Serca Jezusowego posiada-

Puszczykowo, Muzeum A. Fiedlera, replika statku „Santa Maria”. Fot. ZS

ją w Starym Puszczykowie Dom Generalny (ul. br. Józefa Zapłaty 2). Założyciel zakonu, Stanisław Andrzej Kubiak zakupił w latach 1924–1926 dwie wille – dawny pensjonat „Oberberg” z początku XX w., które po rozbudowie stały się domem głównym zgromadzenia.

Największą atrakcją tur. Puszczykowa jest **Muzeum**** – Pracownia Literacka Arkadego Fiedlera wraz z Ogrodem Kultur i Tolerancji (ul. Słowackiego 1). Muzeum prowadzone przez synów podróżnika, Arkadego – Radosława i Marka posiada oryginalne eksponaty z podróży pisarza: kolekcje motyli, instrumentów muzycznych, rzeźb i totemów. Dużą część zajmuje ekspozycja książek tłumaczonych na wiele języków. W ogrodzie kopie słynnych monumentów i posągów starych kultur z całego świata. Dużą atrakcją są repliki: statku Krzysztofa Kolumba „Santa Marii”, piramidy Cheopsa i samolotu „Hawker Hurricane”, na którym latali lotnicy dywizjonu 303.

Arkady Fiedler

Pisarz i podróżnik, ur. w 1894 w Poznaniu. Studiował filozofię i nauki przyrodnicze w Krakowie i Poznaniu. Uczestniczył w Powstaniu Wielkopolskim 1918/1919. Jego pierwsza większa publikacja „*Przez wiry i porohy Dniestru*” ukazała się w 1925 r. Od 1927 r. rozpoczął podróże do odległych zakątków świata, początkowo jako przyrodnik, zbierający okazy fauny dla polskich placówek zoologicznych, a następnie jako podróżnik i literat. Plonem tych podróży były książki, z których szczególny rozgłos przyniosły „*Ryby śpiewają w Ukajali*” (1935 r.) oraz „*Kanada pachnąca żywicą*” (1937 r.). W czasie II wojny światowej przebywał w Anglii jako korespondent wojenny. Tam powstały dwie książki: „*Dywizjon 303*” (1942 r.) i „*Dziękuję ci kapitanie*” (1944 r.), przedstawiające bohaterstwo Polaków w czasie wojny. Po zakończeniu działań wojennych powrócił do Polski i osiadł w Puszczykowie. Od 1948 r. kontynuował swe podróże po świecie, plonem, których były kolejne książki, m.in. „*Zdobywamy Amazonkę*” (1949 r.), „*Gorąca wieś Ambinanitelo*” (1953 r.), „*Dzikie banany*” (1960 r.), „*Spotkaniem szczęśliwych Indian*” (1968 r.), w tym powieści dla młodzieży, m.in. – „*Wyspa Robinsona*” (1954 r.), „*Orinoko*” (1957 r.). Pod koniec życia opublikował książki biograficzne – „*Mój ojciec i dęby*”, „*Wiek męski – zwycięski*”. W 1973 r. pisarz wraz z rodziną utworzył w swym domu w Puszczykowie Muzeum – Pracownię Literacką. Zmarł w 1985 r. i pochowany został na cmentarzu w Puszczykowie.

W granicach miasta na terenach WPN zlokalizowane są 3 obszary ochrony ścisłej – rezerwaty przyrody:

- „**Las Mieszany na Morenie**” (pow. 13,54 ha) znajduje się w pn. części Starego Puszczykowa. Jest to zespół leśny kwaśnej dąbrowy ze 100-letnimi dębami, sosną zwyczajną i grabem pospolitym,
- „**Nadwarciański Bór Sosnowy**” (pow. 12,64 ha), położony w sąsiedztwie linii kol., za kościołem pw. Wniebowzięcia NMP. Na terenie wydumowym rośnie tu zespół boru świeżego,
- „**Puszczykowskie Góry**” (pow. 9,73 ha) zajmują stromą krawędź wysoczyzny morenowej, opadającej ku dolinie Warty z licznymi wąwozami, porośniętą lasem mieszanym.

Przez tereny leśne ze starodrzewem sosnowym z dużą domieszką gatunków liściastych wytyczono **ścieżkę turystyczno-edukacyjną**. Ścieżka o dł. 1,5 km z 8 przystankami prowadzi od stacji PKP Puszczykowo do ul. Kościelnej.

- MPK, PKP, PKS, hotele, restauracje, znak. szlaki turystyczne.

PUSZCZYKOWO ZABORZE

Mała wieś (150 mieszk.) w gm. Swarzędz, 5 km na pn.-zach. od Kostrzyna. Znana od 1423 r. Siedziba przedsiębiorstwa szkółkarskiego (drzewa, krzewy ozdobne i owocowe). **Dwór** z pocz. XX w. w formach klasycystycznych, kryty dachem mansardowym, otoczony parkiem krajobrazowym (1,9 ha). Starannie odnowiony w 2011 r., własność prywatna.

RADOJEWO

● Najbardziej na pn. wysunięta dzielnica Poznania, do 1987 r. wieś w gm. Suchy Las. Szosa do Biedruska. Leży przy granicy poligonu wojskowego (→ Biedrusko, na skraju doliny Warty).

● W dolinie Warty przy Radojewie odkryto ślady osadnictwa z XI-XIII w. Wieś znana od 1252 r., kiedy to książęta wlkp. Przemysł I i Bolesław Pobożny nadali ją klasztorowi w Owińskach. W rękach klasztoru było Radojewo do końca XVIII w. Po konfiskacie dóbr klasztornych przez zaborcę nabył je od króla Fryderyka Wilhelma berliński bankier (→ Biedrusko) Zygmunt Otto von Treskow. W rękach Tresków było Radojewo (jako majątek liczący 1 142 ha) do 1945 r. Do dziś zachowało charakter wiejski.

● W części pn. położony jest **zespół folwarczny**. Na skraju doliny Warty wznosi się dawny **pałac** Treskówów zbudowany ok. 1820 r. Obecnie pałac stanowiący własność prywatną jest opuszczony. Do pałacu przylega bardzo dziś zaniedbany **park**, założony również ok.

1820 r. i przekomponowany kilka lat później prawdopodobnie przez królewskiego ogrodnika z Poczdamu Piotra Lenné. W położonym po części na stromej skarpie doliny rzeki parku zbudowano wiele modnych w tamtym okresie elementów romantycznych: sztuczną ruinę, kaplicę, kamienny krzyż oraz założono cmentarz rodzinny. Park w sposób naturalny łączy się z lasami porastającymi dolinę, od pn. sięgającymi Biedruska. Na pn. od Radojewa rozciągają się tereny poligonu wojskowego.

● MPK, restauracja.

■ RAKOWNIA

● Wieś w gm. Murowana Goślina (490 mieszk.), położona 2 km na pd.-wsch. od Murowanej Gośliny

● Szybki rozwój wsi jako miejsca budownictwa jednorodzinnego związany jest z podażą działek i położeniem blisko Murowanej Gośliny.

● PKS, PKP Murowana Goślina 2 km.

■ RADZEWICE

● Wieś w gm. Mosina (340 mieszk.), położona na pr. brzegu Warty, 9 km na wsch. od siedziby gminy, przy szosie do Śremu.

● Radzewice powstały w XVIII w. jako osada olęderska założona na gruntach pobliskiej wsi Radzewo. Pierwsza wzmianka o wsi pochodzi z XVIII w.; należała ona do klucza dóbr kórnickich. We wsi znajdowała się przeprawa przez Wartę, z której korzystały m.in. oddziały powstańcze w 1848 r., które stoczyły bitwę z Prusakami pod Rogalinem.

● Zachowało się kilka **zabudowań** z XVIII i XIX w. oraz pierwotny układ przestrzenny osady z krętą drogą, z której widoczne jest starorzecze nazywane przez mieszkańców „Święconką”. Na nadwarciańskiej skarpie dawny **cmentarz** ewangelicki, obecnie katolicki, na którym znajduje się kaplica pw. MB Nieustającej Pomocy (filia parafii w Rogalinie) oraz **karczma** początku XX w.

● MPK, hotel, restauracje.

■ ROBAKOWO

● Duża wieś w gm. Kórnik, (1 230 mieszk.) położona po wsch. stronie drogi S11 i linii kol. Poznań–Katowice, 7 km na pn. od Kórnika.

● Pierwsza wzmianka o miejscowości pochodzi z 1396 r., była wtedy własnością Andrzeja z Gryżyny. W ostatnich latach w Robakowie powstały centra logistyczne z halami magazynowymi. We wsi działają zakłady mięsne, obecnie należące do spółki Sokołów.

● **Zespół dworski** z przełomu XIX i XX w., rozbudowany w latach 1925-30, obecnie należący do Rolniczej Spółdzielni Produkcyjnej Robakowo. Przy nim **park** dworski z końca XIX w. (pow. 2,20 ha). **Kościół** parafialny pw. św. Józefa Rzemieślnika zbudowany w latach 1983-97.

● MPK, PKP w Gądkach 1 km.

■ ROGALIN***

● Wieś w gm. Mosina (770 mieszk.), położona na terenie Rogalińskiego Parku Krajobrazowego, ok. 6 km na wsch. od Mosiny, przy szosie do Kórniku.

● Najstarsza wzmianka pochodzi z XIII w. Rogalin był wsią szlachecką. W Rogalinie urodził się Krzysztof Arciszewski.

Krzysztof Arciszewski

Gen. artylerii, poeta i pisarz, ur. w 1592 r. w Rogalinie. Kształcił się w szkole ariańskiej w Śmiglu i Frankfurcie nad Odrą. Od 1619 r. w służbie hetmana Krzysztofa Radziwiłła, lecz za zabójstwo popełnione pod Kościanem skazany na banicję. W 1623 r. uszedł do Niderlandów i tam studiował inżynierię wojskową, a zarazem służył w armii. W latach 1626-29 przebywał we Francji, pełniąc służbę w wojskach kardynała Armanda Jeana Richelieu, a w latach 1630-39 jako żołnierz oddziałów holenderskich Kompanii Zachodnioindyjskiej walczył w Brazylii z Hiszpanami. Tam dosłużył się stopnia gen. artylerii i admirała sił morskich. Na skutek zatargów z władzami politycznymi podał się do dymisji i powrócił do Niderlandów. Kiedy w 1646 r. otrzymał propozycję objęcia służby w wojsku polskim, postanowił wrócić do kraju. Do 1650 r. służył w artylerii w stopniu gen. artylerii koronnej. W tym czasie przeszedł na kalwinizm. W okresie powstania Chmielnickiego walczył pod Piławcami (1648 r.) i kierował obroną Lwowa. Do końca życia pozostał innowiercą. Zm. w 1656 r. we wsi Buszkowy koło Gdańska, a pochowany został w kościele braci czeskich w Lesznie. Był autorem traktatu medycznego „*Epistola de pedagra...*” oraz zaginionych pamiętników i pracy o artylerii. Pisał także wiersze liryczne (część z nich wspólnie z bratem Eliaszem).

W 1768 r. dobra zakupił Kazimierz Raczyński – starosta generalny Wlkp. i do wybuchu II wojny światowej Rogalin był siedzibą rodziny (→) Raczyńskich. Podczas Wiosny Ludów znajdował się tu obóz sił polskich, rozбитý 8 V 1848 r. przez wojska pruskie (5 dni po pro-

Rogalin, założenie parkowo-palacowe

klamowaniu niepodległej Rzeczypospolitej Polskiej ze stolicą w Mosinie). W 1991 r. powołano Fundację im. Raczyńskich przy Muzeum Narodowym w Poznaniu. Obecnie Rogalin należy do najczęściej odwiedzanych ośrodków tur. w Włkp., rozwija się tam jednorodzinne budownictwo mieszkaniowe.

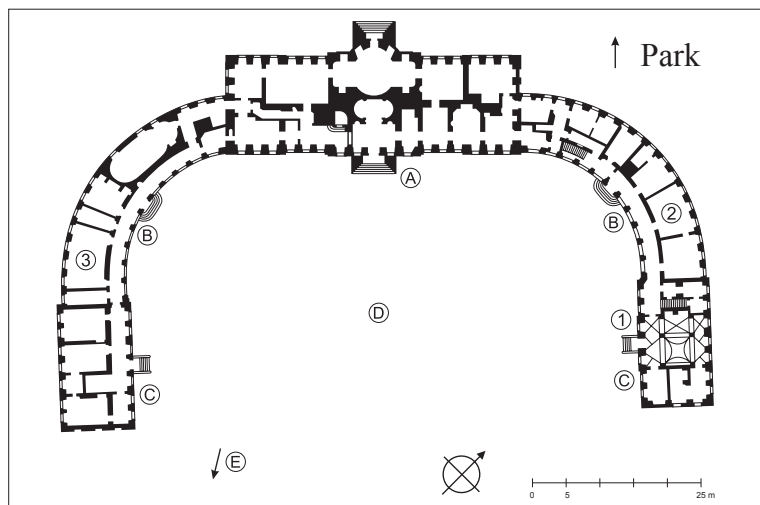
● Budowę barokowo-klasycystycznej **rezydencji*****, rozpoczął Kazimierz Raczyński w 1768 r., a prace kontynuowane były do 1815 r. (proj. Jan Fryderyk Knöbel, a potem Dominik Merlini i Jan Chrystian Kamsetzer). Rezydencja jest największym takim założeniem w Włkp. i charakteryzuje się typowym dla Francji rozplanowaniem „między dziedzińcem, a ogrodem”. **Pałac** o monumentalnej bryle usytuowany jest w centralnej części. Po bokach pałacu, znajdują się 2 oficyny połączone z korpusem głównym ćwierćkolistymi galeriami tworzącymi dziedzińce honorowy. Od strony frontowej pałacu znajdują się ponadto: ujeżdżalnia, stajnia i wozownia (z ekspozycją zabytkowych powozów) oraz czworaki.

Za pałacem od strony zach. znajduje się **ogród francuski** założony w 2 poł. XVIII w., dalej park krajobrazowy (pow. 31,5 ha). W schodzącym aż do doliny Warty **parku** krajobrazowym stoją trzy najbardziej znane włkp. **dęby**: Lech (obw. 649 cm), martwy już Czech (721 cm) oraz Rus (922 cm), a także dąb Edward (637 cm) nazwany tak dla upamiętnienia imienia wybitnych przedstawicieli rodu Raczyńskich.

W 1949 r. otworzono w pałacu oddział poznańskiego **Muzeum Narodowego**. Od 1980 r. trwa remont korpusu pałacu i rewitalizacja całego zespołu pałacowo-parkowego; zakończone już prace budowlane, kontynuowane w przyszłości mają na celu przywrócenie wyposażenia wnętrza z przeznaczeniem na muzealną ekspozycję wewnątrz. Na parterze pałacu wnętrza miały charakter reprezentacyjno-prywatny, piętro przeznaczone było na cele prywatne. W pr. skrzydle pałacu znajduje się „**Gabinet prezydenta**”, który jest wierną rekonstrukcją pokoju w londyńskim mieszkaniu Edwarda Bernarda Raczyńskiego (1891-1993). Prowadzący do gabinetu korytarz stanowi galerię portretów rodziny Raczyńskich.

Obok pałacu, w specjalnie wzniesionym w latach 1909-12 budynku (arch. Mieczysław Powidzki) znajduje się **galeria***** obrazów założona przez Edwarda Aleksandra Raczyńskiego. Prezentowana jest kolekcja malarstwa europejskiego (m.in. A. Besnard, J.E. Blanche, M. Chabas, F.J. Thaulow czy L.C. Tiffany) i polskiego z XIX-XX w., w tym dzieła takich twórców jak: Jan Matejko („Dziewica Orleańska”), Jacek Malczewski („Melancholia”, portret Edwarda Aleksandra Raczyńskiego), Olga Boznańska, Leon Wyczółkowski (malował dęby rogałskie).

W **powozowni*** zgromadzono kolekcję zabytkowych pojazdów, wśród nich lektyki i sanki dziecięce z końca XVIII w., a także ostatnią poznańską dorożkę.

Pałac w Rogalinie. Przekrój poziomy parteru.

A – korpus główny (w remoncie); B – galerie; C – oficyny; D – dziedziniec honorowy; E – galeria, wozownia;
1 – kasa; 2 – ekspozycja gabinetu Prezydenta E. Raczyńskiego; 3 – ekspozycja muzealna tymczasowa

Rogalin, pałac, elewacja tylna (od parku). Fot. SP

Przy szosie do Kórnik, na niewielkim wzniesieniu leżącym w osi założenia pałacowego znajduje się **kaplica św. Marcelina**^{***}, zbudowana w latach 1817-20 na wzór świątyni rzymskiej Maison Carée w Nîmes koło Marsylii; neoklasyczna, z sześciokolumnowym portykiem. W podziemiach kaplicy, w mauzoleum rodziny Raczyńskich pochowano m.in. Edwarda Bernarda – prezydenta Polski na obczyźnie (przekazał on dobra rogałińskie na rzecz narodu jako Fundację im. Raczyńskich) oraz jego brata Rogera (1899-1945), wojewodę poznańskiego i dyplomatę. Przy wejściu do mauzoleum wmurowano w ścianę oryginalny kamień pochodzący ze świątyni w Nîmes. Od 1975 r. kaplica/mauzoleum jest kościołem parafialnym.

Przy drodze do Daszewic znajduje się **figura MB z 2 poł. XVIII w.** i symboliczne **groby powstańców** poległych w 1848 r. w czasie potyczki z wojskami pruskimi. W okolicach Rogalina, na łąkach po obu stronach Warty oraz w przyległych lasach znajduje się jedno z największych **skupisk starych dębów** w Europie^{***} – wg spisu z 1991 r. rosło tutaj ponad 1400 pomnikowych dębów o obw. pnia przekraczającym 2 m. Żeruje na nich będący pod ochroną chrząszcz kozioróg dębosz. W 1997 r. powołany został tu Rogaliński Park Krajobrazowy (pow. 12,7 tys. ha) obejmujący ochroną krajobraz przełomowej doliny Warty oraz skupisko starych, okazałych dębów.

● PKS, restauracje, hotel, znak. szlaki piesze i rowerowe.

Rogalin, dęby. Fot. SP

■ ROGALINEK

● Wieś w gm. Mosina (1 580 mieszk.) położona jest na terenie Rogalińskiego Parku Krajobrazowego, na pr. brzegu Warty, 4 km na wsch. od Mosiny, przy szosie do Kórniku oraz do Poznania przez Wiórek.

● Pierwsza wzmianka pochodzi z 1246 r., od 1247 r. do rozbiórów wieś należała do kapituły poznańskiej; później do właścicieli pobliskiego Rogalina. Obecnie duża kolonia budownictwa jednorodzinnego.

● Drewniany **kościół*** pw. św. Michała i MB Wspomożenia Wiernych pochodzi z początku XVIII w. Świątynia jest jednona-wowa, kryta gontami, z barokową wieżyczką na dachu. Wewnątrz 3 barokowe ołtarze z końca XVIII w. (w ołtarzu głównym rzeźba MB z Dzieciątkiem, kopia ukradzionej w 2002 r. figurki słynącej łaskami, na co dzień zasłaniana obrazem). Przykościelna drewniana dzwonnica pochodzi z 1893 r. Świątynię otacza **cmentarz**, na którym znajduje się głaz narzutowy z tablicami ku czci ofiar obu wojen światowych, oraz **kamień** upamiętniający 750-lecie Rogalinka. W lesie i na łąkach nadwarciańskich między Rogalinkiem a Rogalinem rosną słynne dęby rogałińskie.

● MPK, PKS, restauracja.

■ ROGIERÓWKO

● Mała wieś w gm. Rokietnica (130 mieszk.), 4 km na pd. od siedziby gminy, około 0,5 km na pn. od Jez. Kierskiego, przylegająca do dużego kompleksu domów jednorodzinnych łączących się z Kiekrzem. Firma kosmetyczna „Forte Szweden”.

● Wieś założona została w 1830 r. przez Rogera Sławskiego, właściciela majątku kierskiego, wielkiego patrioty i uczestnika Powstania Styczniowego. Od jego imienia pochodzi nazwa miejscowości.

● Obok drogi z Kiekrza do szosy Poznań–Szamotuły stoi drewniany ośmioboczny **wiatrak** holender* z 1905 r., z zachowanymi wszystkimi elementami wyposażenia młyna, posiadający dodatkowo napęd parowy. Jest to jedyny taki wiatrak w Polsce. Po renowacji od 1986 r. mieści się w nim **punkt muzealny**, podporządkowany organizacyjnie Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy. Opiekunem placówki jest Tadeusz Marszewski – artysta plastyk, którego pracownia mieści się w sąsiednim domu.

● MPK w Kiekrzu 1 km, PKP w Kiekrzu 2 km.

Rogierówko,
wiatrak. Fot. ZS

■ ROKIETNICA

● Duża wieś (4 100 mieszk.), siedziba władz gminnych, 17 km na pd.-zach. od Poznania, przy linii kol. do Szczecina i węźle dróg lokalnych.

● Dawna posiadłość szlachecka, wzmiankowana po raz pierwszy w 1387 r., gdy była własnością Sędziwoja Psarskiego. Początkowo nosiła nazwę Rokitnica, która pochodzi od słowa „rokita”, oznaczającego gatunek wierzby. W końcu XVIII w. należała do Lnińskich, potem do Milickich, a w XIX w. przeszła w ręce niemieckie. Swoją rozwój zawdzięcza linii kol. wybudowanej w 1848 r. do Szczecina. W 1888 r. Rokietnica stała się węzłem kol., gdy wybudowano linię do Pniew, rozbudowaną dalej do Międzyzychodu (czynną do 1990 r.).

Obecnie Rokietnica jest rozwijającą się miejscowością, stanowiącą zaplecze mieszkaniowe dla Poznania. Powstało tu wiele nowych osiedli mieszkaniowych. Jest to też ośrodek przemysłowy m.in. z wytwórnią materiałów budowlanych, zakładem wyrobów z tworzyw sztucznych i zakładem poligraficznym. Nowe gimnazjum im. Noblistów, wybudowane w latach 2010-11. W maju 2010 r. rozpoczęto tu budowę odcinka zach. obwodnicy Poznania ze Swadzimia do Złotkowa.

● W zach. części Rokietnicy neogotycki **kościół** poewangelicki pw. Chrystusa Króla z ok. 1890 r., z kwadratową, czterokondygnacyjną wieżą, zwieńczoną wysokim hełmem ostrosłupowym. Jednonawowy, ze współczesnym wystrojem wnętrza, autorstwa Wandy Gałczyńskiej. Przy kościele figura Najświętszego Serca Jezusa z 1932 r. Na **cmentarzu** przykościelnym groby fundatorów kościoła – rodziny von Hantelmann. Przy dawnej pastorówce krzyż z 1932 r. z tablicą pamiątkową poświęconą „Bohaterom w 90. rocznicę odzyskania niepodległości Polski”, z 2008 r. W pobliżu **dwór** z początku XIX w., wielokrotnie przebudowywany, z ryzalitowym wejściem w elewacji frontowej, ozdobionym dwoma rzeźbami leżących lwów, obecnie użytkowany przez Zespół Szkół im. Jadwigi i Władysława Zamoy-skich, których upamiętnia okolicznościowa tablica. Przy dworze **park** krajobrazowy z poł. XIX w. (pow. 3,0 ha), budynek dawnej gorzelni, obecnie internat szkoły i budynek szkolny z tablicą upamiętniającą Piotra Majchrzaka, ucznia – ofiary stanu wojennego w 1982 r. W Szkole Podstawowej im. Jana Brzechwy popiersie patrona. Na budynku Biblioteki Gminnej im. Marii Konopnickiej tablica z 2010 r., upamiętniająca patronkę tej placówki oraz tablica z 2009 r. ku czci bohaterów II wojny światowej.

● MPK, PKP, restauracje.

■ ROSNOWO

● Nieduża wieś (100 mieszk.), 2 km na pd. od Komornik w gm. Komorniki. Szosa Szreniawa–Konarzewo.

● Wieś istniała w poł. XIV w., stanowiła własność szlachecką. Stąd wywodził się ród Rosnowskich herbu Jastrzębiec (→ Rosnówko).

● W sąsiedztwie wsi położone są duże sady. Na terenie wsi zakład karny, filia aresztu śledczego w Poznaniu.

● MPK, PKS.

■ ROSNÓWKO

● Wieś (800 mieszk.) przy rymnie jeziornej ciągnącej się od Jarosławca pod Konarzewo, przy szosie nr 5 do Wrocławia i linii kol. do Wolsztyna, w gm. Komorniki (5 km na pd. od Komornik).

● Miejscowość wymieniona w 1400 r. jako Minor Rosznowo, czyli Małe Rosnowo. Własność szlachecka. W przeszłości Rosnówko i Rosnowo stanowiły jedną dużą osadę. Rozdzieliły się w wyniku podziałów majątkowych. Obecna wieś Rosnówko powstała w wyniku osadnictwa olęderskiego zapewne w XVIII w.

● Wieś rozciągnięta jest nad brzegami Jez. Rosnowskiego (pow. 10,5 ha, głęb. 14,3 m.) i Jez. Rosnowskiego Małego (pow. 9,8 ha). Z dawnej, typowo wiejskiej zabudowy, pozostało niewiele obiektów. Przeważa współczesna zabudowa willowa, niejednokrotnie o ładnej formie architektonicznej. **Kaplica** pw. MB Częstochowskiej (proj. Aleksander Holas) z 1983 r., przy niej **dąb** pomnik przyrody o obw. 400 cm. Na pd.-wsch. od wsi leży malownicza dolina z niedużym jeziorem o lokalnej nazwie Lug.

W zach. części wsi przy szosie nr 5 (na terenie gm. Stęszew) położony jest duży obiekt hotelowo-konferencyjny z obszernym zapleczem. Działa tam edukacyjno-rozrywkowy park dla dzieci – DELI Park (www.delipark.pl).

● PKP, PKS, MPK, hotel, restauracje.

■ ROSTWOROWO

● Wieś w gm. Rokietnica (460 mieszk.), 3 km na pn. od siedziby gminy, przy drodze lokalnej do Żydowa. Nowe osiedla domków jednorodzinnych.

● Dawna posiadłość szlachecka Rostworowskich herbu Nałęcz, wzmiankowana po raz pierwszy w 1386 r. Od końca XVIII w. własność Krzyżanowskich, a później Szoldrsich z Żydowa.

● Z dawnego zespołu folwarcznego, usytuowanego w pn. części wsi, zachował się stary niewielki **dwór** z XVIII/XIX w., parterowy,

przebudowany w 2 poł. XIX w. i rozbudowany w 1918 r. o piętrowe skrzydło. Przy nim bardzo zniszczony i zaniedbany **park** krajobrazowy z końca XVIII w. (pow. 2,4 ha), ze starodrzewem. Na rozwidleniu dróg, przy pn. skraju parku, **figura** MB z Dzieciątkiem z 1. ćwierćwiecza XX w., stojąca na wysokiej kolumnie, będąca obiektem szczególnej czci mieszkańców wsi i uważana za patronkę Rostworowa.

● MPK.

■ SADY

● Wieś w gm. Tarnowo Podgórne (960 mieszk.), położona 5 km na wsch. od Tarnowa Podgórne, przy szosie nr 92. We wsi działalność prowadzi wiele firm krajowych i zagranicznych m.in.: zakłady produkcyjne koncernu samochodowego MAN. Znana firma światowa Prologis (park magazynowy) posiada tu jedno z większych centrów logistycznych w Wlkp. Niedawno swoje centrum logistyczne uruchomiła również firma Amazon.

● Pierwsza wiadomość o wsi pochodzi z dokumentu erekcyjnego kościoła w Lusowie z 1288 r., gdzie Sady zostały włączone do parafii lusowskiej. Właścicielami wsi od lat 1386-1402 byli Sadowscy z Sad i Dupiewca. W końcu XX w. po rozwiązaniu Rolniczej Spółdzielni Produkcyjnej jej tereny zajęte zostały pod budownictwo mieszkaniowe oraz nowe zakłady przemysłowe i magazyny.

● Zachowały się resztki zespołu folwarcznego z początku XX w.

● MPK, PKS.

■ SANNIKI

● Niewielka wieś (80 mieszk.) w gm. Kostrzyn, położona 7 km na pn.-wsch. od Kostrzyna, nieopodal szosy S5. Nazwa wsi wskazuje, że powstała ona jako dawna osada służebna, w której mieszkali ludzie księcia wyrabiający sanie.

● Po raz pierwszy wzmiankowana w 1218 r. wśród wsi opola kostrzyńskiego płacących dziesięcinę poznańskim joannitom. Okoliczne ziemie należały do różnych rodów szlacheckich, a od 1842 r. do dóbr Mielżyńskich z Iwna. Pod koniec XVIII w. dzierżawcą majątku był Stanisław Prądyński, którego ród wywodził się z Grzymalitów z Prądna (dziś Promno). W murowanym dworku w 1792 r. przyszedł na świat najstarszy syn, późniejszy gen. Ignacy Pantaleon Prądyński. Spędził on w Sannikach wczesne dzieciństwo do czasu zrabowania domu rodzinnego przez Prusaków w odwet za udział ojca w powstaniu 1794 r. Pod koniec lat 80. XX w. dworek został rozebrany.

● 3 maja 2001 r. staraniem Ośrodka Kultury w Kostrzynie na murze okalającym niewielki park, w którym stał dworek odsłonięto spizową **tablicę**, ku pamięci gen. Prądzynskiego.

3,5 km na wsch. nad jez. Ully, w miejscu obozowisk, harcerze z Kostrzyna ustawili okazały **głaz** upamiętniający 100-lecie skautingu. Nad jez. Okrągłak, jednym z pięciu Jez. Babskich znajduje się **rezerwat przyrody „Okrągłak”** (gm. Pobiedziska) utworzony w 2002 r. na pow. 8,2 ha dla ochrony krajobrazu i rzadkich roślin.

Ignacy Prądzynski

Gen. inżynier, działacz niepodległościowy, ur. w 1792 r. w San-
nikach. Nauki pobierał w Poznaniu i Dreźnie. W 1807 r. uczest-
niczył w kampanii pomorskiej Napoleona, a następnie kształcił
się w Szkole Aplikacyjnej Artylerii i Inżynierii w Warszawie. Brał
udział w wojnie polsko-austriackiej w 1809 r. oraz w kampaniach
lat 1812-14. Od 1815 r. służył w armii Królestwa Polskiego, a od
1823 r. kierował budową zaprojektowanego przez siebie Kanału
Augustowskiego. Związał się z konspiracją niepodległościową,
Związkiem Kosynierów w Wlkp., a w Królestwie Polskim z To-
warzystwem Patriotycznym i Wolnomularstwem Narodowym, za
co był więziony w latach 1826-29. Po wybuchu Powstania Listo-
padowego awansował na gen. i objął stanowisko kwatermistrza
WP. Zasłynął jako zdolny strateg, sztabowiec i planista, czego do-
wodem jest zwycięstwo pod Iganiami (10.04.1831 r.). Po upadku
powstania wywieziony został do Rosji, a po uwolnieniu w 1834 r.
osiadł najpierw w Sandomierskiem, a później w Krakowie. Często
odwiedzał rodziną Wielkopolskę, nosząc się z zamiarem osied-
lenia w Kórniku u Tytusa Działyńskiego. Był autorem licznych
opracowań (m.in. „Czterej ostatni wodzowie polscy przed sądem
historii”) i obszernych pamiętników. Zm. w 1850 r. na wyspie
Helgoland na Morzu Północnym, gdzie przebywał na kuracji
i tam został pochowany. Urnę z ziemią z miejsca jego pochówku
w 1997 r. złożono w Krypcie Zasłużonych w podziemiach poz-
nańskiego kościoła św. Wojciecha.

● PKS.

SAPOWICE

● Wieś w gm. Stęszew (440 mieszk.), 5 km na zach. od siedziby
gm., na wsch. brzegu rynnowego Jez. Strykowskiego (pow. 305 ha),
przy szosie lokalnej Strykowo–Rybojedzko.

● Dawna posiadłość szlachecka, wzmiankowana po raz pierwszy w 1391 r. W poł. XIX w. przeszła w posiadanie niemieckiej rodziny Thiemannów, którzy zbudowali tu pałac.

● We wsi **kaplica** pw. św. Piotra z lat 1983-86. Nad brzegiem jeziora eklektyczny **pałac** z ok. poł. XIX w., złożony z dwóch piętrowych skrzydeł połączonych parterowym korpusem-łącznikiem. Odrestaurowany w latach 1985-90, obecnie mieści ośrodek szkoleniowo-wypoczynkowy Biblioteki Raczyńskich z Poznania. Wokół pałacu **park** krajobrazowy z 1 poł. XIX w. (pow. 5 ha) z pomnikowymi drzewami: platanem klonolistnym o obw. 490 cm, bukiem pospolitym 520 cm., dębami 320 i 385 cm oraz lipami 320 i 350 cm. Całość otoczona murem z bramą wjazdową z 2 poł. XIX w., przy której dawna rządcówka z 1910 r. Obok **zabudowania folwarczne**, użytkowane obecnie jako magazyny zbożowe. W ich obrębie m.in. dawna stajnia, powozownia i spichlerz z 1885 r. oraz kuźnia, krochmalnia i stelmacharnia z ok. 1900 r.

Przy drodze do Rybojedzka domki letniskowe, a przy pn. krańcu jeziora, opodal leśniczówki Wielka Wieś, 2 km od wsi, pole biwakowe oraz kąpielisko niestrzeżone.

● PKS, hotel.

■ SIEDLEC*

● Wieś (470 mieszk.) w gm. Kostrzyn położona 6 km na wsch. od Kostrzyna przy szosie krajowej nr 92. Nazwa wsi oznacza zasiedlone pustkowie.

● W przeszłości była to włość księcia, od 1256 r. w posiadaniu joannitów, od 1268 r. na prawie niemieckim. W 1360 r. własność królewska, a od poł. XIV w. Grzymalitów Siedleckich, później różnych rodów magnackich. W XIX i XX w. w rękach Mielżyńskich.

● Nad brzegiem jez. **kościół** parafialny pw. św. Mikołaja z 1770 r. Budowla murowana, późnobarokowa fundacji Antoniego Krzyckiego. Wyposażenie barokowe. Od pn. przylega prezbiterium z zakrytą, a od pd. wieża z tarczą zegarową. Na kościele tablice ku czci św. Wawrzyńca oraz restauratorów kościoła. W pd. części wsi okazały **pałac**** barokowo-klasycystyczny z ok. 1770-1775 r. zbudowany dla Antoniego Krzyckiego, wykończony w latach 1778-1790 przez Jana Chrystiana Kamsetzera. Od frontu portal czterokolumnowy zwieńczony trójkątnym tympanonem z płaskorzeźbą z rydwanem Heliosa oraz dwa wydatte ryzality boczne. W saloniku niebieskim bogate sztukaterie o motywach roślinnych, a w południowym skrzydle nowo

Siedlec, pałac. Fot. ZS

odkryte malowidła ściennie o tematyce antycznej. Pałac stanowi obecnie własność prywatną. Obok pałacu **park** krajobrazowy z przełomu XVIII i XIX w. o pow. 6,2 ha z licznymi okazami starych drzew. Z pałacu do kościoła prowadzi stara aleja kasztanowa z końca XVIII w.

W odległości 300 m na zach. od kościoła **grodzisko** stożkowate na wyspie wśród bagien, na nim porośnięte trawą ruiny XIV w. zamczku Grzymalitów.

Obok parkingu przy szosie 92 restauracja *Greys*, z małym zwierzyniec.

● PKS, restauracja.

■ SIEKIERKI WIELKIE

● Wieś w gm. Kostrzyn położona 4,5 km na pd.-zach. od Kostrzyna. Razem z wsią Siekierki Małe tworzy wspólne sołectwo. W Siekierkach Wielkich zamieszkuje 1 100 osób, a w sąsiednich Siekierkach Małych 120 osoby.

● Siekierki od zarania swego powstania (1387 r. Sekyrky) były gniazdem rodowym rodzin Siekierskich albo Siekierzyckich, których przedstawiciele mieli w tych stronach liczne dworki i zaścianki rycerskie. Od 1638 r. majątność przeszła w ręce jezuitów, którzy w 1762 r. wzniesli modrzewiowy kościół pw. św. Jadwigi. Prawdopodobnie już w XVI w. stanął dworek. W XIX w. majątek należał do rodzin: Lau-

czów, Radońskich i Wilkońskich. W początkach XIX w. wzniesiono obszerny murowany dwór o konstrukcji szkieletowej. Gościli w nim członkowie loży masońskiej, uczestnicy powstań narodowych i literaci. Po 1945 r. w części pałacu funkcjonowała szkoła. W 1968 r. po zawaleniu się komina i stropu, pałac rozebrano. W Siekierkach Wielkich działa Zespół Pieśni i Tańca „Siekieracy”.

● Najstarszym obiektem historycznym Siekierok jest stożkowate **grodzisko** wczesnośredniowieczne otoczone wałem murem niegdyś wypełnionym wodą. Stożek dziś o wys. 1,5 m porośnięty gęstymi krzewami znajduje się w pn.-zach. narożniku dawnego parku na pr. brzegu strugi.

Pierwotny **kościół** parafialny w Siekierkach pochodził z XIII lub XIV w. Kiedy popadł w ruinę, jezuici zbudowali w 1762 r. obecny drewniany kościół. Do kościoła przylega kwadratowa wieża, zwieńczona baniastym hełmem. We wnętrzu polichromia późnobarokowa ze scenami z życia św. Jadwigi. Najcenniejszym elementem ołtarza jest ława kolatorska w prezbiterium z herbami szlachty z XVI w., krucyfiks z poł. XVII w. oraz obraz św. Anny Samotrzeciej z XVII w. W bocznym ołtarzu z XVIII w. znajduje się słynący cudami obraz MB z Dzieciątkiem, który do czasu I wojny światowej ściągał tłumy na uroczystość odpustową 8 września. Główny odpust odbywa się obecnie w dniu św. Jadwigi (15 października). Za kościołem odbudowana kaplica rodowa dawnych właścicieli Siekierok.

W **kaplicy** spoczywają znane w XIX w. osobistości: Paulina z Lauzczów Wilkońska (→ Swarzędz) (1809-1875) – pisarka, pamiętnikarka, autorka wielu powieści i August Wilkoński (1805-1852) – publicysta, pisarz, humorysta, autor „Ramot i ramotek”, Kawaler Krzyża „Virtuti Militari”. W Siekierkach ur. się Antoni Sempołowski (1847-1936) – uczonek, pionier naukowej hodowli roślin i nasiennictwa w Polsce.

W obrębie dawnego **parku** dworskiego z XIX w. o pow. 4,2 ha zachował się stary drzewostan: dęby, modrzewie, kasztanowce.

● MPK.

■ SIEROŚŁAW

● Wieś w gm. Tarnowo Podgórne (540 mieszk.), położona wzdłuż drogi do Buku, 17 km na zach. od Poznania. W ostatnim okresie ma tu miejsce gwałtowny rozwój budownictwa jednorodzinnego oraz budowa siedzib firm produkcyjnych i handlowych, krajowych i zagranicznych.

● W 1288 r. wieś została włączona do parafii w Lusowie. Pierwszym znanym właścicielem majątku jest Szczepan zw. Opalis będący świadkiem na dokumencie księcia Władysława Łokietka w 1316 r. Późniejszym dziedzicem był rycerz Wincenty wzięty do niewoli przez Krzyżaków w 1454 r. po bitwie pod Chojnicami. Barbara Miękicka, ówczesna dziedziczka w 1647 r. założyła tu kościół Braci Czeskich. Jedyнным znanym ministrem przy tym kościele był Jakub Epenet. Później, gdy wieś ta przeszła w ręce rodziny katolickiej, zamieniono kościół na kaplicę katolicką.

● Znajduje się tu jeden z najrozleglejszych kompleksów **ogródków działkowych** w okolicach Poznania, posiadający własną kaplicę. Obok zespół obiektów sportowych z **Centrum Tenisowym** „Sierosław” posiadające m.in.: 9 krytych kortów tenisowych. Wzdłuż drogi firma Jakon posiada Park Przemysłowy Sierosław z budynkami biurowo-socjalnymi i halami magazynowo-produkcyjnymi.

W niewielkim parku krajobrazowym (pow. 1,1 ha) piętrowy **dwór** oraz zabudowania folwarczne z końca XIX w. W Sierosławie mieszkał prof. Józef Konrad Paczoski (1864-1942) botanik, badacz flory Puszczy Białowieskiej, twórca teorii pantopizmu i podstaw fitosocjologii, prof. Uniwersytetu Poznańskiego, członek Polskiej Akademii Umiejętności.

● PKS, MPK, hotel, restauracje.

■ SKÓRZEWO

● Duża wieś (5 280 mieszk.) w gm. Dopiewo położona przy zach. granicy Poznania, przy szosie do Dopiewa.

● W dokumentach wieś wymieniona w 1265 r. Do 1300 r. należała do poznańskiej parafii św. Marcina, od tego roku jest tu samodzielna parafia. Wieś kolejno stanowiła własność rycerską, księcia Przemysła II, kościelną i szlachecką od XV w. Skórzewskich.

● Współczesne Skórzewo ma zabudowę podobną do peryferyjnych dzielnic Poznania. Liczne są tu obiekty produkcyjne (m.in. drukarnia „Głosu Wielkopolskiego”), magazynowe, a w części zach. osiedla domów jednorodzinnych i szeregowych.

● W centrum dawnej zabudowy wsi wznosi się **kościół** pw. św. Marcina i św. Wincentego Męczennika zbudowany wg proj. Mariana Andrzejewskiego w latach 1927-28 w formach neobarokowych. Poprzedni, również murowany z końca XV w. wzniesiony z fundacji Skórzewskich rozebrany został w 1927 r. z powodu złego stanu technicznego. W latach 1910-29 proboszczem w Skórzewie był ks. Stanisław Kozierowski.

Stanisław Kozierowski

Ksiądz, historyk, badacz nazw miejscowości. Ur. się w 1874 r. w Trzemesznie. W 1896 r. ukończył gimnazjum Marii Magdaleny w Poznaniu, w 1899 r. otrzymał święcenia kapłańskie. Był proboszczem kolejno w Siemianicach koło Kępna, Skórzewie i Winnej Górze. W 1931 r. został kanonikiem honorowym kapituły metropolitalnej w Gnieźnie. Od 1911 r. zajmował się pracą naukową, był członkiem Polskiego Towarzystwa Heraldycznego, Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Działal też na niwie politycznej, był członkiem Rady Ludowej i w grudniu 1918 r. posłem na Sejm Dzielnicowy, działał w komisji organizacyjnej Uniwersytetu Poznańskiego. Wykładał na UP, uzyskał habilitację, został prof. tytularnym. Historyk, językoznawca, topomasta (badacz nazw miejscowości), autor kilkudziesięciu książek o tematyce historycznej m.in. 8-tomowego zbioru „Badania nazw topograficznych starej Wielkopolski”. Zmarł w 1949 r. w Winnej Górze, pochowany jest w Trzemesznie.

Fronton świątyni zdobi wysoka, z dala widoczna wieża. Wnętrze trójnawowe z transeptem. Wyposażenie z 2 poł. XX w. Starszymi zabawkami są portrety trumienne z XVII i XVIII w. pochodzące z dawnej świątyni. Na zewnętrznej ścianie kościoła tablica pamiątkowa w 100-lecie objęcia parafii przez ks. Stanisława Kozierowskiego z 2010 r. Na przykościelnym **ementarzu** klasycystyczny nagrobek Wierzbinińskich z 1811 r. Dawny **park** dworski o pow. 2,2 ha pochodzi z 2 poł. XIX w.

Skórzewo, nowe gimnazjum. Fot. ZS

W zach. części wsi nowy budynek **gimnazjum** z 2008 r. o ładnej, nowoczesnej sylwetce architektonicznej. Ciekawą sylwetkę ma też zbudowane w 2011 r. **przedszkole** położone we wsch. części miejscowości.

● MPK, hotele, restauracje.

■ SKRZYNKI

● Wieś w gm. Kórnik, (290 mieszk.) położona przy drodze S11, na wsch. brzegach jezior: Skrzynki Małe i Skrzynki Duże, 3 km na pn. od Kórnika.

● Pierwsza wzmianka o miejscowości pochodzi z końca XIII w. W XIV w. właścicielami wsi byli Skrzyneccy. Od 1576 r. majątek należał do dóbr kórnickich. Do podupadłej wsi w XVIII w. Teofila Potulicka sprowadziła osadników ołędzskich.

● Zabudowa starej części wsi jest skupiona wokół kilku krzyżujących się dróg. W nowej części powstają osiedla domków jednorodzinnych. We wsi funkcjonuje centrum tenisowe i odnowy biologicznej z niewielkim hotelem. Przez wieś przebiega napowietrzna linia energetyczna najwyższych napięć – 400 kV.

● MPK, hotel.

■ SKRZYNKI

● Wieś w gm. Stęszew (500 mieszk.), 10 km na pn.-zach. od siedziby gminy i 6 km na pd.-wsch. od Buku, z którym łączy go droga lokalna, przy linii kol. Poznań–Rzepin (stacja Otusz).

● Dawna własność kapituły poznańskiej, wzmiankowana po raz pierwszy w 1357 r., później posiadłość szlachecka. W XIX w. znajdowała się w rękach niemieckiej rodziny Iffland. Obecnie niewielki ośrodek przemysłowo-usługowy, m.in. z zakładem produkcyjnym elementów architektury ogrodowej.

● W pd. części wsi eklektyczny **pałac*** z poł. XIX w., gruntownie odnowiony w latach 1985-89, obecnie ośrodek szkoleniowy poznańskiego oddziału Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad. Parterowy, z oryginalnym półokrągłym balkonem nad wejściem głównym. Przy nim **park** z poł. XIX w. (pow. 1,4 ha), z **ekspozycją maszyn** drogowych m.in. lokomobile i kamienny walec drogowy. Obok **zabudowania folwarczne** z XIX/XX w., użytkowane obecnie przez Spółdzielnię Produkcji Rolnej. We wsi **kaplica** z 1983 r. pw. bł. ks. Jerzego Popiełuszki.

● PKP stacja Otusz, hotel, znak. szlak pieszy do Stężewa.

Skrzynki, pałac. Fot. SP

■ SŁUPIA

● Mała wieś w gm. Stęszew (130 mieszk.), 6 km na zach. od siedziby gminy, na zach. brzegu rynnowego (→) Jez. Strykowskiego przy drodze lokalnej z Tomiczek do Januszewic.

● Dawna własność bp. poznańskich, wzmiankowana po raz pierwszy w 1298 r., a od ok. 1570 do 1773 r. posiadłość kolegium jezuickiego w Poznaniu.

● We wsi **kościół** pw. Wszystkich Świętych* z 1849 r., rozbudowany o nawy boczne i kaplicę w 1912 r. (proj. Roger Sławski). W neobarokowych ołtarzach z 1862 r. obrazy barokowe z XVII w. Ciekawa chrzcielnica z 2 poł. XVIII w., z postacią klęczącego starca podtrzymującego czarę. Na zewnętrznej ścianie kościoła tablica upamiętniająca ks. Juliana Wolniewicza, proboszcza w latach 1921-41, zamęczonego w Dachau. Przed frontem kościoła **brama** – dzwonnica z 1874 r., a z l. strony **pomnik** z 1936 r. (proj. Lucjan Michałowski), z figurą Chrystusa dłuta Kazimierzy Pajzderskiej na wysokim słupie, po zniszczeniu przez hitlerowców odtworzony w 1946 r. oraz **grób** 4 powstańców wielkopolskich, poległych w 1919 r. Z tyłu mur z napisem „Poległym za wolność” oraz trzema tablicami z nazwiskami 70 ofiar poległych w latach 1914-20, uzupełniony w 1957 r. dwoma dalszymi tablicami z nazwiskami 35 ofiar II wojny światowej. Na

pd. skraju wsi **cmentarz**, na którym mogiła bezimiennych więźniów z obozu w Żabikowie, zmarłych z wycieńczenia w pobliskich Jeziorach podczas marszu ewakuacyjnego. Nad jeziorem, na pd. od wsi, kolonia domków letniskowych.

● PKS.

■ SOBOTA

● Wieś w gm. Rokietnica (220 mieszk.), 3,5 km na wsch. od siedziby gminy, na pr. brzegu doliny Samicy Kierskiej, przy drodze lokalnej do Złotkowa. Leży na terenie Pawłowicko-Sobockiego Obszaru Chronionego Krajobrazu, utworzonego w 2000 r. w dolinie Samicy Kierskiej, na obszarze 1 150 ha.

● Dawna posiadłość szlachecka, wzmiankowana po raz pierwszy w 1367 r. Do poł. XVII w. należała do Sobockich herbu Nałęcz, później do Kierskich. Jej nazwa pochodzi od dnia, w którym w przeszłości odbywały się tu targi.

● W centrum wsi późnogotycki **kościół** pw. Narodzenia NMP* z ok. 1510-17 r., z barokową fasadą zach. z okresu gruntowej restauracji w 1780 r. W prezbiterium sklepienie gwiazdziste, w nawie strop drewniany. Wyposażenie wnętrza neogotyckie z początku XX w. W ołtarzu głównym słynący łaskami obraz MB z Dzieciątkiem z 1 poł. XVII w., w sukience srebrnej z XVIII w., wg lokalnej tradycji zwanej Panią Sobocką. Na gotyckiej belce tęczowej z XVI w. baro-

Sobota, kościół. Fot. ZS

kowy krucyfiks. W prezbiterium późnorenesansowe płyty nagrobne i piętrowy nagrobek z wizerunkami zmarłych z rodziny Sobockich z końca XVI w. Na chórze muzycznym prospekt organowy z 1897 r. Na zewnątrz kościoła tablica z 1863 r., upamiętniająca 200. rocznicę odsieczy wiedeńskiej. Przy niej kamienny, późnoklasycystyczny nagrobek Ignacego Łaskowskiego z 1833 r. Przy kościele barokowa **dzwonnica** z 2 poł. XVIII w. o 6 kolumnowych arkadach, a w niej dzwon z 1699 r. Wokół świątyni mur z 2 poł. XVIII w., z dwudzielną bramką. Klasycystyczna **plebania** z początku XX w. Po wsch. stronie kościoła, w niewielkim **parku** krajobrazowym z początku XIX w. (pow. 1,5 ha) skromny, klasycystyczny **dwór** Łaskowskich z 1809 r., przebudowany w 1912 r. Na pn. od wsi w dolinie Samicy Kierskiej, położony jest niewielki kompleks leśny. Na jego skraju, ok. 600 m od zabudowań wsi **cmentarz**, założony w 1 poł. XIX w. Obok dawnej gajówki rośnie pomnik przyrody – **dąb** szypułkowy o obw. 540 cm.

Na wsch. od zabudowań wsi, **hale produkcyjne** firmy POZ BRUK (producenta betonowej kostki brukowej i innych prefabrykatów betonowych oraz galanterii architektury ogrodowej) wraz z ekspozycją wyrobów. Obok nich nowoczesny, potężny **kompleks sportowy** – Centrum Tenisowe, największe w Polsce, z 2 halami tenisowymi o różnych nawierzchniach, 10 ziemnymi kortami zewnętrznymi, w tym kortem centralnym z trybuną na 400 osób, 10 boiskami do squasha, budynkiem socjalnym i miejscami noclegowymi.

● MPK, hotel, restauracja.

■ SOWINIEC

● Mała wieś w gm. Mosina (110 mieszk.), położona na l. brzegu Warty, na terenie Rogalińskiego Parku Krajobrazowego, 4 km na pd.-wsch. od Mosiny, przy szosie do Krajkowa.

● Wieś wzmiankowana już w 1241 r. Od XV w. Sowiniec był własnością królewską. Na początku XIX w. zarządcą majątku był Władysław Marcinkowski – wybitny rzeźbiarz wielkopolski (1858-1947), który miał tam swoją pracownię.

● Z zabytkowego zespołu rezydencjonalnego z końca XIX w. pozostał **park**. **Pałac**, spalony w 1968 r. został odbudowany i podobnie jak park jest obecnie własnością prywatną. W dawnym zespole dworskim **stadnina** koni arabskich (klub polo), obok prywatne lotnisko. We wsi przy drodze **figura** MB na wysokim słupie z 1898 r. autorstwa Władysława Marcinkowskiego. W pobliżu wsi znajduje się ujęcie wody (spod dna rzeki Warty) dla Poznańskiego Systemu Wodociąg-

gowego. Nieopodal szosy Mosina–Żabno znajdują się upamiętniające miejsca straceń i mogiły ofiar terroru hitlerowskiego. 4 km na pd. od Mosiny: po prawej 1,5 km od szosy, Nowinki (miejsce straceń ok. 200 osób); po lewej 1 km Sowinki (mogiła ok. 600 osób).

● PKS, PKP w Mosinie.

■ STARCZANOWO

● Niewielka wieś w gm. Murowana Goślina (40 mieszk.), położona wśród lasów, 6 km na pn.-zach. od Murowanej Gośliny.

● Wieś osadzona na prawie niemieckim była własnością kapituły poznańskiej. W zapisach z lat 1364-1589 nazywana była też Siarcz-

Okolice Starczanowa i Radzimia

nowem. W 1975 r. utworzono w pobliżu rezerwat „Śnieżycowy Jar”^{***}. tłumnie odwiedzany przez turystów w okresie kwitnienia śnieżyc.

● **Rezerwat „Śnieżycowy Jar”** (pow. 9,27 ha., otulina 8,84 ha) ma na celu ochronę jednego z nielicznych w Polsce naturalnych stanowisk śnieżyc stanowiących unikat na nizinach, rosnących w Sudetach, Karpatach i Bieszczadach. Strumień wcinający się w krawędź doliny Warty tworzy tam jar pokryty niskim grądem, w runie którego rosną śnieżyce. Śnieżyce zakwitają przeważnie w połowie marca, często zanim jeszcze zginie śnieg – a ich kwitnienie trwa 2-3 tygodnie. Przez teren jaru wytyczono przyrodniczą ścieżkę dydaktyczną. W odległości 1,5 km od wsi, nad Wartą gród kasztelański „Ostrów Radzimski” z XIII w., odkryty pod koniec XIX w., badania prowadzone przez Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy trwają od 2002 r.

● PKS Uchorowo (3 km), znak. szlak pieszy do Długiej Gośliny i dalej do Promna oraz do „Śnieżycowego Jaru” i dalej do Rożnowa.

■ STĘSZEW

● Miasto (5 610 mieszk.), 24 km na pd.-zach. od centrum Poznania, przy rozwidleniu szosy nr 5 do Wrocławia i nr 32 do Zielonej Góry oraz linii kol. do Wolsztyna. Leży nad Samicą Stęszewską, w otoczeniu jezior: Bochenek (pow. 4 ha), Dębno (pow. 25 ha) i Lipno (pow. 9 ha), na zach. skraju WPN.

● We wczesnym średniowieczu istniał tu gród obronny przy starym szlaku handlowym z Poznania na Dolny Śląsk i Łużycę. Obok niego powstało podgrodzie, które z czasem rozwinęło się w osadę targową, wzmiankowaną po raz pierwszy w 1315 r., gdy Stęszew należał do rodu Łodziów. Przed 1370 r. miasto, należące do często zmieniających się prywatnych właścicieli. W XIV w. wzniesiono tu murowany zamek, zniszczony w 1656 r. przez Szwedów. W okresie wojny 7-letniej (1556-63) miasto zostało spalone. Od 1799 r. było w posiadaniu księcia Wilhelma Orańskiego, późniejszego króla Holandii, po którym w spadku miasto odziedziczyła jego córka, księżna Sachen-Weimar. W 1848 r. zostało zajęte przez powstańców, którzy proklamowali tu niepodległość Polski.

Obecnie Stęszew jest niewielkim ośrodkiem usługowo-przemysłowym. Do większych zakładów należą wytwórnie przyczep i plandek. Przy miejscowym Domu Kultury działa m.in. kapela dudziarska „Kozłary”.

● W centrum miasta zachował się średniowieczny układ urbanistyczny z czworobocznym rynkiem pośrodku i starą zabudową po-

chodzącą głównie z ok. poł. XIX w. i późniejszą. Najstarszy jest **dom podcieniowy*** przy Rynku nr 8 z 2 poł. XVIII w., odnowiony, w którym od 1970 r. mieści się **Muzeum** Regionalne ze zbiorami historycznymi i etnograficznymi. Przy wejściu tablica z 1978 r. upamiętniająca miejsce, gdzie przechowywano zdobyczą broń powstańców wielkopolskich ze Stęszewa. Na domu przy rynku nr 10 **tablica** z 1969 r. ku czci Antoniego Sołtysiaka z Będlewa, rozstrzelanego przez hitlerowców w 1940 r. Pośrodku Rynku **pomnik** (proj. Jan Szurek i Ryszard Śmiech) poświęcony powstańcom wielkopolskim i ofiarom II wojny światowej, odsłonięty w 1970 r. z okazji 600-lecia miasta. W Rynku **kapliczka** z kopią figury MB z Dzieciątkiem z tutejszego sanktuarium, wybudowana w 2005 r.

Na pd.-wsch. od Rynku, przy ul. Kościelnej, **kościół** parafialny pw. Świętej Trójcy* z ok. 1468 r., gruntownie przebudowany w latach 1726 i 1771, poszerzony w 1937 r. W zrębie murów gotycki, przekształcony na barokowy. Jednonawowe wnętrze nakryte sklepieniem żaglastym. Ołtarz główny barokowy, 2 ołtarze boczne neorenesansowe. W kaplicy z 1771 r. okazały, późnobarokowy nagrobek księżnej Doroty z Broniszów – Radomickiej-Jabłonowskiej (zm. 1773 r.) w formie architektonicznego ołtarza, a w podziemiach kościoła jej sarkofag. Na przykościelnym **cmentarzu** lapidarium zabytkowych tablic i nagrobków oraz groby powstańców listopadowych, z czasów Insurekcji Kościuszkowskiej, Wiosny Ludów i Powstania Wielkopolskiego. Na

Stęszew, dom podcieniowy. Fot. ZS

budynku wikariatu **tablica** z 2000 r. upamiętniająca Józefa Łukaszewskiego (1797-1873), historyka. ur. w pobliskim Kręplewie, badacza dziejów szkolnictwa i kościoła w Polsce, autora wielu dzieł i publikacji naukowych. Obok kościoła, **Gimnazjum** im. Powstańców Wielkopolskich, z tablicą z 2007 r. upamiętniającą ks. Wawrzyńca Chybickiego (1832-1900), „obrońcy tożsamości narodowej i mowy ojczystej pod zaborem pruskim”, który przyczynił się do budowy szkoły.

Na pd.-zach. od centrum miasta, przy ul. Kościańskiej, neogotycki **kościół** pw. NMP Niepokalanie Poczętej z 1905 r., podniesiony w 1971 r. do rangi sanktuarium maryjnego. Przedmiotem kultu jest tu późnogotycka figura MB z Dzieciątkiem z poł. XVI w., w malowanym obramowaniu z ok. 1638 r., umieszczona za zasuwą w neobarokowym ołtarzu głównym.

Na l. brzegu Samicy, przy torze kol. po wsch. stronie miasta, znajduje się **grodzisko** stożkowate „Pańska Góra”, o średnicy 110x125 m i wys. 9 m. Pierwotnie stał tu drewniany gródek, a od XIV w. murowany zamek, który zniszczyli Szwedzi w czasie „potopu”.

Przy ul. Poznańskiej, w pn. części miasta, pozostałości dawnego majątku **Chmielniki**, do 1922 r. oddzielnej wsi, z domem rządcy (nr 16) z początku XX w. i zabudowaniami pofolwarcznymi. Po przeciwnej stronie ul. Poznańskiej **park** miejski (dawny ogród Sokoła i Bractwa Kurkowego) z 1 poł. XX w. w którym **głaz** z tablicą odsłoniętą w 1989 r.

Stęszew, kościół
pw. Świętej Trójcy.
Fot. ZS

Stęszew, kąpielisko nad jez. Lipno. Fot. ZS

w 70-lecie stęszewskiego harcerstwa i drugi głąz z tablicą z 2004 r. upamiętniającą żołnierzy z 28. Dywizjonu Rakietowego Obrony Powietrznej, w 80. rocznicę powstania pierwszej jednostki przeciwlotniczej w Wielkopolsce. Przy ul. Wojska Polskiego, na budynku Zespołu Szkół, **tablica** ku czci Marii Zaremby (1901-96), nauczycielki na Kresach Wschodnich, na Warmii i od 1948 r. w Stęszewie.

Na **cmentarzu** parafialnym przy ul. Bukowskiej pomnik pamięci w formie ściany z tabliczkami upamiętniającymi tych, co „Oddali życie za Polskę”.

Przy wjeździe do miasta od strony Poznania **dęby** pamięci posadzone w 2009 r. dla „uczczenia ofiar zbrodni katyńskiej” i tych, co „zginęli i cierpieli na nieludzkiej ziemi”. Na zalesionym pd.-wsch. brzegu jez. Lipno sezonowy **ośrodek wypoczynkowy** z domkami kempingowymi, polem namiotowym, miejscem do kąpiel i wypożyczalnią sprzętu pływającego.

● PKS, PKP, hotele, restauracje. Znak. szlaki piesze do Mosiny, Otusza i Rosnówka.

■ STĘSZEWKO

● Wieś w gm. Pobiedziska (280 mieszk.), położona na skraju lasów Puszczy Zielonka, 8 km na pd.-zach. od Pobiedzisk, przy szosie do Wierzonki.

● Po raz pierwszy wymieniona w 1292 r.; była własnością kapituły poznańskiej. W 1677 r. w opustoszałej po potopie szwedzkim wsi osiedlili się olędrzy (najstarsze osadnictwo olęderskie na terenie Puszczy Zielonka). W XIX w. znajdował się tu folwark należący do majątku w Krześlicach.

● Z dawnego dworu pozostał **park** krajobrazowy (1,8 ha).

● MPK Tuczno 3 km, ośrodek jazdy konnej, kąpielisko „Eko-Plaża” nad Jez. Kołatkowskim.

■ STRYKOWO*

● Duża wieś w gm. Stęszew (1370 mieszk.), 7 km na pd.-zach. od siedziby gminy, na pd.-wsch. brzegu rynnowego Jez. Strykowskiego (pow. 305 ha), przy szosie nr 32 Stęszew–Zielona Góra i linii kol. Poznań–Wolsztyn.

● Dawna posiadłość szlachecka, wzmiankowana po raz pierwszy w 1409 r., gdy była własnością rycerskiego rodu Korzbok-Strykowskich. W ich rękach Strykowo pozostawało przez dwa i pół wieku. Później często zmieniali się tu właściciele. W 1874 r. tutejszy majątek nabyła pruska rodzina von Treskow, osiadła w Wielkopolsce u schyłku XVIII w. W zach. części wsi Rolno-Przemysłowe Zakłady Zielarskie „Strykowo”, przy drodze do Modrza wytwórnia mas bitumicznych „Eurovia”.

Strykowo, pałac. Fot. SP

● Nad jeziorem okazały **pałac**** z 1900 r. w formie neogotyckiego zamku, zbudowany dla Hansa von Treskow, o niezwykle urozmaiconej bryle skupionej wokół masywnej, czworobocznej, pięciokondygnacyjnej wieży, zwieńczonej krenelażem. Obecnie mieści się tu ośrodek szkoleniowo-konferencyjny. Wokół **park** krajobrazowy z początku XIX w. (pow. 10,4 ha) z aleją grabową, pomnikowymi dębami o obw. do 550 cm i okazem egzotycznej metasekwoi chińskiej. Obok parku **zabudowania folwarczne**, użytkowane przez zakłady zielarskie. Większość tutejszych obiektów pochodzi z XIX/XX w. Przy szosie dawny **zajazd** z początku XX w., obecnie sklep „Gościniec”. Przy drodze do Sapowic **kościół** pw. św. Maksymiliana Kolbego z lat 1987-97, przed którym stoi popiersie Jana Pawła II z 2005 r. Nad jeziorem sezonowy **ośrodek wypoczynkowy** „Feniks”.

● PKS, PKP, hotel, restauracja.

■ STRYKOWSKIE JEZ.

Największe jez. powiatu poznańskiego. (pow. 305 ha, dł. 8,4 km, szer. 0,7 km, głęb. do 7,7 m, leży na wys. 74 m n.p.m.). Długi, wąski akwen położony przy zach. granicy powiatu. Brzegi płaskie, w większości bezleśne. Nad jeziorem położone są wsie: (→) Strykowo, (→) Sapowice, Januszewice, (w powiecie grodziskim). Kąpieliska w Strykowie, Sapowicach i przy pn. krańcu nieopodal Rybojedzka. Przy brzegu wsch. kolonie domków letniskowych.

■ SUCHY LAS

● Duża wieś (6 100 mieszk.) przy pn. granicy Poznania, przy drodze krajowej nr 11 do Piły, węzeł dróg lokalnych. Wsch. część zabudowy położona jest na stoku Góry Moraskiej.

● Bardzo stara metryka wsi sięga 1170 r. Była to wówczas własność książęca, która decyzją księcia Mieszka Starego przekazana została joannitom z klasztoru na obecnej Komandorii w Poznaniu. W ich posiadaniu znajdowała się do 1832 r., kiedy to władze pruskie zlikwidowały zakon. W 1732 r. na terenie Suchego Lasu lokowana została osada olęderska. Suchy Las jest gminą młodą, powstałą w 1973 r. Wcześniej wieś należała do gminy Piątkowo (wsi istniejącej na terenie obecnego Poznania). Rozwój Suchego Lasu rozpoczął się w latach 80. XX w., a na dużą skalę po 1990 r.

● Dzisiejszy Suchy Las jest wsią bardzo zamożną z licznymi mniejszymi i średnimi zakładami produkcyjnymi oraz handlowymi, m.in. wzdłuż szosy nr 11 z wieloma salonami samochodowymi. W cen-

Suchy Las, kościół. Fot. ZS

trum wsi, przy ul. Obornickiej (szosa nr 11) położone są ważniejsze dla miejscowości budynki, o interesującej formie architektonicznej. **Kościół** pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa, formalnie siedziba parafii (→) Chojnica – Morasko zbudowany w 2003 r. z żółtej cegły klinkierowej wg proj. Witolda Milewskiego (autora projektów wielu budynków m.in. szkół wyższych w Poznaniu oraz projektu restytucji Zamku Królewskiego w Poznaniu). Przy kościele **głaz** – pomnik upamiętniający komandora kawalerów maltańskich w Poznaniu Michała Dąbrowskiego.

Po przeciwnej stronie ul. Obornickiej wznoszą się: sucholeska **galeria handlowa** (2011 r.), gminne **centrum kultury** (planowane ukończenie w 2013 r.), **park wodny Octopus** z krytą pływalnią (2010 r.) o modernistycznej sylwetce, **hala sportowo-widowiskowa** (2007 r.) z bogatym wyposażeniem, umożliwiającym rozgrywanie zawodów koszykówki, siatkówki, piłki ręcznej oraz halowej piłki nożnej.

We wschodniej części wsi, przy ul. Bogusławskiego stoi **pomnik** 7 strażaków z Suchego Lasu, ofiar II wojny światowej. W tej części wsi fragmenty starszej zabudowy z początku XX w., a także przy ul. Rolnej 20 dom z 1799 r. Z ul. Alejowej położonej w najwyższej, wsch. części wsi rozciąga się rozległy **widok** w kierunku zach. m.in. Kiekrza.

● MPK, PKS, hotel, restauracje.

■ SWADZIM

● Wieś w gm. Tarnowo Podgórne (410 mieszk.), położona 7 km na wsch. od Tarnowa Podgórnego, po obu stronach szosy nr 92 i zach. obwodnicy Poznania S11. Znajduje się tu największe centrum handlowe w gminie – hipermarkety Auchan, Leroy Merlin, Decathlon oraz Nico. W dawnym zespole dworskim Rolnicze Gospodarstwo Doświadczalne „Swadzim” Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu.

● Pierwsza wzmianka pochodzi z 1288 r., kiedy wieś włączono do parafii Lusowo. Przez długi czas była własnością szlachecką powiązaną z dobrami Kiekrz. W odrodzonej Polsce majątek należał do Leona Bolesława Plucińskiego (1875-1935) znanego polityka, posła na Sejm, wicemarszałka Sejmu i Komisarza Generalnego RP w Wolnym Mieście Gdańsku. Od 1991 r. działa tu m.in. duża palarnia kawy Strauss Cafe Poland, centra logistyczne i hurtownie.

● W **parku** krajobrazowym (pow. 7,5 ha) wznosi się eklektyczny **pałac** z 1910 r. zbudowany wg proj. Rogera Sławskiego dla Leona Plucińskiego wykorzystujący starszą budowlę, w 1924 r. dobudowano pd. skrzydło (proj. Stanisław Mieczkowski). Piętrowy budynek o rozbudowanej bryle od frontu z zabudowanym gankiem dźwigającym taras piętra zwieńczony jest trójkątnym tympanonem. Obecnie nieużytkowany, jest własnością Kurii Archidiecezji Poznańskiej z przeznaczeniem na ośrodek seminaryjny. W sąsiedztwie duży **zespół folwarczny** (rządcówka z 1915 r., gorzelnia z 1904 r., strażnica pożarna z 1908 r., stajnie i oboory) częściowo przebudowane na potrzeby Rolniczego Gospodarstwa Doświadczalnego Swadzim Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu.

● MPK, PKS, restauracja.

■ SWARZĘDZ

● Miasto, siedziba gminy (30 500 mieszk.), graniczący od zach. z Poznaniem, położone na pd.-wsch. brzegu Jez. Swarzędzkiego (pow. 79 ha); węzeł drogowy, szosa nr 92 Poznań–Warszawa i droga Kobylnica–Gądko oraz linia kol. Poznań–Warszawa. Swarzędz jest największym miastem w Wielkopolsce niebędącym stolicą powiatu

● Wzmiankowany po raz pierwszy w 1366 r. Własność rodu Łodziów, a od XV w. Górków. W 1638 r. wojewoda kaliski Zygmunt Grudziński (ok. 1572-1653) na gruntach wsi lokował miasto, które od jego herbu Grzymała krótko nosiło nazwę Grzymałowo. Jeszcze przed lokacją pozwolono na osiedlanie się w Swarzędzu Żydom wypędzonym z Poznania, a także innym innowiercom. W XVII i XVIII w. był to ośrodek sukiennictwa, a od 2 poł. XIX w. znany ośrodek stolar-

stwa. W 1934 r. odbyły się tu pierwsze targi meblowe. W latach 1940-44 istniał tu niemiecki obóz pracy dla Polaków i innych narodowości. Obecnie miasto o charakterze przemysłowo-rzemieślniczym; m.in. zakłady stolarki budowlanej, przerobu złomu, rozlewnia gazu płynnego, centra logistyczne, liczne rzemieślnicze warsztaty stolarskie i pokrewne. Są tu dwa zespoły szkół prowadzone przez powiat poznański.

Paulina Wilkońska z Lauczów

Ur. w Swarzędzu (1809-75), powieściopisarka i pamiętnikarka. W 1832 r. wyszła za mąż za Augusta Wilkońskiego i w latach 1840-51 prowadziła w Warszawie salon literacki. Po wydaleniu w 1851 r. z zaboru rosyjskiego osiadła w Wlkp., we wsi Siekierki Wielkie (gm. Kostrzyn). Za najciekawsze jej dzieło uważana jest książka *„Moje wspomnienia o życiu towarzyskim w Warszawie”* oraz powieści *„Wieś i miasto”* i *„Poranki i wieczory”*. Spoczywa w Siekierkach Wielkich. Jej mąż August Wilkoński (1805-52) – satyryk i wydawca – walczył w Powstaniu Listopadowym, a jako pisarz debiutował w 1841 r. na łamach „Biblioteki Warszawskiej”. Największą popularność zdobyły jego *„Ramoty i ramotki literackie”* – zbiór opowiadań, humoresek i anegdot. Jedno z nich nosi tytuł *„Napoleon i żydki swarzędzkie”*. Po śmierci spoczął w grobie rodzinnym żony.

● W centrum zachowany jest stary **układ urbanistyczny** z 2 rynkami (Rynek i pl. Niezłomnych) i dawną zabudową z końca XIX i początku XX w. W Ryнку **ratusz** z 2 poł. XIX w., rozbudowany na początku XX w., z wieżą zegarową; na ścianie wsch. tablica z 1965 r. ku czci poległych za wolność Ojczyzny, a po stronie wsch. głąz z 1988 r. upamiętniający 350-lecie miasta, wśród zabudowy przyrynkowej wyróżniają się **kamienice secesyjne** z XIX/XX w. Na pn.-zach. od rynku **kościół** pw. św. Marcina, zapewne z XVII/XVIII w., z klasycystyczną wieżą od zachodu, wielokrotnie przebudowywany, m.in. w latach 1777, 1792, 1894-1905 r. Świątynia jednonawowa z transeptem (kaplice MB Częstochowskiej i św. Józefa), wewnątrz ozdobiona freskami Łucji i Józefa Oźminów z 1970 r. W kruchcie wieżowej tablica z 1922 r. ku czci ofiar I wojny światowej. Po stronie wsch. kościoła pomnik z 2007 r. poświęcony dzieciom strajkującym w obronie mowy ojczystej w latach 1906-07.

Ze starej zabudowy miasta na uwagę zasługują: **domy** z początku XIX w. przy ul. Małej Rybackiej 2 i Wielkiej Rybackiej 14, dom rodziny socjalisty Marcina Kasprzaka, **dwór** przy ul. Zamkowej 26 z końca XIX w. (obecnie przedszkole), z pomnikowym dębem szypułkowym

Swarzędz, plan centrum miasta

o obw. 451 cm i dawnym budynkiem inwentarskim (obecnie hala targowa), domy przy pl. Niezłomnych 5 i 14 z XIX/XX w., **wieża ciśnień** ul. Strzelecka 2 z 1903 r., niegdyś w zwartej zabudowie z gazownią i rzeźnią z 1905 r. oraz budynek **dworca** kolejowego z początku XX w. z tablicą upamiętniającą istniejący w czasie II wojny światowej niemiecki obóz pracy.

Przy ul. Wrzesińskiej 28 **pawilon wystawowy** mebli z 1936 r., a w pobliżu pomnik św. Józefa, patrona stolarzy i miasta z 2002 r., (rzeźb. Ewa Wanat i Anna Iłska-Gruchot), a na skwerze po stronie północnej dworca kol. **głaz** z tablicą w miejscu dawnego cmentarza ewangelicko-augsburskiego z 1999 r.

W 2 poł. XX w. w pn. i pd.-zach. części miasta powstały duże kompleksy nowych osiedli mieszkaniowych, domów jednorodzinnych oraz 4 nowe **kościóły**: pw. MB Wspomożycielki Wiernych przy ul. Poznańskiej 27 z 1936 r., rozbudowany w latach 1978-79 (arch. Aleksander Holas), pw. św. Józefa Rzemieślnika przy ul. Staszica z 1989 r., (arch. Eryk Siński), pw. MB Miłosierdzia na os. Kościuszkowców z lat 1996-2007 (arch. Zenon Stępniewski) i pw. Chrystu-

Swarzędz, ratusz. Fot. ZS

sa Jedynego Zbawiciela na os. Mielżyńskiego zbudowany w latach 2001-10 (arch. Romuald Gic).

W mieście Swarzędzkie **Centrum Sportu i Rekreacji**, w skład którego wchodzi m.in. pływalnia „Wodny raj” i kręgielnia (2002 r.), zmodernizowana hala sportowo-widowiskowa (2004 r.),

● MPK, PKS, PKP, hotele, restauracje.

■ SWARZĘDZ – NOWA WIEŚ

● W pd.-zach. części miasta (dawny majątek Nowa Wieś, włączony do Swarzędza w 1957 r.)

● **Pałac** z XIX/XX w., ze skrzydłem z basztą z 1923 r. (obecnie hotel) i park z XIX/XX w. (pow. 3,6 ha). Przy nim powstały w 1963 **Skansen i Muzeum Pszczelarstwa** im. prof. Ryszarda Kosteckiego (1924-2001); ekspozycja zbiorów dotyczących bartnictwa, pszczelarstwa i jedwabnictwa, w tym unikatowa plenerowa kolekcja uli (kłody bartne, ule figuralne, architektoniczne, koszowe i skrzynkowe) liczy ponad 230 obiektów i obrazuje rozwój polskiego pszczelarstwa od czasów najdawniejszych po dzień dzisiejszy. Do najstarszych obiektów należą: ponad 600-letnia kłoda bartna (wyłowiona z rzeki Bug w 1927 r.) i ul figuralny – św. Ambrożego z XVIII w. Przy skansenie Laboratorium Terenowe Chorób Pszczół Państwowego Instytutu Weterynarii. Na wsch. od miasta w rynnie Cybiny malownicze rozlewiska rzeki.

Swarzędz, skansen pszczelarski, ule figuralne. Fot. SP

■ SZEWCZE

● Wieś w gm. Buk (730 mieszk.), 5,5 km na pd. od siedziby gm., przy drodze lokalnej do Daków Mokrych.

● Dawna posiadłość szlachecka, wzmiankowana po raz pierwszy w 1383 r. W końcu XIX w. należała do Potockich i Mielżyńskich.

● W środkowej części wsi dawny **zespół dworsko-folwarczny** z 2 poł. XIX w. Na jego terenie **dwór** z lat 1880-90 z wystawką nad wejściem głównym, obecnie dom mieszkalny. Pośrodku podwórza gospodarczego trzykondygnacyjny spichlerz z 1886 r., nakryty wysokim dachem. Przy nim dawna rządowska z XIX/XX w., później rozbudowana. W pn. części wsi **kaplica** pw. św. Maksymiliana Kolbego, mieszcząca się w dawnej kostnicy z 1919 r., rozbudowanej o nawy boczne w 1973 r. Na zewnątrz tablica z 1992 r. upamiętniająca mieszkańców wsi poległych w wojnie obronnej w 1939 r. oraz zamęczonych przez hitlerowców w obozach. Na budynku Szkoły Podstawowej im. dr Lecha Siudy (1904-97) **tablica** ku czci patrona szkoły, zasłużonego lekarza, kolekcjonera sztuki i „Wielkopolanina Roku 1992”. Po pn.-zach. stronie wsi leży zadrzewiony obszar zwany **Bażantarnią** (hodowano tam niegdyś bażanty) o pow. 37,5 ha, dawniej zagospodarowany parkowo, z pozostałościami dwóch alei grabowych. Przy drodze do Buku dawna samodzielna wieś Zgoda, włączona obecnie do Szewc.

● PKS.

torską. W ostatnich latach bardzo rozszerzyło działalność, powstały nowe działy, zmodernizowano ekspozycje i pozyskano nowe ekspozyty. Dużą popularnością cieszą się imprezy okolicznościowe i folklorystyczne. Muzeum ma oddziały w 5 miejscowościach Wielkopolski: Jaraczu (młynarstwa), Uzarzewie (łowiectwa), Swarzędzu (pszczelarstwa), Sielinku (gospodarki mięsnej) i Nowym Tomysłu (chmielarstwa i wikliniarstwa).

Przy wejściu na teren Muzeum stoi duży **głaz** narzutowy przetransportowany z kopalni węgla brunatnego w Koninie (czerwony granit skandynawski, obwód 10 m). Wejście na teren Muzeum znajduje się w stylizowanym budynku bramnym z początku XXI w. Poszczególne budynki mieszczące ekspozycje położone są w dwóch kompleksach: w parku (pow. 5,7 ha) i w dawnym folwarku. Na obrzeżu parku, w **pawilonach** i ich sąsiedztwie znajdują się prezentacje dotyczące techniki rolniczej, chowu i hodowli zwierząt, pszczelarstwa (duża kolekcja uli), ogrodnictwa, chmielarstwa, wikliniarstwa, przetwórstwa mięsa i płodów rolnych, łowiectwa, rybactwa śródlądowego, kultury ludowej i rzemiosł związanych z rolnictwem. Przy drózkach parkowych stoją **popiersia** osób zasłużonych na polu rolnictwa i nauk rolniczych.

Szreniawa, lokomobila. Fot.SP

Na skraju parku i folwarku wznosi się eklektyczny **pałac** z poł. XIX w., dzieło architekta Karola Knoblaucha. W ostatnich latach gruntownie odnowiony mieści bardzo ciekawą ekspozycję dworskich wnętrz mieszkalnych z lat dwudziestych XX w. Dalej na pd. położony jest rozległy **zespół folwarczny** obejmujący m.in. budynki inwentarskie, gorzelnię oraz zespół dwóch stodół i spichlerza. Część budynków została adaptowana na cele ekspozycyjne m.in. w jednym z nich

Szreniawa, pałac z zewnątrz. Fot. ZS

prezentowane są różnorodne pojazdy rolnicze, od prostych wozów gospodarskich i powozów do samochodów z XX w. Wśród innych **zbiorów technicznych** do znaczniejszych należą: kolekcja 7 lokomotyw parowych (najstarsza z 1895 r.), ciągników, lokomotywa i wagony kolejki gospodarczej, samoloty agrotechniczne. W jednej ze stodół i w spichlerzu organizowane są wystawy czasowe. W części przyziemia dawnego domu zarządcy majątku mieści się restauracja.

Na pn. od wejścia do Muzeum, położony jest zespół budynków z początku XX w. **stacji kol. Szreniawa** (dworzec, budynek mieszkalny, szalek, budynek gospodarczy) zlokalizowanej przy powstałej w 1909 r. linii kolejowej Poznań–Wolsztyn. W 2010 r. budynki zostały odnowione, a linia kolejowa zmodernizowana. Kursują na niej nowoczesne szynobusy.

Mauzoleum rodziny Bierbaumów

0,4 km na wsch. od Szreniawy (dojście szlakiem zielonym) na pokrytym lasem wzgórzu (118 m n.p.m.) znajduje się dawna kaplica – mauzoleum rodziny Bierbaum, właścicieli wsi w 2 poł. XIX w. zbudowana ok. 1860 r. wg proj. Martina Gropiusa. Opuszczona i zdewastowana po 1945 r., w 2001 r. została zaadaptowana na stację edukacyjną WPN (na planszach historia i przyroda Parku) z punktem widokowym. Budowla w kształcie ceglanej wieży w dolnej części mieściła kaplicę, w górnej (dostęp po 124 stopniach) taras widokowy. Z tarasu rozciąga się rozległy widok na pd. dzielnicę Poznania i lasy WPN. Informacje o możliwościach wejścia: tel. 61 810 76 29.

● PKP, MPK, PKS przy szosie nr 5, restauracja. Znakowany szlak turystyczny do Jarosławca i Rosnówka.

■ ŚRÓDKA

● Wieś w gm. Kleszczewo (290 mieszk.), położona przy szosie Kostrzyn–Kórnik, 7 km na pd.-zach. od siedziby gm. Na północ od wsi przebiega autostrada A2.

● Wzmiankowana w 1383 r. jako własność kapituły poznańskiej; od 1510 r. wchodziła w skład majątków proboszcza katedry poznańskiej.

● We wsi parterowy **dwór** z 2 poł. XIX w., z dobudowanym w końcu XIX w. piętrowym skrzydłem, nakrytym dachem mansardowym (własność prywatna, częściowo zamieszany). Otacza go **park** krajobrazowy z XIX/XX w. (pow. 1,9 ha) ze stawem i starym drzewostanem m.in. kasztanowiec o obw. 370 cm i klon zwyczajny 350 cm. Zachowane budowle dawnego **zespołu folwarcznego**, m.in. stodoła z końca XIX w., obory, spichlerz i kuźnia z początku XX w. We wsi dwa domy (nr 10 i 19) z końca XIX w.

● MPK.

■ ŚWIĄTNIKI

● Wieś w gm. Mosina (270 mieszk.), położona na granicy Rogalińskiego Parku Krajobrazowego, 7 km na wsch. od Mosiny, przy szosie do Kórnika.

● Świątniki już przed poł. XIII w. były osadą należącą do kapituły katedralnej w Poznaniu, później włączone zostały do klucza dóbr rogalińskich. Po potopie szwedzkim wieś opustoszała. Obecnie rozwój jednorodzinnego budownictwa mieszkaniowego.

● Zachowała się stara **kuźnia** oraz kilka domów mieszkalnych z 2 poł. XIX w.

● MPK.

■ TARNOWO

● Wieś w gm. Kostrzyn położona 3 km na pn. od siedziby gm. Nazwa wsi oznacza osiedle wśród tarniny. Liczy 120 mieszkańców

● Pierwsza wzmianka o tej miejscowości pochodzi z 1302 r. W wiekach średnich należała do rodu Grzymalitów, później do Tarnowskich, Kurnatowskich, a od poł. XVIII w. do Suchorzewskich. Dzięki wsparciu tej rodziny mógł ukończyć studia, a potem otworzyć własną firmę Hipolit Cegielski. W 1930 r. majątek Tarnowo liczący 363 ha rodzina sprzedawała poznańskiemu kupcowi Franciszkowi Namysłowi. Dziś własność spółdzielcza.

● **Dwór** tutejszy wybudowany zapewne przez Suchorzewskich stanowi zabytek późnego klasycyzmu ze schyłku XVIII w. Budynek murowany, parterowy, na planie prostokąta, nakryty wysokim dachem naczółkowym. Front dworu zdobi portyk wsparty na czterech filarach na osi zwieńczony trójkątnym tympanonem. W latach 30. XIX w. gościli tu Hipolit Cegielski i dr Karol Marcinkowski. Dwór zwrócony frontem ku pn. oddziela od drogi arkadowy mur z prześwitami. **Park** krajobrazowy z początków XIX w. o pow. 3,9 ha liczy ponad 600 drzew.

Po prawej stronie drogi do Pobiedzisk kamienna **figura** MB z 1764 r. na kolumnie z płaskorzeźbami.

● PKS.

■ TARNOWO PODGÓRNE

● Duża wieś gminna (4 400 miesz.), położona 15 km na zach. od Poznania, przy szosie nr 92. Liceum Ogólnokształcące. Nowoczesna baza sportowa: stadion piłkarski, hala sportowa z kompletem boisk zewnętrznych, siłownia, kręgielnia i inne obiekty sportowe i rekreacyjne.

● Pierwsza wzmianka o Tarnowie pojawia się w końcu XIII stulecia w dokumencie erekcyjnym wystawionym przez bp. Jana II Nałęczę w Jaszowie w dniu 15 lipca 1288 r. dla parafii w Lusowie. Wśród wsi wchodzących w skład nowej parafii wspomniane jest też Tarnowo należące do Zarembów. Wkrótce, w 1293 r. synowie komesa Janka: Filip – archidiakon gnieźnieński, Sędziwój – podkomorzy kaliski, Mikołaj – wojewoda tczewski i Michał – podczaszy kaliski darowali bp. poznańskiemu dwa działki tej wsi. Tarnowo stanowiło własność bp. do czasu zaborów. Zapewne był to niewielki majątek – wieś lokowana była dopiero w XV w. Majątek przejęty przez władze pruskie

otrzymał w 1798 r. gen. artylerii Toenette-Luttlichen w uznaniu zasług wojennych. Po zniesieniu zakazu osiedlania się ludności niekatolickiej w dobrach bp. i przeprowadzeniu uwłaszczenia sprowadzono niemieckich kolonistów, głównie z Saksonii. W krótkim czasie gm. stała się jedną z wzorcowych. Po uzyskaniu niepodległości, w 1919 r. wieś otrzymała obecną nazwę – Tarnowo Podgórne.

Dogodne położenie między Poznaniem a Berlinem zawsze sprzyjało rozwojowi wsi. Już w 1826 r. powstała tutaj nowoczesna droga bita przystosowana do ciężkiego ruchu towarowego z budynkiem rogatki drogowej.

W końcu XX w. nastąpił szybki rozwój Tarnowa, który stał się atrakcyjnym miejscem dla inwestorów. W efekcie z roku na rok wzrastała liczba podmiotów gospodarczych, zarówno dużych fabryk znanych koncernów, jak i małych lokalnych przedsiębiorstw. W 2011 r. na terenie gminy funkcjonowało ponad 4 tys. przedsiębiorstw, w których jest ponad 30 tys. miejsc pracy. Wśród najbardziej znaczących firm wymienić można m.in.: Stollwerck, Nico, Schattdecor, Andreas Stihl, Imperial Tobacco, Elite Polska, Kimball Electronic, LIDL, Mondelez. Na terenie gminy znajduje się kompleks basenowo-rekreacyjny – Tarnowskie Termy. Za całokształt osiągnięć gospodarczych gmina Tarnowo Podgórne została uhonorowana w 2007 r. godłem promocyjnym „Teraz Polska”, a w 2009 r. Innowatorem – Nagrodą „Satysfakcji Biznesu”. Wśród wyróżnień posiada także tytuł „Mistrzowska Gmina 2009/2010.”

● Tarnowo Podgórne, mimo, że jest wsią, sprawia wrażenie małego miasteczka z zabudową miejską wzdłuż głównych ulic i centrum handlowym. Na skwerze **głaz** z tablicą „Za waszą i naszą wolność” (1972 r.) z nazwiskami poległych w latach 1939-1945.

Przy ul. Poznańskiej gotycki **kościół** pw. Wszystkich Świętych. Parafia powstała na przełomie XIII/XIV w., za jej założyciela uważa się bp. poznańskiego Andrzeja Zarembę. Obecny kościół wzniesiony został ok. 1464 r. zapewne staraniem bpa Andrzeja Bnińskiego. Nie wielka świątynia na rzucie prostokąta w fasadzie zach. zwieńczona jest wieżą z dwukondygnacyjną nadbudową drewnianą z dachem namiotowym z 1787 r., zewnątrz kościół opięty jednoskokowymi skarpami. Dwuprzęsłowe salowe wnętrze nakryte jest sklepieniem gwiazdzystym. W ołtarzu głównym z końca XVIII w. w formie ramy ujętej filarami przyściennymi znajduje się obraz ze sceną *Wręczenie kluczy św. Piotrowi* malowany zapewne przez Korzeniewiczza ok. 1665 r. Obraz ten pierwotnie umieszczony w katedrze poznańskiej w ołtarzu głównym, po jej pożarze w 1722 r. ostatecznie trafił w 1795 r. do kościoła w Tar-

nowie. Obok kościoła **kaplica** z początku XX w. oraz pamiątkowy **głaz** z tablicą z okazji 102. rocznicy powstania kółka rolniczego (2009 r.).

Po drugiej stronie ul. wznosi się zespół **kościół**a poewangelickiego, wybudowanego przez niemieckich kolonistów w 1901 r. Składa się z neogotyckiego kościoła, obecnie rzymskokatolickiego pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa oraz pastorówki i szkoły. Na zewnętrznej ścianie kościoła pamiątkowa tablica wmurowana w 100. rocznicę wybudowania kościoła (2001 r.). Dalej przy wyjeździe w stronę Pniew, **Park Pamięci** w miejscu cmentarza ewangelickiego z lat 1885-1947 z pomnikiem „Matka z dwojgiem dzieci” Arthura Schlendera (1997 r.) oraz kilka starych nagrobków.

We wsi zachowało się kilkanaście domów z końca XIX w.: **rogatka drogowa** (ul. Poznańska 82), zespół młyna (ul. Fabryczna), poczta (ul. Poznańska 105).

● MPK, PKS, hotele, restauracje.

TOMICE*

● Mała wieś w gm. Stęszew (100 mieszk.), 7 km na pn.-zach. od siedziby gm., w obrębie wzniesień Ozu Bukowsko-Mosińskiego, nad Jez. Tomickim (pow. 47 ha), po wsch. stronie szosy do Buku.

● Dawna posiadłość szlachecka, wzmiankowana po raz pierwszy w 1391 r. Była gniazdem rodzowym Tomickich herbu Łódzia, z których najwybitniejszym przedstawicielem był Piotr Tomicki (1464-1535).

Piotr Tomicki

Był dyplomatą, podkanclerzym koronnym, bp. poznańskim i krakowskim, ur. w Tomicach. Studiował w Krakowie i Bolonii, gdzie uzyskał doktorat praw. Po powrocie do kraju był kanclerzem przyszłego kardynała Fryderyka Jagiellończyka, a później sekretarzem Zygmunta Starego, zostając w 1515 r. podkanclerzym koronnym. W 1520 r., po śmierci Jana Lubrańskiego, objął biskupstwo poznańskie. Zrzekając się tej funkcji został bp. krakowskim i podkanclerzym koronnym. Doprowadził do ugody między Zygmuntem Starym, a księciem pruskim Albrechtem Hohenzollernem. Zm. w Krakowie w 1535 r. i spoczął w katedrze na Wawelu. Tomicki należał do najważniejszych przedstawicieli polskiego renesansu. Był inicjatorem powstania „*Acta Tomicianae*” – zbioru aktów dyplomatycznych i korespondencji kancelarii królewskiej z okresu, gdy był sekretarzem Zygmunta Starego. W Wielkopolsce ufundował cenne płyty nagrobne: Andrzejowi Szamotułskiemu w kolegiacie w Szamotułach i ojcu Mikołajowi w kościele w Tomicach.

Okolice Dopiewa i Tomic

Tomice, kościół. Fot. ZS

Tomice. Kościół, płyta
Tomickiego. Fot. ZS

W XVII w. Tomice krótko należały do Opalenickich, a później weszły w skład dóbr stęszewskich.

● W pd. części wsi późnogotycki **kościół św. Barbary**** sprzed 1463 r., przebudowany częściowo w 1770 r. w stylu barokowym, z zewnątrz oszkarpowany, obecnie będący w trakcie gruntownego remontu. Jednonawowe wnętrze, nakryte sklepieniami kolebkowymi. Wyposażenie przeważnie barokowe i rokokowe z XVII – XVIII w. Wczesnobarokowy ołtarz główny sprzed poł. XVII w., z rzeźbioną grupą św. Anny Samotrzeć. Ołtarze boczne: pr. barokowy z 1 poł.

XVIII w., l. rokokowy z około 1770 r. z obrazem MB z 2 poł. XVI w., wzorowanym na obrazie Albrechta Dürera z 1517 r. Dwie płyty nagrobne Mikołaja Tomickiego, zm. w 1478 r. fundatora kościoła: jedna gotycko-renesansowa z piaskowca z początku XVI w., a druga renesansowa z brązu wykonana w 1524 r. zapewne w norymberskim warsztacie Vischerów, uważana za jedno z najlepszych dzieł sztuki renesansu w Wielkopolsce Przy kościele drewniana **dzwonnica** konstrukcji słupowej z początku XX w. z dwoma dzwonami: z 1541 i 1613 r. (ten drugi z napisem polskim, będącym być może najstarszym dzwonem z polską inskrypcją). Przy skrzyżowaniu dróg obok kościoła budynek dawnej **szkoły** i rozłożysty **dąb** szypułkowy o obw. 300 cm, posadzony w 1928 r. z okazji 10-lecia odzyskania niepodległości. Przy drodze polnej do Tomiczek, 600 m na zachód od kościoła, położony jest **cmentarz**, na którym w 2010 r. odsłonięto głaz z tablicą upamiętniającą 23 zmarłych powstańców wielkopolskich.

Około 1 km na pn. od kościoła, przy drodze do Skrzynek, ruina dawnego **młyna** wodno-parowego, zbudowanego pod koniec XIX w., który funkcjonował do 1957 r., z zachowanymi pozostałościami po turbinie. Przy nim **dąb** szypułkowy o obw. 410 cm – pomnik przyrody. Około 0,5 km stąd na wsch., koło osady Żarnowiec, znajduje się „**Źródło**”*** – źródło typu wywierzykowego, bijące z niewielkiego zbocza, uznane w 1994 r. za pomnik przyrody. Strumień wypływający ze źródła ujęto w kamienne koryto, tworząc kaskady, a teren przy nim zagospodarowano.

Niedaleko Tomic, na pd.-wsch. od wsi, znajduje się niewielka enklawa WPN, obejmująca cenny obszar ornitologiczny – **rezerwat przyrody „Trzcielińskie Bagno”** (→ Trzcielina).

● PKS 1 km. Znakowany szlak pieszy do Stęszewa i stacji kol. Otusz.

■ TRZASKOWO

● Niewielka wieś o zwartej zabudowie w gm. Czerwonak (60 mieszk.), położona na wsch. od Bolechowa.

● Założona w XIX w. przez rodzinę von Treskow – właścicieli Owińsk.

● We wsi parterowy **dwór** z początku XX w., zbudowany na planie kwadratu, z niewielkim tarasem od frontu, wspartym 2 kolumnami, nakryty dachem czterospadowym. Przy nim **park** krajobrazowy (2,96 ha) z dwoma stawami oraz pomnikowymi dębami (obw. do 420 cm). Wśród zabudowań gospodarczych z początku XX w. m.in.

spichlerz i kuźnia, a na zach. od nich kamienno-ceglana **grota** z figurą MB z końca XIX w.

W okolicy dworku, na terenie ośrodka sportowo-turystyczno-rekreacyjnego Trzaskowo Golf Club, powstaje osiemnastodółkowe pole golfowe.

● MPK, PKP Bolechowo 3 km.

■ TRZCIELIN

● Wieś (310 mieszk.) przy szosie Stęszew–Dopiewo w gm. Dopiewo, 5 km na pn. od Stęszewa.

● W dokumentach wymieniana od 1388 r. O dawniejszym pochodzeniu świadczy grodzisko istniejące do 1 poł. XX w. nieopodal drogi do Dopiewa. Wieś stanowiła własność szlachecką, pierwotnie rodu Trzcielnińskich. Później majątność podzielona została na Trzcielina Szlachecki (Większy) i Trzcielina Duchowny (Mniejszy) wchodzący w skład dóbr kapituły katedralnej w Poznaniu. Do dziś widoczny jest podział na dwie części – folwarki i ich zaplecze, rozdzielono doliną strumienia.

● W zach. części położony jest dawny Trzcielina Szlachecki: duży zespół **budynków folwarcznych** z początku XX w. oraz niezbyt okazały **dwór** z 2 poł. XIX w. z zaniedbanym parkiem (pow. 1,7 ha), domy mieszkalne z początku XX w. i **dom** z szachulcowymi szczytami z końca XIX w., zapewne dawna gospoda.

Drugi mniejszy zespół znajduje się we wsch. części wsi, przy szosie do Dopiewa. Są to **dwór** z początku XX w. i podniszczone dawne budynki gospodarcze.

W centrum wsi, na skrzyżowaniu dróg niewielki **głaz** z tablicą upamiętniającą pułkownika Andrzeja Kopę (1879-1956), powstańca wielkopolskiego, oficera WP, urodzonego w Trzcielinie.

● MPK.

■ TRZEBAW

● Wieś w gm. Stęszew (640 mieszk.), 4 km na wsch. od siedziby gminy, nad Trzebawką lewym dopływem Samicy Stęszewskiej, na obszarze WPN.

● Dawna posiadłość szlachecka, wzmiankowana po raz pierwszy w 1241 r. Jej nazwa wywodzi się od usytuowania na miejscu wytrzebionych lasów. W XIX w. należała do dóbr kórnickich i wraz z nimi weszła w skład Fundacji Kórnickiej. W 1657 r. oddział Stefana Czarneckiego stoczył na polach Trzebawia zwycięską potyczkę ze Szwedami.

dami. W 1848 r. pod Trzebawiem był obóz powstańczy w sile 500 kosynierów i strzelców.

● Zabudowa wsi rozłożona wzdłuż 3 ulic, przebiegających równolegle do Trzebawki. W jej pn. części zachował się **dwór** z 2 poł. XIX w., z późniejszą dobudówką z boku. Otacza go **park** krajobrazowy z 2 poł. XIX w. (pow. 1,7 ha), ze stawem w wysepką, lipą o obw. 390 cm i głazem narzutowym o obw. 470 cm. W sąsiedztwie obszerny **folwark** z zabudowaniami pochodzącymi z początku XX w., użytkowany obecnie przez Klub Jeździecki „Wechta” z Rosnówka. W tej części wsi także **pomnik** z 1947 r. ku czci Mariana Kuika, straconego 27 IX 1944 r. na skutek hitlerowskiej prowokacji. W pd.-zach. części wsi **kościół** pw. św. Stanisława bpa z lat 1989-98 (proj. Aleksander Holas). Ze skrzyżowania na pn.-wsch. krańcu wsi wybiegają 3 pomnikowe **aleje** kasztanowców, z drzewami o obw. do 400 cm. Na południowym krańcu wsi murowano-szachulcowa **szkoła** z 1905 r.

● PKS 2 km, PKP w Rosnówku 2,5 km, hotel i restauracja 2 km. Znak. szlak pieszy do Dymaczewa Starego i Rosnówka.

■ TRZEK

● Wieś w pd.-zach. części gm. Kostrzyn przy drodze do Kórnik, w skład którego wchodziły dwie wsie: Trzek Mały (historyczny 4 km od Kostrzyna) i Trzek Duży (dawniej Wydzierzewice 6 km na pd. od Kostrzyna). W obydwu częściach Trzeka mieszka łącznie 320 osób. Na wsch. od wsi przebiega wsch. obwodnica Poznania – szosa S5.

● Nazwa wsi Trzek pojawiła się w źródłach historycznych po raz pierwszy w 1349 r. Pochodzenie tej nazwy etymolodzy wywodzą od młyna albo młynarza, bo trzetrzak to chleb z grubo zmielonej na żarnach mąki. Pierwotnymi właścicielami Trzeka było rycerstwo rodu Doliwów i Jastrzębców. Od XVI w. gospodarzyli tu Trzeccy, a po nich różne rodziny szlacheckie. Ostatni polski właściciel Ludwik Żółtowski sprzedał wieś (253 ha) w 1891 r. pruskiej Komisji Kolonizacyjnej.

Trzek Duży to dawne Wydzierzewice. Wieś wzmiankowana w starych dokumentach już w 1338 r. W średniowieczu wieś należała do Nowinów i Ogończyków, a w XVI w. do Wydzierzewskich. Kolejny właściciel Gustaw Żychliński w 1891 r. sprzedał majątek 512 ha pruskiej Komisji Kolonizacyjnej, przyczyniając się do jego rozparcelowania między kolonistów. Osadnicy niemieccy założyli przy drodze do Kleszczewa cmentarz ewangelicki, który opuszczony istnieje do dziś. W II Rzeczypospolitej wspólną nazwą Trzek objęto obydwie odrębne wioski.

● W Trzeku 500 m na północ od centrum wioski widać wielkie pierścieniowate wczesnośredniowieczne **grodzisko** o średnicy 86 m z wałem dochodzącym do 20 m otoczone fosą, nazwane przez miejscową ludność „szwedzkimi okopami”, porośnięte drzewami i krzewami. W czasach piastowskich gród służył celom obronnym, tu chroniła się okoliczna ludność w razie zagrożenia; było to także miejsce, w którym odbywały się wiece ludności i składano ofiary pogańskim bōżkom. Po pn. stronie grodziska znajduje się las mieszany.

● PKS.

■ TRZYKOLNE MŁYNY

● Niewielka wieś w gm. Kórnik (100 mieszk.), położona nad Wartą, po zach. stronie drogi Rogalin–Śrem, na terenie Rogalińskiego Parku Krajobrazowego, 9 km na pd.-zach. od Kórnika.

● Wieś powstała w XVIII w. jako osada olęderska. Nazwa pochodzi od młynów o trzech kołach wzniesionych na strumieniach spływających do Warty.

● Rozproszona zabudowa rozciąga się wzdłuż starorzeczy Warty i rzeki.

● PKS.

■ TUCZNO

● Wieś w gm. Pobiedziska (280 mieszk.), położona między Jez.: Kołatkowskim i Tuczo, 10 km na pd.-zach. od Pobiedzisk, przy drodze do Wierzonki.

● Jest to dawna osada olęderska, założona w XVIII w. W latach 1966-78 w jednej z dawnych zagród olęderskich mieściła się stacja turystyczna Oddziału Międzyuczelnianego PTTK, później ośrodek wypoczynkowy Politechniki Poznańskiej. Obecnie Tuczo jest popularną miejscowością wypoczynkową z licznymi domkami letniskowymi.

● **Jez. Kołatkowskie** (pow. 78 ha, głęb. 13,0 m, wyspa 0,1 ha) rozciągające się na pd.-wsch. od wsi jest największym akwenem Puszczy Zielonka i prawie w całości otoczone jest lasami. Przy wsch. krańcu jez. kąpielisko.

● MPK, węzeł szlaków pieszych: do Promna i Okońca, do Zielonki i na Dziewiczą Górę.

■ TULCE

● Duża wieś w gm. Kleszczewo, licząca 2 360 mieszk., położona na pd.-wsch. od granic Poznania, nad rzeką Koplą (pr. dopływ Warty)

i przy szosie Swarzędz–Gądk i drogach do Poznania, Gowarzewa i Krzyżownik, 7 km na zach. od siedziby gm. Na pd. od wsi przebiega autostrada A2.

● Wzmiankowana po raz pierwszy w 1363 r. Wg tradycji pierwszą świątynię we wsi miał ufundować Piotr ze Skrzynna przed 1144 r. Początkowo własność rodu Łodziów, Górków (od 1486 r. własność biskupa poznańskiego Uriela Górki, a później m.in. Koźmińskich (XVIII w.) i Potockich (XIX w.). W 1419 r. przez wieś przejeżdżał Władysław Jagiełło i wówczas w jego orszak uderzył piorun, co spowodowało na pewien czas utratę słuchu króla.

We wsi siedziba Wielkopolskiego Centrum Hodowli i Rozrodu Zwierząt i zakładu Poznańskiej Hodowli Roślin. W części zach. wsi dwa nowe osiedla mieszkaniowe – Przylesie i Kwiatowe oraz nowe zabudowania Zespołu Szkół z halą sportową (2006 r.).

W Tulcach ur. się Leon Barciszewski (1883-1939), działacz samorządowy, dyplomata, prezydent Gniezna (1925-1932) i Bydgoszczy (1932-1939).

● Późnoromański kościół pw. Nawiedzenia NMP* z 1 poł. XIII w., należy do najstarszych ceglanych kościołów w Wielkopolsce. Przebudowywany w 1 poł. XVI, XVIII i na początku XX w., z fasadą zach. późnobarokową z 1784 r., a nad nią drewniana wieża z barokowym hełmem blaszanym. Z pierwotnej budowli romańskiej zachowały się mury o wątku wendyjskim, zamurowany portal w ścianie pd. i zamurowane okno we wsch. ścianie prezbiterium. Wnętrze jest jednonawowe i posiada wyposażenie późnobarokowe z XVIII w. W ołtarzu głównym z ok. 1730 r. późnogotycka rzeźba drewniana, polichromowana MB z Dzieciątkiem, ufundowana prawdopodobnie przez bpa Uriela Górkę, wykonana w warsztacie poznańskim ok. 1500 r., koronowana w 1662 r., – cel licznych pielgrzymek (sanktuarium MB Tuleckiej). Po bokach rzeźby św. Józefa z Dzieciątkiem i św. Wawrzyńca, a w zwieńczeniu obraz św. Piotra i rzeźby św.: Kazimierza, Piotra, Pawła, zakonnika (nieznany z imienia) i Michała Archanioła. Pod łukiem tęczowym późnorenesansowa marmurowa płyta nagrobna z końca XVI w. Leonarda Modrzewskiego (zm. 1594 r.), ze stojącą postacią rycerza w zbroi. W nawie dwa późnobarokowe ołtarze boczne z ok. 1730 r. W prawym obraz MB Pocieszenia w srebrnej sukience z 1905 r. a w lewym obraz św. Izydora Oracza z 2 poł. XIX w. W nawie ambona z 2 poł. XVIII, późnobarokowa chrzcielnica z ok. 1750 r., wczesnobarokowa rzeźba drewniana Vir Dolorum z poł. XVII w., barokowy krucyfiks z XVII/XVIII w. W kruchcie kamienna kropiel-

nica późnogotycka z XV/XVI w. marmurowa tablica upamiętniająca Bernarda Potockiego (1800-74), syna Jana, autora „Rękopisu znalezionego w Saragossie” i męża Klaudyny z Działyńskich (1801-36), który mieszkał tu w ostatnich latach swego życia. Na zewnętrznych ścianach kościoła charakterystyczne „dołki”, powstałe prawdopodobnie podczas krzesania ognia oraz wyryte w poł. XVIII w. inicjały proboszczów oraz kamienna tablica z 1946 r., upamiętniająca ofiarowanie parafii Niepokalanemu Sercu Maryi. Na terenie przykościelnym drewniana **dzwonnica** z 1860 r., plebania i organistówka z końca XIX w. oraz najstarsza w Wielkopolsce późnorenesansowa kapliczka przydrożna* z 1613 r. (rzeźb. Henryk Horst), w kształcie wysokiej kolumny zwieńczonej prostopadłościanem, nakrytym w górze daszkiem. Ufundowali ją poznański kupiec Jan Winkler i jego żona Elżbieta. Płyciny w górze kapliczki zdobią płaskorzeźby ze scenami Męki Pańskiej: Biczowanie, Upadek pod Krzyżem, Oplakiwanie oraz krucyfiks, przy którym klęczą fundatorzy kapliczki. Na kolumnie herby fundatorów oraz gmerek rzeźbiarza (litery H H). Przed wiekami kapliczka pełniła rolę słupa granicznego między woj. poznańskim i kaliskim, ustawiona pomiędzy Kleszczewem, a Bylinem; na obecnym miejscu przeniesiona w XX w. Nieco na wsch. od kościoła (ul. Poznańska) **cmientarz** z kaplicą z 1912 r.

W pd. części wsi piętrowy **pałac** z 1920 r. (ul. Średzka) kryty dachem mansardowym, siedziba Poznańskiej Hodowli Roślin. Otaczony jest **parkiem** krajobrazowym z XIX w. (pow. 2,7 ha), z pomnikowymi drzewami: kasztanowce (do 340 cm) oraz jesion wyniosły (300 cm). W pobliżu dawne **zabudowania folwarczne** z 2 poł. XIX i początku XX w., częściowo przebudowane, z gorzelnią sprzed 1890 r.

Pamiętką po wąskotorowej Średzkiej Kolei Powiatowej Kobylepole-Środa Wlkp. (z 1902 r., zlikwidowanej w 1968 r.) jest zachowany na zach. od wsi łukowy, żelbetonowy **most** nad rzeką Kopłą z początku XX w.

● MPK.

■ UCHOROWO

● Wieś w gm. Murowana Goślina (470 mieszk.), położona 10 km na zach. od Murowanej Gośliny, przy szosie do Obornik.

● W dokumentach pojawiło się w XIV w. Dawniejsze dobra rycerskie. Wieś wielokrotnie zmieniała właścicieli, od poł. XIX w. w rękach niemieckiej rodziny von Jagow, którzy wybudowali pałac.

● Wieś ulicówka. Parterowy, eklektyczny **dwór** z poł. XIX w., rozbudowany na początku XX w., odremontowany w latach 1985-87.

Zabudowania folwarczne z końca XIX w. (dwukondygnacyjny spichrz kamiennie-ceglany, obora, oficyna). Wokół park krajobrazowy z XIX w. (pow. 5,4 ha) ze stawem i pomnikowymi drzewami: platany, kasztanowiec, białodrzew, buk odmiany purpurowej. Neoromańska kaplica pw. Niepokalanego Poczęcia NMP z 1890 r. W pobliżu rezerwat „Śnieżycowy Jar” (→ Starczanowo).

● PKS.

■ UZARZEWO*

● Wieś w gm. Swarzędz (590 mieszk.) o zwartej zabudowie, położona na prawym brzegu Cybiny i Jez. Uzarzewskim (pow. 11 ha), na pd. od szosy Poznań–Bydgoszcz, 5,5 km na pn.-wsch. od siedziby gm.

● Początki osadnictwa w okresie paleolitu (IX w. p.n.e.). W źródłach wieś wzmiankowana w 1306 r. Zniszczona przez zakon krzyżacki w 1331 r. Od XV w. własność m.in. Zarembów, Mielżyńskich, Żychlińskich. W Uzarzewie ur. się Zygmunt Myrton – Michalski (1864–1920) – znany malarz i portrecista.

● Na pd. krańcu wsi szachulcowy **kościół** pw. Michała Archanioła* z 1749 r, z drewnianą wieżą z 1869 r. oraz murowaną zakrystią i neobarokową kaplicą z 1900 r. (pod nią krypta grobowa Żychlińskich, dawnych właścicieli wsi). Wyposażenie barokowe z XVIII w.; m.in. na tle iluzjonistycznej polichromii z końca XX w. ołtarz główny z barokowym krucyfiksem (XVIII w.), ołtarze boczne z obrazami Serca Pana Jezusa i Św. Teresy z Avila (XIX/XX w.), obraz MB z Dzie-

Uzarzewo, muzeum. Fot. SP

ciątkiem (XVII w.) i klęczącą postacią fundatorki Anny Młynarki oraz dwie rzeźby – św. Teresy z Avila i MB (XVIII w). Przy kościele okazałe **grobowce** z XIX w., obelisk Józefa i Antoniny Lipskich (XIX w.) – fundatorów wieży, rzeźba nagrobna „Pielgrzym” (XX w., kopia dzieła Władysława Marcinkowskiego z 1900 r.) oraz późnoklasycystyczna plebania z poł. XIX w.

Nad skarpą doliny Cybiny eklektyczny **pałac** z 1860-65, rozbudowany z końca XIX w. i na początku XX w.; od 1977 r. **Muzeum Przyrodniczo-Łowieckie**** (oddział Muzeum Narodowego Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie); ekspozycja m.in. okazów zwierząt, trofeów myśliwskich, broni, dzieł sztuki o tematyce łowieckiej. W sąsiedztwie dawna stajnia-wozownia z ok. 1860 r., z ekspozycją środowiska zwierzyny łownej. W nowym **pawilonie** od 2004 r. ekspozycja prezentująca egzotyczne trofea myśliwskie Adama Smorawińskiego, głównie z Afryki i Ameryki Północnej. Wokół pałacu **park** krajobrazowy rozplanowany przez Augusta Deniżota w końcu XIX w. (pow. 6,1 ha), z pomnikowymi drzewami (m.in.

Uzarszewo, kościół.
Fot. SP

modrzew europejski o obw. 240 cm, platany do 470 cm, buk odmiany purpurowej 280 cm, jesion wyniosły 380 cm, dęby szypułkowe). Po przeciwnej stronie drogi **zespół zabudowań** folwarcznych, m.in. ze spichlerzem, kuźnią i gorzelnią z końca XIX w.

Na zach. od wsi w stronę doliny Cybiny schodzi głęboka rynna, zwana **Jarem pod Uzarzewem**; na jej wsch. krańcu wczesnośrednio-wieczne **grodzisko** stożkowate. Na zach. krańcu wsi dawna osada ołęderska Katarzynki z relikdami osady młyńskiej.

- MPK, PKP stacja Kobylnica 2 km.

■ WAGOWO

- Wieś w gm. Pobiedziska (170 mieszk.), położona przy szosie S5 (Nagradowice – węzeł autostrady A2 – Gniezno), 5 km od Iwna.
- Skupiska domków letniskowych i mieszkalnych – willowych.
- PKS.

■ WĘGIERSKIE

- Mała wieś (190 mieszk.) w gm. Kostrzyn, 9 km na pd. od Kostrzyna przy drodze do Środy Wlkp. Na terenie wsi osadzono niegdyś jeńców z Węgier.

● Po raz pierwszy wspomniana w źródłach w 1371 r., kiedy to starosta Przecław z Gułtów wspomina bagniska, wyspy i zagajnik, ciągnące się od Pławiec do Węgierskiego. Do XVII w. w posiadaniu Węgierskich. Po roku 1945 r. majątek rozparcelowano, a obecnie za-wiadyuje nim Agencja Nieruchomości Rolnych.

● Obecny **pałac** został zaprojektowany przez znanego architekta Rogera Sławskiego. Obok niewielkiego dworku zaprojektował on okazały dwór, z reprezentacyjnym portykiem arkadowym, wspartym na dwóch filarach i dwóch kolumnach, zwieńczony trójkątnym frontonem. Nawiązywał on do tzw. kostiumu narodowego, z łamanym dachem w głównej części i attyką od frontu. Pałac w kształcie litery „L” powstał w 1925 r. Dziś, zamieszkały przez kilka rodzin, przedstawia stan nie najgorszy. Położony pośród zniszczonego w dużej części **parku** dworskiego z XIX w. o pow. 2,1 ha, urzeka nadal swą nieprzeciętną architekturą. Ciekawe jest też kamienne **ogrodzenie** parku z bramą wjazdową. W zagajniku ok. 1 km za wsią w kierunku Środy Wlkp. **miejsce pamięci** narodowej dla uczczenia 3 mieszkańców Kostrzyna, pomordowanych tu 4 listopada 1939 r. przez hitlerowców. 2 km na wsch. od Węgierskiego przy traktie leśnym (→) Janowo.

- PKS.

■ WĘGLEWO

● Wieś w gm. Pobiedziska (210 mieszk.) położona 4 km na pn.-wsch. od Pobiedzisk, przy drodze z Pobiedzisk do Latalic i dalej do Rybitw.

● Wieś wzmiankowana już w 1110 r. Ur. się tu prof. Józef Kostrzewski.

Józef Kostrzewski

Archeolog, twórca tzw. poznańskiej szkoły prehistorycznej, ur. w 1885 w Węglewie koło Pobiedzisk. Studiował początkowo medycynę we Wrocławiu, a od 1909 r. nauki humanistyczne na Uniwersytecie Jagiellońskim, zaś wiedzę archeologiczną zgłębiał w Londynie i Berlinie. Pierwsze prace wykopaliskowe prowadził w 1912 r. w Siedleminie koło Jarocina, a w 1914 wydał książkę *„Wielkopolska w pradziejach historycznych”*. Doktoryzował się i rozpoczął pracę w muzeum Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Habilitował się na Uniwersytecie Lwowskim w 1918 r., a w 1920 r. został prof. Uniwersytetu Poznańskiego. Od 1923 r. piastował funkcję dyrektora muzeum Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, a w latach 1924-39 kierował Działem Prehistorii Muzeum Wielkopolskiego. W czasie II wojny światowej ukrywał się w Małopolsce. Po powrocie do Poznania w 1945 r. podjął pracę na uniwersytecie i w Muzeum Archeologicznym. Od 1957 r. był członkiem rzeczywistym Polskiej Akademii Nauk. Zm. w 1969 r. w Poznaniu. Pozostawił imponującą spuściznę naukową, koncentrując się głównie na epokach brązu i żelaza oraz początkach Słowiańszczyzny. Prowadził liczne prace wykopaliskowe. Uczestniczył m.in. w pracach wykopaliskowych w Biskupinie (od 1934 r.), Gnieźnie (od 1936 r.) i Poznaniu (od 1938 r.).

● Drewniany **kościół** konstrukcji sumikowo-łatkowej pw. św. Katarzyny* z 1818 r. Wewnątrz ołtarz główny z ok. 1818 r., z obrazem MB Wspomożycielki Wiernych – Pani z Wyspy. Wizerunek ten jest barokową kopią (XVI/XVII w.) obrazu, który wg dawnej legendy przeniesiony został do pierwszego węglewskiego kościoła z pałacowej kaplicy Bolesława Chrobrego na pobliskim Ostrowie Lednickim. Do pochodzenia obrazu z wyspy nawiązują pielgrzymki, które od dwudziestu już lat, pod koniec maja wędrują z Węglewa na Ostrów Lednicki. W czasie remontu kościoła (1996 r.) dach pokryty został gontem, a mieszkający w pobliskich Rybitwach poznański artysta Julian Boss-Gosławski wykonał kute drzwi wejściowe, żyrandole oraz

chrzcielnicę. W kościele gotycki krucyfiks z XIV w. znajdujący się na belce tęczowej oraz towarzyszące mu barokowe figury MB i św. Jana. Na wprost kruchty znajduje się **grobowiec** rodziców prof. Józefa Kostrzewskiego, obok **pomnik** św. Wojciecha (2001 r.). Przy płocie **tablica** upamiętniająca 725 rocznicę budowy pierwszej świątyni. Na cmentarzu grób rzeźbiarza J. Boss-Gosławskiego (1926-2012).

● PKS.

■ WIERZENICA*

● Wieś o charakterze ulicówki w gm. Swarzędz (310 mieszk.), położona na pr. brzegu doliny rzeki Główniej, na skraju Parku Krajo-
brazowego „Puszcza Zielonka”, przy lokalnej drodze Kobylnica–Wie-
rzonka, 6 km na pn. od siedziby gm.

● Wzmiankowana w 1153 r., jako wieś ofiarowana przez rycerza Prandotę cystersom z Łekna. Później przeszła w ręce księcia wielko-
polskiego Przemysła I, a następnie była własnością prywatną i często
zmieniała właścicieli, w latach 1842-1932 własność Cieszkowskich.

August Cieszkowski

Filozof, ekonomista, polityk i działacz społeczny. Ur. w 1814 w Su-
chej koło Warszawy studiował w Krakowie i Berlinie, uzyskując
w 1838 r. doktorat filozofii w Heidelbergu. W latach 1838-40
podróżował po Europie, a następnie gospodarował w lubelskim.
W 1843 r. osiadł na stałe w Wierzenicy, a od 1848 r. brał czyn-
ny udział w życiu społecznym i politycznym Wlkp. Należał do
założycieli Ligi Polskiej (1848 r.) i przez szereg lat był posłem do
sejmu pruskiego. Od 1852 r. zabiegał u władz pruskich o utworze-
nie w Poznaniu uniwersytetu i był współzałożycielem i pierwszym
prezesem (1857-58) Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk.
Funkcję tę pełnił także w latach 1861-68 i 1885-94. W 1870 r.
utworzył w Żabikowie koło Poznania Wyższą Szkołę Rolniczą im.
Haliny. W latach 1843-45 sześciokrotnie gościł poetę Zygmunta
Krasińskiego. Zm. w 1884 r. w Wierzenicy i spoczywa w podzie-
miach miejscowego kościoła. Był rzecznikiem postępu w rolni-
ctwie i wprowadzał nowoczesne metody gospodarowania. Jego naj-
większym dziełem filozoficznym jest czterotomowe dzieło „*Ojczce
nasz*”, wydane w latach 1848-1906.

We wsi Stacja Hodowli Roślin (oddział Poznańskiej Hodowli Ro-
ślin Sp. z o.o. z siedzibą w Tulcach).

Wierzenica, kościół. Fot. SP

● Drewniany kościół pw. św. Mikołaja** z 2 poł. XVI w. z mурowaną zakrystią sprzed 1639 r. oraz wieżą i kruchtą dobudowaną w latach 1771-78. Wyposażenie wnętrza przeważnie barokowe z XVII i XVIII w. W ołtarzu głównym pomiędzy figurami św. Mikołaja i św. Wojciecha (XVII w.) obraz MB z Dzieciątkiem z 1636 r., z wierszowanym napisem fundacyjnym, a w ołtarzach bocznych (XVII w.) późnogotycka rzeźba Chrystusa Ukrzyżowanego oraz obraz Wiza św. Filipa Neri. Na ścianie północnej barokowy obraz MB z welonem (XVII w.). Od pn. przylega murowana kaplica grobowa Cieszkowskich z 1870 r., przebudowana ok. 1930 r., (proj. Marian Andrzejewski), podziemia odrestaurowane w 2012 r. W pn. ścianie neoklasycyźny pomnik grobowy A. Cieszkowskiego z końca XIX w., z jego popiersiem (rzeźb. Antoni Madeyski) i drzwiami z brązu z 1872 r. (proj. Teofila Lenartowicza). Plebania z początku XX w.

Dwór Cieszkowskich z 1 poł. XIX w. (własność prywatna, obecnie w renowacji) z parkiem z 1 poł. XIX w. (pow. 2,6 ha) z 2 pomnikowymi kasztanowcami o obw. 370 i 260 cm. Przy drodze do Mechowa budynek z 1861 r. zwany „Akademią”, zbudowany z zamiarem utworzenia przez A. Cieszkowskiego wyższej szkoły rolniczej. Spośród zabudowy wyróżnia się dawny **czworak** z XIX/XX w. (przebudowany), z dwoma gankami z kolumnkami.

Na wsch. krańcu wsi szachulcowy budynek dawnej **karczmy** z 2 poł. XVIII w. z podcieniem wspartym na 3 słupach, zwany „Bet-lejemką”. Przy drodze do Wierzonki wzgórze „**Żalnik**” – cmentarzy-sko popielnicowe z epoki żelaza i groby z wczesnego średniowiecza. Na pd. od wsi, na łąkach i w lesie pomnikowe **dęby** o obw. do 580 cm. Na pd.-wsch. krańcu wsi, nad rzeką Główną, pozostałość dawnej **osady młyńskiej** (młyn zrekonstruowano w Wielkopolskim Parku Etnograficznym na Lednicy). W dolinie Głównej kompleks stawów rybnych. W lesie, na skarpie doliny (pd. brzeg rzeki Głównej) **Wzgórze Krasieńskiego** z pozostałością pomnikowej sosny (obw. 360 cm.), ulubione miejsce spacerów poety; stąd na pd.-zach. odchodzi, (do drogi do Kobylnicy) tzw. „Aleja filozofów”, z okazami białodrzewów i kasztanowców.

● MPK, PKP stacja Kobylnica, 2,5 km, szlak pieszy Kobylnica–Dziewicza Góra.

■ WIERZONKA

● Wieś o zwartej zabudowie w gm. Swarzędz (410 mieszk.), położona na pr. brzegu rzeki Głównej i na skraju Parku Krajobrazowego „Puszcza Zielonka”, u zbiegu szosy do Koziegłów, Pobiedzisk, Kicina, Wierzenicy i Kobylnicy, 7 km na pn. od siedziby gm.

● Wzmiankowana w 1252 r., w związku z nadaniem tych dóbr przez księcia wielkopolskiego Przemysła I cysterkom z Owińsk. Po-czątkowo nazywana była Małą Wierzenicą lub Wierzeniczką.

● We wsi eklektyczny **dwór** z 1 poł. XIX., przebudowany w 1908 r. i po 1945 r., połączony drewnianym gankiem z oficyną z końca XIX w. (własność prywatna). Przy dworze park krajobrazowy (pow. 15,13 ha), rozciągający się niegdyś po obu stronach Głównej, z ciekawym drzewostanem m.in. buki odmiany purpurowej (do 240 cm), platany (do 290 cm) i dęby (do 430 cm). Duży **zespół zabudo-wań** folwarcznych z XIX w., m.in. kuźnia z 1849 r., z wieżą (odrestau-rowaną w 1900 r.), spichlerz z końca XIX w. i rządcówka z 1910 r. Przy drodze do Karłowic samotny budynek **szkoły** z 1905 r. z dekoracją cę-glaną ściany bocznej, a przy drodze do Mielna pomnikowa **aleja** 374 drzew, głównie klonów, dębów szypułkowych, lip drobnolistnych.

● MPK, PKP stacja Kobylnica 4 km.

■ WIĘCKOWICE

● Wieś przy lokalnej szosie do oddalonego 5 km Dopiewa, w gm. Dopiewo. 710 mieszk.

Więckowice, dwór. Fot. ZS

● Wieś znana od średniowiecza. W XIX w. własność rodziny Brezów.

● W centrum wsi położony jest **dwór i park**. Dwór powstał w XVIII w., przebudowany został w XIX w. Obecnie zaniedbany. W dobudowanej w końcu XIX w. kaplicy pw. NMP Przedziwnej odbywają się nabożeństwa. Wokół dworu rozciąga się park o pow. 8,5 ha, pozbawiony opieki. Od wsch. przylega do parku **zespół folwarczny** z ok. 1900 r. Zabudowania częściowo przebudowane i częściowo o zmienionej funkcji. Przy parku od pn. wznosi się szkoła z przełomu XIX i XX w., obecnie nieużytkowana.

Na wsch. od wsi ferma bydła z lat 70. XX w., obecnie tuczarnia trzody chlewnej.

● MPK, PKS.

■ WIKTOROWO

● Wieś w gm. Kostrzyn, 5 km na wsch. od siedziby gm. Po lewej stronie wijącej się drogi z Iwna znajdują się stawy rybne. Nazwa wsi wskazuje na pierwszego osadnika o imieniu Wiktor.

● O dawnym osadnictwie na tym obszarze świadczą pochodzące stąd znaleziska archeologiczne m.in. cmentarzysko kultury łużyckiej z wczesnej epoki brązu, a także skarb z wczesnego średniowiecza. Znany jest też skarb monet (siekańców) i fragmenty ozdób z XI w.

Pierwsza wzmianka o Wiktorowie pochodzi z 1463 r. W 1500 r. należało do Krzyckich, a w 1804 r. do Ponińskich. Od 1842 r. w rękach Mielżyńskich. Gospodarstwo w XIX w. specjalizowało się w hodowli owiec. Na skraju wsi i lasu duży staw, nazywany kąpielnią, w którym kąpano owce, by wyczyścić wełnę przed jej ścięciem. Obecne gospodarstwo rolne specjalizuje się w hodowli krów mlecznych, do niego należą rozległe hodowlane stawy rybne, w których hoduje się karpie.

● **Zespół dworski:** dwór murowany z końca XIX w., a także 3 domy mieszkalne z tego czasu dwojak, czworak i sześciorak oraz zabudowania folwarczne ze stajnią, warsztatem oraz murowaną sieczkarnią z 1898 r.

Akacją aleją na wsch. można dotrzeć po 3 km do dobrze zachowanego w lesie wczesnośredniowiecznego **grodziska** nazwanego „szwedzkimi okopami”. Na pn. od Wiktorowa wśród pól uprawnych **wzniesienie** o wysokości 113 m n.p.m. zwane Łysą Górą. Nieco niżej płynie strumień zasilający Cybinę.

■ WIÓREK

● Wieś w gm. Mosina (740 mieszk.) położona jest na pr. brzegu Warty, około 8 km na pn.-wsch. od Mosiny przy szosie Poznań–Rogalinek.

● Wiórek jest dawną osadą olęderską, założoną w 1754 r. W ostatnich latach powstały tu liczne domy jednorodzinne, sklepy i zakłady produkcyjno-usługowe np. Zakład Przetwórstwa Rolno-Spożywczego „Wiórek”.

● MPK.

■ WIRY

● Wieś w gm. Komorniki, 2 680 mieszk., nad rzeką Wirenką, przy szosie Łęczyca–Komorniki i linii kol. do Wolsztyna, 2 km na wsch. od Komornik, przy pd. granicy Lubonia. Na pd. od wsi położone są lasy WPN.

● Wiry posiadają rodowód sięgający czasów wczesnośredniowiecznych. W dolinie odkryto ślady osady, utożsamianej z wymienianą w dokumentach wsią Ciemna. W XIII w. Wiry stanowiły własność rycerską leżącą na trasie z Poznania do grodu kasztelańskiego w (→) Modrzu koło Stęszewa. Pierwsza wzmianka o Wirach pochodzi z 1357 r. W ciągu wieków wieś należała do różnych rodów szlacheckich m.in. Łodziów-Rogalińskich, Pałuków z Gołańczy, Działyńskich i Czartoryskich. W 1719 r. wieś zasiedlili osadnicy z okolic

Bambergu w Bawarii zwani później bambrami. Obecnie Wiry znacznie zwiększają liczbę mieszk. – budowane są tu osiedla domów wolnostojących i szeregowych – stając się zapleczem mieszkaniowym dla pobliskiego Poznania. Osią wsi jest ul. Komornicka i jej przedłużenie w kierunku wsch. – ul. Łęczycka.

● Starsza część zabudowy wsi pochodząca z przełomu XIX i XX w. położona jest przy ul. Komornickiej w sąsiedztwie kościoła. **Kościół** pw. św. Floriana* pierwotnie powstał zapewne w XIII w. Była to budowla drewniana. W przeszłości parafia wirska obejmowała obszar m.in. obecnego Lubonia i Dębca w Poznaniu (aż do lat 20. XX w.). W ciągu wieków kolejno powstały jeszcze 3 drewniane świątynie. Ostatnia z nich, ze względu na zły stan techniczny, rozebrana została w 1899 r. Na jej miejscu w rekordowym tempie półtora roku wzniesiono murowany kościół pw. św. Floriana. Fundatorem konsekrowanej 2 grudnia 1900 r. świątyni była Jadwiga z Dzieduszyńskich Czartoryska z Konarzewa. Projekt wykonał architekt Jacek Łukomski z Poznania. Kościół jest budowlą trójnawową, z transeptem, wzniesiony w formach neoromańskich. W ścianach szczytowych transeptu widnieją duże okna rozetowe. Portal główny zdobią kolumny z głowicami neoromańskimi. Drzwi główne i boczne zdobią okazałe okucia. Wnętrze utrzymane jest w formach romańsko-bizantyjskich.

Wiry, rzeka Wirynka. Fot. ZS

Wiry, kościół. Fot. ZS

Przy kościele istnieje od 1936 r. chór „Św. Franciszka”, obecnie „Francesco” jeden ze znaczniejszych chórów kościelnych w Wlkp., koncertujący w wielu miejscowościach w Polsce i zagranicą.

Na dziedziniec przykościelny prowadzi ozdobna **brama** z 1900 r. Przy kościele **pomnik** z tworzywa poliestrowego, z początku XXI w. Jana Pawła II. Nieopodal kościoła **plebania** z 1864 r. Po przeciwnej stronie ulicy **dom parafialny** z 1906 r. w formach podobnych do kościoła.

Nieco dalej na wsch. stoi **dawna szkoła** z murami kamiennymi i poczta z początku XX w. – obecnie Dom Kultury.

Na przeciwnym skraju doliny Wirenki pozostałości **zespołu folwarcznego** z XIX w. m.in. murowany spichlerz.

We wsch. części wsi, na pograniczu Łęczycy położony jest **dworzec kol.** Wiry zbudowany w 1910 r.

● MPK, PKP.

■ WOJNOWO

● Wieś w gm. Murowana Goślina (460 mieszk.), położona na pn. brzegu Jez. Wojnowskiego (pow. 19 ha, głęb. 3,0 m), 6 km na pn. od Murowanej Gośliny.

● Wzmiankowana od 1325 r. jako część parafii Gać. Wielokrotnie zmieniała właścicieli. W 1836 r. wybudowano pałac dla Stanisława Powelskiego, dyrektora spółki Bazar Poznański. Obecnie pałac jest własnością prywatną (pole golfowe).

● **Park krajobrazowy** z XIX w. (pow. 6,0 ha) z pomnikowymi drzewami, m.in. dębami. Neorenesansowy **dwór-willa** z 1836 r., obok zabudowania folwarczne, częściowo pochodzące z XIX w. W zach. części wsi ośmioboczna **kaplica** kopułowa pw. św. Jana Chrzciciela z 1914 r. Przy drodze do Łopuchowa stara **aleja lipowa** (dł. 1,5 km), w lesie nad jez. dęby o obw. do 550 cm i sosny do 360 cm.

● PKS Długa Goślina, 2 km.

■ WOJNÓWKO

● Wieś w gm. Murowana Goślina (50 mieszk.), oddalona 3 km od (→) Wojnowa,

● Dawna osada ołęderska,

● Rozległe osiedle domków letniskowych, zbudowanych po 1970 r. na zach. brzegu jez. Łomno (pow. 19 ha, głęb. 6,4 m),

● PKS Długa Goślina 4 km.

■ WITOBELSKIE JEZ.

Jez. leżące na pd.-wsch. od Stęszewa w rymie Niepruszewsko-Dymaczewskiej, na wys. 65 m n.p.m. (pow. 100 ha, dł. 2,3 km, szer. 0,6 km, głęb. do 3,7 m). Brzegi bezleśne, od zach. płaskie, od wsch. pagórkowate. Przy pn.-wsch. domki letniskowe. Wody jez. niezbyt czyste. Przez jez. przepływa Samica Stęszewska. Nad jez. leżą wsie Witobel i (→) Łódź.

■ WRONCZYN

● Mała wieś (gm. Pobiedziska, 160 mieszk.), położona nad Jez. Wronczyńskim Małym i Wronczyńskim Wielkim, 6 km na pn.-zach. od Pobiedzisk, przy szosie do Wierzonki.

● Odkryto tu ślady osady z III w p.n.e. Pierwsza wzmianka z 1136 r., w 1256 r. została erygowana parafia przez bp. Bogufała III z rodu Porajów, którzy byli właścicielami wsi. Wieś wielokrotnie zmieniała właścicieli, w 1889 r. z rąk niemieckich wykupił ją Tadeusz Kryspin Jackowski (syn Maksymiliana). Jego syn Tadeusz Gustaw był w okresie międzywojennym dyplomatą. We Wronczynie gościło u niego wiele znanych osób, m.in. Kornel Makuszyński, Juliusz Osterwa, Leon Schiller, Jan Lechoń, Antoni Słonimski, Egon Erwin Kisch.

Pamiętką pobytu Kornela Makuszyńskiego we Wronczynie w sierpniu 1925 r. jest wiersz wpisany do albumu Anny Jackowskiej:

*Za to, że żył uczciwie, kiedy byłem młody,
Zem się żarliwie modlił w nieco starszym wieku,
Za życia mnie Bóg w rajske wprowadził ogrody,
Do Wronczyna, gdzie w ptasim kąpano mnie mleku.
Bowiem nigdzie – jak tutaj – tak słońce nie świeci,
Nigdzie rojniej nie pada złota gwiazd ulewa,
Nigdzie fałszywiej wiejskie nie śpiewają dzieci,
Nigdzie Lechoń weselszych kawałków nie śpiewa.*

● **Kościół** pw. św. Stanisława z 1975 r. (arch. Zenon Śron), przy nim drewniana **dzwonnica** z 1762 r. Na cmentarzu przykościelnym **mogiły** Maksymiliana Jackowskiego (→ Pomarzanowice) i jego żony Marii oraz syna Tadeusza Gustawa Jackowskiego. **Dwór**, zapewne z XVIII/XIX w., przebudowany na początku XX w., z drewnianym portykiem czterokolumnowym. Obok **park** z XVIII/XIX w., przekształcony na początku XX w. (pow. 2,7 ha), w parku pomnikowe drzewa: topole, jesion wzniosły, kasztanowiec biały oraz gorzelnia z 2 poł. XIX w. Po wojnie w dworze była szkoła, obecnie dwór jest własnością prywatną.

● PKS i PKP w Pobiedziskach 6 km.

Wronczyn,
grób rodziny
Jackowskich.
Fot. ZS

■ WRONCZYN

● Wieś w gm. Stęszew (410 mieszk.), 6 km na pd.-zach. od siedziby gm., przy szosie Dymaczewo–Granowo.

● Dawna własność szlachecka, wzmiankowana po raz pierwszy w 1387 r. Od 1744 r. należała do rodziny Potockich z pobliskiego Będlewa. Na terenie szkoły w latach 1941–44 był hitlerowski obóz pracy przymusowej dla Żydów, których zatrudniano przy pracach melioracyjnych.

● W centralnej części wsi **zespół folwarczny**, użytkowany obecnie przez Rolniczą Spółdzielnię Produkcyjną. Na jego terenie **dwór** z XVIII/XIX w., budynki gospodarcze szachulcowe z XIX/XX w. kuźnia z początku XX w. i dawna gorzelnia z 1864 r. Przy dworze **park** krajobrazowy z 1 poł. XIX w. (pow. 2,3 ha) z alejami lipowymi, dębami szypułkowymi o obw. 460, 470 i 490 cm – pomnikami przyrody i lipą 320 cm. Nieopodal, na wsch. krańcu placu wiejskiego neoromańska **kaplica** pw. św. Wawrzyńca z początku XX w. Obok niej kamienna **figura** św. Wawrzyńca. Za budynkiem dawnej szkoły z początku XX w., przy stadionie Klubu LZS Wronczyn, w otoczeniu tui, **pomnik** w formie tablicy nagrobnej, odsłonięty w 1983 r., upamiętniający ofiary zamęczone w tutejszym obozie pracy.

● PKS.

■ WYSOCZKA

● Mała wieś w gm. Buk (180 mieszk.), 3 km na pn.-wsch. od siedziby gm., z którą łączy ją droga lokalna.

● Dawna własność szlachecka, wzmiankowana po raz pierwszy w 1387 r. Stąd pochodził Melchior Rafał Chyliński (1694–1741), duszpasterz franciszkański, beatyfikowany przez papieża Jana Pawła II w 1991 r.

● Dla upamiętnienia wyniesienia na ołtarze o. Rafała Chylińskiego mieszkańcy wsi na skrzyżowaniu dróg Wysoczka–Żegowo wzniesli **krzyż**, obok którego na kamieniu w pięknie urządzonym otoczeniu umieścili tablicę ku jego czci.

W pn. części wsi dawny **zespół dworsko-folwarczny** z 2 poł. XIX w. Dwór parterowy z lat 1900–10, później rozbudowany o piętrowe skrzydło, obecnie niezamieszkały. Wokół park krajobrazowy z 2 poł. XIX w. (pow. 2,9 ha), z trzema stawami, obecnie zaniedbany. Wśród zabudowań folwarcznych, użytkowanych obecnie przez Spółdzielcze Gospodarstwo Rolne, **spichlerz** z ok. 1900 r. Na polu, obok przebiegającej w pobliżu autostrady, **dąb** szypułkowy o obw. 420 cm – pomnik przyrody.

● PKS 2 km.

ZAKRZEWO

● Wieś w gm. Dopiewo (1 190 mieszk.) leżąca przy szosie do Pałędzia, na pd. od szosy do Buku i na zach. od obwodnicy – szosy S5, 5 km na pd.-zach. od Dopiewa.

● Zróżnicowana zabudowa, stara z początku XX w. i nowa, coraz liczniejsza z przełomu XX i XXI w. Neogotycki **kościół**, z końca XIX w., dawny ewangelicki, obecnie katolicki pw. NMP Królowej Korony Polskiej. Jednonawowy z nowym wyposażeniem. Parafia erygowana w 1986 r.

Na pn.-zach. od wsi, przy szosie do Buku mieści się zakład badawczo-hodowlany drobiarstwa Instytutu Zootechniki. W lasach na zachód od Zakrzewa znajdują się **mogiły** z czasów II wojny światowej. W kilku miejscach w latach 1939-44 hitlerowcy dokonywali tam masowych egzekucji głównie inteligencji z Poznania. Liczba ofiar nie jest znana, szacuje się, że zginęło tu od kilku do kilkunastu tysięcy osób – (liczba ofiar porównywalna do liczby ofiar zbrodni w Katyniu). Pod koniec wojny hitlerowcy dla zatarcia śladów rozkopali mogiły i zwłoki spalili. Upamiętnione są trzy miejsca, gdzie zostali zamordowani studenci z Poznania, duchowni i tzw. kwatera główna. Przy tej ostatniej postawiono **pomnik** z cytatem z wiersza Władysława Broniewskiego. Do mogił drogę wskazują tablice w północnej części Zakrzewa.

● MPK, PKS.

Zakrzewo, pomnik pomordowanych. Fot. ZS

ZBOROWO

● Mała wieś (90 mieszk.) przy wsch. brzegu (→) Jez. Niepruszewskiego, w gm. Dopiewo 4 km na pn.-zach. od siedziby gm. Wąska droga asfaltowa do szosy Dopiewo–Więckowice.

● Pozostałości dawnego **zespołu dworsko-folwarcznego** z przełomu XIX i XX w. m.in. podniszczone budynki inwentarskie i stodoły. Relikty **parku** dworskiego z 2 poł. XIX w. Nad jez. **kąpielisko** z dużą trawiastą plażą. Prywatne **ładowisko**, na którym organizowane są pikniki lotnicze m.in. z udziałem pilotów Grupy Akrobacyjnej Żelazny.

● MPK, PKS przystanek Fijałkowo przy szosie Dopiewo–Więckowice 2 km na wsch.

ZIELĄTKOWO

● Wieś (470 mieszk.), w gm. Suchy Las, 10 km na pn. od siedziby gm., nieopodal doliny Samicy płynącej od Jez. Kierskiego do Warty, szosa lokalna Chłudowo–Gołęczewo.

● Na polach nieopodal wsi odkryto jeden ze starszych śladów pobytu człowieka na terenie obecnego powiatu poznańskiego, pochodzący z młodszej epoki kamienia, sprzed ok. 4000 lat p.n.e. W dokumentach pojawia się Zielątkowo w 1365 r. jako jedna ze wsi opola chojnickiego. Wieś była własnością szlachecką m.in. w 1419 r. Maćka z Zielątkowa. W 1 poł. XIX w. należała do Moraczewskich. W 1811 r. ur. się w Zielątkowie Bibianna Moraczewska (zm. w 1887 r.) pisarka, działaczka społeczna, opiekunka rannych powstańców w 1848 i 1863 r. Tu też mieszkał Jędrzej Moraczewski (1802-1855) historyk, działacz polityczny i społeczny, współtwórca Bazaru w Poznaniu.

● Wieś wyróżnia się ładnym położeniem na skraju doliny Samicy i falistymi terenami w okolicy urozmaiconej niewielkimi kępami lasów. Zróżnicowana zabudowa wsi: kilka **domów** z początku XX w., niszczone zabudowania dawnego **folwarku** z końca XIX w., bardzo przebudowany dwór z 1 poł. XIX w. i coraz liczniejsze nowe domy mieszkalne typu willowego. W centrum wsi **głaz** – **pomnik** strażaków ofiar II wojny światowej z 2009 r.

● MPK, PKP w Chłudowie, 2 km.

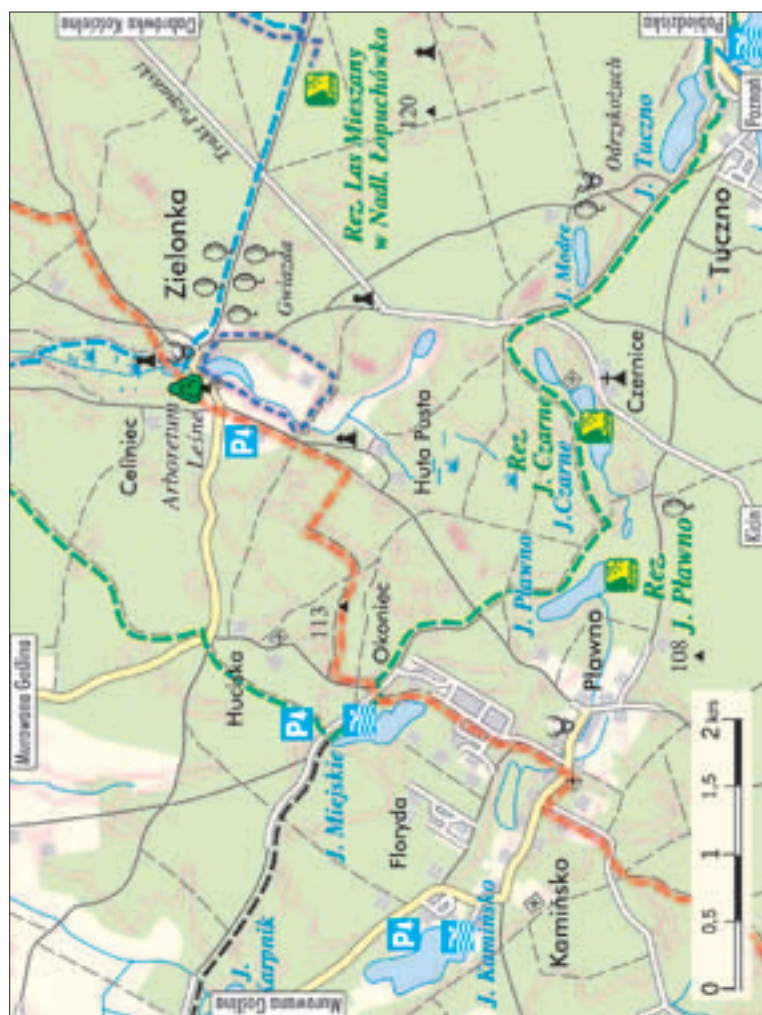
ZIELONKA

● Wieś śródlęśna w gm. Murowana Goślina (60 mieszk.), położona nad jez. Zielonka (pow. 7 ha), 7 km na wsch. od Murowanej Gośliny.

● Najstarsze ślady osadnictwa pochodzą z młodszej epoki kamienia. Pierwsza wzmianka z 1397 r. W 2 poł. XIX w. siedziba nadleśni-

ctwa. Od lat 20. XX w. tereny badawcze przyrodników Uniwersytetu Poznańskiego; obecnie ośrodek badawczy i dydaktyczny Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu.

● **Arboretum*** (pow. 83 ha) ok. 800 gatunków i odmian drzew i krzewów podzielone na 2 części: park dendrologiczno-krajobrazowy i arboretum drzewostanowe. Aleje noszą nazwy wybitnych naukowców środowiska poznańskiego, **głaz** z tablicą Jana Meixnera – inicjatora arboretum. Przed ośrodkiem dydaktycznym **głaz** z tablicą poświęconą prof. Kazimierzowi Sucheckiemu (1880-1965) wystawiony w 1975 r.

Puszcza Zielonka, okolice Pławna i Zielonki

Zielonka, arboretum. Fot. ZS

● PKS, PKP Murowana Goślina, noclegi w bursie ośrodka dydaktycznego, węzeł znak. szlaków tur. do Rejewca, Sławy Wlkp., Tucznia i Czerwonaka.

ZIMIN

● Mała wieś w gm. Kleszczewo, licząca 300 mieszk., położona przy lokalnej drodze Śródka–Krerowo, 5 km na pd. od siedziby gm. Na pn. od wsi przebiega autostrada A2.

● Wzmiankowana po raz pierwszy w 1393 r., a w XV i XVI w. nazywana miastem (po założeniu miejskim nie zachował się ślad). W XIX w. własność m.in. Władysława Zamoyskiego z Kórnik, a w okresie międzywojennym majątek Fundacji Kórnickiej.

● We wsi **dwór** (lub rządcówka) z XIX/XX, przebudowany i rozbudowany po 1945 r. oraz kilka budynków gospodarskich z końca XIX w., m.in. dawna stajnia (obecnie garaż) i obora (obecnie chlewnia) oraz budynek mieszkalno-inwentarski z XIX/XX w.

● MPK.

ZŁOTKOWO

● Wieś (410 mieszk.) przy szosie nr 11, w gm. Suchy Las, 5 km na pn. od Suchego Lasu. Od wsch. graniczy z terenami poligonu (→ Biedrusko.

● Początki wsi sięgają czasów średniowiecza. Było wsią szlachecką, w 1406 r. należąca do Złotkowskich, później Przecławskich z Chojnicy. W 1752 r. na miejscu podupadłej wsi założono osadę olęderską.

● Współczesne Złotkowo jest typowym osiedlem willowym o dominującej zabudowie z przełomu XX i XXI w. Równolegle do szosy nr 11 powstały zakłady przemysłowe, handlowe i logistyczne. Reliktami dawnego budownictwa jest kilka domów i szkoła z początku XX w. Przy leśniczówce rośnie **grupa starych** dębów o wymiarach pomnikowych. Na północ od Złotkowa w bezpośrednim sąsiedztwie wsi położony jest **rezerwat przyrody** „Gogulec”, utworzony w 2001 r. Chroni on torfowisko przejściowe z cenną florą i fauną. W niewielkim, bezodpływowym jeziorku występuje rzadko spotykany gatunek ryby – strzelby przekopowej. Jest to niewielka ryba z gatunku karpio-watych, o dł. do 15 cm.

■ ZŁOTNIKI OSIEDLE

● Zespół nowych osiedli mieszkaniowych powstały po 2000 r. na terenach należących wcześniej do zakładu doświadczalnego ówczesnej Akademii Rolniczej, (1 290 mieszk.) Łączy się ono z zabudową Suchego Lasu. Na wsch. biegnie szosa nr 11 do Piły.

● Wśród zabudowy wyróżnia się **os. Grzybowe** wzniesione wg jednolitego planu przestrzennego o zharmonizowanej zabudowie i niewielkim rynkiem pośrodku. Jest to jeden z nielicznych przykładów przemyślanego rozwiązania urbanistycznego wśród masowego budownictwa mieszkaniowego w gminach podpoznańskich. W pn. części na terenie Jelonka położone są obiekty handlowo-przemysłowe.

● MPK.

■ ZŁOTNIKI WIEŚ

● Wieś leżąca w gm. Suchy Las, 2 km na pn.-zach. od Suchego Lasu, przy lokalnej szosie do Kiekrza, 320 mieszk.

● Znajduje się tu **dwór** oraz **zespół folwarczny** z okazałymi budynkami gospodarczymi i inwentarskimi wzniesionymi w końcu XIX w. z łamanych kamieni narzutowych i cegieł, w latach 1999-2000 pięknie odrestaurowanymi. Jest to najlepiej zachowany zespół folwarczny w powiecie poznańskim. Są tu: stajnia, obora, stodoły, spichlerz oraz rządcówka i dawne czworaki. W dworze mieści się Stacja Doświadczalna Katedry Hodowli Owiec, Kóz i Zwierząt Futerkowych Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu.

Złotniki, zespół folwarczny. Fot. ZS

W pn. części wsi znajduje się osiedle mieszkaniowe, **szkoła** z 1885 r. oraz **kościół** pw. św. Faustyny wzniesiony na przełomie XX i XXI w.

Na wsch. od wsi położona jest **stacja kolejowa** Złotniki zbudowana w końcu XIX w. W sąsiedztwie piękne okolo 120-letnie lipy.

● MPK, PKP.

■ ŻABINKO

● Położone jest 6 km na pd.-wsch. od Mosiny, przy drodze do Brodnicy i Śremu (gm. Mosina, 320 mieszk.).

● W XV w. Żabinko było własnością szlachecką, w poł. XVI w. znajdujący się tu folwark wchodził w skład dzierżawy królewskiej w Mosinie. Na opustoszałym po potopie szwedzkim terenie, w 1788 r. powstała osada ołęderska. Od 1940 r. w Żabinku znajdował się oddział jeńców angielskich zatrudnionych przy pracach związanych z regulacją kanału Szymanowo–Grzybno, a w latach 1942-1943 również obóz pracy dla Polaków. We wsi znajduje się duży **Zakład Wapienno-Piaskowy** należący do Grupy Van den Brik Polska, produkujący ekologiczne cegły i bloczki wapienno-piaskowe (silikaty).

● PKS, szlak rowerowy.

■ ŻABNO

● Wieś (gm. Brodnica, powiat śremski), 490 mieszk., położona na granicy gm. Śrem i Mosina, nad kanałem Szymanowo–Grzybno, przy szosie z Mosiny do Brodnicy, 5 km na pn. od Brodnicy.

● Pierwsza wzmianka z 1392 r. W latach 1465, 1590, 1642 wymieniane jako miasto, które nie rozwinęło się. W Żabnie urodził się Tadeusz Ruge (1887-1939), inżynier budownictwa, powstaniec wkp., w latach 1937-39 prezydent Poznania.

● Drewniany **kościół** św. Jakuba z 1789 r., konstrukcji sumiko-wo-łątkowej, jednonawowy, z transeptem. Wyposażenie wnętrza barokowe z ok. 1790 r., współczesna polichromia (Teodor Szukała). Na cmentarzu przykościelnym klasycystyczny pomnik nagrobny z 1813 r. **Dwór** z poł. XVIII w., przebudowany na kościół ewangelicki ok. 1940 r. Przy szosie **obelisk** z metalowym krzyżem z 1849 r. Na południe od Żabna znajdują się tzw. **Żabińskie Góry** – pasmo częściowo zalesionych wzniesień ozowych. W centrum wsi nowy zajazd w stylu wiejskiej kuźni.

● PKS, restauracja.

■ ŻERNIKI

● Wieś w gm. Kórnik (320 mieszk.), położona przy drodze łączącej S11 ze Swarzędzem, przy wsch. granicy Poznania, 12 km od Kórnika.

● Pierwsze wzmianki o wsi pochodzą z przełomu XIV i XV w. W XIX w. powstał folwark, przejęty po II wojnie światowej przez PGR.

● **Dwór** z poł. XIX w., przebudowany w 2 poł. XIX w., przy nim park z przełomu XIX i XX w. oraz zespół folwarczny z końca XIX w., w skład którego wchodzi: stajnia, obory, stodoła, spichlerz, gorzelnia, kuźnia i 2 czworaki. Cały zespół obecnie w złym stanie. Przez pn. część wsi przebiega autostrada A2.

● MPK, PKS.

■ ŻYDOWO

● Wieś w gm. Rokietnica (430 mieszk.), 4 km na pn. od siedziby gm., z którą łączy ją droga lokalna.

● Dawna posiadłość szlachecka, wzmiankowana po raz pierwszy w 1257 r. Do XV w. była gniazdem rodziny Żydowskich herbu Nałęcz. Od przełomu XVIII i XIX w. aż do 1932 r. stanowiła własność Szoldrskich. Wówczas kupił Żydowo Alfred Falter, późniejszy wice-minister skarbu w rządzie emigracyjnym gen. Sikorskiego.

● W północnej części wsi **pałac** neoklasycystyczny wzniesiony około 1910 r. (proj. Stanisław Mieczkowski) dla ówczesnego właściciela wsi Jana Szoldrskiego, z czterokolumnowym portykiem w ele-

wacji frontowej, obecnie w rękach prywatnych. Wokół **park** krajo-
brazowy z 1 poł. XIX w. (pow. 8,2 ha), przekształcony w XIX/XX w.
W nim 4 stawy oraz pomnikowe drzewa: wiązy, lipy, jesion i kasztano-
wicz, a przy drodze do pałacu stara aleja wiązowa i czterokolumnowy
filar – pozostałość po bramie – pergoli. Na zach. brzegu największego
stawu dawny dwór z XVIII w., a za nim kolonia mieszkalna dawnych
pracowników folwarcznych z końca XIX w. Za parkiem zabudowa-
nia folwarczne, użytkowane obecnie przez gospodarstwo rolno-ho-
dowlane. Po zach. stronie głównej bramy wjazdowej do parku wznosi
się neoromański **kościół** pw. św. Mikołaja* z lat 1902-06. Jednona-
wowy, na rzucie zbliżonym do krzyża greckiego, z wieżą-dzwonnica
nad fasadą, zwieńczoną hełmem cebulastym, z półkolistym portalem
wejściowym. Na ścianach nawy polichromia ze scenami ewangelicz-
nymi autorstwa Alojzego Krakowskiego i Stefana Berlicha z 1954 r.
Z poprzedniego kościoła zachowała się kamienna kropielnica stojąca
w kruchcie bocznej i dzwon na wieży z 1624 r. Na zewnątrz kościoła
tablica upamiętniająca Jana Pawła II, odsłonięta w dniu beatyfikacji,
1 maja 2011 r. Przy kościele **plebania** z początku XX w.

● MPK.

LITERATURA

- ANDERS P.: *Puszcza Zielonka*. WBPiCAK. Poznań 2005.
- BORAS Z.: *Historia gminy Komorniki*. Urząd gminy Komorniki. Komorniki 2008.
- BORKOWSKI K.: *Rogalińskie dęby*. Dalpo. Poznań 2011.
- BUGAŁA W., BOJARCZUK T., DOLATOWSKI J.: *Arboretum kórnickie. Przewodnik*. PWN. Warszawa – Poznań 1990
- CHRUSZCZEWSKI R.: *Zarys historii gminy Suchy Las i jej mieszkańców*. eMPi2. Poznań 2010.
- Drewniane kościoły Wielkopolski*. Opracowanie zbiorowe WBP i CAK. Poznań 2003.
- Ilustrowany atlas aglomeracji poznańskiej*. Pod red. T. KACZMARKA. Bogucki Wydawnictwo Naukowe 2010.
- Kanon krajoznawczy województwa wielkopolskiego*. Opracowanie zbiorowe. Bogucki Wydawnictwo Naukowe 2010.
- KASPRZAK K., RASZKA B.: *Park Krajobrazowy Promno*. WBPiCAK. Poznań 2011.
- KASPRZAK K., RASZKA B.: *Rogaliński Park Krajobrazowy*. WBP iCAK. Poznań 2008.
- Katalog zabytków sztuki w Polsce*. tom V, zeszyt 20. Dawny powiat poznański. Pod red. T. RUSZCZYŃSKIEJ i A. SŁAWSKIEJ. PAN Instytut Sztuki. Warszawa 1977.
- KORPAL J.: *Dęby rogalińskie*. Fundacja Biblioteka Ekologiczna. Poznań 2003.
- Kronika powiatu poznańskiego*. Starostwo powiatowe w Poznaniu. Nr 1-2010, nr 2-2011, nr 3-2012.
- ŁĘCKI P.: *Gmina Suchy Las*. Dialog. Poznań 2001.
- ŁĘCKI W., MALUŚKIEWICZ P.: *Wokół Poznania*. Wydawnictwo Kraj. Warszawa 1991.
- MATYSEK K.: *Dzieje Kostrzyna*. Kostrzyn 2012.
- MATYSEK K.: *Przewodnik po Kostrzynie i okolicach*. Kostrzyn 2012.
- Mosina 700 lat. Miasto i Gmina*. Opracowanie zbiorowe pod red. W. ŁĘCKIEGO. API. Warszawa 2002.
- PEŁÓCIENNIK M.: *Dwory i pałace powiatu poznańskiego*. Wydawnictwo Kwartet. Poznań 2006.

- Powiat poznański. Jakość przestrzeni i jakość życia.* Pod red. T. KACZMARKA i A. MIZGAJSKIEGO. Bogucki Wydawnictwo Naukowe 2008.
- Puszcza Zielonka i okolice.* Opracowanie zbiorowe. Związek Międzygminny Puszcza Zielonka. Murowana Goślina 2011.
- Słownik historyczno-geograficzny województwa poznańskiego w średniowieczu.* Opracowanie zbiorowe. PTPN. Część I-IV. Poznań 1982-2005.
- SIEDZIŃSKI P.: *Okolice Poznania. Najlepsze wycieczki na rowerze górskim.* PPWK. Bez roku wydania (ok. 2000).
- SKUTECKI J.: *Gminy powiatu poznańskiego.* Kwartet. Bez roku wydania (ok. 2005).
- SZAFRAN H.: *Miasto Poznań i okolica.* PTPN. Poznań 1959.
- Wielkopolska. Słownik krajoznawczy.* Opracowanie zbiorowe. Kurpisz. Poznań 2002

INDEKS MIEJSCOWOŚCI, JEZIOR I WZGÓRZ OPISANYCH W LEKSYKONIE W FORMIE HASEŁ

Babki	70	Daszewice	99
Baranowo (gm. Mosina)	70	Dąbrowa	100
Baranowo (gm. Tarnowo Podgórne)	70	Dąbrówka	100
Bednary	71	Dębienko	101
Będlewo	71	Długa Goślina	102
Białężyn	73	Dobieżyn	103
Biedrusko	73	Dopiewiec	103
Biskupice	77	Dopiewo	104
Błażejewo	77	Drżazgowo	104
Bnińskie Jez.	78	Dymaczewo Nowe	105
Boduszewo	78	Dymaczewo Stare	105
Bogucin	78	Dzięmierowo	106
Bolechowo	79	Dziewicza Góra	106
Borówiec	80	Gądkki	108
Brzeźno	80	Giecz	108
Bugaj	81	Glinno	111
Buk	81	Głębocek	113
Bytkowo	86	Głuchowo	113
Ceradz Kościelny	87	Głuszyna	114
Cerekwica	89	Gołęczewo	114
Cieśle	90	Gołuń	117
Chludowo	91	Gołuski	117
Chojnica	92	Gowarzewo	118
Chomęcice	93	Góra	118
Chyby	94	Góreckie Jez.	118
Czapury	95	Gruszczyn	119
Czerlejno	95	Grzybno	119
Czernice	96	Gułtowy	120
Czerwonak	97	Gwiazdowo	123
Czmoniec	98	Iwno	123
Czmoń	98	Janikowo	125
Czołowo	99	Jankowice	126
Dakowy Suche	99	Janowo	127
		Jarosławiec	130

Jerzykowo	130	Lusowskie Jez.	184
Jerzyn	131	Lusówko	185
Jezierce	131	Łęczycza	185
Jeziorki	132	Łopuchowo	185
Jeziory	134	Łopuchówko	186
Kalwy	134	Łódź	186
Kamionki	136	Łódzko-Dymaczewskie Jez. .	187
Kamińsko	136	Łysy Młyn	187
Karłowice	137	Maruszka	188
Kątnik	137	Mechowo	189
Kicin	137	Modrze	189
Kiekrz	138	Morasko	191
Kierskie Jez.	140	Mosina	192
Kleszczewo	140	Mosina Pożegowo	196
Klony	141	Murowana Goślina	197
Kobylnica	141	Mrowino	201
Kociałkowa Górka	142	Nagradowice	202
Komorniki		Napachanie	202
(gm. Kleszczewo)	142	Nekielfka	204
Komorniki		Niepruszewo	204
(gm. Komorniki)	143	Niepruszewskie Jez.	206
Konarzewo	146	Nieszawa	206
Kostrzyn	149	Osowa Góra	206
Kowalskie	153	Otusz	206
Kowalskie Jez.	154	Owińska	207
Koziegłowy	154	Paczkowo	211
Kórnik	155	Pałędzie	211
Kórnik-Bnin	166	Pawłowice	212
Krajkowo	168	Pecna	212
Krerowo	169	Plewiska	213
Krosno	170	Pobiedziska	213
Kruszewnia	170	Pomarzanowice	218
Krzeńlice	171	Promnice	219
Krzyszkowo	171	Promno	220
Latalice	172	Przeźmierowo	220
Ligowiec	172	Przybroda	222
Lisówki	173	Puszczykowo	222
Luboń	174	Puszczykowo Zaborze	229
Ludwikowo	180	Radojewo	229
Lusowo	181	Rakownia	230

Radzewice	230	Trzaskowo	273
Robakowo	230	Trzcielina	274
Rogalin	231	Trzebaw	274
Rogalinek	235	Trzek	275
Rogierówko	236	Trzykolne Młyny	276
Rokietnica	237	Tuczno	276
Rosnowo	238	Tulce	276
Rosnówko	238	Uchorowo	278
Rostworowo	238	Uzarszewo	279
Sady	239	Wagowo	281
Sanniki	239	Węgierskie	281
Sapowice	240	Węglewo	282
Siedlec	241	Wierzenica	283
Siekierki Wielkie	242	Wierzonka	285
Sierosław	243	Więckowice	285
Skórzewo	244	Wiktorowo	286
Skrzynki (gm. Kórnik)	246	Wiórek	287
Skrzynki (gm. Stęszew)	246	Wiry	287
Słupia	247	Wojnowo	289
Sobota	248	Wojnówko	290
Sowiniec	249	Witobelskie Jez.	290
Starczanowo	250	Wronczyn	
Stęszew	251	(gm. Pobiedziska)	290
Stęszewko	255	Wronczyn (gm. Stęszew)	292
Strykowo	256	Wysoczka	292
Strykowskie Jez.	257	Zakrzewo	293
Suchy Las	257	Zborowo	294
Swadzim	259	Zielątkowo	294
Swarzędz	259	Zielonka	294
Swarzędz – Nowa Wieś	262	Zimin	296
Szewce	263	Złotkowo	296
Szreniawa	264	Złotniki Osiedle	297
Śródka	267	Złotniki Wieś	297
Świątniki	267	Żabinko	298
Tarnowo	268	Żabno	298
Tarnowo Podgórne	268	Żerniki	299
Tomice	270	Żydowo	299

INDEKS NOT BIOGRAFICZNYCH OSÓB WZMIANKOWANYCH W LEKSYKONIE

Arciszewski Krzysztof	231	Krauthofer-Krotowski Jakub	194
Bierbaumów Rodzina	267	Ludwiczak Antoni	151
Bniński Adolf Rafał	122	Makuszyński Kornel	291
Bogusławski Wojciech	111	Malinowski Ksawery	145
Cieszkowski August	283	Mielżyński herbu Nowina	37
Dowbor-Muśnicki Józef	184	Niegolewski Andrzej	84
Działyński herbu Ogończyk ..	33	Powalisz Stanisław	151
Estkowski Ewaryst	105	Prądyński Ignacy	240
Fiedler Arkady	228	Raczyński herbu Nałęcz	38
Górkowie herbu Łódzia	35	Szymański Roman	151
Graszyński Bonawentura	198	Szyborska Wisława	160
Hebanowcy Stanisław (dzia-		Tomicki Piotr	271
dek), Stanisław (syn) 110-111		Werbiści	91
Jackowscy herbu Gozdawa	36	Wilkońska z Lauczów,	
Jackowski Maksymilian	219	Paulina	260
Jaśkowiak Franciszek	112	z Napachania Antoni	203
Kostka Gładysz Stanisław ...	145	Zamoyski Władysław	157
Kostrzewski Józef	282	Zenktelew Kazimierz	86
Kozierowski Stanisław	245	Żelazek Marian	212

SPIS MAPEK I PLANÓW

Plany centrum miast

1. Buk	82
2. Kostrzyn	149
3. Kórnik i Bnin	156
4. Luboń	175
5. Mosina	193
6. Murowana Goślina i Zielone Wzgórza	198
7. Pobiedziska	214
8. Puszczykowo	223
9. Stęszew	252
10. Swarzędz	261

Mapki okolic

1. Powiat poznański	wyklejki na okładkach
2. Okolice Dziewiczej Góry	107
3. Okolice Gieczu	109
4. Janowo, okolice Gułtow i uroczyska Janowo	127
5. Jezierce, Jeziora Babskie	131
6. Jezioro, Jez. Góreckie i Morena Pożegowska	135
7. Promno (jez. Dębiniec, jez. Brzostek)	221
8. Rogalin, założenie parkowo-pałacowe	232
9. Okolice Starczanowa i Radzimia	250
10. Okolice Dopiewa i Tomic	270
11. Puszcza Zielonka, okolice Pławna i Zielonki	295

Przekroje budowli:

1. Pałac w Konarzewie. Przekrój poziomy parteru	146
2. Zamek w Kórniku. Przekrój poziomy parteru	162
3. Owińska, dawny zespół klasztorny cysterek. Przekrój poziomy parteru	208
4. Pałac w Rogalinie. Przekrój poziomy parteru	233
5. Szreniawa, Muzeum Narodowe Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego (plan)	264

Schematy szlaków pieszych:

1. Puszcza Zielonka	63
2. Wielkopolski Park Narodowy	65

LEGENDA DO PLANÓW MIAST I MAP OKOLIC

	Autostrada		Kościół, kaplica, synagoga
	Droga ekspresowa		Wieża widokowa, leśniczówka
	Droga krajowa		Pomniki przyrody: drzewo, głaz narzułowy
	Droga wojewódzka		Cmentarz, źródło
	Drogi lokalne		Pałac lub dwór, park zabytkowy
	Droga gruntowa, ścieżka		Muzeum, dom kultury
	Kolej ze stacją		Groźzisko, ruiny zamku
	Szlaki piesze		Przystań, kemping
	Punkt wysokościowy		Parking, parking leśny
	Maks. głębokość jeziora		Kąpielisko, miejsce odpoczynku
	Wieża obserwacyjna, pomnik		Punkt widokowy, rezerwat

POWIAT POZNAŃSKI

INDEKS MIEJSCOWOŚCI,
JEZIOR I WZGÓRZ
OPISANYCH W LEKSYKONIE
W FORMIE HASEŁ

POWIAT
POZNAŃSKI

ISBN 978-83-88993-11-4

9 788388 993114